

УКРАЇНСЬКИЙ
ІСТОРИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

3

1958

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ПАРТІЇ ЦК КП УКРАЇНИ —
ФІЛІАЛ ІНСТИТУТУ МАРКСИЗМУ-ЛЕНІНІЗМУ ПРИ ЦК КПРС

У К Р А І Н С Ь К И Й
І С Т О Р И Ч Н И Й
Ж У Р Н А Л

Р І К В И Д А Н Н Я Д Р У Г И Й

№ 3

Т Р А В Е Н Ь — Ч Е Р В Е Н Ь

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ—1958

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ф. П. ШЕВЧЕНКО (відповідальний редактор), *І. Л. БУТИЧ*,
І. О. ГУРЖІЙ, *М. Р. ДОНІЙ*, *В. А. ЖЕБОКРИЦЬКИЙ*,
П. М. КАЛЕНИЧЕНКО (заст. відповідального редактора),
С. М. КОРОЛІВСЬКИЙ, *І. П. КРИП'ЯКЕВИЧ*, *П. А. ЛАВ-*
РОВ, *Г. М. МУЛТИХ* (заст. відповідального редактора),
В. М. САМОФАЛОВ, *Г. М. ШЕВЧУК* (відповідальний
секретар).

Адреса редакції: Київ, Бульвар Шевченка, 14

Телефон 4-53-43

Український історический журнал, № 3, 1958.

(На українском языке)

Технічний редактор *Є. Н. Розенцвейг*.

Коректори *В. М. Левіна*, *В. Є. Дементьєва*

БФ 02277. Зам. № 1051. Вид. № 181. Тираж 4100. Формат паперу 70×108¹/₁₆. Друкарськ арку-
шів 15,07. Обл.-видавн. аркушів 17,493. Паперовітх аркушів 5,5. Здано на виробництво 29.V 1958 р.
Підписано до друку 26.VI 1958 р.

Друкарня Видавництва АН УРСР, Київ, вул. Репіна, 2.

СТАТТІ

У. І. РЯДНІНА

ПЕРШИЙ З'ЇЗД КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

В липні 1958 р. партійна організація республіки, весь український народ відзначають знаменну подію — 40-річчя I з'їзду КП(б)У, на якому відбулося об'єднання більшовицьких організацій і створення Комуністичної партії України — одного з передових і бойових загонів КПРС.

Історія виникнення Комуністичної партії України зв'язана з розвитком Комуністичної партії Радянського Союзу, революційним робітничим рухом, перемогою Великої Жовтневої соціалістичної революції і утворенням Української Радянської держави. Історія Комуністичної партії України нерозривно зв'язана з ім'ям В. І. Леніна.

Як і вся КПРС, Комуністична партія України бере свій початок з марксистських гуртків і груп, що їх було організовано в Росії і на Україні в кінці XIX ст. Перші такі гуртки виникли в Петербурзі, а потім на Україні — в Києві, Харкові, Катеринославі, Одесі, Херсоні, Луганську, Миколаєві та в інших містах.

Загострення класових суперечностей і класової боротьби, зростання робітничого руху висунули перед революційними соціал-демократами завдання: перейти від пропаганди до масової політичної агітації, з'єднати робітничий рух з соціалізмом і спрямувати його проти царизму та капіталізму. Здійснити це завдання можна було тільки при наявності революційної, марксистської партії — керівника трудящих мас.

Зародком такої партії був «Союз боротьби за визволення робітничого класу», організований В. І. Леніним у Петербурзі в 1895 р. У 1897 р. такі ж союзи були створені в Катеринославі та Києві. Виникнення «Союзів боротьби за визволення робітничого класу» сприяло посиленню соціал-демократичного руху. Але для організації дійсно марксистської революційної партії потрібний був ще тривалий період напруженої роботи і боротьби російських марксистів на чолі з В. І. Леніним.

Велику роль у боротьбі за революційну партію відіграла створена В. І. Леніним загальноросійська політична газета «Искра». В. І. Ленін приділяв велику увагу організації і зміцненню марксистських гуртків і груп на Україні. Тут працювали агенти «Искры» Д. Ульянов, І. Бабушкін, Р. Землячка, Ф. Ленгнік та інші видатні діячі партії. Завдяки розповсюдженню «Искры» Луганський, Катеринославський, Харківський, Київський, Миколаївський соціал-демократичні комітети заявили про свою солідарність з газетою «Искра» і визнали її своїм ідейним і організаційним керівником.

Революційна марксистська партія була створена на II з'їзді РСДРП в 1903 р. Вона об'єднала передових робітників усіх національностей Росії. Комуністична партія стала визнаним вождем трудящих мас всієї Росії. Складовою частиною партії, створеної В. І. Леніним, були партійні організації України.

Більшовицькі організації України під керівництвом ЦК РСДРП(б) завжди боролись проти буржуазних і дрібнобуржуазних націоналістичних партій, виховували маси в дусі пролетарського інтернаціоналізму, послідовно боролися за єдність революційних дій українського, російського та інших народів. Більшовики доводили масам, що визволення від соціального і національного гніту неможливе без повалення влади царя, поміщиків і капіталістів.

Після Лютневої буржуазно-демократичної революції більшовицькі організації вийшли з підпілля і під керівництвом ЦК РСДРП(б) приступили до відкритої політичної і організаційної діяльності. Озброєні ленінською теорією соціалістичної революції, більшовики України ще тісніше згуртувались навколо ЦК РСДРП(б) і вождя революції В. І. Леніна, на основі Квітневих тез, рішень VII (Квітневої) конференції та VI з'їзду партії розгорнули широку і різносторонню роботу серед мас. Більшовики викривали контрреволюційну політику Тимчасового уряду, меншовиків і есерів, мобілізували і готували маси до боротьби за перемогу соціалістичної революції. Більшовики України очолили національно-визвольний рух трудящих мас українського народу, рішуче боролись проти націоналістичних партій та їх керівного органу — Центральної ради.

Під керівництвом більшовиків трудящі маси українського народу сміливо пішли по шляху, вказаному В. І. Леніним. Пліч-о-пліч з російським народом український народ рішуче боровся проти буржуазного Тимчасового уряду, націоналістичної Центральної ради і здобув всесвітньоісторичну перемогу. Завдяки перемозі Великої Жовтневої соціалістичної революції вперше за всю багатовікову історію український народ створив дійсно вільну, суверенну Українську Радянську державу. Своєю героїчною, самовідданою боротьбою проти буржуазії і поміщиків український народ вніс гідний вклад у справу перемоги соціалістичної революції в нашій країні.

В процесі революційної боротьби партійні організації України росли і міцніли. В кінці 1917 р. вони налічували близько 40 тис. чоловік. Ще влітку 1917 р. були створені дві великі обласні партійні організації — Донецько-Криворізького басейну з центром у Харкові і Південно-Західного краю з центром у Києві.

Завдання революційної боротьби проти контрреволюції, за встановлення і зміцнення Радянської влади на Україні вимагали об'єднання всіх більшовицьких організацій і утворення єдиного керівного партійного центра. Ініціаторами у вирішенні цього важливого завдання виступили партійні організації України. 9 листопада 1917 р. газета «Пролетарская мысль» в редакційній статті «Соціал-демократія на Україні» вказувала на необхідність об'єднання усіх партійних організацій в крайову організацію РСДРП(б). Для цього пропонувалось скликати з'їзд усіх партійних організацій¹.

11 листопада 1917 р. обласний комітет РСДРП(б) Південно-Західного краю в листі до ЦК РСДРП(б) повідомляв про те, що в зв'язку з питаннями про владу на Україні, про ставлення до Центральної ради та іншими передбачається скликання крайового партійного з'їз-

¹ Газ. «Пролетарская мысль» від 9 листопада 1917 р.

ду для вирішення цих питань і створення загальнопартійного центра на Україні¹.

12 листопада 1917 р. Полтавський комітет РСДРП(б) звернувся з листом до ЦК РСДРП(б) і обласного комітету Південно-Західного краю, в якому пропонував скликати з'їзд усіх партійних організацій України для вироблення загальної тактики й оформлення соціал-демократичної партії більшовиків на Україні².

Пропозиції партійних організацій обговорювалися на засіданні ЦК РСДРП(б) 29 листопада 1917 р. Центральний Комітет передав це питання на розгляд бюро в складі В. І. Леніна, Й. В. Сталіна та Я. М. Свердлова³.

3—5 грудня 1917 р. в Києві відбувся обласний з'їзд партійних організацій Південно-Західного краю. На з'їзді були присутні 47 делегатів з ухвальним і 7 з дорадчим голосом, що представляли 24 партійні організації, які об'єднували 18 021 члена партії. Перед крайовим з'їздом партійні організації значно вирости і зміцніли. Київська партійна організація налічувала в цей час 5 тис. членів партії, Катеринославська — 4 тис., Шосткінська — 1476, Полтавська — 600, Кременчуцька — 900, Клинцівська — 500, Чернігівська — 300, Конотопська — 200, Вінницька — 500, Проскурівська — 400, Козятинська — 500, Радомишльська — 120, Ходорківська — 100, Черкаська — 60, Фастівська — 35, в організаціях південно-західної частини Полтавської губернії було до 1800 членів партії⁴.

На порядку денному з'їзду стояли питання: доповіді з місць, ставлення до Центральної ради, про центральну владу на Україні, установчі збори і платформа партії, робота в краї та ін. Представники місцевих партійних організацій повідомляли про зростання впливу більшовиків на маси, про те, що влада на місцях фактично перебуває в руках Рад робітничих депутатів, що трудящі маси не визнають влади націоналістичної Центральної ради.

З'їзд закликав робітників і селян до рішучої боротьби проти націоналістичної контрреволюції, за перемогу Радянської влади на Україні. Для керівництва всіма партійними організаціями Південно-Західного краю з'їзд обрав Головний комітет, в який ввійшли Є. Бош, В. Затонський, О. Горвіц та ін.⁵ Але Головний комітет, обраний на з'їзді, не мав впливу на всі партійні організації. Наприклад, парторганізації Донецько-Криворізького басейну не брали участі в роботі з'їзду і не визнавали Головного комітету.

Після обласного з'їзду на Україні продовжували існувати дві обласні партійні організації: Південно-Західного краю і Донецько-Криворізького басейну, які діяли незалежно одна від одної. Відсутність єдиного партійного центра приводила до розпорощення партійних сил, негативно впливала на діяльність партійних організацій. Отже, об'єднання партійних організацій і створення партійного центра постало як одне з важливих і невідкладних завдань.

Необхідність існування керівного партійного центра в масштабах України ще більше посилилась після утворення Української Радянської Республіки. Саме в цей час було прийнято рішення ЦК РСДРП(б)

¹ Центральний партійний архів Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС (далі — ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС), ф. 17, оп. 1, од. зб. 294, арк. 7.

² ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 1, од. зб. 294, арк. 7.

³ «Протоколи Центрального Комітета РСДРП, август 1917 — февраль 1918 гг.», М., 1929, стор. 188.

⁴ Партійний архів Інституту історії партії ЦК КП України (далі — ПА ІП ЦК КП України), ф. 1, оп. 13, од. зб. 22, арк. 3.

⁵ Там же, арк. 15.

з цього важливого питання. 18 грудня 1917 р. в листі Полтавському комітету РСДРП(б) Центральний Комітет повідомляв: «Не відповідали вам досі на ваше запитання про Україну, бо ще не було прийнято остаточного рішення ЦК. Тепер питання вирішено так: Україна як самостійна одиниця може мати свою самостійну с.-д. організацію, а через це може називати себе соціал-демократична робітнича партія України, але оскільки вони не хочуть виділитися з загальної партії, то існують на тих же правах, як самостійний район»¹.

Боротьба за створення Комуністичної партії України відбувалася в надзвичайно складних і важких умовах. Прикриваючись договором з націоналістичною Центральною радою, німецькі імперіалісти кинули свої війська на Україну і окупували її.

Німецькі загарбники разом з націоналістичною контрреволюцією встановили на Україні режим кривавої диктатури. Вони розганяли Ради, профспілки та інші організації трудящих, провадили масові арешти, розстріли. В умовах кривавого терору партійні організації змушені були піти у глибоке підпілля. Переборюючи величезні труднощі, більшовики очолили боротьбу трудящих мас українського народу проти німецьких загарбників і націоналістичної контрреволюції. На окупованій території більшовики створили підпільні партійні організації, військово-революційні комітети, партизанські загони.

В умовах жорстокого терору, не завжди маючи зв'язки одна з одною і з ЦК РКП(б), партійні організації України особливо гостро відчували відсутність керівного партійного центра, який об'єднав би всі партійні організації і керував би їх практичною революційною діяльністю.

Важливе значення в боротьбі за об'єднання партійних організацій мала Таганрозька партійна нарада, що відбулася 19—20 квітня 1918 р. В роботі наради взяли участь представники партійних організацій Харкова, Києва, Одеси, Донбасу, Катеринослава, Херсона, Єлисаветграда, Вінниці, Полтави, Чернігова. Нарада обговорила питання про утворення Комуністичної партії, про стратегію і тактику боротьби проти німецьких загарбників і внутрішньої контрреволюції. Нарада прийняла рішення об'єднати всі партійні організації України в єдину партію, назвавши її «Комуністична партія (більшовиків) України». Нарада обрала Організаційне бюро у складі А. Бубнова, Я. Гамарника, В. Затонського, І. Крейсберга, С. Косіора, М. Скрипника і доручила йому налагодити зв'язки з підпільними партійними організаціями, підготувати і скликати I з'їзд КП(б)У.

Наскільки великою була потреба в об'єднанні всіх партійних організацій України, свідчить те, що більшовики, які перебували на окупованій території, незалежно від Організаційного бюро, не знаючи про його існування, створили всеукраїнський центр. У травні 1918 р. в Києві відбулась конференція, на якій були представлені Київська, Харківська, Катеринославська, Чернігівська, Одеська, Полтавська, Кременчуцька, Прилуцька та інші партійні організації. Конференція заслухала й обговорила доповіді з місць про стан партійних організацій, обрала Тимчасовий Всеукраїнський комітет Комуністичної партії України і доручила йому звернути головну увагу на створення і зміцнення підпільних партійних організацій, налагодити зв'язок з ними і скликати партійний з'їзд.

Організаційне бюро і Тимчасовий Всеукраїнський комітет провели велику роботу по підготовці і скликанню I з'їзду КП(б)У.

¹ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 1, од. зб. 82, арк. 179.

* *

*

В зв'язку з окупацією України австро-німецькими військами I з'їзд Комуністичної партії України відбувся у Москві 5—12 липня 1918 р. На з'їзді були присутні 65 делегатів з ухвальним і 147 з до-радчим голосом, що представляли 45 партійних організацій України, в яких налічувалось 4364 члени партії. Катеринославська губернія прислала на з'їзд 29 делегатів від 18 партійних організацій, що налічували 1845 членів партії, Київська — 7 делегатів від 4 партійних організацій з 455 членами партії, Полтавська — 9 делегатів від 6 партійних організацій з 717 членами партії, Чернігівська — 8 делегатів від 296 членів партії, Таврійська — 1 делегата від 52 членів партії, Подільська — 1 делегата від 68 членів партії, Херсонська — 7 делегатів від 465 членів партії¹.

Зменшення кількості членів партії на час з'їзду пояснюється тим, що переважна їх більшість вступила в ряди Червоної Армії, щоб із зброєю в руках боронити Радянську владу від іноземних інтервентів та внутрішньої контрреволюції. Крім того, частина членів партії в зв'язку з окупацією України виїхала в Росію, а частина пішла у глибоке підпілля.

I з'їзд КП(б)У розглянув такі питання: 1) звіт Організаційного бюро, 2) звіт про роботу Народного Секретаріату, 3) політичне становище і завдання партії, 4) ставлення до інших партій, 5) організаційні питання та ін.

З'їзд заслухав доповідь про роботу Організаційного бюро і відзначив, що воно з успіхом виконало свої завдання. З'їзд також схвалив діяльність Тимчасового Всеукраїнського комітету, відзначивши його велику роботу по відновленню і згуртуванню підпільних партійних організацій².

I з'їзд КП(б)У відбувався в надзвичайно складній обстановці. «Ліві комуністи», троцькісти, «ліві» есери розгорнули в цей період запеклу боротьбу проти збереження мирної передишки, вони намагались спровокувати війну з Німеччиною і поставити під удар Радянську республіку. Для здійснення своїх контрреволюційних планів вони розраховували використати Україну. V Всеросійський з'їзд Рад, що відбувся в липні 1918 р., в спеціальній резолюції заявив, що деякі темні особи, прикриваючись партійними лозунгами, їдуть на український фронт і агітують за негайний виступ проти Німеччини. З'їзд зобов'язав місцеві Ради арештовувати таких агітаторів і карати їх за законом воєнного часу³.

На V з'їзді Рад «лівий» есер Александров виступив з демагогічною промовою і нібито від імені українського народу вимагав від Радянського уряду Росії негайно подати допомогу Україні. I з'їзд, обговоривши питання про виступ Александрова, прийняв декларацію, в якій вказувалось, що цей виступ є провокаційним, спрямованим на зрив мирної передишки і йде врозріз з інтересами українського народу. З'їзд заявив про свою солідарність з лінією ЦК РКП(б), підкресливши, що мирна передишка потрібна як Росії, так і Україні. Для оголошення на V з'їзді Рад цієї декларації було послано три делегати з'їзду КП(б)У.

¹ ПА ІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 1—13, од. зб. 2, арк. 124, 130.

² «Протоколи I-го с'їзду Коммунистической партии (большевиков) Украины», 1918, стор. 14.

³ «Съезды Советов РСФСР в постановлениях и резолюциях. Сборник документов», М., 1939, стор. 84.

І з'їзд виступив з рішучим засудженням контрреволюційних дій «лівих» есерів, які з метою зриву мирної передишки вбили німецького посла у Москві Мірбаха і 6 липня 1918 р. розпочали контрреволюційний заколот проти Радянської влади. З'їзд звернувся з відозвою до робітників і селян Росії. В ній розповідалось про тяжке становище, в якому опинилися робітники і селяни України, і підкреслювалось, що німецькі загарбники і українські експлуаторські класи жорстоким терором намагаються позбавити трудящі маси завоювань соціалістичної революції. У відозві вказувалось, що для вироблення планів і тактики боротьби проти німецьких загарбників і націоналістичної та білогвардійської контрреволюції представники партійних організацій України зібралися в братній Росії. З'їзд заявив, що Радянська Росія є Батьківщиною робітників і селян України, їх опорою у боротьбі проти зовнішніх і внутрішніх ворогів, і закликав робітників та селян Росії берегти і зміцнювати Радянську республіку. «Бережіть і будуйте вашу соціалістичну Батьківщину,— говорилося у відозві,— вона і наша Батьківщина, вона Батьківщина всіх експлуатованих і знедолених, в ній наше сподівання»¹.

На І з'їзді КП(б)У розгорілася гостра боротьба з питання оцінки перспектив і рушійних сил пролетарської революції на Україні. Обговоренню цього важливого питання було присвячено два пункти порядку денного з'їзду: політичне становище і завдання партії та збройне повстання на Україні. Боротьба точилась між двома угрупованнями — «лівими», очолюваними Г. П'ятаковим, А. Бубновим, і «правими», на чолі яких стояв Е. Квірінг. Як «ліві», так і «праві» займали помилкові позиції в ряді важливих питань. «Ліві» заперечували значення зміцнення Радянської Росії для перемоги українського народу, переоцінювали рівень розвитку визвольної боротьби українського народу і недооцінювали сили німецьких окупантів та внутрішньої контрреволюції. Звідси — прагнення «лівих» почати негайно загальне збройне повстання на Україні без врахування конкретної обстановки, співвідношення класових сил, без старанної його підготовки. Пропонуючи почати збройне повстання, «ліві» применшували роль партійних організацій в керівництві ним, не приділяли достатньої уваги організації робітничого класу — керівної сили революційного руху.

«Праві» ще весною 1918 р. при оцінці політичного становища помилково вважали, що з Радянською владою на Україні покінчено на довгий період, що пролетарські сили значно ослаблені і потрібно буде багато часу, зусиль і енергії для того, щоб робітничий клас зміцнів і згуртував навколо себе трудящі маси, повів боротьбу за перемогу соціалістичної революції.

«Праві» пропонували не захоплюватися партизанською боротьбою, повстанським рухом, а терпляче чекати повного визрівання революційних сил пролетаріату, тимчасом відмовитись від боротьби з Центральною радою, піти на переговори з нею, легалізуватися як опозиційна партія і в легальних умовах почати боротьбу за відновлення партійних організацій, профспілок, фабрично-заводських комітетів, Рад та інших масових організацій трудящих.

Е. Квірінг в статті «Наші незгоди», опублікованій в 1923 р., з цього приводу писав: «Я приєднався до пропозиції про припинення воєнних дій з Радою і про відкриття з нею переговорів про те, на яких умовах може відбутися це припинення воєнних дій... Я відмовився

¹ «Протоколи 1-го съезда Коммунистической партии (большевиков) Украины», стор. 42.

тоді від марної війни, мирився з тим, що тимчасово Радянська влада виявляється переможеною і шукав нових шляхів революційної роботи на Україні»¹.

Слід сказати, що під час роботи з'їзду позиція «правих» дещо змінилася. Вони вже відмовились від заперечення повстанського руху на Україні, проте характеризували його як селянський, головним чином середняцький, і тому, на їх думку, ненадійний. Середнє селянство «праві» вважали тимчасовим, до того ж ненадійним союзником. Недооцінювання революційних сил на Україні, революційних можливостей селянства як союзника пролетаріату було найважливішою помилкою «правих».

Центральний Комітет РКП(б), В. І. Ленін систематично допомагали партійним організаціям України виправляти помилки партійних працівників, спрямовували діяльність партійних організацій на боротьбу за визволення України. Я. М. Свердлов на III з'їзді КП(б)У говорив: «Тут я повинен сказати, що в ЦК доводилось не раз відмічати наші незгоди як з «правими», так і «лівими». І з тією і з другою групою ми багато в чому були не згодні, і часто-густо наші рішення йшли врозріз то з «правими», то з «лівими»².

В. І. Ленін, ЦК РКП(б) давали конкретні вказівки партійним організаціям України з важливих політичних питань. В. І. Ленін активно підтримував ініціативу партійних організацій про створення КП(б)У, стояв за організацію військово-революційних комітетів, за розгортання повстанського руху на Україні.

В. І. Ленін приділив велику увагу I з'їздові КП(б)У. Він прийняв делегатів з'їзду, розмовляв з ними, знайомився з усіма проектами рішень з'їзду. Учасник з'їзду О. І. Буценко згадує, що під час роботи з'їзду групу делегатів прийняв Володимир Ілліч Ленін.

«Як тільки ми,— пише О. І. Буценко,— прибули до Кремля, у приміщення Ради Народних Комісарів, секретар Леніна запропонувала нам увійти до залу засідання РНК. Не минуло й п'яти хвилин, як Володимир Ілліч вийшов з свого кабінету до нас, тепло, по-дружньому привітався з усіма, запросив сісти і докладно обговорити найважливіші питання роботи з'їзду. Дружня розмова з вождем трудящих тривала майже дві години»³.

На основі вказівок ЦК РКП(б) і особисто В. І. Леніна з'їзд виробив і прийняв програму боротьби українського народу проти зовнішньої і внутрішньої контрреволюції, за відновлення Радянської влади на Україні.

В резолюції про поточний момент з'їзд дав аналіз міжнародного і внутрішнього становища України і визначив основні завдання партійних організацій.

«Основним завданням партії пролетаріату в даний момент на Україні,— говорилось в резолюції,— є, таким чином, організація збройного повстання робітничо-селянських мас проти їх гнобителів»⁴. У резолюції було вказано, що на окупованій території України боротьба трудящих мас набирає все більшої гостроти, розгортається і шириться

¹ «Первый съезд Коммунистической партии (большевиков) Украины», 1923, стор. 10.

² ПА ІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 1—13, од. зб. 14, арк. 50.

³ «Борьба за победу Радянської влади на Україні. Збірник спогадів учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції», Держполітвидав УРСР, К., 1957, стор. 470.

⁴ «Протсколы 1-го съезда Коммунистической партии (большевиков) Украины», стор. 86.

повстанський рух. Підкреслювалось, що революційний рух за відновлення Радянської влади може бути успішним тільки в тому разі, якщо ним керуватимуть більшовики.

З'їзд зобов'язав партійні організації взяти в свої руки керівництво підготовкою і проведенням збройного повстання, згуртувати і організувати пролетаріат, планомірно і старанно готувати збройне повстання, внести максимум організованості у повстанський рух, не допускати передчасного виступу революційних сил, щоб цим самим їх ослабити. Говорилось також про те, щоб забезпечити безроздільне керівництво більшовиків у всіх революційних органах, насамперед, в органах повстання.

З'їзд закликав трудящі маси України до нещадної боротьби проти німецьких загарбників і націоналістичної контрреволюції, за владу Рад і зобов'язав партійні організації посилити політичну і організаційну роботу серед трудящих мас, вслякю зміцнювати союз робітничого класу з біднішим селянством, відновити роботу профспілок, перетворити їх у бойові, революційні організації.

Велику увагу приділив з'їзд роботі серед окупаційних військ. Він зобов'язав підпільні партійні організації встановити тісний зв'язок з німецькими і австро-угорськими солдатами, вести серед них революційну роботу, створити інтернаціональні групи, видавати листівки та відозви німецькою мовою¹.

Трудящі маси українського народу під керівництвом більшовиків вели боротьбу за відновлення Радянської влади. Ідея влади Рад міцно оволоділа свідомістю мас, які на власному досвіді переконалися в тому, що тільки Радянська влада може визволити їх від соціального і національного гніту, забезпечити їм справжню свободу і незалежність.

Буржуазні і дрібнобуржуазні партії намагались використати революційний рух у своїх інтересах. Для обману мас вони створили на окупованій території легальні ради, в яких в ряді випадків брали участь більшовики. При обговоренні тактичних питань з'їзд дав правильну оцінку так званим легальним радам. З'їзд КП(б)У викрив провокації меншовиків, есерів, буржуазних націоналістів і прийняв рішення:

«1. Відкликати представників Комуністичної партії з усіх лжерад.

2. Заборонити членам Комуністичної партії брати в них будь-яку участь.

3. Рекомендувати всюди, де тільки з'явиться можливість, утворювати справжні революційні Ради робітничих і селянських депутатів»².

Важливе значення мало рішення з'їзду про ставлення до інших партій. Затаврувавши контрреволюційність партій меншовиків, есерів, буржуазних націоналістів, з'їзд заявив, що більшовики не підуть ні на які угоди з ними, і закликав партійні організації нещадно боротися з цими партіями, викривати перед масами їх контрреволюційні цілі³.

Неоціниме значення для розвитку революційного руху і зміцнення братерських взаємовідносин між українським і російським народами мало рішення з'їзду про єдність і нерозривний зв'язок між Радянською Росією і Україною. В резолюції «Україна і Росія», одноставно

¹ «Протоколи 1-го с'їзду Коммунистической партии (большевиков) Украины», стор. 86.

² Там же, стор. 78.

³ Там же, стор. 101.

прийнятій на з'їзді, говорилося, що Україна економічно нерозривно зв'язана з Росією. Викриваючи контрреволюційні наміри українських буржуазних націоналістів, які під ширмою «самостійності» продавали Україну німецьким імперіалістам, з'їзд заявив, що Комуністична партія України провадитиме непримиренну боротьбу за зміцнення союзу робітників і селян України з робітниками і селянами Росії. Партійні організації України повинні вести боротьбу за всебічне зміцнення зв'язків між Росією і Україною. «...Повстання на Україні,— говорилося в резолюції,— розвивається під лозунгом відновлення революційного воз'єднання України з Росією». З'їзд вказав, що завдання партії — «боротися за революційне об'єднання України з Росією на початках пролетарського централізму, в межах Російської Радянської Соціалістичної Республіки»¹.

Рішення I з'їзду КП(б)У про братерські взаємовідносини Радянської України з Радянською Росією відбивало найглибші почуття волелюбного українського народу, його непереборне прагнення бути в тісному союзі з російським народом. З'їзд зобов'язав партійні організації посилити роботу по викриттю контрреволюційних намірів українських буржуазних націоналістів, виховувати маси в дусі пролетарського інтернаціоналізму, братерського співробітництва і дружби народів.

Гострі незгоди виникли на з'їзді в питанні про Народний Секретаріат. З доповіддю по цьому питанню виступив А. Бубнов. Він вказав, що Народний Секретаріат провів велику роботу в створенні на окупованій території військово-революційних комітетів, у налагодженні зв'язків з робітниками і селянами України.

«Праві» вважали, що Народний Секретаріат не користується авторитетом серед трудящих мас, обвинувачували його в бездіяльності і пропонували розпустити його. М. О. Скрипник розповів про те, що в розмові з ним В. І. Ленін наполягав на збереженні Українського Радянського уряду як єдиного всеукраїнського центра, здатного об'єднати всі революційні сили для боротьби проти німецьких окупантів, за відновлення Радянської влади. «Адже коли ми зорганізуємося в спільну федерацію, то в нашій радянській федерації потрібний буде уряд для України? Так, потрібний. То чому ж ви проти?»—запитував В. І. Ленін².

Після гострої боротьби з'їзд незначною більшістю голосів прийняв пропозицію «правих» — розпустити Народний Секретаріат³.

З'їзд доручив ЦК КП(б)У організувати центральний військово-революційний комітет, який і повинен був керувати повстанським рухом на Україні.

Важливе місце в роботі з'їзду зайняло питання про створення Комуністичної партії України та її взаємовідносини з РКП(б). Це питання обговорювалося на двох закритих засіданнях з'їзду.

Питання про створення Комуністичної партії не викликало розходжень. Суперечки відбулися з питання взаємовідносин між КП(б)У і РКП(б). З'їзд відкинув пропозицію М. Скрипника про те, що Комуністична партія України буде зв'язана з РКП(б) через міжнародну комісію III Інтернаціоналу.

В спеціальній резолюції про партію, прийнятій на з'їзді, було вказано, що боротьба на Україні нерозривно зв'язана з боротьбою росій-

¹ «Протесксы I-го съезда Коммунистической партии (большевиков) Украины», стор. 75.

² Там же, стор. 47.

³ ПА ІІІ ЦК КП України, ф. 1, оп. 1—13, од. зб. 2, арк. 162.

ського пролетаріату, що завдання, які стоять перед партійними організаціями Росії і України, сотнями ниток сплітаються одне з одним, і ні одно з цих завдань не може бути ні правильно поставлене, ні правильно розв'язане партійними організаціями України без зв'язку з Російською Комуністичною партією. Виходячи з цього, I з'їзд КП(б)У постановив: «Об'єднати партійні комуністичні організації України в Комуністичну партію з своїм Центральним Комітетом, з своїми з'їздами, але таку, що входила б до єдиної Російської Комуністичної партії, з підлеглистю в питаннях програми загальним з'їздам Російської Комуністичної партії і в питаннях загальнополітичних — ЦК РКП(б)»¹.

I з'їзд обрав ЦК КП(б)У в складі А. Бубнова, В. Затонського, С. Косіора, Лаврентія (Картвелішвілі), Е. Квірінга, Ш. Грузмана та ін. Центральний Комітет КП(б)У керував всією діяльністю партійних організацій України.

I з'їзд КП(б)У відіграв надзвичайно велику роль в історії Комуністичної партії України, в житті і революційній боротьбі українського народу. Значення з'їзду, насамперед, полягає в тому, що він організаційно оформив Комуністичну партію України — складову і невід'ємну частину Комуністичної партії Радянського Союзу. Утворення КП України мало величезне значення в розгортанні революційної боротьби українського народу за відновлення і зміцнення Радянської влади.

Об'єднання більшовицьких організацій України в Комуністичну партію України поклало початок створенню національно-територіальних партійних організацій в складі Комуністичної партії Радянського Союзу. Це був новий етап у будівництві партії, зв'язаний з створенням багатонаціональної радянської соціалістичної держави, з торжеством ленінської національної політики, розвитком державності і суверенітету раніше пригноблених народів і націй Росії.

На основі вказівок ЦК РКП(б) і В. І. Леніна I з'їзд КП(б)У накреслив політичні і організаційні заходи, які забезпечили посилення боротьби українського народу проти німецьких загарбників і націоналістичної контрреволюції. Під керівництвом ЦК КП(б)У, обраного на I з'їзді, партійні організації України посилили політичну і організаційну роботу серед мас. Головна увага підпільних партійних організацій була спрямована на виконання центрального завдання — визволення України від німецьких загарбників, розгром контрреволюційних сил і відновлення Радянської влади.

Керуючись рішеннями I з'їзду КП(б)У, підпільні партійні організації створювали на місцях військово-революційні комітети, організували партизанські загони. Підпільні партійні організації ще тісніше зв'язалися з робітничими і селянськими масами, посилили серед них організаційну і політичну діяльність. У процесі революційної боротьби підпільні партійні організації міцніли і кількісно зростали за рахунок кращій частини робітників і селян.

Незважаючи на величезні труднощі, переслідування, терор, більшовики на заводах і фабриках, в містах і селах створили багато нових підпільних партійних організацій. Так, наприклад, в Одесі після I з'їзду КП(б)У було створено 22 партійні організації, 4 райкоми партії. Тільки за період від I до II з'їзду КП(б)У партійна організація Одеси провела три загальноміські конференції. В Миколаєві до I з'їзду була невелика група більшовиків, що залишилася на окупованій території; на час II з'їзду КП(б)У партійна організація міста налічувала 200 членів партії. В Харківській губернії за період між

¹ ПА ІІІ ЦК КП України, ф. І, оп. 1—13, од. зб. 2, арк. 162.

І і II з'їздами КП(б)У число членів партії збільшилося з 336 до 1 тис. чоловік¹.

Підпільні партійні організації випускали листівки, прокламації, відозви, газети, в яких викривали контрреволюційну роль меншовиків, есерів, буржуазних націоналістів. Виконуючи вказівки ЦК КП(б)У, партійні організації проводили велику роботу в профспілках. Більшовики викривали меншовиків і есерів, які пропонували класовий мир з буржуазією, боролись за перетворення профспілок у революційні, бойові організації робітничого класу. Одеський партійний комітет у листівці «До одеських робітників» роз'яснював, що трудящі маси зможуть добитися дійсного поліпшення свого матеріального становища і одержання політичних прав тільки в результаті перемоги Радянської влади. Більшовики закликали робітників організовуватися у профспілки, обирати в керівні органи профспілок більшовиків — справжніх захисників трудящих².

Під керівництвом підпільних партійних організацій поживався революційний рух на окупованій території. В авангарді боротьби за встановлення Радянської влади на Україні йшли робітники Донбасу, Харкова, Катеринослава та інших міст і промислових центрів України. В 1918 р. робітники Кадіївського, Горлівського, Макіївського та інших районів Донбасу кидали роботу, оголошували страйки. Особливо відчутного удару по окупантах і націоналістичній контрреволюції завдав загальний страйк залізничників, який розпочався 15 липня 1918 р. і продовжувався до вересня 1918 р. Значення цього страйку полягає в тому, що залізничний рух надовго був паралізований, німецькі окупанти були позбавлені можливості вивозити з України в Німеччину награбований хліб, вугілля, метал, а також перекидати свої війська на Західний фронт.

Страйкова боротьба робітників поєднувалась із збройною боротьбою, що розгорнулася на окупованій території України влітку і восени 1918 р. В процесі революційної боротьби зміцнювався союз робітників і трудящого селянства — необхідна умова перемоги Радянської влади та її зміцнення.

* *
*

За сорок років свого існування Комуністична партія України пройшла славний і героїчний шлях боротьби і перемог. Завдяки керівництву Комуністичної партії та її вождя В. І. Леніна трудящі маси нашої країни здобули всесвітньоісторичну перемогу, розгромили численних зовнішніх і внутрішніх ворогів. Після переможного закінчення громадянської війни Комуністична партія очолила трудящі маси республіки у відбудові народного господарства, у побудові фундаменту соціалістичної економіки.

Комуністична партія України, вірна принципам пролетарського інтернаціоналізму, активно підтримала ленінську ідею про об'єднання радянських народів у Союз Радянських Соціалістичних Республік. Утворення в 1922 р. Союзу РСР було тріумфом всеперемагаючих ідей пролетарського інтернаціоналізму і дружби народів. Воно відіграло видатну роль в історичній долі всіх народів нашої країни, в тому числі й українського народу.

У дружній сім'ї народів СРСР розквітла Радянська Україна — складова і невід'ємна частина великого Радянського Союзу. Відста-

¹ ПА ІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 1—13, од. зб. 4, арк. 28—30.

² «Історія КП(б)У в матеріалах і документах», вип. 2, 1934, стор. 364.

ла в минулому, Україна за роки Радянської влади перетворилась у соціалістичну республіку з високорозвиненою промисловістю, соціалістичним сільським господарством, передовою культурою — національною за формою, соціалістичною за змістом.

Керуючись ленінським планом будівництва соціалізму і комунізму в нашій країні, Комуністична партія України мобілізувала трудящих республіки на боротьбу за здійснення соціалістичної індустріалізації. В короткі строки Україна перетворилась у високорозвинену індустріальну республіку.

Комуністична партія України послідовно і неухильно боролась за здійснення ідеї ленінського кооперативного плану і під керівництвом ЦК КПРС добилась величезних успіхів у колгоспному будівництві. Радянська Україна перетворилась у республіку передового, соціалістичного сільського господарства.

В процесі соціалістичного будівництва на Україні, як і в усій країні, була здійснена культурна революція, досягнуто визначних успіхів у розвитку радянської соціалістичної культури.

В результаті успішного здійснення індустріалізації країни, колективізації сільського господарства, культурної революції в нашій країні переміг соціалізм, підвищився матеріальний і культурний рівень нашого народу. Завдяки Радянській владі, перемозі соціалізму в нашій країні український народ здійснив свої одвічні прагнення — воз'єднав усі українські землі в єдиній Українській Радянській державі.

Український народ під керівництвом свого авангарду — Комуністичної партії — з честю витримав тяжкі випробування періоду Великої Вітчизняної війни радянського народу проти гітлерівської Німеччини. Разом з російським та іншими народами Радянського Союзу український народ самовіддано боровся проти фашистських загарбників.

У післявоєнний період Комуністична партія України мобілізувала український народ на відбудову і дальший розвиток народного господарства і домоглась величезних успіхів.

Комуністична партія України була і є вірним і до кінця послідовним захисником інтересів трудящих мас. За роки Радянської влади Комуністична партія України увібрала в себе все краще, передове, революційне, що є в українському народі, і перетворилась в мільйонну армію самовідданих борців за комунізм.

І. А. ЗОЗУЛЯ

КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ В БОРОТБІ ЗА СОЦІАЛІСТИЧНУ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЮ РЕСПУБЛІКИ

Славний 40-річний шлях боротьби і перемог пройшла Комуністична партія України — складова і невід'ємна частина Комуністичної партії Радянського Союзу. Під керівництвом КП України трудящі Радянської України в братній сім'ї народів СРСР одержали великі всесвітньоісторичні успіхи. Одним з найвеличніших підсумків у діяльності Комуністичної партії України було успішне здійснення в республіці ленінського плану соціалістичної індустріалізації країни.

Радянській владі дісталася в спадщину від минулого надзвичайно відстала матеріально-технічна база колишньої царської Росії. До самого початку першої світової війни Росія з її величезними природними багатствами, талановитим народом лишалася «неймовірно, небачено відсталою країною, злиденною і напівдиккою, устаткованою сучасними знаряддями виробництва вчетверо гірше, ніж Англія, в'ятеро гірше, ніж Німеччина, вдєсятеро гірше, ніж Америка»¹. До того ж відстале господарство країни було зруйноване імперіалістичною війною, воєнною інтервенцією іноземних імперіалістів та внутрішньою контрреволюцією в період громадянської війни.

На Україні, де іноземному капіталу належало $\frac{4}{5}$ всіх доменних печей, $\frac{9}{10}$ коксохімічних підприємств, $\frac{4}{5}$ криворізьких рудників, $\frac{7}{10}$ марганцевих шахт і значна частина донецьких вугільних шахт, рівень технічного оснащення промисловості був ще нижчий².

Перед молодю Країною Рад постало першочергове завдання — якнайшвидше ліквідувати цю неймовірно тяжку розруху і не тільки наздогнати, а й випередити передові капіталістичні держави в економічному відношенні. На це був спрямований ленінський план побудови соціалізму в нашій країні, який передбачав повну ліквідацію техніко-економічної відсталості нашої країни і перетворення її в могутню соціалістичну індустріальну державу. При цьому вирішального значення надавалося електрифікації та індустріалізації країни, розвитку важкої промисловості — основної бази соціалізму. «...Коли країна буде електрифікована, — вказував В. І. Ленін на VIII Всеросійському з'їзді Рад, — коли під промисловість, сільське господарство і транспорт буде підведена технічна база сучасної великої промисловості, тільки тоді ми переможемо остаточно»³.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 19, стор. 254.

² «30 років Радянської України. Матеріали і документи», Держполітвидав УРСР, К., 1947, стор. 41.

³ В. І. Ленін, Твори, т. 31, стор. 462.

Ось чому вже в перший період існування Радянської влади виняткову увагу було приділено відродженню Донбасу — тодішньої основної індустріальної бази країни. «Ні про яку відбудову великої промисловості в Росії,— говорив В. І. Ленін на XI з'їзді партії,— ні про яке справжнє будівництво соціалізму не може бути й мови, бо його не можна побудувати інакше, як через велику промисловість, якщо ми не відбудуємо, не поставимо на належну висоту Донбас»¹.

Виходячи з цього, Комуністична партія висунула лозунг: «Все для Донбасу», на основі якого розгорнувся широкий рух трудящих усіх радянських республік і насамперед РРФСР за подання всебічної допомоги Україні в розв'язанні цієї важливої загальнонародної справи. В той час, коли український народ під керівництвом КП(б)У напружував усі зусилля, своєю самовідданою працею переборював численні труднощі, ця безкорислива допомога мала надзвичайно велике значення. На кінець 1926 р. велика промисловість Радянської України досягла 91,1% довоєнного рівня².

Успіхи, що їх досяг Радянський Союз на кінець відбудовного періоду, створили необхідні передумови для дальшої боротьби за повне втілення в життя ленінських настанов щодо будівництва соціалізму в нашій країні. Керуючись ними, XIV з'їзд ВКП(б) проголосив курс на соціалістичну індустріалізацію, визначивши його генеральною лінією партії. З'їзд в своєму рішенні вказав: «Забезпечити СРСР економічну самостійність, що оберігає СРСР від перетворення його в придаток капіталістичного світового господарства, для чого тримати курс на індустріалізацію країни, розвиток виробництва засобів виробництва і утворення резервів для економічного маневрування»³.

В успішному розв'язанні грандіозного завдання соціалістичної індустріалізації СРСР велика роль відвилася Радянській Україні з її Донецьким кам'яновугільним і Криворізьким залізрудним басейнами та потужними металургійними заводами. Адже тут в 1926 р. видобувалося 71,8% всієї залізної руди, 71,1% вугілля, вироблялось 75,8% чавуну⁴. Тому ЦК ВКП(б) і союзний уряд приділили особливу увагу питанню прискорення темпів розвитку важкої промисловості України, яка мала всесоюзне значення.

Для перетворення в життя величної програми соціалістичної індустріалізації Комуністичній партії трудящим нашої країни довелося подолати неймовірні труднощі як внутрішнього, так і зовнішнього порядку, що впливали насамперед із жорстокого опору повалених експлуататорських класів і ворожого капіталістичного оточення, яке прагнуло повалити Радянську владу і з цією метою застосовувало саботаж, шкідництво, організовувало контрреволюційні змови та куркульські заклоти. Труднощі були пов'язані з тим, що Радянська держава почала прокладати свій шлях до соціалізму при умові майже повної відсутності серцевини важкої індустрії — машинобудування, а це було гальмом для розвитку всіх галузей народного господарства. Відбудовані в країні промислові підприємства мали низьку техніку виробництва, спрацьоване устаткування.

Техніко-економічна відсталість країни та загроза інтервенції з боку імперіалістичних держав вимагали від нашого народу високих

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 33, стор. 258.

² «Контрольні цифри народного господарства УРСР на 1928—1929 рр.», Х., 1928, стор. 19.

³ «КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, Держполітвидав УРСР, К., 1954, стор. 185.

⁴ «Два роки роботи уряду УРСР, 1926/27 — 1927/28 рр.», Х., 1929, стор. 59.

темів соціалістичної індустріалізації. А це, в свою чергу, потребувало нагромадження великих коштів для капіталовкладень у важку промисловість. Тому розв'язання цього важливого питання стало одним з основних у діяльності як ВКП(б), так і КП(б)У.

Квітневий пленум ЦК ВКП(б) 1926 р. в своєму рішенні «Про господарське становище і господарську політику» дав практичну розробку питання про джерела нагромадження та доцільне використання їх для здійснення соціалістичної індустріалізації. При цьому вказувалося, що основним джерелом соціалістичного нагромадження є експропріація власності поміщиків і капіталістів і перетворення її в загальнонародну власність, анулювання царських боргів, які (разом з процентами на них) становили понад 13 млрд. крб., і використання їх разом з прибутками від націоналізованих підприємств промисловості, внутрішньої і зовнішньої торгівлі, кредитної системи у народному бюджеті¹. Важливе місце відводилося також збільшенню використання припливу вільних коштів населення в усякого роду кредитні, кооперативні установи, ощадкаси, внутрішні державні позики для дальшого розвитку продуктивних сил країни і насамперед індустрії. Радянське селянство, яке позбулося орендної плати поміщикам за землю в сумі понад 500 млн. крб., також могло дати частину своїх коштів на індустріалізацію тому, що було кровно заінтересоване в одержанні тракторів та інших сільськогосподарських машин і знарядь.

Таким чином, Комуністична партія мобілізувала всі джерела нагромадження для побудови важкої промисловості, але поряд з цим вимагала від партійних, радянських та господарських організацій і трудящих здійснення в усій країні суворого режиму ощадливості, економії і нещадної боротьби з усякими зайвими непродуктивними витратами.

Комуністична партія України розгорнула велику роботу по виконанню цих настанов. Питання режиму економії були обговорені на пленумах окружкомів партії. Червневий пленум ЦК КП(б)У 1926 р., підводячи попередні підсумки з питання режиму економії, вказав на недоліки, які ще мали місце в партійних, профспілкових та господарських організаціях, і накреслив конкретні заходи щодо дальшого посилення боротьби за режим економії шляхом поліпшення діяльності виробничих нарад, економкомісій, піднесення продуктивності праці, підвищення трудової дисципліни, поліпшення контролю і ліквідації браку.

Успішне виконання накреслених заходів вимагало якнайширшого залучення мільйонних мас робітників до активної участі в боротьбі за соціалістичну індустріалізацію, подолання труднощів, що стояли на її шляху.

У здійсненні цих завдань важливе значення відіграла I Всеукраїнська конференція КП(б)У, що відбулася в травні 1926 р. Своїми рішеннями конференція націлила трудящих України на виконання завдань, поставлених XIV з'їздом партії та квітневим пленумом ЦК ВКП(б), а також розв'язала цілий ряд першочергових питань партійного, радянського і господарського будівництва. Зокрема, в роботі конференції була знову приділена увага питанням джерел нагромадження, найбільш раціонального використання їх, режиму економії. Накреслюючи заходи по якнайширшому залученню трудящих до соціалістичного будівництва, конференція, як і червневий пленум ЦК КП(б)У, особливу увагу звернула на піднесення ролі виробничих нарад, вказавши, що їх слід вважати найголовнішою формою «залучення робітничої маси до інтересів господарства і виховання в ній почуття відпо-

¹ «КПРС в резолюціях і рішеннях...», ч. II, стор. 243.

відальності за хід виробництва на своєму підприємстві»¹, що тільки шляхом систематичного залучення до боротьби за режим економії найширших мас трудящих можна усунути всі недоліки і розгорнути справжню боротьбу за економію на всіх ділянках роботи.

Розв'язуючи питання по піднесенню творчої активності трудящих у здійсненні політики індустріалізації, конференція поставила як одне з першочергових завдань—активізувати діяльність партійних організацій шляхом розгортання внутріпартійної демократії та зміцнення партійної дисципліни, що повинно було послужити могутнім фактором зміцнення партії, залучення широких мас членів партії до обговорення питань соціалістичного будівництва, виховання і вишування кадрів для партійного, радянського і господарського будівництва². А це мало важливе значення, бо будівництво соціалізму утруднювалося також тим, що робітничий клас в той час ще не мав потрібної кількості спеціалістів, а значна частина старих спеціалістів була вороже настроєна щодо Радянської влади.

Велика організаторська, ідейно-виховна робота, яку здійснювала КП(б)У, дала свої позитивні наслідки. Трудящі під керівництвом партійних організацій уже в перші роки соціалістичної індустріалізації домоглися значних успіхів. Тільки в 1927 р. від запровадження режиму економії, раціоналізації, піднесення продуктивності праці, зниження собівартості, здешевлення управлінського і державного апарату в Українській РСР було заощаджено до 70 млн. крб.³

Крім цього, для соціалістичної індустріалізації було використано близько 16 млн. крб. збережень трудящих в ощадкасах, а також кошти від позик. Український народ під керівництвом КП(б)У своєю самовідданою працею рік у рік збільшував соціалістичні капіталовкладення в розвиток промисловості. Так, наприклад, в 1925 р. в капітальне будівництво в СРСР було вкладено 385 млн. крб., а в 1927/28 р. лише по УРСР було вкладено 369,1 млн. крб.⁴ Із них 85,6% було витрачено на розвиток важкої промисловості Української РСР⁵.

Результати боротьби за нагромадження коштів забезпечили трудящим Української РСР під керівництвом КП(б)У можливість розгорнути широкий фронт робіт по реконструкції старих і будівництву нових заводів. Однією з найвеличніших будов, що розпочалася в 1927 р., була Дніпровська гідроелектростанція ім. В. І. Леніна, навколо якої виростав великий індустріальний центр республіки. Одночасно з Дніпробудом розгорнулося будівництво Харківської, Зуївської, Київської, Криворізької, першої черги Штерівської електростанцій. Крім того, споруджувався цілий ряд комунальних електростанцій у містах України.

Прискореними темпами реконструювалися і наново будувалися кам'яновугільні шахти в Донбасі і залізородні в Кривому Розі. Почалася реконструкція великих металургійних заводів ім. Держинського та ім. Ворошилова, Луганського і Харківського паровозобудівних, Дніпродержинського вагонобудівного, Краматорського машинобудівного та багатьох інших.

Перші підсумки боротьби української парторганізації за соціалістичну індустріалізацію підбив X з'їзд КП(б)У, який відбувся в листо-

¹ «КП(б)У в резолюціях її з'їздів і конференцій», вид-во «Пролетарій», 1927, стор. 406.

² Там же, стор. 418.

³ «X з'їзд КП(б)У. Стенографічний звіт», Держвидав України, 1928, стор. 502.

⁴ «Два роки роботи уряду УРСР, 1926/27—1927/28 рр.», стор. 19.

⁵ «Контрольні цифри народного господарства УРСР на 1927/28 господарський рік», Х., 1927, стор. 9.

паді 1927 р. В рішенні з'їзду було вказано, що завдяки великій допомозі ЦК ВКП(б) і союзного уряду Українська РСР на кінець 1927 р. добилася значних успіхів у розвитку соціалістичної промисловості, що «відбудовний процес в народному господарстві України, як і всього СРСР, на початку другого десятиріччя існування Радянської влади в основному закінчився»¹.

На час роботи X з'їзду партії, незважаючи на те, що по видобутку вугілля, виробництву чавуну і сталі ще не було досягнуто рівня 1913 р., вся валова продукція промисловості становила 110% довоєнного рівня², а продукція машинобудівної і хімічної промисловості перевершила цей рівень більше ніж удвоє. X з'їзд КП(б)У накреслив дальші шляхи розвитку народного господарства України на найближчі роки. З'їзд дав рішучу відсіч троцькістсько-зінов'євському антипартійному блоку і в своєму рішенні повністю схвалив лінію ЦК і ЦКК ВКП(б), спрямовану на рішучу боротьбу проти троцькістсько-меншовицької опозиції, за єдність партії³.

Здійснюючи лєнінський план соціалістичної індустріалізації, КП(б)У довелося вести боротьбу проти українських буржуазних націоналістів та націонал-ухильників, які не тільки заперечували можливість побудови соціалізму в СРСР і виступали проти соціалістичної індустріалізації, а й докладали всіх зусиль, щоб перешкодити співробітництву радянських республік у справі побудови соціалістичного суспільства і насамперед співробітництву українського і російського народів. Вони зводили наклеп на радянську дійсність, не бажали бачити, як росла і розквітала Радянська Україна в братній сім'ї народів СРСР, твердили, ніби Україна нічого не одержала після Жовтневої революції. Розрахунок буржуазних націоналістів був ясний — відірвати Радянську Україну від Союзу РСР і цим полегшити реставрацію капіталізму на її території та перетворити її на придаток капіталістичного Заходу. Комуністична партія України під керівництвом ВКП(б) розгромила цих запеклих ворогів українського народу.

В 1928 р. було розкрито і розгромлено контрреволюційну шкідницьку організацію в Донбасі («шахтинська справа»). Ця організація складалася з реакційної частини старої, буржуазної технічної інтелігенції, тісно зв'язаної з своїми старими шахтовласниками — як російськими, так і цоземними. Комуністична партія вжила рішучі заходи в справі поліпшення підготовки інженерно-технічної інтелігенції з робітників і трудового селянства та перебудови роботи комуністів-господарників, а також дальшого піднесення політичної активності трудящих мас. У результаті самовідданої праці трудящих республік під керівництвом партійних організацій Радянська Україна домоглася нових трудових успіхів у дальшому розвитку народного господарства. На кінець 1929 р. на її території було реконструйовано і наново збудовано 829 підприємств, з них 390 по групі «А»⁴. Обсяг валової продукції великої промисловості республіки в 1928/29 рр. становив уже 185,4% у порівнянні з довоєнним рівнем. В тому числі продукція групи «А» зросла до 203,2%, а групи «Б» — до 166,3%⁵.

¹ «X з'їзд КП(б)У. Стенографічний звіт», ДВУ, 1928, стор. 583.

² «Контрольні цифри п'ятирічного плану розвитку промисловості УРСР (1928/29—1932/33 рр.)», Х., 1929, стор. 7.

³ «X з'їзд КП(б)У. Стенографічний звіт», стор. 573.

⁴ «Процеси реконструкції в українській промисловості», Держвидав України, 1930, стор. VIII.

⁵ «Народне господарство УРСР. Статистичний довідник», Держвидав України, К., 1935, стор. 35.

Важливо було те, що індустріалізація Радянської країни була спрямована на зміцнення і розширення соціалістичних форм господарства, на створення їх переваги над капіталістичними і дрібнотоварними. Тому вона являла собою не звичайну індустріалізацію, а соціалістичну. І дійсно, уже в 1928 р. соціалістичний сектор промисловості України одержав повну перемогу і становив 99,3%, а приватно-власницький — лише 0,7%.

Успішне здійснення соціалістичної індустріалізації і високих темпів розвитку важкої промисловості не тільки збільшувало обсяг продукції, а й забезпечувало організацію виробництва цілого ряду нових видів промислової продукції, якої раніше Україна не давала, — тракторів, врубових машин, електромоторів, цілого ряду складних машин, верстатів та іншого фабрично-заводського устаткування. Багато уваги було приділено розвитку сільськогосподарського машинобудування як основи соціалістичної перебудови сільського господарства. Внаслідок реконструкції і раціоналізаторських заходів у цій галузі промисловості виробництво сільськогосподарських машин на Україні в 1929 р. збільшилося майже в 2,5 раза проти 1913 р.¹

Ці перші успіхи в соціалістичній індустріалізації республіки були результатом великої організаторської і політико-виховної роботи Комуністичної партії України під керівництвом ЦК ВКП(б), що викликало до життя і спрямовувало до єдиної мети творчу енергію трудящих, забезпечувало високу політичну і трудову активність робітників, яка проявлялася в різноманітних формах: раціоналізація, винахідництво, підвищення продуктивності праці, активізація виробничих нарад тощо. Радянські люди самовіддано боролись за створення першокласної соціалістичної індустрії.

Дальшим важливим етапом по шляху здійснення ленінського плану соціалістичної індустріалізації країни стали роки першої п'ятирічки, план якої був розроблений на основі директив XV з'їзду ВКП(б) і схвалений XVI конференцією ВКП(б), що зібралася в квітні 1929 р. Основним завданням цього плану було створення фундаменту соціалістичної економіки в СРСР.

Ще до скликання XVI партійної конференції ВКП(б) в квітні 1929 р. відбулася II конференція КП(б)У, яка затвердила перший п'ятирічний план розвитку народного господарства УРСР на 1928/29—1932/33 рр., розроблений на основі директив X з'їзду КП(б)У. Основним завданням плану було перетворення Радянської України в передову, могутню індустріально-колгоспну республіку. Тому в ньому першочергове значення приділялося розвитку виробництва засобів виробництва як основи індустріалізації країни².

Збільшення виробництва промислової продукції Радянської України передбачалося за рахунок розгортання інтенсивного будівництва нових і дальшої реконструкції старих заводів, шахт, домен. Планувалося будівництво десятків кам'яновугільних шахт в Донбасі і залізородних в Кривому Розі, Запорізького та Криворізького металургійних заводів з щорічною продукцією по 650 тис. т металу, Краматорського і Дніпропетровського заводів важкого машинобудування, Харківського тракторного заводу, Дніпровського промислового комбінату з ці-

¹ Партархів Інституту історії партії ЦК КП України (далі — ПА ІІП ЦК КП України), ф. 1, оп. 13, ол. зб. 301, арк. 219.

² «Друга конференція КП(б)У. Стенографічний звіт», Держвидав України, Х., 1929, стор. 434.

лим рядом великих заводів навколо Дніпровської гідроелектростанції та багато інших¹.

Здійснення цієї великої програми, накресленої першим п'ятирічним планом, вимагало особливого напруження сил трудящих Радянської України, як і всього Союзу РСР, дальшого піднесення трудового героїзму робітничого класу, організації братнього співробітництва і взаємодопомоги всіх радянських республік.

XVI конференція ВКП(б) і II конференція КП(б)У у своїх рішеннях і зверненнях закликали робітників, трудове селянство, інтелігенцію активно включитися в боротьбу за успішне виконання першого п'ятирічного плану. Особлива увага зверталася на широке розгортання соціалістичного змагання².

II конференція КП(б)У поставила вимогу перед партійними і комсомольськими організаціями республіки повсякденно здійснювати свою авангардну роль на виробництві, виступати організаторами соціалістичного змагання на всіх ділянках робіт по боротьбі за дострокове виконання планових завдань першої п'ятирічки. Було поставлене завдання налагодити роботу виробничих нарад, згуртувати навколо ядра кваліфікованих робітників кращі сили робітничої молоді, дбайливих виробничників, винахідників і раціоналізаторів, інженерів і техніків, піднести роботу виробничих комісій, щоб вони стали справжніми штабами великого господарського походу³.

Листопадовий пленум ЦК КП(б)У 1929 р. у своєму рішенні накреслив конкретні заходи по перебудові роботи низових партійних, комсомольських і профспілкових організацій з тим, щоб вони стали центром організаційної та виховної роботи на виробництві, і підкреслив, що «вирішальну боротьбу за здійснення п'ятирічки перенесено на завод, в цех, шахту, і наслідок цієї боротьби залежатиме від того, як низова партійна і комсомольська ланка зуміє правильно поставити свою роботу у організувати робітничу масу навколо господарських завдань свого підприємства»⁴.

Неухильна боротьба за здійснення генеральної лінії партії привела в рух нові величезні резерви, творчу думку, виробничу ініціативу мільйонів робітників. У промисловості Української РСР широкого розмаху набули соціалістичне змагання й ударництво. Уже в 1930 р. ними було охоплено 50 тис. металістів, 72 тис. залізничників, 93 тис. гірників⁵. Найшвидше соціалістичне змагання розгорталось на великих промислових підприємствах республіки. Так, на Макіївському заводі в тому ж році ним було охоплено 92,2%, Сталінському — 97,6%, дніпропетровських заводах ім. Леніна та ім. Петровського — 79,2% усіх робітників⁷.

У розгортанні соціалістичного змагання в республіці комуністи виступали не лише організаторами, а й своїм особистим прикладом запалювали робітників до ще більшого пробудження трудової активності в цій важливій справі. Так, на Харківському заводі «Серп і молот» із 1192 комуністів змаганням було охоплено 1150⁸.

¹ «XI з'їзд КП(б)У. Стенографічний звіт», Держвидав України, Х., 1930, стор. 241.

² «КПРС в резолюціях і рішеннях...», ч. II, стор. 575.

³ «Друга конференція КП(б)У. Стенографічний звіт», стор. 452.

⁴ Газ. «Комуніст» від 26 листопада 1929 р.

⁵ ПА ІІІ ЦК КП України, ф. 1, сп. 1—30, од. зб. 323, арк. 10.

⁶ Там же, од. зб. 848, арк. 41.

⁷ «Матеріали до оргзвіту ЦК ВКП(б) XVI з'їзду ВКП(б)», Держполітвидав, 1930, стор. 9.

⁸ Журн. «Партийное строительство», 1931, № 11, стор. 46.

Соціалістичне змагання, яке очолили партійні організації, відкрило широкі можливості для розгортання енергії і творчої ініціативи робітничих мас, зростання винахідництва, раціоналізації і вишукування нових, прогресивних методів роботи, піднесення продуктивності праці. Так, коли в 1930 р. від робітників та інженерно-технічних працівників України було одержано 54 тис. раціоналізаторських і винахідницьких пропозицій, то в 1933 р. їх було подано понад 146 тис. Якщо в 1930 р. від запровадження їх у виробництво держава заощадила 6 млн. крб., то в 1933 р. — 45 млн. крб.¹

Внаслідок неухильного проведення політики соціалістичної індустріалізації і героїчних зусиль робітничого класу СРСР під керівництвом Комуністичної партії п'ятирічний план розвитку народного господарства Радянського Союзу був виконаний достроково — за 4 роки і 3 місяці. Найважливішим підсумком виконання його, як відзначив січневий пленум ЦК і ЦКК ВКП(б) 1933 р., було перетворення Радянської країни з аграрної і відсталої в могутню індустріальну державу, економічно незалежну від капіталістичного світу. За цей час питома вага промисловості зросла з 48% у 1927/28 рр. до 70% на кінець 1932 р.²

Трудящі Радянської України також домоглися великих успіхів у виконанні першої п'ятирічки. Насамперед, в усіх галузях народного господарства були виконані із значним перебільшенням планові завдання по будівництву нових і реконструкції старих підприємств. За чотири роки першої п'ятирічки в соціалістичне господарство України було вкладено 9,4 млрд. крб., з них у промисловість — 5,4 млрд. крб.³, або на 1,2 млрд. більше, ніж передбачалося планом.

Великою перемогою КП(б)У і трудящих України в першій п'ятирічці було завершення спорудження Дніпровської гідроелектростанції ім. В. І. Леніна, Зуївської, Північно-Донецької, Криворізької та ряду інших електростанцій. Крім цих будов, до ладу стали такі величні соціалістичної індустрії, як Луганський і Харківський паровозобудівні заводи, Краматорський важкого машинобудування, Харківський тракторний, Запорізький комбайновий та багато інших.

За роки першої п'ятирічки докорінно змінився Донбас, який раніше був місцем тяжкої ручної праці, а тепер перетворився в новий, соціалістичний басейн з величезною механізованою базою, яка забезпечила збільшення видобутку кам'яного вугілля з 23 455 тис. т в 1913 р. до 40 013 тис. т в 1932, з них 70,9% механізованим способом⁴.

В результаті здійснення великих робіт по будівництву нових і реконструкції старих підприємств, виробничої і творчої активності трудящих мас, очолюваних партійними організаціями, продукція всієї промисловості Української РСР зросла проти 1913 р. на 363,6%⁵.

Всі ці історичні успіхи були здобуті трудящими Радянської України в тісному братерському співробітництві з усіма народами Радянського Союзу. В спорудженні великих будов на Україні брали участь усі радянські народи. З різних кінців СРСР сюди направлялося устаткування, машини та інші будівельні матеріали. Без радянського соціалістичного ладу і братерської допомоги російського та інших народів СРСР Україна не змогла б за такий короткий строк побуду-

¹ «ХІІ з'їзд КП(б)У. Стенографічний звіт», Партвидав ЦК КП(б)У, 1934, стор. 169.

² «КПРС в резолюціях і рішеннях...», ч. III, стор. 167.

³ ПА ІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 19, од. зб. 1, арк. 131.

⁴ «Народне господарство УРСР. Статистичний довідник», стор. 23, 96.

⁵ Там же, стор. 35.

вати потужні електростанції, великі підприємства металургії, машинобудівної, хімічної промисловості, кам'яновугільні і залізорудні шахти та ін.

Комуністична партія України під керівництвом ЦК ВКП(б) приділяла велику увагу вихованню кадрів робітничого класу та інженерно-технічної інтелігенції. На заводах, фабриках і шахтах були організовані сотні шкіл по вивченню нової техніки і передового досвіду на виробництві. За роки першої п'ятирічки на Україні було підготовлено 43 тис. інженерів і техніків. Це в три рази більше, ніж їх було всього до 1930 р. в промисловості України¹.

За першу п'ятирічку робітничий клас України зріс з 2020 тис. чоловік в 1928 р. до 4361 тис. в 1932 р.², тобто більше ніж у два рази.

За цей же період значно поліпшився добробут робітничого класу, як і всіх трудящих України. На цей час в Радянській країні бул остаточно ліквідовано безробіття, запроваджено 7-годинний, а на ряді виробництв — 6-годинний робочий день³. Загальний фонд заробітної плати робітників і службовців збільшився з 1522 млн. крб. в 1928 р. до 5999 млн. крб. в 1932⁴, тобто майже в чотири рази. Збільшилися витрати держави на соціальне страхування, охорону здоров'я тощо.

В результаті здійснення соціалістичної індустріалізації Комуністична партія створила умови для озброєння сільського господарства передовою машинною технікою, переведення його на соціалістичні рейки і на цій основі ліквідації найчисленнішого експлуататорського класу в країні — куркульства.

Успішним виконанням першої п'ятирічки була підготовлена потужна база для здійснення другого п'ятирічного плану розвитку народного господарства, прийнятого XVII з'їздом ВКП(б) в лютому 1934 р. З'їзд указав, що основними завданнями другої п'ятирічки є «...остаточна ліквідація капіталістичних елементів, подолання пережитків капіталізму в економіці і свідомості людей, завершення реконструкції всього народного господарства на найновішій технічній базі, освоєння нової техніки і нових підприємств, машинізація сільського господарства і піднесення його продуктивності»⁵.

За планом другої п'ятирічки перед КП(б)У і трудящими Української РСР ставилися ще більш величні завдання, ніж в попередній період. Досить вказати на те, що капіталовкладення в народне господарство республіки визначалося в сумі 21 337 млн. крб. проти 9389 млн. крб. в першій п'ятирічці⁶.

На цьому етапі боротьби за соціалістичну індустріалізацію Комуністична партія України приділяла особливу увагу питанню досконалого оволодіння робітниками передовою технікою, на базі якої в другій п'ятирічці повинен був завершитися процес соціалістичної реконструкції народного господарства.

На промислових підприємствах республіки в різних формах і різними методами організовувалися підвищення технічних знань, підготовка висококваліфікованих робітників та спеціалістів різних галузей соціалістичної промисловості. Це створювало нові можливості для дальшого розгортання соціалістичного змагання, піднесення продук-

¹ «XII з'їзд КП(б)У. Стенографічний звіт», стор. 170.

² «Народне господарство УРСР. Статистичний довідник», стор. 28—29.

³ «XII з'їзд КП(б)У. Стенографічний звіт», стор. 545.

⁴ «Народне господарство УРСР. Статистичний довідник», стор. 28—29.

⁵ «КПРС в резолюціях і рішеннях...», ч. III, стор. 212.

⁶ ПА ІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 1—19, од. зб. 1, арк. 131.

тивності праці, встановлення нових, вищих виробничих норм по виробітку продукції.

Початок цій патріотичній справі дав соціалістичний Донбас, де в 1935 р. зародився стахановський рух. Спочатку вибійник шахти «Центральна-Ірміно» О. Стаханов, а за ним партторг дільниці цієї ж шахти М. Дюканов, комсомолец-вибійник М. Концедалов¹, знатний майстер вугільної справи з Горлівки М. Ізотов², за допомогою партійних організацій запровадивши нову організацію виробничого процесу, встановили нечувані до цього рекорди по видобутку вугілля.

КП(б)У надавала виключно великого значення рухові новаторів виробництва та дальшому поширенню їх досвіду. Уже на початку жовтня 1935 р. відбувся пленум Донецького обкому КП(б)У, який підвів перші підсумки першових методів праці і зобов'язав партійні організації області розгорнути боротьбу за впровадження їх в усіх галузях виробництва. Перед комуністами ставилося завдання стати в авангарді цього руху і своїм особистим прикладом вести за собою маси трудящих³.

В кінці жовтня того ж року Дніпропетровський обком КП(б)У провів перший зльот новаторів виробництва Криворізького залізничного басейну по узагальненню їх кращих методів праці. Такі зльоти відбулися і в інших містах та областях республіки. Це надало рухові новаторів виробництва відразу масового характеру.

Рух новаторів виробництва гірників і металургів Донбасу і Криворіжжя знайшов своїх послідовників в усіх галузях народного господарства не лише України, а й всього Радянського Союзу. І скрізь в авангарді цього руху виступали комуністи, які були не лише його організаторами, а й особистим прикладом показували чудові зразки в здобутті виробничих успіхів. Так, на шахті Ілліча Кадіївського району з 168 комуністів, що безпосередньо працювали в забої, переважна більшість виконувала по дві-три виробничі норми⁴. На шахті «Центральна-Ірміно» комуністи поставили перед собою завдання підняти навіть найвідсталіших робітників до рівня новаторів виробництва. Всі 71 комуніст цієї шахти показували високі зразки продуктивності праці і боролися за одержання звання майстра своєї справи⁵.

Велике значення для дальшого розгортання руху новаторів виробництва мала перша Всесоюзна нарада стахановців, яка відбулася в Москві у листопаді 1935 р. На нараді було відзначено, що стахановський рух знаменує собою якісно новий етап у боротьбі трудівників міста й села за побудову соціалізму.

Грудневий Пленум ЦК ВКП(б) 1935 р., обговоривши «питання промисловості й транспорту в зв'язку з стахановським рухом», відзначив ті перешкоди, які стояли на шляху дальшого його розгортання. Пленум зобов'язав партійні організації ще активніше включитися в справу поліпшення роботи господарських органів, по-справжньому очолити технічне навчання на виробництві, розчистити шлях новаторським методам праці.

Партійні організації України провели велику роботу по втіленню в життя цих рішень. Травневий Пленум ЦК КП(б)У 1936 р., заслухавши доповідь Донецького обкому партії про хід виконання рішень грудневого Пленуму ЦК ВКП(б), звернув особливу увагу на дальше

¹ Газ. «Комуніст» від 9 вересня 1935 р.

² Газ. «Комуніст» від 12 вересня 1935 р.

³ Газ. «Комуніст» від 4 жовтня 1935 р.

⁴ Газ. «Комуніст» від 11 жовтня 1935 р.

⁵ Газ. «Комуніст» від 10 грудня 1935 р.

розгортання руху новаторів виробництва і зобов'язав партійні організації далі боротися за те, щоб кожний комуніст подавав особистий приклад високих показників продуктивності праці¹.

Велика організаторська і виховна робота Комуністичної партії забезпечила масовий трудовий героїзм радянського народу на дострокове виконання всіх завдань другого п'ятирічного плану розвитку народного господарства. Особливо великих успіхів було досягнуто в соціалістичній промисловості, загальний обсяг валової продукції якої по СРСР у 1938 р. збільшився проти 1933 р. більше ніж у два рази, а у порівнянні з 1913 р. — більше ніж в дев'ять раз².

Валова продукція промисловості УРСР у 1937 р. проти 1932 р. зроста більше як у 2 рази, а проти 1913 р. в 7,6 раза³. В другій п'ятирічці, як і в першій, переважання надавалося виробництву засобів виробництва, тому питома вага їх у загальній продукції великої промисловості в 1937 р. становила 62%, а предметів споживання — 38%⁴.

Успішне здійснення завдань другої п'ятирічки в галузі промисловості забезпечило безперерйне постачання сільського господарства машинною технікою та мінеральними добривами, що сприяло крутому піднесенню всіх його галузей. Так, на кінець другої п'ятирічки лише на колгоспних і радгоспних ланах Української РСР працювало вже 26 720 комбайнів і 83,7 тис. тракторів⁵.

У результаті успіхів, досягнутих у промисловості і сільському господарстві, були повністю виконані завдання п'ятирічки по піднесенню матеріально-культурного рівня трудящих.

XIV з'їзд КП(б)У, що відбувся в червні 1938 р., відзначив всі ці досягнення, дав глибокий аналіз підсумкам діяльності партійної організації України за минулий період і поставив цілий ряд конкретних завдань у справі дальшого розвитку народного господарства республіки. При цьому знову найбільша увага зверталася на такі галузі промисловості, як вугільна, металургійна, коксохімічна, залізорудна та машинобудівна⁶. З'їзд зобов'язав партійні організації республіки так поставити роботу, щоб забезпечити повне виконання державних планів промисловості. Для цього необхідно було рішуче поліпшити керівництво рухом новаторів виробництва, забезпечити «дальше піднесення продуктивності праці, зниження собівартості, фінансової дисципліни, ліквідацію штурміщини і тим самим створення умов для виконання планів кожним підприємством, цехом і бригадою»⁷.

Третій п'ятирічний план розвитку народного господарства Радянської країни, затверджений в 1939 р. XVIII з'їздом ВКП(б), відкривав нову смугу в розвитку СРСР — смугу завершення будівництва безкласового соціалістичного суспільства і поступового переходу від соціалізму до комунізму.

В рішенні з'їзду вказувалося, що Радянська країна уже вийшла на перше місце в Європі по виробництву промислової продукції, але в економічному відношенні ще відстає від найбільш розвинутих капіталістичних країн світу. В зв'язку з цим було поставлено завдання

¹ Газ. «Комуніст» від 28 травня 1936 р.

² Й. С т а л і н, Питання лєнінізму, Укрполітвидав, К., 1947, стор. 486—487.

³ «Народне господарство УРСР. Статистичний довідник», Держполітвидав, 1940, стор. 19.

⁴ Т а м ж е, стор. 19.

⁵ Т а м ж е, стор. 58.

⁶ «Резолюція XIV з'їзду КП(б)У на звіт Центрального Комітету КП(б)У», Держполітвидав УРСР, К., 1938, стор. 8.

⁷ Т а м ж е, стор. 9—10.

протягом найближчого часу ліквідувати це відставання і не лише догнати, а також і перегнати головні капіталістичні країни по виробництву промислової продукції на душу населення. Третя п'ятирічка, яка передбачала дальше піднесення всього народного господарства і насамперед важкої індустрії, а також матеріально-культурного рівня радянських людей, була спрямована на виконання цього першочергового завдання.

Для успішного здійснення поставлених третім п'ятирічним планом завдань XVIII з'їзд ВКП(б) вимагав від усіх партійних, радянських, господарських і профспілкових організацій піднести рівень організаційної і політичної роботи, зосередити увагу на правильному доборі кадрів і повсякденній перевірці виконання партійних і державних завдань, дальшому розгортанні соціалістичного змагання, зміцненні трудової дисципліни і забезпеченні високої продуктивності праці трудящих в усіх галузях народного господарства.

ЦК ВКП(б) і далі, приділяючи велику увагу УРСР, подаючи конкретну допомогу місцевим партійним організаціям у подоланні труднощів і забезпеченні успіхів на всіх ділянках соціалістичного будівництва, в 1938 р. посилає на Україну вірного більшовика-ленінця М. С. Хрушова. Під його керівництвом КП(б)У розгорнула багатогранну діяльність по забезпеченню здійснення рішень XVIII з'їзду партії, мобілізації і організації українського народу на виконання завдань третьої п'ятирічки.

Великим досягненням у промисловості республіки за роки довоєнних п'ятирічок було те, що вона стала багатогалузевою. Тут були заново створені такі важливі її галузі, як тракторобудування, комбайнобудування, верстатобудування, турбінобудування, кольорова металургія, електрометалургія тощо.

В 1940 р. продукція всієї промисловості УРСР перевершила рівень 1913 р. в 7,3 раза, в тому числі легкої промисловості — в 3,7 раза¹, а великої промисловості — в 10 раз².

Комуністична партія і Радянський уряд значну увагу приділили соціалістичній індустріалізації західноукраїнських земель, возз'єднаних з УРСР. Лише в 1940 р. на господарське будівництво цих областей було асигновано 700 млн. крб.³ Тут було повністю ліквідоване безробіття.

Напередодні Великої Вітчизняної війни Українська РСР продовжувала посідати одне з провідних місць у загальносоюзному народному господарстві. Її питома вага до загального випуску найважливіших видів промислової продукції по СРСР становила 18%, зокрема по виробництву чавуну — 64,7%, сталі — 48,8%, видобутку вугілля — 50,5%, залізної руди — 67,6%, випуску металургійного устаткування — 67,5%, паровозів магістральних — 73,4%, комбайнів — 57,5%, по виробництву цукру — 73%⁴.

Підсумки цих перших успіхів трудящих України у виконанні завдань третьої п'ятирічки підбив XV з'їзд КП(б)У, що відбувся в травні 1940 р. Секретар ЦК КП(б)У М. С. Хрушов, виступаючи на цьому

¹ «Досягнення Радянської України за 40 років. Статистичний збірник», К., 1957, стор. 26.

² «Народне господарство Української РСР. Статистичний збірник», Держстатвидав, К., 1957, стор. 22.

³ «Промисловість Радянської України за 40 років», Держполітвидав УРСР, 1957, стор. 58.

⁴ «Народне господарство Української РСР. Статистичний збірник», 1957, стор. 34—35.

з'їзді із звітною доповіддю ЦК КП(б)У, вказав: «Ми досягли наших успіхів тому, що буквально на всіх ділянках нашої боротьби мали повсякденну допомогу і вказівки ЦК ВКП(б)»¹.

Віроломний напад фашистської Німеччини на нашу країну в 1941 р. перервав мирну творчу працю радянських людей. Період Вітчизняної війни з особливою силою підтвердив правильність генеральної лінії партії на соціалістичну індустріалізацію країни, яка стала невичерпною базою для забезпечення Радянської Армії необхідною військовою технікою.

В роки війни Комуністична партія України під керівництвом ЦК ВКП(б) провела велику роботу по мобілізації всіх сил українського народу на відсіч ворогові і захист своєї Радянської Вітчизни. Великий вклад у загальнонародну боротьбу з фашистською агресією внесли колективи підприємств республіки, евакуйовані в східні райони країни, де продовжували героїчну працю по випуску промислової продукції для потреб фронту.

Україна належала до тих районів Радянського Союзу, які найбільше від інших потерпіли від навали німецько-фашистських загарбників. За час окупації фашистські варвари завдали народному господарству і населенню Радянської України збитків на суму 285 млрд. крб. (в цінах 1941 р.)².

ЦК ВКП(б) і союзний уряд відбудову народного господарства Радянської України, як і всіх інших тимчасово окупованих районів, визначили першочерговим завданням і приступили до його здійснення ще до закінчення Великої Вітчизняної війни.

Першою конкретною програмою відбудовних робіт було рішення РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 21 серпня 1943 р. «Про невідкладні заходи по відбудові господарства в районах, визволених від німецької окупації», яке одностайно підтримали трудящі всіх радянських республік. По всій країні розгорнулось соцзмагання за подання братньої допомоги трудящим України у відбудові народного господарства. Ця допомога йшла звідусіль. Так, лише у відбудові Дніпрогесу брали участь колективи робітників і інженерно-технічних працівників 120 підприємств Союзу РСР. Із Москви, Ленінграда, Магнітогорська, Куйбишева та інших міст і районів країни до 1950 р. на відбудову Дніпрогесу прибуло близько тисячі ешелонів з матеріалами і устаткуванням³.

Виняткова увага, яку приділяли ЦК партії і союзний уряд Українській РСР, братерська допомога усіх радянських республік піднімали український народ на трудові подвиги у боротьбі за якнайшвидшу відбудову господарства республіки.

Партійні організації республіки під керівництвом ЦК КП(б)У організовували й очолювали героїчну працю трудівників України. Керуючись вказівками ЦК ВКП(б) про першочергове значення відбудови і розвитку важкої індустрії, ЦК КП(б)У в центрі уваги всієї своєї діяльності поставив питання відродження шахт Донбасу, Криворізького басейну, металургійної, машинобудівної та енергетичної промисловості. На зборах партійно-радянського активу м. Києва 13 жовтня 1945 р. М. С. Хрущов зазначав, що «особливу увагу нам і надалі треба зосередити на відбудуванні і дальшому розвитку важкої

¹ М. С. Хрущов, Звітна доповідь ЦК КП(б)У XV з'їздові Комуністичної партії (більшовиків) України, Держполітвидав УРСР, 1940, стор. 3.

² «Промисловість Радянської України за 40 років», стор. 60.

³ Газ. «Червоне Запоріжжя» від 24 квітня 1951 р.

індустрії, на відбудуванні і будівництві нових підприємств металургії, вугільної промисловості, машинобудування»¹.

Відбудовні роботи і дальша реконструкція промисловості набули особливо широкого розмаху в роки першої післявоєнної п'ятирічки (1946—1950 рр.). Боротьба за успішне виконання цього плану відбувалася в обстановці високої виробничої і політичної активності трудящих УРСР, як і всього Радянського Союзу. Це особливо яскраво проявилось в масовому розгортанні соціалістичного змагання за славним почином міста Леніна, основним гаслом якого було дострокове виконання післявоєнної п'ятирічки.

Питанню якнайшвидшої відбудови важкої індустрії республіки велику увагу приділив XVI з'їзд КП(б)У, що відбувся в січні 1949 р. і відіграв значну роль у завершенні виконання завдань четвертої п'ятирічки. В рішенні з'їзду на звітну доповідь ЦК КП(б)У було накреслено цілий ряд конкретних заходів по забезпеченню виконання і перевиконання п'ятирічного плану розвитку народного господарства².

Багато зробили партійні організації по вихованню новаторів виробництва, впровадженню прогресивних норм, зниженню собівартості, підвищенню якості продукції. Вони організовували на заводах, шахтах партійно-технічні конференції, на яких обговорювалися найважливіші питання роботи цехів, агрегатів і підприємств у цілому.

Комуністи, перебуваючи на вирішальних ділянках виробництва, своїм особистим прикладом трудової доблесті і повсякденною політико-виховною роботою піднімали всіх робітників, інженерів і техніків на справді героїчну, самовіддану працю.

Вся ця велика робота, проведена партійними організаціями, забезпечила дострокове виконання плану першої післявоєнної п'ятирічки. За ці роки не тільки було відбудовано, а й наново збудовано цілий ряд нових шахт і підприємств. Стали до ладу такі гіганти металургії, як «Азовсталь», Макіївський, Сталінський, Єнакіївський, Дніпропетровський, Дніпродзержинський та інші металургійні заводи, машинобудівні та верстатобудівні заводи, підприємства сільськогосподарського машинобудування.

Була успішно відбудована Дніпровська гідроелектростанція ім. В. І. Леніна та багато інших електростанцій. На відбудованих і заново збудованих підприємствах були здійснені великі роботи по оснащенню їх новим, більш досконалим устаткуванням, впровадженню передової технології. В республіці були створені нові галузі промисловості — автомобільна, буровугільна, газова, промисловість будівельної індустрії, введено в дію потужний газопровід Дашава — Київ та ін.

Внаслідок виконання четвертої п'ятирічки (першої післявоєнної) валова продукція промисловості України перевершила рівень 1940 р. на 15%³.

Успішне виконання четвертого п'ятирічного плану дало можливість накреслити нові плани могутнього піднесення Радянської країни, що здійснив XIX з'їзд КПРС, затвердивши директиви по складанню п'ятого п'ятирічного плану розвитку СРСР на 1951—1955 рр.

У березні 1952 р. відбувся XVII з'їзд КП(б)У, який одноставно

¹ М. С. Хрущов, Підсумки першого року відбудовних робіт на Україні і наші чергові завдання, Укрдержвидав, 1945, стор. 15.

² «XVI з'їзд Комуністичної партії (більшовиків) України. Матеріали з'їзду». Держполітвидав УРСР, К., 1949, стор. 220—223.

³ «Народне господарство Української РСР. Статистичний збірник», 1957, стор. 22.

підтримав цю велику програму і в своєму рішенні зобов'язав партійні організації України «підвищити рівень партійної роботи, повсякденно зміцнювати зв'язок з масами, роз'яснювати робітникам, колгоспникам, інтелігенції великі цілі і завдання нового п'ятирічного плану, очолити трудове і політичне піднесення трудящих, ще ширше розгорнути соціалістичне змагання... для успішного виконання і перевиконання п'ятирічного плану»¹.

ЦК КП України, виконуючи настанови ЦК ВКП(б), одержуючи від нього постійну допомогу, багато уваги приділяв питанням дальшого поліпшення організації виробництва, піднесенню рівня механізації трудомістких робіт, впровадженню нових і створенню більш досконалих високопродуктивних машин, механізмів, різного устаткування, приладів і поліпшення технології виробництва.

Трудящі Радянської України, як і всього Радянського Союзу, під керівництвом Комуністичної партії своєю самовідданою працею, творчою ініціативою з року в рік добивалися все нових успіхів у виконанні і перевиконанні планових завдань п'ятирічки. В процесі цієї боротьби виникали нові методи і форми соціалістичного змагання, які були спрямовані на забезпечення ритмічної роботи кожної шахти, заводу, цеху, дільниці, підвищення продуктивності праці в усіх галузях промисловості, зниження собівартості і збільшення виробництва продукції.

Радянський народ, очолений Комуністичною партією, в роки п'ятої п'ятирічки досяг нових успіхів. Завдання п'ятирічки в галузі промисловості були виконані достроково — за 4 роки і 3 місяці. За цей період промислове виробництво зросло на 85% при плані 70, виробництво засобів виробництва збільшилося на 91% при плані 80, а виробництво предметів споживання зросло на 76% при плані 65. Обсяг продукції машинобудівної і металообробної промисловості збільшився за роки п'ятирічки в 2,2 раза, а порівняно з 1940 р. — в 4,7 раза².

Трудящі України у співдружності з усім радянським народом планові завдання п'ятої п'ятирічки по промислового виробництва виконали за 4 роки. Про великий обсяг будівельних робіт за цей період яскраво свідчать капіталовкладення, що становили 99,5 млрд. крб. (в цінах на 1 липня 1955 р.), а це майже вдвоє більше, ніж за всі довоєнні п'ятирічки разом³. Валова продукція всієї промисловості УРСР зроста за п'ятирічку в 1,9 раза, а порівняно з 1940 р. — у 2,2 раза⁴.

Рішення липневого Пленуму ЦК КПРС 1955 р. про завдання дальшого піднесення промисловості, технічного прогресу і поліпшення організації виробництва стало програмою боротьби радянського народу за ще більш могутнє піднесення важкої промисловості — основ основ розвитку всієї економіки Радянської держави.

Важливою віхою на шляху побудови комуністичного суспільства стали історичні рішення XX з'їзду КПРС, зокрема його Директиви по шостому п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1956—1960 рр. Головні завдання їх полягають в тому, «щоб на базі переважного розвитку важкої промисловості, безперервного технічного прогресу і підвищення продуктивності праці забезпечити

¹ «Звіт ЦК КП(б)У. Резолюції XVII з'їзду КП(б)У», Держполітвидав УРСР, К., 1952, стор. 59—60.

² М. С. Хрущов, Звітна доповідь ЦК КПРС XX з'їздові партії, Держполітвидав УРСР, К., 1956, стор. 45.

³ «Народне господарство УРСР. Статистичний збірник», 1957, стор. 355.

⁴ Там же, стор. 26.

дальше могутне зростання всіх галузей народного господарства, здійснити круте піднесення сільськогосподарського виробництва і на цій основі добитися значного підвищення матеріального добробуту і культурного рівня радянського народу»¹.

Відповідно до цих завдань у шостому п'ятирічному плані передбачено нове могутне піднесення економіки і культури Радянської України. І знову головна увага приділяється розвитку важкої промисловості.

Трудящі Української РСР, як і весь радянський народ, з великим патріотичним піднесенням сприйняли історичні рішення партії та уряду і докладають усіх зусиль для успішного їх виконання. Про це яскраво свідчать ті успіхи, з якими прийшли трудящі УРСР до свого славного 40-річного ювілею. В 1957 р. валова продукція промисловості республіки порівняно з 1913 р. збільшилась у 20 раз, а випуск продукції великої машинобудівної та металообробної промисловості зріс у 150 раз². «По ряду основних економічних показників,— говорив М. С. Хрущов на ювілейній сесії Верховної Ради Української РСР 24 грудня 1957 р.,— Україна не тільки наздогнала, але й випередила такі капіталістичні країни, як Франція і Італія»³.

У досягненні цих успіхів велике значення мала докорінна перебудова управління промисловістю і будівництвом, створення в економічних адміністративних районах раднаргоспів, що було здійснено в 1957 р. за рішенням лютневого Пленуму ЦК КПРС.

Радянська Україна, як і всі республіки багатонаціонального Радянського Союзу, тепер перебуває на новому етапі свого історичного розвитку. Перед радянським народом на весь зріст стало величезне завдання — створити матеріально-технічну базу комунізму, в історично короткий строк наздогнати і випередити найбільш розвинуті країни капіталізму по виробництву продукції на душу населення.

Відповідно до цього Комуністична партія і Радянський уряд накреслили план розвитку економіки і культури нашої країни на кілька п'ятирічок, про який доповів М. С. Хрущов на ювілейній сесії Верховної Ради Союзу РСР, присвяченій 40-річчю Великого Жовтня. За найближчі 15 років передбачається не тільки наздогнати, а й випередити США по сучасному обсягу виробництва найважливіших видів продукції.

У виконанні цих величних завдань важлива роль відводиться Радянській Україні з її потужною вугільною, металургійною, хімічною, машинобудівною та іншими галузями промисловості, з невичерпними природними ресурсами. За попередніми накресленнями, які потребуватимуть уточнення, в республіці за найближчі 15 років передбачається щорічний видобуток вугілля з 151 млн. т довести приблизно до 260—275 млн. т, залізної руди — до 130—150 млн. т проти 44 млн. у 1957 р., виробництво чавуну — до 38—40 млн. т і сталі до 45—48 млн. т на рік⁴.

¹ «Резолюції XX з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу», Держполітвидав УРСР, К., 1956, стор. 30.

² О. І. Кириченко, 40 років Української Радянської Соціалістичної Республіки. Доповідь на Ювілейній сесії Верховної Ради Української РСР 24 грудня 1957 р., Держполітвидав УРСР, К., 1957, стор. 23.

³ М. С. Хрущов, Промова на ювілейній сесії Верховної Ради Української РСР 24 грудня 1957 р., Держполітвидав УРСР, 1957, стор. 10.

⁴ О. І. Кириченко, 40 років Української Радянської Соціалістичної Республіки. Доповідь на ювілейній сесії Верховної Ради Української РСР 24 грудня 1957 р., стор. 28.

Великі завдання поставлені і перед іншими галузями народного господарства.

КП України — один з бойових загонів КПРС, — вступаючи в своє п'яте десятиріччя, глибоко усвідомлює, що перед нею стоять величезні завдання, і не шкодує сил та енергії в боротьбі за перетворення їх у життя. Вона впевнено веде український народ у братній сім'ї народів СРСР до світлого майбутнього — перемоги комунізму в нашій країні.

П. С. ЗАГОРСЬКІЙ

КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ — ОРГАНІЗАТОР СУЦІЛЬНОЇ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Дослідження проблеми об'єднання мільйонів дрібних селянських господарств у великі колективні господарства має велике наукове і практичне значення. Соціалістична перебудова сільського господарства була найскладнішим і найважчим завданням революції після захоплення пролетаріатом державної влади.

З перемогою Великої Жовтневої соціалістичної революції перебудова промисловості відбувалася порівняно швидко: великі підприємства були одразу націоналізовані і передані в державну соціалістичну власність. Але протягом першого десятиріччя після встановлення Радянської влади промисловість давала все ж меншу частину продукції всього народного господарства країни. У 1928 р. питома вага продукції промисловості становила лише 40,2%, в той час як валова продукція сільського господарства — 59,8%¹. До того ж сільське господарство було відсталим, у ньому переважали дрібні одноосібні селянські господарства.

У 1928 р. на Україні було 5173, 8 тис. одноосібних господарств². Вони були позбавлені можливості застосовувати складні сільськогосподарські машини, використовувати досягнення агрономічної науки і тому лишалися примітивними, низькотоварними господарствами. В 1927 р. валова продукція зернового господарства в нашій країні досягла 91% дореволюційного рівня, а товарна частина — лише 37%.

На Україні, незважаючи на те, що посівна площа розширилась порівняно з довоєнним рівнем, товарна частина сільськогосподарської продукції становила 68,5% до рівня 1913 р.³, а товарність зернового господарства — лише 21—25%, у той час як в 1913 р. вона досягала 33,7% валового збору зернових культур⁴.

Низька товарність гальмувала розвиток соціалістичної промисловості. Базувати далі народне господарство на двох різних основах — великій соціалістичній промисловості і розפורшеному дрібно-

¹ «Тезиси і матеріали к X съезду КП(б)У и XV съезду ВКП(б). Приложение», 1925, стор. 82.

² «Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України», 1929, стор. 73; «Очерки развития народного хозяйства Украинской ССР», Изд-во АН СССР, М., 1954, стор. 284.

³ «Контрольні цифри розвитку народного господарства УРСР на 1928/29 р.», 1928, стор. 41.

⁴ Журн. «Господарство України», 1928, № 7, стор. 22.

товарному селянському господарстві — було неможливо. Це загрожувало серйозним розривом у постачанні населення продуктами харчування і промисловості сировиною.

В липні 1928 р. Пленум ЦК ВКП(б) відмітив, що «дуже низький рівень сільського господарства, особливо його зернової галузі, при неминучості швидкого темпу розвитку соціалістичної промисловості, який диктується всією внутрішньою і зовнішньою обстановкою, крив у собі небезпеку розриву між соціалістичним містом і дрібноселянським селом, отже, небезпеку порушення основної умови соціалістичного перетворення всього народного господарства»¹.

Дроблення селянських господарств продовжувалось і після перемоги Жовтневої революції. Єдиною умовою для піднесення сільського господарства був перехід від дрібного, одноосібного господарства до великого, колективного господарства. Підкреслюючи історичну необхідність переходу на колгоспний шлях розвитку сільського господарства, В. І. Ленін писав: «Якщо селянське господарство може розвиватися далі, необхідно міцно забезпечити і дальший перехід, а дальший перехід неминуче полягає в тому, щоб найменш вигідне і найбільше відстале, дрібне, відособлене селянське господарство, поступово об'єднуючись, зорганізувало громадське, велике землеробське господарство»².

Переходу до колективних форм господарювання вимагали й інтереси самого селянства. Жовтнева соціалістична революція принесла селянству великі економічні й політичні вигоди. Селянство було звільнене від щорічної орендної плати і витрат на купівлю землі в сумі понад 700 млн. крб. золотом. Заборгованість селян лише селянському поземельному банку на січень 1916 р. становила 1398,2 млн. крб. золотом³.

Звільнення від сплати цих боргів значно поліпшило становище трудящих селян. Тільки селянство України в результаті перемоги Жовтневої революції одержало 15,5 млн. дес. поміщицьких, церковних, казенних та куркульських земель⁴.

Однак, незважаючи на це, докорінного поліпшення добробуту селянства не можна було добитися на основі обмежених можливостей роздрібненого селянського господарства. Селянство не могло позбутися куркульської експлуатації і злиднів, не мало змоги піднести культуру землеробства. Таким чином, колективізація сільського господарства була об'єктивною історичною необхідністю.

Керуючись вченням Маркса і Енгельса, В. І. Ленін вперше в історії розробив конкретний план переходу дрібних селянських господарств на шлях соціалістичного будівництва. Він накреслив знаменитий кооперативний план, який був невід'ємною складовою частиною програми побудови соціалістичного суспільства в нашій країні. В. І. Ленін вказував, що кооперація є єдиним шляхом соціалістичної перебудови села, і ставив завдання залучити до неї все трудяще селянство. В своїй праці «Про кооперацію» він писав: «Власне кажучи, нам залишилося *«тільки»* одно: зробити наше населення настільки *«цивілізованим»*, щоб воно зрозуміло всі вигоди від поголовної участі у кооперації і на-

¹ «КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, К., 1954, стор. 475.

² В. І. Ленін, Твори, т. 32, стор. 257.

³ «Политическая экономия», М., 1955, стор. 331; журн. «Вопросы истории», 1955, № 1, стор. 111—112.

⁴ «Советская Украина за 20 лет», К., 1939, стор. 55.

лагодило цю участь. «Тільки» це. Ніякі інші премудрості нам не потрібні тепер для того, щоб перейти до соціалізму»¹.

Поклавши в основу лєнінське вчення, Комуністична партія розробила конкретний план переходу селянських мас до соціалізму. Партія доклала багато зусиль, щоб переконати багатомільйонні маси трудящих селян у тому, що кооперація є шлях до соціалізму, до заможного і культурного життя, і залучити їх до соціалістичного будівництва.

В жовтні 1927 р. були опубліковані матеріали до XV з'їзду ВКП(б), в яких велика увага була приділена перспективам соціалістичної реконструкції сільського господарства.

У листопаді 1927 р. відбувся X з'їзд КП(б)У, який обговорив і накреслив заходи дальшого партійного, державного, господарського та культурного будівництва на Україні. В ухваленій з'їздом резолюції вказувалось: «З'їзд доручає новому Центральному Комітетові рішуче й твердо проводити лінію дальшої індустріалізації країни, машинізацію та реорганізацію сільського господарства на основі кооперативного плану Леніна, зміцнення та поширення кооперації та держторгівлі, як основного засобу змички соціалістичної державної промисловості з багатомільйонним дрібним та дрібнішим селянським господарством»².

XV з'їзд ВКП(б), який відбувся у грудні 1927 р., проголосив курс на колективізацію сільського господарства в нашій країні. З'їзд накреслив практичні заходи щодо розширення та зміцнення споживчої, сільськогосподарської і кустарно-промислової кооперації та зобов'язав партійні організації всебічно підтримувати трудяще селянство, яке стало на шлях виробничого кооперування. В рішенні з'їзду вказувалось: «У теперішній період завдання об'єднання і перетворення дрібних індивідуальних селянських господарств у великі колективи повинно бути поставлене як основне завдання партії на селі»³. XV з'їзд поставив завдання: спираючись на бідняцько-середняцькі маси селянства, розвивати далі наступ на куркульство, вжити нових заходів, які обмежували б розвиток капіталізму на селі і забезпечували перехід селянства до соціалізму.

З'їзд дав рішучу відсіч троцькістській опозиції, яка виступала проти лєнінського кооперативного плану, заперечувала можливість залучення трудящего селянства до соціалістичного будівництва.

Керуючись постановами XV з'їзду ВКП(б) і X з'їзду КП(б)У, партійні організації України широко розгорнули боротьбу за соціалістичну реконструкцію сільського господарства. Партійні організації України проводили велику роз'яснювальну роботу на селі. Полтавський, Харківський, Проскурівський та інші окружні партійні комітети посилали своїх представників на села для пропаганди серед селян рішень XV з'їзду ВКП(б) та X з'їзду КП(б)У про колективізацію сільського господарства⁴. В округах і районах скликались курси — з'їзди по вивченню рішень партії для секретарів сільських парторганізацій і сільського активу⁵.

Вирішальну роль у підготовці масової колективізації сільського господарства відіграла сільськогосподарська кооперація. Ще в 1921 р. X з'їзд РКП(б) поставив завдання перед партійними і радянськими організаціями розробити і здійснити заходи, які сприяли б розвитку всіх видів ко-

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 33, стор. 414.

² «X з'їзд КП(б)У. Стенографічний звіт», Х., 1928, стор. 575.

³ «КПРС в резолюціях і рішеннях...», ч. II, стор. 441.

⁴ Партархів Інституту історії партії ЦК КП України (далі — ПА ІП ЦК КП України), ф. 1, оп. 1, од. зб. 1412, арк. 3.

⁵ Газ. «Комуніст» від 8 січня 1928 р.

операції, в тому числі й сільськогосподарської. На Україні початок будівництва сільськогосподарської кооперації було покладено постановою ВУЦВК і РНК УРСР від 26 жовтня 1921 р.¹

Створення сільськогосподарської кооперації на Україні ускладнювалося тим, що вона будувалась на основі старої сільськогосподарської кооперації, яка до революції складалася в основному з куркулів і заможних середняків. Отже, Комуністичній партії довелося вести наполегливу боротьбу за створення нової, соціалістичної сільськогосподарської кооперації на Україні. Перед партійними організаціями України стояло невідкладне завдання: звільнити кооперацію від засилля куркулів, залучити до її будівництва широку масу трудящого селянства і створити таку кооперативну систему, яка змогла б виконати свою роль у соціалістичній реконструкції сільського господарства. ЦК КП(б)У вказував, що завоювати кооперацію можна, передусім, через збори уповноважених (делегатів)².

У боротьбі за зміцнення сільськогосподарської кооперації і витіснення звідти куркулів на Україні була створена нова, соціалістична сільськогосподарська кооперація. В жовтні 1924 р. вона об'єднувала 15,3% всіх селянських господарств³, з них: бідняків — 43%, середняків — 48%, куркулів — 9%⁴. В керівних органах сільськогосподарської кооперації було 98,6% бідняків і середняків, з них — 6,5% комуністів⁵. У 1926 р. партійний прошарок в кооперації зріс до 11,5%, а в правліннях він становив 64,2%⁶.

Зростання партійного прошарку працівників кооперації дало можливість забезпечити швидкий розвиток сільськогосподарської кооперації. В жовтні 1927 р. уже було кооперовано 39,3% селянських господарств. На цей час на Україні налічувалось 20 305 сільськогосподарських товариств, які об'єднували понад 2 млн. членів кооперації⁷.

Велике значення у піднесенні ролі сільськогосподарської кооперації в колгоспному будівництві мало створення постановою ЦК КП(б)У в січні 1927 р. Всеукраїнського колгоспного центра — Укрколгоспсекції⁸. Незабаром для здійснення колективізації були організовані окружні колгоспні секції.

ЦК КП(б)У систематично відряджав на партійну роботу в села комуністів з великих промислових центрів. У 1928 і 1929 рр. на село було направлено понад 3 тис. партійних працівників⁹. У березні 1929 р. на Україні було вже понад 3 тис. сільських первинних партійних організацій, які об'єднували понад 40 тис. членів і кандидатів партії¹⁰.

Велику роботу у підготовці суцільної колективізації на Україні провели спеціальні сільськогосподарські кооперативи, які об'єднувалися такими республіканськими кооперативними центрами, як «Укрбурякспілка», «Укрсельзукор», «Добробут», «Кооптах» та «Укрнасинньоспілка». Вони не тільки об'єднували селян у галузі збуту і постачання, а й брали активну участь в організації виробництва в селянському господарстві.

¹ «Собрание узаконений УССР», 1921, № 21, стор. 618.

² ПА ІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 1, од. зб. 143, арк. 108.

³ Журн. «Сільський господар», 1925, № 5—6, стор. 10.

⁴ Центральний державний архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР (далі — ЦДАЖР УРСР), ф. 290, оп. 2, од. зб. 15, арк. 94.

⁵ Журн. «Известия ЦК КП(б)У», 1925, № 5, стор. 20.

⁶ ПА ІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 1, од. зб. 1133, арк. 48.

⁷ «Сільський господар. Відчит за 1926/27 р.», Харків, 1928, стор. 10.

⁸ «Збірник партійних та урядових постанов про сільськогосподарську кооперацію», Харків, 1927, стор. 37.

⁹ «За большевистские темпы в профработе», вид-во «Пролетарий», 1930, стор. 34.

¹⁰ Журн. «Вісті ЦК КП(б)У», 1929, № 11, стор. 3.

Сільськогосподарська кооперація, подаючи матеріальну й організаційну допомогу бідняцько-середняцьким масам села, привчала їх до ведення громадського господарства. На липень 1929 р. сільськогосподарська кооперація об'єднувала 67,4% усіх селянських господарств України¹.

Широка і всебічна діяльність сільськогосподарської, споживчої і кредитової кооперації, поряд з іншими заходами Комуністичної партії і Радянської держави, створювала умови для швидкого розвитку вищої форми виробничої кооперації — колгоспів.

В умовах диктатури пролетаріату, коли основні засоби виробництва належать державі і зміцнюється союз робітничого класу з селянством, кооперування населення дає все необхідне для повної перемоги соціалістичного суспільства. В. І. Ленін писав: «Кооперація в наших умовах частогусто цілком збігається з соціалізмом»².

Важливу роль у переводі дрібних селянських господарств на соціалістичний шлях відіграли колгоспи і радгоспи, створені в перші роки після встановлення Радянської влади. Ще до масової колективізації сільського господарства, у 1928 р., в СРСР налічувалось понад 33 тис. колгоспів. На Україні кількість колгоспів зросла з 193 в 1920 р. до 12 042 в 1928 р., тобто більш, як у 60 раз³.

Колгоспи і радгоспи подавали трудящому селянству велику допомогу. Вони на пільгових умовах або безкоштовно обробляли бідноті землю, очищали посівний матеріал, допомагали насінням тощо, показуючи переваги колективного господарювання перед одноосібним. На липень 1929 р. на Україні було близько 10 тис. машинно-прокатних і зерноочисних пунктів⁴.

Перші колгоспи були дрібними. Так, до 1928 р. 70% усіх колгоспів України мали земельну площу до 100 га, а 24% — навіть до 50 га. Середній розмір площі на колгосп на Поліссі був 86 га, Правобережжі — 97, Лівобережжі — 107, у степовій смузі — 209 га⁵. Проте урожайність сільськогосподарських культур у колгоспах України була на 20—25% вищою, ніж в одноосібних господарствах⁶.

Ще вищою урожайність була в радгоспах, які мали кращу сільськогосподарську техніку і застосовували вищу культуру землеробства. Якщо в радгоспах урожайність зернових в 1928 р. становила 13,5 ц з га, то у селянських господарствах 6,7 ц, цукрових буряків відповідно — 143,4 і 128 ц, картоплі — 104,6 і 70,4 ц⁷.

У 1928 р. радгоспи України передали селянським господарствам племінних тварин: 3050 голів великої рогатої худоби, 23 400 — свиней; виорали селянам близько 70 тис. га землі⁸. Виробнича допомога радгоспів привчала селян до колективних форм обробітку землі.

На Україні в 1928—1929 рр. існувало чимало міцних колгоспів, організованих в 1920—1922 рр. на базі поміщицьких маєтків. Особливо міцні господарства знаходилися в степовій смузі України. Такі з них, як комуні ім. Леніна, «Маяк», «Авангард» та інші в Дніпропетровському і За-

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 290, оп. 7, од. зб. 690, арк. 117.

² В. І. Ленін, Твори, т. 33, стор. 417.

³ З. Шульга, Колгоспний лад — велике завсювання Жовтневої революції, К., 1957, стор. 27.

⁴ «Матеріали до звітної доповіді В. Ц. К.Н.С. VI-му Всеукраїнському з'їздові незаможних селян», Харків, 1928, стор. 18.

⁵ Журн. «Більшовик України», 1930, № 1, стор. 64—65.

⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 337, оп. 6, од. зб. 6550, арк. 24.

⁷ «Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України», вип. 2, Х., 1930, стор. 34.

⁸ «Розвиток сільського господарства України за п'ятиріччя (1928/29 — 1932/33 рр.)», Х., 1929, стор. 46.

порізькому округу, мали по 2—3 тис. га землі, по 10—20 тракторів, велику кількість робочої і продуктивної худоби, вели зразкові господарства. Вони допомагали селянам насінням, племінною худобою, впроваджували правильні сівозміни, заохочуючи бідноту і середняків до об'єднання в колгоспи. В період підготовки масової колективізації сільського господарства вже існуючі колгоспи і радгоспи на практиці доводили переваги колективного господарства перед роздрібненим селянським господарством.

Особливе значення для соціалістичної реконструкції сільського господарства мали машинно-тракторні станції. Постійна допомога Радянської держави селянам кредитами, організацією прокатних пунктів, машинно-кінних станцій тощо підготувала ґрунт для виникнення нової форми виробничих зв'язків між містом і селом, якою стали машинно-тракторні станції.

На першій сесії Верховної Ради СРСР п'ятого скликання 27 березня 1958 р. М. С. Хрущов говорив: «Колгоспи могли зростати і зміцнюватися тільки на базі машинної техніки, на основі впровадження досягнень науки. Звідси виникла потреба знайти відповідну форму виробничо-технічного обслуговування колгоспів, створити організацію, через яку держава подавала б повсякденну і якнайширшу допомогу новій, соціалістичній формі господарства — колгоспам. Такою державною підмогою на селі і стали машинно-тракторні станції»¹.

Успішне здійснення курсу партії на індустріалізацію країни дало змогу поступово створювати базу механізації для колективного сільського господарства. Організована восени 1928 р. перша в СРСР машинно-тракторна станція на базі радгоспу ім. Шевченка в Березівському районі на Одещині поклала початок цій важливій формі виробничих зв'язків між містом і селом. Тоді ж була організована перша кооперативна МТС в с. Петрівці, того ж Березівського району, в квітні 1929 р. — Бурлуцька кооперативна МТС на Харківщині, яка вже весною 1929 р. обробила колгоспам 2 тис. га землі, радгоспам—800 га і земгромадам—300 га. Селяни були зацікавлені в обслуговуванні МТС, бо оранка гектара землі коштувала не більш 6 крб. 50 коп., посів — 2 крб., а куркулі брали за оранку — 12—15 крб., за посів — 4—5 крб.²

МТС створювались також куштовими об'єднаннями колгоспів. У вересні 1929 р. на Україні було 29 колгоспно-кооперативних МТС, які обробляли 229 600 га землі³. Так, з 1926/27 р. до 1929/30 р. бідняцькі господарства збільшили купівлю сільськогосподарських машин з 1,7 до 12,7%, середняцькі — з 34,3 до 47,7%, а куркульські зменшили з 20,4 до 0,5%⁴.

Комуністична партія приділяла велику увагу організації МТС як опорних пунктів реконструкції сільського господарства, зміцнення союзу робітничого класу і селянства.

В той же час Комуністична партія здійснювала класову політику у постачанні машин одноосібним селянам. Кількість засобів виробництва зросла у бідняцько-середняцької частини селян і відповідно зменшилася у куркульських господарствах.

Таку ж класову політику здійснювала Комуністична партія і щодо сільськогосподарського податку. В 1927/28 р. сільгосподаток становив: на одне бідняцьке господарство — 6 крб. 28 коп., середняцьке — 25 крб. 92 коп., куркульське — 150 крб. 35 коп.⁵; в 1928/29 р. на Україні було

¹ М. С. Хрущов, Про дальший розвиток колгоспного ладу і реорганізацію машинно-тракторних станцій, Держполітвидав УРСР, К., 1958, стор. 17.

² Газ. «Комуніст» від 24 вересня 1929 р.

³ ЦДАЖР УРСР, ф. 27, оп. 10, од. зб. 189, арк. 183.

⁴ Журн. «Більшовик України», 1930, № 17, стор. 44.

⁵ ЦДАЖР УРСР, ф. 1, оп. 5, сд. зб. 181, арк. 116.

звільнено від оподаткування 35% селянських господарств, тобто всі бідняцькі господарства¹.

Заходи Комуністичної партії і Радянської влади, спрямовані на обмеження і витіснення куркульства, привели до значного зниження питомої ваги куркульських господарств на селі. В 1928 р. питома вага куркульських господарств на Україні знизилась до 4—5%, а питома вага їх у виробництві товарного хліба впала до 20% проти довоєнного рівня. Куркульські господарства обмежувалися у постачанні машинами, оренді землі, наймі робочої сили і т. ін.

Особливо гостра класова боротьба на селі розгорнулася в зв'язку з труднощами хлібозаготівель 1928 р. Куркулі прагнули дезорганізувати ринок і створити продвольчі труднощі в країні, вдавалися до методів провокації і терору проти партійних і радянських працівників, організаторів колгоспів.

На Україні були куркульські господарства, які мали по 4—6 тис. пудів хліба і відмовлялися його продавати державі². У Дніпропетровському округу в результаті викривлення класової лінії щодо постачання машинами в 1928 р. у куркулів і фіктивних товариствах було 130 тракторів³. У куркульських господарствах округу працювало понад 10 тис. наймитів⁴.

В боротьбі проти куркульства велику роль відіграли комітети незможних селян, які в 1930 р. налічували 1 595 068 чоловік⁵.

На початку 1930 р. в колгоспах були організовані батрацько-бідняцькі групи, які виступили провідниками політики партії на селі. В колгоспах України було в той час 130 тис. колишніх наймитів⁶. Під керівництвом партійних організацій вони провели велику роботу по зміцненню колгоспного ладу і боротьбі з саботажем куркулів. У березні 1930 р. на Харківському окружному з'їзді КНС делегат від чугуївської організації комнезсаму Мороз говорив: «На всякі спроби глитайні зірвати наше будівництво ми повинні відповісти більшим об'єднанням своїх сил та зміцненням колгоспів»⁷.

У результаті наполегливої роботи партійних організацій, комнезсів та батрацько-бідняцьких груп селяни цілими селами вступали в колгоспи. Це був глибокий революційний переворот на селі.

Опираючись на бідноту і зміцнюючи союз з середняком, Радянський уряд змушений був вжити проти куркульства надзвичайні заходи. Щодо куркулів і спекулянтів була застосована 127 стаття Карного кодексу Української РСР, яка передбачала за утаювання і спекуляцію хлібом або за агітацію проти продажу хліба державі тюремне ув'язнення й повну або часткову конфіскацію майна, 25% конфіскованого хліба поступало в фонд бідноти.

Політика обмеження і витіснення куркульства в період підготовки масової колективізації згуртовувала бідняцько-середняцькі маси навколо Комуністичної партії, яка повела трудящих селян по шляху соціалістичної реконструкції сільського господарства.

Масовий перехід селян до колгоспів почався з другої половини 1929 р., коли в колгоспи масами пішли не тільки селяни-бідняки, а й се-

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 257, оп. 1, од. зб. 76, арк. 98.

² Партархів Дніпропетровського обкому КП України, ф. 7, од. зб. 1124, арк. 9.

³ Там же, арк. 10.

⁴ Там же, арк. 18.

⁵ ЦДАЖР УРСР, ф. 257, оп. 1, од. зб. 1232, арк. 90.

⁶ Там же, од. зб. 995, арк. 58.

⁷ Газ. «Комуніст» від 22 березня 1930 р.

редняки. В цьому полягала перша особливість масового колгоспного руху. Другою особливістю було те, що масовий колгоспний рух відбувався в жорсткій боротьбі проти куркульства. Спираючись на ленінський кооперативний план і творчо розвиваючи його, Комуністична партія всебічно розвивала масову колективізацію сільського господарства.

Відзначаючи перші успіхи масового колгоспного руху, XVI з'їзд ВКП(б) вказав у своїй резолюції: «Якщо конфіскація землі у поміщиків була першим кроком Жовтневої революції на селі, то перехід до колгоспів є другим і при тому вирішальним кроком, який визначає найважливіший етап у справі побудови фундаменту соціалістичного суспільства в СРСР»¹.

З року в рік зростала кількість колгоспів на Україні. В 1926 р. всіх сільськогосподарських колективних об'єднань було 5 тис., в 1927 р. — 6,3 тис., а в жовтні 1929 р. — 12 тис.²

Масовий колгоспний рух спирався на дальший могутній розвиток соціалістичної індустрії, на всебічну допомогу робітничого класу і керівну роль Комуністичної партії. Однак масова колективізація викликала шалений опір трюккістів, бухарінців, буржуазних націоналістів та інших ворогів народу. В резолюції XI з'їзду КП(б)У на звіт ЦК КП(б)У вказувалось: «В обставинах загостреної класової боротьби, коли партії в жорсткій боротьбі з куркулем доводилося розв'язувати питання про хліб, зернову проблему, праві намагалися дезорганізувати лави партії, вимагали від партії змінити свою політику щодо куркуля, змінити лінію партії на колективізацію та будівництво радгоспів, вимагали відступити від узяті лінії на індустріалізацію... ЦК КП(б)У зумів швидко згуртувати й мобілізувати українську організацію на боротьбу проти правого ухилу та його виявів у практичній роботі»³.

Розгромивши антиленінські угруповання, Комуністична партія розчистила шлях до масового вступу селян у колгоспи. На 10 лютого 1930 р. на Україні було колективізовано 2200 тис. селянських господарств, або 42,5%⁴. В окремих економічних районах темпи колективізації були різні: на цей час в степовій Україні було колективізовано 54,9% господарств, на Правобережжі — 45,5%, Лівобережжі — 35,9 і в Поліссі — 15,1%⁵.

ЦК КП(б)У приділяв велику увагу колективізації не тільки зернових районів, а й районів інтенсивних культур. У липні 1929 р. ЦК КП(б)У, заслухавши доповідь Чернігівського окружного партії, вказав на недостатню роботу по колективізації і поставив вимогу ліквідувати серед частини партійного активу настрої про «обмежені можливості» колективізації в умовах Полісся⁶.

XI з'їзд КП(б)У в резолюції на доповідь М. Н. Демченка про колгоспний рух і піднесення сільського господарства України відзначив: «Щоб успішно колективізувати сільське господарство по районах інтенсивних культур (особливо Правобережжя і Полісся), треба, насамперед, всіляко зміцнювати наявні колгоспи і розгортати в цих округах великі підготовчі роботи для масового колгоспного руху, що має виявитися в розвитку кооперування бідноти й середняків, у поширенні союзів, посиленому наступі на куркуля і всілякому розвитку організації бідноти, КНС та груп бідноти у колгоспах»⁷.

¹ «КПРС в резолюціях і рішеннях...», ч. III, стор. 58.

² ЦДАЖР УРСР, ф. 27, оп. 10, од. зб. 101, арк. 189; журн. «Більшовик України», 1930, № 3, стор. 21.

³ Журн. «Більшовик України», 1930, № 12, стор. 17—18.

⁴ Там же, стор. 20.

⁵ Там же.

⁶ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 6, од. зб. 26, арк. 105.

⁷ Журн. «Більшовик України», 1930, № 18, стор. 58.

Заходи, вжиті Комуністичною партією, — організація МТС, відрядження робітників на постійну роботу в колгоспи, кредитування тощо — сприяли розгортанню колективізації у всіх районах України.

На базі суцільної колективізації здійснювалася політика ліквідації куркульства як класу. Тільки весною 1930 р. на Україні було розкуркулено 90 тис. господарств¹. Комуністична партія організувала широкі бідняцько-середняцькі маси у боротьбі проти куркульства. Зміцнення союзу бідноти з середняком створило передумови для подолання величезних труднощів, коли куркулі організовували хлібні страйки, прагнули штучно створити недостачу продуктів харчування. Ця боротьба ускладнювалася тим, що в 1928 р. в степовій смузі України, де сіяли 12 млн. га зернових, був значний недорід, через який було недобрано 300 млн. пудів хліба. Варто нагадати, що потреба для забезпечення міського населення всього СРСР становила в 1928 р. 500 млн. пудів².

Тільки об'єднання дрібних одноосібних господарств у великі колективи і ліквідація куркульства позбавили нашу країну від можливих серйозних перебоїв у виробництві необхідної кількості сільсько-господарських продуктів.

Центральний комітет партії неодноразово попереджав, що ліквідацію куркульства як класу треба проводити на базі суцільної колективізації, тобто в районах, де не менше 50% селянських господарств об'єднані в колгоспи.

З початком масової колективізації настав час, коли Радянська держава мала всі умови для ліквідації куркульства як класу. В. І. Ленін глузував з тих, хто пропонував зробити це в перші роки непу. На IX з'їзді РКП(б) він говорив, що у нас не було тоді досить сил, щоб здійснити ліквідацію куркульства як класу³.

В 1930 ф. куркульства було завдано головного удару. Процес ліквідації куркульства як класу на основі суцільної колективізації тривав і був завершений в 1934 р.

Важливу роль у здійсненні суцільної колективізації сільського господарства відіграло відрядження для роботи на село 25 тис. передових робітників, які мали великий досвід виробничої і організаційно-політичної роботи. Двадцятип'ятитисячники стали справжніми вожаками на селі, вмілими організаторами колгоспного виробництва. Серед них були здебільшого робітники з великим виробничим стажем. Так, наприклад, з Конотопського паровозоремонтного заводу виїхав на село слюсар П. Р. Кобець — виробничий стаж 12 років, з Краматорського машинобудівного заводу котельник Н. Д. Кобзев — 15 років виробничого стажу і багато інших⁴.

Робітників всюди приймали з радістю. Робітник-двадцятип'ятитисячник С. А. Шевчук, який прибув з Дніпропетровська в с. Летава, Чемеровецького району на Кам'янецьчині, в листі партійному комітетові заводу писав: «Після мого приїзду в с. Летава, Чемеровецького району, члени ТОЗ'у і правління зустріли мене дуже добре, з радістю. Відбулось засідання правління, на якому вибрали мене головою колгоспу... Коли я приїхав, то тут був прийнятий статут товариства, я по-

¹ «XI з'їзд Комуністичної партії (більшовиків) України (5—15 червня 1930 року). Стенографічний звіт», Х., 1930, стор. 271.

² Там же, стор. 152; М. Краєв, *Победа колхозного строя в СССР*, М., 1954, стор. 355.

³ В. І. Ленін, *Твори*, т. 30, стор. 436.

⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 559, оп. 2, од. зб. 43, арк. 28—29.

ставив питання на правлінні про прийняття статуту артiлі. Мою пропозицію прийняли і поставили це питання на загальних зборах, де було зачитано статут артiлі, який був прийнятий селянством повністю і одногосно»¹.

В січні і лютому 1930 р. лише на Україні було відряджено на постійну роботу в колгоспи і МТС 10,5 тис. кадрових робітників. Якщо врахувати робітничі бригади, які виїжджали для допомоги в ремонті інвентаря і т. ін., то навесні 1930 р. в села республіки виїхало близько 30 тис. робітників².

Це свідчить про велике політичне значення, якого надавала Комуністична партія зміцненню союзу робітничого класу з селянством і його ролі в соціалістичній перебудові села.

В історичній літературі, зокрема українській, процес масової колективізації сільського господарства досліджено недостатньо. В деяких роботах спрощено висвітлюються створення матеріально-технічної бази суцільної колективізації сільського господарства, темпи колективізації в першій половині 1930 р. та ін. В багатьох дисертаціях, а також в статтях стверджується, ніби до початку масової колективізації в СРСР, зокрема на Україні, було вже створено потужну матеріально-технічну базу сільського господарства³. Автори цих праць не аналізують даних забезпечення сільського господарства машинами і знаряддями, питомої ваги механізованого обробітку землі, місця ручної праці в колгоспах у 1929—1932 рр. і т. ін. С. В. Косіор в доповіді на партійному активі Харкова 4 лютого 1930 р. говорив: «Протягом найближчих 2—3 років ми повинні будемо ще в основному будувати колективізацію на основі того реманенту та кінного тягла, що є»⁴.

Сільськогосподарське машинобудування до 1929 р. досягло значних успіхів і в кілька разів перевищувало випуск знарядь праці порівняно з дореволюційним часом. Однак слід відзначити, що до початку суцільної колективізації промисловість сільськогосподарського машинобудування виготовляла переважно інвентар кінної тяги. Так, наприклад, на Україні в 1928/29 р. випуск сільськогосподарських машин зріс на 194% проти 1925/26 р. В 1928/29 р. було виготовлено 440 тис. плугів, 77,6 тис. сіялок, 137,4 тис. лобогрійок, 33,6 молотарок, з них тракторних лише 2,7 тис.⁵

Весняна сівба 1928 р. в СРСР була проведена вручну на 74,4% посівної площі, збирання врожаю косами і серпами — на 44,4%, приблизно стільки ж обмолочено цепами та іншими ручними знаряддями⁶. Весняна сівба і збирання врожаю з допомогою тракторів були проведені на 0,2% посівної площі⁷.

Ці дані свідчать про те, що в початковий період масової колективізації колгоспи мали тільки прості знаряддя праці та машини кінної тяги. Влітку 1930 р. в 12 округах України працювала 11 851 кінна молотарка, а молотарок механічної тяги було лише 3627⁸.

¹ «Наукові записки», т. 4, в. IV, Кам'янець-Подільський, 1957, окремий відбиток, стор. 18.

² Нариси розвитку народного господарства УРСР», К., 1949, стор. 311.

³ «Героїчний шлях боротьби і перемог», К., 1950, стор. 159; М. Ц а п к о, Боряба большевиков Харьковщины за коллективизацию сельского хозяйства, К., 1952, автореферат, стор. 9.

⁴ Журн. «Більшовик України», 1930, № 3, стор. 21.

⁵ «Контрольні цифри розвитку народного господарства УРСР на 1929/30 рік», Х., 1930, стор. 25.

⁶ Журн. «Вопросы истории», 1956, № 7, стор. 15.

⁷ Т а м же.

⁸ ЦДАЖР СРСР, ф. 3983, оп. 5, од. зб. 153, арк. 64—65.

Молотьба в колгоспах Бердичівського округу була забезпечена молотарками на 39,2%, у Проскурівському — на 44,7, у Вінницькому — на 51,2%¹. Обробка землі тракторами займала ще незначне місце, бо тракторна промисловість тільки будувалася.

Ось чому в своїй доповіді «Про дальший розвиток колгоспного ладу і реорганізацію МТС» на сесії Верховної Ради СРСР 27 березня 1958 р. М. С. Хрущов говорив: «Насправді, що являла собою колгоспна власність, скажемо, в 1920/30 роках? Це було просте усупільнення селянського майна — коней, плугів, сох, борон, деяких надворних будівель. Звичайно, і в той час вона відігравала прогресивну роль, бо давала змогу забезпечити більш високу продуктивність праці і виключала можливість експлуатації людини людиною»².

Масова колективізація сільського господарства на Україні, як і в усьому Радянському Союзі, починалася одночасно з технічною реконструкцією. Причому масовий перехід трудящого селянства на колгоспний лад завершився в першій п'ятирічці, а технічне озброєння сільського господарства було здійснено дещо пізніше — наприкінці другої п'ятирічки. На кінець 1928 р. на Україні було тільки 2 МТС, на весну 1929—37, на весну 1930—157, на кінець 1931 р.—346³. В 1933 р. тракторами було оброблено 22% посівних площ СРСР, а в 1937 р.—73,9%⁴.

МТС ставали центром об'єднання селянських господарств в колгоспи. В районах, де були машинно-тракторні станції, колективізація здійснювалася значно швидше, ніж в інших містах. «Велике історичне значення машинно-тракторних станцій,— говорив М. С. Хрущов,— полягало насамперед в тому, що вони допомогли зміцнити союз робітників і селян у боротьбі за будівництво соціалізму. Працівники МТС прилучали селян до крупного громадського господарства, до індустриальної техніки, до соціалістичної дисципліни праці, несли в село нову культуру»⁵.

Важливим документом, в якому в законодавчій формі відбито перехід до суцільної колективізації сільського господарства та ліквідації на її основі куркульства як класу, був декрет ЦВК і РНК СРСР «Про заходи по зміцненню соціалістичної перебудови сільського господарства в районах суцільної колективізації і по боротьбі з куркульством» (лютий 1930 р.).

Цим декретом було скасовано закон про дозвіл орендувати землю і користуватися найманою робочою силою в одноосібних селянських господарствах. Радянський уряд надавав право крайовим і обласним виконавчим комітетам вживати в районах суцільної колективізації всіх заходів боротьби з куркульством аж до повної конфіскації майна куркулів та виселення їх за межі районів і областей⁶.

Особливо швидкими темпами проходила колективізація сільського господарства України з початку 1930 р. Так, у жовтні 1929 р. на Україні було колективізовано 8,6% селянських господарств, а на 10 березня 1930 р.—64%⁷.

¹ ЦДАЖР СРСР, ф. 3983, оп. 5, од. зб. 153, арк. 67—68.

² М. С. Хрущов, Про дальший розвиток колгоспного ладу і реорганізацію машинно-тракторних станцій, стор. 23.

³ «Народне господарство УРСР», К., 1935, стор. 193.

⁴ «Вопросы истории», 1956, № 7, стор. 16.

⁵ М. С. Хрущов, Про дальший розвиток колгоспного ладу і реорганізацію машинно-тракторних станцій, стор. 18.

⁶ «Собрание законов и распоряжений рабоче-крестьянского правительства СССР», 1930, стор. 105, п. 2.

⁷ «XI съезд КП(б)У. Стенографический отчет», стор. 231.

Колективізація сільського господарства у першій половині 1930 р. мала і свої тіньові сторони. Багато партійних і радянських працівників, захопившись швидкими темпами колективізації, не піклувалися про закріплення цих успіхів. А тим часом куркульство, українські буржуазні націоналісти використовували помилки у здійсненні колективізації і вели ворожу діяльність серед бідняцько-середняцьких мас села.

В багатьох місцях забули про потребу дотримуватись ленінського принципу добровільності при об'єднанні селянських господарств, про правильні взаємовідносини з середняком. Деякі працівники місцевих і центральних органів прагнули будь-що випередити темпи колективізації, визначені у постанові ЦК ВКП(б) від 5 січня 1930 р. «Про темпи колективізації і заходи допомоги держави колгоспному будівництву»¹.

Висуваючи зустрічні плани прискорених темпів колективізації, працівники місцевих органів не врахували того, що й листопадовий пленум ЦК ВКП(б) 1929 р., розглядаючи питання про сільське господарство України, поставив завдання здійснити колективізацію протягом найближчих років, а не протягом кількох місяців².

У результаті допущених перегинів і помилок весною 1930 р. помічався деякий спад колективізованих господарств — на 10 квітня 44,3%, а на червень — 35%³.

Центральний Комітет партії вжив рішучих заходів до виправлення перегинів у колгоспному русі. У постанові від 14 березня 1930 р. «Про боротьбу з викривленнями партлінії в колгоспному русі» ЦК ВКП(б) відзначив факти порушення принципу добровільності в колгоспному будівництві, застосування щодо середняків таких же методів, як і до куркульства (позбавлення виборчих прав, «розкуркулювання» тощо). В постанові вказувалося, що «в ряді районів підготовча робота по колективізації і терпеливе роз'яснення основ партійної політики як бідноті, так і середнякам підміняються бюрократичним, чиновницьким декретуванням згори роздутих цифрових даних і штучним роздуванням процента колективізації (в деяких районах колективізація за кілька днів «доходить» від 10 до 90%)»⁴.

В постанові ЦК ВКП(б) вказувалось також, що головною формою колгоспного руху на даному етапі є сільськогосподарська артіль, в якій усупільнюються лише основні засоби виробництва.

За дорученням ЦК ВКП(б) Й. В. Сталін виступив з статтею «Відповіді товаришам колгоспникам», в якій підкреслив, що корінь помилок у селянському питанні полягає «в неправильному підході до середняка під час колективізації. В допущенні насильства в галузі господарських відносин з середняком. В забутті того, що господарська змичка з середняцькими масами повинна будуватись не на основі насильствених заходів, а на основі угоди з середняком. В забутті того, що основою колгоспного руху в даний момент є союз робітничого класу і бідноти з середняком проти капіталізму взагалі, проти куркульства особливо»⁵.

На Україні на час масової колективізації сільського господарства переважну більшість сільського населення становили середняки. Так, за вибірковим сільськогосподарським переписом, бідняцьких господарств було 31,3%, середняцьких — 65%, куркульських — 3,7%. Зменшився еко-

¹ «КПРС в резолюціях і рішеннях...», ч. II, стор. 618—621.

² Там же, стор. 610—616.

³ ЦДАЖР СРСР, ф. 3983, оп. 5, од. зб. 153, арк. 117; «XI з'їзд КП(б)У. Стенографічний звіт», стор. 735.

⁴ «КПРС в резолюціях і рішеннях...», ч. II, стор. 623.

⁵ Й. В. Сталін, Твори, т. 12, стор. 202.

номічний вплив куркулів. Якщо в 1927 р. куркульські господарства зосереджували 20% сільськогосподарського реманенту, то в 1929 р. — 13%¹.

Таким чином, центральною фігурою на селі був середняк, і від правильних відносин з ним залежав успіх колективізації сільського господарства. Підкреслюючи важливість союзу з середняком, В. І. Ленін в доповіді на VIII з'їзді РКП(б) в березні 1919 р. говорив: «Насильство щодо середнього селянства являє собою велику шкоду. Це — верства численна, багатомільйонна. ...Нема нічого безглуздішого, як сама думка про насильство в галузі господарських відносин середнього селянина»².

Рішуча боротьба проти куркульства, ліквідація його як класу і величезна робота партії, спрямована на зміцнення союзу робітничого класу і селянства, привели до відновлення правильного ленінського ставлення до середняка, до зміцнення досягнень колгоспного руху. З осені 1930 р. на Україні, як і в інших республіках СРСР, почалось нове піднесення колгоспного руху, яке завершилося успішним виконанням визначеної програми. На червень 1931 р. в колгоспах України було об'єднано 64,7% селянських господарств, на червень 1932 р. — 69%, а влітку 1933 р. — 72,7%³. Таким чином, на кінець першої п'ятирічки суцільна колективізація сільського господарства України була в основному завершена. В 1937 р. 96,1% селянських дворів було об'єднано в колгоспи, а в 1940 — 98%⁴.

Перемога колгоспного ладу — це величезний революційний переворот на селі. Всесвітньоісторичне значення його в розвитку нашої країни полягає в тому, що «соціалістичні відносини в СРСР, що спиралися досі майже виключно на соціалістичну промисловість, віднині починають спиратися також і на швидко зростаючий соціалістичний сектор (велике виробництво у вигляді колгоспів і радгоспів) у сільському господарстві»⁵.

Створення і зміцнення колгоспного ладу в нашій країні свідчить про торжество ленінського кооперативного плану, генеральної лінії Комуністичної партії. Цю перемогу партія здобула в жорсткій боротьбі проти класових ворогів, проти правих опортуністів, буржуазних націоналістів та інших елементів, які прагнули звернути нашу країну з ленінського шляху соціалістичного будівництва. В результаті завершення колективізації замість мільйонів роздрібнених селянських господарств у СРСР створено крупне соціалістичне сільське господарство.

Докорінно змінилася технічна озброєність сільського господарства. Нині колгоспи, МТС і радгоспи мають понад 1 млн. 700 тис. тракторів (в п'ятнадцятисильному обчисленні) та велику кількість інших машин⁶.

Виявляючи повсякденне піклування про розвиток соціалістичного сільського господарства, Центральний Комітет КПРС на вересневому пленумі 1953 р. та інших пленумах викрив серйозні недоліки й помилки в керівництві сільським господарством і накреслив заходи до крутого піднесення всіх його галузей.

XX з'їзд КПРС розробив широку програму піднесення сільського господарства, без якого неможливий перехід до комунізму.

¹ «Очерки развития народного хозяйства УССР», стор. 286.

² В. І. Ленін, Твори, т. 29, стор. 180—181.

³ М. Краєв, Победа колхозного строя в СССР, стор. 416.

⁴ «Народне господарство Української РСР. Статистичний збірник», К., 1957, стор. 99.

⁵ «КПРС в резолюціях і рішеннях...», ч. III, стор. 50.

⁶ М. С. Хрущов, Про дальший розвиток колгоспного ладу і реорганізацію машинно-тракторних станцій, стор. 11.

Велике історичне значення для дальшого піднесення сільського господарства і здійснення лозунга партії — в найближчі роки догнати США по виробництву м'яса, молока і масла на душу населення — мають рішення лютневого Пленуму ЦК КПРС і першої сесії Верховної Ради СРСР п'ятого скликання про дальший розвиток колгоспного ладу і реорганізацію машинно-тракторних станцій. Реорганізація МТС — це найважливіший захід партії в галузі соціалістичних перетворень на селі після здійснення суцільної колективізації сільського господарства.

Всенародне обговорення і одностайне схвалення накреслених Центральним Комітетом партії заходів по дальшому розвитку колгоспного ладу свідчать, що вони цілком і повністю відповідають життєвим інтересам радянських людей і відкривають нові величні перспективи розвитку продуктивних сил соціалістичного суспільства.

Перемога колгоспного ладу в нашій країні має міжнародне значення. Країни народної демократії, спираючись на досвід Радянського Союзу і враховуючи особливості розвитку своїх країн, успішно здійснюють соціалістичні перетворення на селі випробуваним і перевіреним шляхом масового кооперування селянства. Ці успіхи трудящих країн народної демократії ще раз підтверджують правильність і життєвість ленінського кооперативного плану, здійсненого в нашій країні під керівництвом Комуністичної партії.

М. Д. ЮШЕНКО

КОМУНІСТИ УКРАЇНИ — ОРГАНІЗАТОРИ ПАТРІОТИЧНОГО ПІДНЕСЕННЯ ТРУДЯЩИХ РЕСПУБЛІКИ НА ВІДСІЧ ВОРОГОВІ В ПОЧАТКОВИЙ ПЕРІОД ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

Велика Вітчизняна війна Радянського Союзу проти фашистської Німеччини була найтяжчою і найжорстокішою з усіх воєн, які будь-коли переживала наша Батьківщина. Вона була суворим випробуванням усіх матеріальних і духовних сил радянського народу, історичною перевіркою діяльності Комуністичної партії, правильності її політики, міцності радянського державного і суспільного ладу. Радянський народ, Комуністична партія, наша держава з честю витримали цю перевірку.

Вітчизняна війна була великим випробуванням і перевіркою і для українського народу, для його бойового авангарду — Комуністичної партії України — славного загону героїчної КПРС. Компартія України була душею українського народу, його колективним вожаком, натхненником і організатором боротьби проти гітлерівських окупантів. Вона ідейно запалувала український народ, вселяла тверду впевненість у перемозі і вказувала конкретні засоби для її досягнення.

Особливо суворі випробування випали на долю українського народу, як і всіх народів СРСР, в перші тижні і місяці війни, коли озброєна до зубів фашистська Німеччина несподівано напала на СРСР і, використовуючи тимчасові переваги, змусила наші війська вести важкі відступальні бої. Наша країна мала всі можливості, щоб дати відсіч будь-якому агресорові. Невдачі і поразки на початку війни були наслідком винятково несприятливих умов, за яких стався напад фашистських полчищ на Радянський Союз.

Перед лицем серйозної воєнної небезпеки український народ ще тісніше згуртувався навколо Комуністичної партії і Радянського уряду. Із зброєю в руках на фронті, героїчною працею в тилу, доблесною партизанською боротьбою з гітлерівцями на тимчасово окупованій території трудящі України самовіддано захищали свої соціалістичні завоювання, виявляючи масовий героїзм.

* *
*

В тяжких для нашої Батьківщини умовах Комуністична партія і Радянський уряд, усвідомлюючи всю глибину небезпеки, що нависла над нашою країною, і відповідальність перед народом за її долю, вжили всіх заходів для організації відсічі ворогові і підготовки умов для його розгрому. Комуністична партія виступила як організуюча і керівна сила в боротьбі радянського народу проти німецько-фашистських поневолювачів,

за завоювання Великого Жовтня і соціалістичного будівництва. Комуністична партія не розгубилась, не спасувала перед натиском сильного, підступного і жорстокого ворога. У відповідь на несподіваний напад фашистської Німеччини на нашу країну партія і Радянський уряд в перший же день війни — 22 червня 1941 р. — проголосили вітчизняну всенародну війну.

Центральний Комітет Комуністичної партії і Радянський уряд розробили науково обгрунтовану програму боротьби радянського народу і його Збройних Сил у війні проти фашистської Німеччини. Ця програма, сформульована в директиві ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 29 червня 1941 р., була розіслана по телеграфу партійним і радянським органам прифронтових областей і розгорнуто викладена у виступі Голови Державного Комітету Оборони Й. В. Сталіна по радіо 3 липня 1941 р.

Найважливішою складовою частиною бойової програми Комуністичної партії по організації розгрому ворога було питання про створення міцного тилу, здатного забезпечити перемогу Радянських Збройних Сил. Величезне значення добре організованого тилу в сучасній війні В. І. Ленін підкреслював ще в роки громадянської війни та іноземної інтервенції. «Для ведення війни *по-справжньому* необхідний міцний організований тил. Найкраща армія, найвідданіші справі революції люди будуть негайно винищені противником, якщо вони не будуть в достатній мірі озброєні, забезпечені продовольством, навчені»¹.

Керуючись вченням марксизму-ленінізму про значення міцного тилу у війні, ЦК ВКП(б) і РНК СРСР у своїй директиві від 29 червня 1941 р. особливу увагу звертали на необхідність швидко перебудувати роботу всіх установ, організацій і підприємств на военний лад, організувати всебічну допомогу Радянській Армії, зміцнювати її тил, не терпіти в своїх рядах скигліїв, боягузів, панікерів, дезертирів і всяких поширювачів чуток, нещадно винищувати шпигунів, диверсантів, ворожих парашутистів та інших ворогів. Було дано вказівку, щоб при змушеному відході частин Радянської Армії все цінне майно — худобу, хліб, пальне, заводське устаткування, сировину, рухомий склад і т. ін. — вивозити в глибокий тил, а те, що не можна вивезти, — знищувати.

Для успішного виконання цих, як і інших невідкладних завдань, треба було в найкоротший строк перебудувати на военний лад роботу всіх державних, партійних та інших громадських організацій, змінити форми і методи партійного керівництва.

Виходячи з конкретних умов Вітчизняної війни, ЦК ВКП(б) в згаданому вже директивному листі від 29 червня 1941 р. визначив найважливішими завданнями партійних організацій — озброїти радянських людей впевненістю в перемозі шляхом нового піднесення політичної роботи в масах, перебудувати економіку на военний лад для найшвидшого розгортання виробництва для фронту, безперервно постачати армії і населенню продовольство.

Розв'язанню цих питань, організації перемоги над ворогом була підпорядкована вся практична діяльність ВКП(б). Партійні організації перерозподіляли свої сили, посилаючи найкращих членів в ряди армії на керівну військову роботу.

Тільки в перші місяці війни за рішенням Центрального Комітету партії на керівну роботу було послано близько 50 тис. відповідальних партійних, радянських і комсомольських працівників².

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 27, стор. 53.

² Стенограма лекції проф. М. І. Шатагіна «Коммунистическая партия — организатор и вдохновитель побед советского народа в Великой Отечественной войне», прочитаної в Академії суспільних наук при ЦК КПРС у вересні 1956 р., стор. 16.

На чолі Збройних Сил Радянської держави був поставлений Й. В. Сталін. На керівну роботу в армію були послані видатні діячі нашої партії і держави — К. Є. Ворошилов, А. О. Жданов, М. С. Хрущов, О. С. Щербаков та інші члени ЦК ВКП(б), а також члени ЦК Комуністичних партій союзних республік, секретарі обкомів партій. Всього з трьох з лишком мільйонів членів і кандидатів ВКП(б) в рядах Радянської Армії і Військово-Морського Флоту наприкінці 1941 р. перебувало 1 млн. 300 тис. чоловік, тобто 42,4 процента всього складу партії¹.

Десятки тисяч відповідальних партійних працівників, посланих на фронт за рішенням Центрального Комітету ВКП(б), відіграли велику роль в справі зміцнення порядку, організованості і дисципліни в армії, особливо в найтяжчі тижні і місяці війни. Своїм особистим прикладом комуністи запалювали радянських воїнів на розгром ворога.

В найкоротший строк перебудувала свою роботу на воєнний лад і Комуністична партія України — невід'ємна частина КПРС. «Під керівництвом Центрального Комітету ВКП(б) більшовики України і весь український народ, — відмічав М. С. Хрущов на XVI з'їзді КП(б) України, — мобілізували всі свої сили для відсічі ворогові, підпорядкували все справі захисту радянської Вітчизни. КП(б)У перебудувалась на воєнний лад, провела корінний перерозподіл своїх сил. Величезна частина комуністів влилась в армію. Комуністи були носіями залізної дисципліни і давали зразки непохитної стійкості і самопожертвування»².

Партійні організації республіки послали у війська Південно-Західного і Південного фронтів багато комуністів рядовими бійцями, політпрацівниками і командирами. Протягом одного тільки дня — 25 червня 1941 р. — бюро Дніпропетровського обкому КП(б)У затвердило на своєму засіданні 115 комуністів на політроботу в групу середнього політскладу Радянської Армії³. Київська міська партійна організація з 37 057 чоловік, що були на обліку на початок війни, послала в Радянську Армію 16 333 комуністи⁴. Більша частина комуністів Ленінського району столиці України — 2360 чоловік — пішла на фронт і брала безпосередню участь у боях з ворогом. За зразкове виконання бойових завдань 1300 чоловік з них були нагороджені орденами і медалями⁵. 30 тис. комуністів послала в Радянську Армію київська обласна партійна організація⁶. Від полтавської обласної парторганізації пішли на фронт в перші ж дні війни близько 5 тис. комуністів і комсомольців⁷. З 22 тис. комуністів одеської партійної організації 20 тис. пішли на фронт⁸.

В цілому по Україні в перші тижні війни влилось в ряди Радянської Армії 50—60 процентів складу партійних організацій республіки⁹.

Одночасно з розподілом своїх сил партійні організації України перебудовували роботу партійного апарату на воєнний лад. Суть цієї перебудови полягала в тому, що вся діяльність партійних органів, від ЦК КП(б)У до райкому і первинної парторганізації, а під їх керівництвом

¹ Стенограма лекції проф. М. І. Шатагіна «Коммунистическая партия — организатор и вдохновитель побед советского народа в Великой отечественной войне», прочитаної в Академії суспільних наук при ЦК КПРС у вересні 1956 р., стор. 16.

² М. С. Хрущов, Звітна доповідь ЦК КП(б)У XVI з'їздові КП(б)У, Укр. політвидав, К., 1949, стор. 9.

³ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 22, од. зб. 3035, арк. 175—194.

⁴ Партархів Київського обкому КП України, ф. 5, оп. 6, од. зб. 176, арк. 23—24.

⁵ Там же, од. зб. 191, арк. 9.

⁶ Там же, од. зб. 176, арк. 23—24.

⁷ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 2, од. зб. 1801, арк. 4—5.

⁸ Журн. «Партійное строительство», 1949, № 1, стор. 20.

⁹ «Героїчний шлях боротьби і перемоги, Збірник статей», К., 1950, стор. 183.

і вся діяльність радянських, профспілкових, комсомольських, кооперативних і всіх інших громадських організацій була підпорядкована справі мобілізації всіх сил українського народу на допомогу фронтаві, на відсіч ворогові.

В центрі уваги всіх партійних комітетів і первинних партійних організацій постали такі важливі завдання, як створення народного ополчення, організація протиповітряної оборони міст і промислових центрів, виконання промисловістю і сільським господарством республіки поставлених партією і урядом завдань постачання фронтів бойової техніки, спорядження і продовольства, зміцнення єдності фронту і тилу, своєчасне роз'яснення трудящим воєнно-політичних і міжнародних подій, озброєння трудящих впевненістю в перемогу над німецько-фашистськими загарбниками.

Поряд з цим, оскільки на території республіки з першого дня війни почалися бойові дії, партійні організації України вважали своїм найпершим обов'язком будівництво оборонних споруд навколо міст, створення винищувальних батальйонів і груп самооборони, пожежних і санітарних дружин на підприємствах і установах, в колгоспах і радгоспах. Великі і складні завдання постали перед партійними організаціями України в зв'язку з необхідністю евакуації в глибокий тил країни підприємств і установ, МТС, колгоспів і радгоспів, а також створення комуністичного підпілля і розгортання партизанської боротьби на тимчасово окупованій фашистами території.

Згідно з директивами Центрального Комітету ВКП(б) і Радянського уряду, ЦК КП(б) України, Президія Верховної Ради УРСР і Рада Народних Комісарів УРСР звернулись 6 липня 1941 р. до українського народу з відозвою, в якій закликали робітників, селян, інтелігенцію чинити запеклий опір ворожій навалі. «Настав час,—було сказано у зверненні,—коли кожен, не шкодуючи життя, повинен до кінця виконати свій священний обов'язок перед Батьківщиною, перед своїм народом. Сини і дочки великої України! У всенародній Вітчизняній війні проти фашистських поневолювачів нічого не пошкодуємо, щоб подолати їх. Де б не з'явився ворог, він мусить знайти собі могилу. Хай кожна хата і будинок, хай кожне місто і село несуть смерть гітлерівським розбійницьким бандам. Батьківщина вимагає від нас безмежної самовідданості, організованості, єдності і непохитної згуртованості навколо партії більшовиків. Батьківщина кличе на подвиг в бою, на подвиг у праці»¹.

Це звернення Центрального Комітету КП(б)У і уряду України викликало палкий відгук в серцях трудящих республіки, ще більш посилило величезне патріотичне піднесення народу, його бажання разом з усіма братніми народами СРСР відбити натиск фашистів, знищити озвірілого ворога. Воно відіграло величезну роль в мобілізації сил українського народу на відсіч фашистським загарбникам.

У відповідь на заклик ЦК КП(б)У і уряду Української РСР по всій республіці, під керівництвом партійних організацій, розгорнувся масовий рух за створення могутнього народного ополчення на допомогу Радянській Армії. Сотні тисяч робітників, колгоспників, інтелігенції вступали в ряди народного ополчення, готові до останньої краплини крові боротися проти фашистських загарбників, захищати кожну п'ядь радянської землі.

Гірники, металурги, коксохіміки, машинобудівники Донбасу за короткий строк створили шахтарські дивізії, які під командуванням Провалова, Зінов'єва, Петраковського вкрили себе в боях з німецько-фашистськими загарбниками немирущою славою, затримуючи разом з Радян-

¹ Газ. «Советская Украина» від 7 липня 1941 р.

ською Армією просування німецько-фашистських військ, нещадно знищуючи живу силу і бойову техніку противника¹.

Робітники заводів «Червоний сигнал», консервного ім. Леніна, тютюнової фабрики та інших підприємств м. Одеси створили загін ополченців, в якому було понад 3 тис. чоловік². Колектив тютюнової фабрики ім. Петровського відповів на звернення уряду і ЦК КП(б) України одностайним вступом до загонів народного ополчення³.

Разом з робітничим класом бралася за зброю колгоспне селянство України. Спогади про героїчну боротьбу в 1918 р. проти німецьких хижаків, в якій активну участь брали українські селяни, при новій навалі ворога зливались з патріотичними спогадами про багатовікову боротьбу українського народу проти його поневолювачів. Характерним щодо цього є лист колгоспників артілі ім. III Інтернаціоналу, Запорізького сільського району, до всіх колгоспників Запорізької області і всієї України, в якому вони нагадували про славні традиції козаків Запорозької Січі і пропонували організувати кінні і піші загопи народного ополчення.

«Брати колгоспники! — писали запоріжці. — Вступайте в народне ополчення. Організуйте в колгоспі, в кожному селі бойові кавалерійські і піші загопи. До зброї, товариші! Сідлайте бойових коней, гостріть сталеві клинки»⁴.

Сотні тисяч патріотів-колгоспників підхопили цей заклик. За один тільки день від колгоспників Лозівського району, Харківської області, надійшло понад 3 тис. заяв з проханням зарахувати їх в народне ополчення⁵. Майже в усіх районах Запорізької області були створені кавалерійські підрозділи народного ополчення⁶.

Сповнені почуття синівського обов'язку до Вітчизни, ставали в ряди захисників рідної землі, щоб битись за свободу і незалежність Радянської країни, десятки і сотні тисяч киян, луганців, дніпропетровців і полтавчан. «Весь український народ озброюється і дружно іде на Велику Вітчизняну війну захищати свою улюблену Батьківщину», — писала в ті дні газета «Правда»⁷.

Партійні організації республіки очолили патріотичний рух за створення народного ополчення. Під їх керівництвом були укомплектовані полки і батальйони ополченців із стійких і відданих синів Радянської Вітчизни. Створення народного ополчення було найважливішим заходом партійних організацій УРСР, як і всієї країни, спрямованим на допомогу Радянській Армії. В авангарді цього руху йшли комуністи. В Сталінському районі Одеси за кілька днів вступили в народне ополчення близько 900 комуністів і стільки ж комсомольців⁸. В Сталінському районі м. Києва з членів і кандидатів у члени партії був створений комуністичний батальйон. В батальйонах народного ополчення Ленінського району м. Києва було близько 45 процентів комуністів⁹.

Коли ворожі полчища наближались до того чи іншого міста, населеного пункту, народні ополченці разом з воїнами Радянської Армії героїч-

¹ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 1, од. зб. 2303, арк. 8.

² «Одесса в Великой Отечественной войне Советского Союза, Сборник документов и материалов», т. 1, стр. 37.

³ Там же, стор. 43.

⁴ Газ. «Правда» від 5 липня 1941 р.

⁵ Газ. «Правда» від 16 липня 1941 р.

⁶ Газ. «Советская Украина» від 7 серпня 1941 р.

⁷ Газ. «Правда» від 16 липня 1941 р.

⁸ Газ. «Большевистское знамя» від 6 липня 1941 р.

⁹ Київський державний історичний музей, Відділ історії Великої Вітчизняної війни, спогади П. А. Біленького.

но захищали кожну п'ядь землі, кожну вулицю, кожний будинок. Так, в дні героїчної оборони Одеси на барикадах билось близько 10 тис. народних ополченців¹.

Одночасно із створенням народного ополчення всюди були сформовані винищувальні батальйони, групи самооборони. Необхідність їх створення викликала тим, що гітлерівські загарибники одночасно з фронтовими діями закидали в радянський тил повітряні десанти, які призначалися для організації диверсій на комунікаціях, промислових підприємствах, для шпигунства, внесення дезорганізації і паніки в ряди радянських людей. Ці дії, за задумом гітлерівців, повинні були в поєднанні з фронтовими операціями викликати дезорганізацію, розвал тилу Радянської Армії.

Проте твердий революційний порядок радянського тилу, зміцнюваний Комуністичною партією, організована боротьба, підвищена пильність і високі моральні якості радянських людей зірвали розрахунки німецько-фашистських стратегів дезорганізувати наш фронт і тил.

Під керівництвом партійних комітетів України в найкоротший строк для боротьби з ворожими парашутистами, диверсантами, для охорони тилу і комунікацій Радянської Армії на Україні було створено сотні винищувальних батальйонів і тисячі груп сприяння їм. Так, у Полтавській області було створено 44 винищувальні батальйони, в яких налічувалося 8657 бійців². В Одеській області на 5 липня 1941 р. було створено 32 батальйони, в яких було до 10 тис. чоловік³. У Кіровоградській області на 27 липня 1941 р. було організовано 31 винищувальний батальйон з числом бійців 7313 чоловік⁴. Всього на 23 липня 1941 р. на Україні був організований і діяв 761 винищувальний батальйон загальною кількістю 118 023 чоловіки, також 692 групи сприяння винищувальним батальйонам, які налічували 64 964 учасники⁵.

Особовий склад винищувальних батальйонів був підібраний з партійного і радянського активу, робітників, службовців, колгоспників, з осіб, які не привизалися з різних причин до Радянської Армії, але досконало володіли зброєю — гвинтівками і кулеметами. Для керівництва винищувальними батальйонами партійні організації виділили політично освічених комуністів, які добре знали військову справу.

Винищувальні батальйони і групи сприяння їм при активній підтримці і допомозі населення знешкодили багато ворожої агентури, в боях знищували фашистських парашутистів, запобігали багатьом диверсіям.

Поряд з величезною організаторською діяльністю по створенню народного ополчення, винищувальних батальйонів і груп сприяння їм партійні організації республіки проводили велику роботу по мобілізації мас на будівництво оборонних рубежів і споруд навколо міст, яким загрожувала небезпека ворожої навали. Щодня на будівництво протитанкових рвів і укріплень, копання окопів та інших оборонних споруд виходили мільйони чоловіків і жінок, юнаків і дівчат.

Уже на другий день війни на будівництво оборонних споруд навколо столиці України вийшло 60 тис. киян⁶. Щодня протягом двох місяців на будівництво оборонних споруд навколо Києва виходило понад 130 тис.

¹ А. Чеканюк, Народне ополчення в героїчній обороні Києва і Одеси, Укривдав ЦК КП(б)У, 1943, стор. 30.

² ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 2, од. зб. 1801, арк. 6.

³ Архів колишньої комісії по історії Великої Вітчизняної війни АН УРСР, ф. 1, од. зб. 4-а, арк. 43.

⁴ Там же, ф. 433, од. зб. 17, арк. 25.

⁵ Там же, ф. 1, од. зб. 1-а, арк. 107.

⁶ А. Чеканюк, Народне ополчення в героїчній обороні Києва і Одеси, сто. 13.

чоловік. За цей час було збудовано 3 міцні оборонні лінії з 55 кілометрами протитанкових ровів, понад 200 дзотів і дотів. На підприємствах Києва було виготовлено кілька тисяч протитанкових «їжаків» і т. ін.¹

З Сталіно, Макіївки, Горлівки, Маріуполя, Краматорська та інших міст і районів Сталінської області було мобілізовано і послано для побудови оборонних споруд 80 тис. військовозобов'язаних, які будували оборонні рубежі не тільки в Донбасі, а й за його межами².

На будівництво оборонних укріплень щодня виходило понад 10 тис. полтавчан. Вони створили навколо Полтави кільце оборони в 200 кілометрів³.

В Одесі на будівництво оборонних рубежів навколо міста вийшло понад 100 тис. чоловік⁴.

Близько 150 тис. колгоспників, робітників, службовців, домашніх господарок вийшло на будівництво оборонних споруд навколо Чернігова⁵.

Робітники, службовці, колгоспники, що виходили на будівництво оборонних об'єктів, були організовані в бригади, в які районні і міські комітети КП(б)У на весь час роботи виділяли агітаторів з найкращих комуністів і комсомольців. З працівників райкомів КП(б)У і виконкомів райрад депутатів трудящих виділялись керівники груп, які працювали на будівництві оборонних укріплень України.

Бюро обласних, міських і районних комітетів КП(б)У, міські й районні Ради депутатів трудящих весь час тримали в центрі своєї уваги питання будівництва оборонних споруд і регулярно обговорювали їх на своїх засіданнях. «За весь час воєнних дій, — повідомляла газета «Советская Украина» 6 вересня 1941 р., — не було такого засідання виконкому Харківської міської Ради депутатів трудящих, на якому не обговорювались би питання зміцнення оборонної могутності міста».

Партійні комітети через радянські і господарські організації вживали всіх заходів, щоб забезпечити будівництво об'єктів транспортом, матеріально-технічними засобами (лопатами, кирками, ломачами, носилками і т. ін.).

В результаті великої організаторської і масово-політичної роботи, проведеної партійними організаціями України, завдяки героїчним зусиллям трудящих, які часто працювали під ворожим кулеметним вогнем з повітря, на території республіки за короткий строк було споруджено десятки тисяч кілометрів оборонних рубежів. Ці рубежі відіграли винятково важливу роль для знищення живої сили і бойової техніки загарбників.

Переборюючи неймовірні труднощі, трудящі України під керівництвом Комуністичної партії за небувало короткий строк перебували народне господарство на воєнний лад. Промислові підприємства швидко освоювали випуск воєнної продукції. Підприємства Донбасу розгорнули виробництво танків, бронепоездів, різних деталей для літаків, гармат, а також виробництво боєприпасів⁶. Харківський завод транспортного машинобудування освоїв масове виробництво танків. Суднобудівні заводи випускали військові кораблі, паровозо- і вагоноремонтні заводи почали випускати бронепоезди⁷.

Комуністи міста Одеси з перших днів війни створили цехи для ремонту гвинтівків, гармат, мінометів, танків, автомашин. Було організо-

¹ Партархів Київського обкому КП України, ф. 5, оп. 6, од. зб. 178, арк. 253.

² ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 1, од. зб. 2303, арк. 16.

³ Там же, оп. 2, од. зб. 1801, арк. 6.

⁴ Там же, оп. 1, од. зб. 2259, арк. 6.

⁵ О. Федоров, Підпільний обком діє, К., 1950, стор. 9.

⁶ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 1, од. зб. 2303, арк. 16.

⁷ «Очерки развития народного хозяйства Украинской ССР», М., 1954, стор. 438.

вано виробництво різного шанцевого інструмента — лопат, кирок, сокир, почали працювати пересувні авто- і ташкоремонтні майстерні. Дрібні підприємства Одеси освоїли випуск різних протитанкових мін і запальників, спеціальних запалів для пляшок з горючою сумішшю. Наприклад, колектив пробково-лінолеумного заводу «Більшовик» освоїв випуск вибухових речовин, виробляючи щодня близько двох тонн цієї продукції¹. Завод ім. Січневого повстання налагодив виробництво вогнеметів і мінометів².

Металургійні заводи республіки збільшили виробництво феросплавів, високоякісних сталей, броневих плит і листів з спеціального прокату для підприємств оборонної промисловості.

Швидка перебудова промисловості на военний лад свідчила про велику життєву силу і переваги соціалістичної системи господарства, соціалістичного способу виробництва. Тільки в умовах радянського суспільного і державного ладу, при спрямовуючій і організуючій діяльності Комуністичної партії, при могутній підтримці багатомільйонних мас радянського народу можлива була така швидка перебудова промисловості на военний лад. Будь-яка капіталістична держава не змогла б у таких винятково тяжких умовах, які склалися у нас в перші тижні і місяці війни, і в такий короткий строк успішно перебудувати свою промисловість для виробництва воєнної продукції.

Вирішуючи питання перебудови промисловості на военний лад, партійні організації приділяли особливу увагу перерозподілові виробничих потужностей, виявленню і максимальному використанню внутрішніх ресурсів і резервів, розв'язанню проблеми промислових кадрів. Усе це було зв'язане з переборенням великих труднощів. Не кажучи вже про інтенсивні нальоти ворожої авіації на промислові об'єкти України, треба було переобладнати верстати, придбати нові інструменти, відповідно підготувати робітників, організувати виконання виробничих планів з меншим числом людей, ніж до війни. Крім того, часто не вистачало сировини, палива, електроенергії.

З перших днів війни виробничі колективи, керовані партійними організаціями, брали підвищені соціалістичні зобов'язання, вступали в змагання за збільшення випуску металу, вугілля, машин, за збільшення виробництва військової техніки, боєприпасів, продовольства і обмундирування.

Обласні, міські і районні комітети КП(б)У, первинні партійні організації добивались того, щоб кожне підприємство успішно виконувало свої виробничі плани, вносило свій конкретний вклад в героїчну боротьбу радянського народу з фашистськими загарбниками.

В результаті більшість підприємств республіки, незважаючи на те що багато робітників пішло на фронт, виконувала виробничі плани. Так, один з найважливіших цехів Харківського турбогенераторного заводу ім. Кірова навіть після зменшення кількості робітників виконав свій виробничий план на 400 процентів³.

На шахті № 75 «Ударник» тресту «Фрунзевугілля», Луганської області, до війни в бригаді Склярова шість наваловідбійників вантажили 40—50 т вугілля за зміну, а в дні війни чотири чоловіки вантажили близько 80 т. В бригаді Третякова сім чоловік працювали замість десяти і збільшили вуглевидобуток на 25 процентів⁴. В Київській вагонній дільниці Південно-Західної залізниці успішно працювало 100 чоловік замість 200⁵.

¹ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 3, од. зб. 2259, арк. 6.

² Там же, арк. 7.

³ Газ. «Советская Украина» від 29 червня 1941 р.

⁴ Газ. «Советская Украина» від 14 серпня 1941 р.

⁵ Газ. «Советская Украина» від 11 серпня 1941 р.

В боротьбі за виконання і перевиконання виробничих планів, за збільшення випуску промислової продукції і озброєння комуністи України, як і всієї Радянської країни, проявляли творчу ініціативу, наполегливість і самовідданість. Особистим прикладом вони запалювали трудящих на подолання труднощів воєнного часу, піднімали маси на боротьбу за підвищення продуктивності праці, за використання внутрішніх резервів, економію палива і сировини.

Партійні організації Дніпропетровська, Запоріжжя, Донбасу очолили рух швидкісників-сталеплавильників. Кожна плавка сталевара Дніпропетровського заводу металургійного устаткування Кузнецова випускалась на одну годину раніше, ніж передбачалося планом. Сталевар заводу ім. Петровського Довгалюк варив сталь на дві години швидше, ніж до війни. Всі плавки, випущені в перші 10 днів війни мартенівським цехом № 2, були швидкісними, а сталь — високоякісною¹.

Шахтарі Донбасу, гірники Кривого Рога і Нікополя, працівники всіх інших галузей промисловості широко застосовували методи новаторів виробництва. Незважаючи на значне зменшення на шахтах робітників у зв'язку з мобілізацією в армію, видобуток вугілля в Донбасі з початком Вітчизняної війни значно збільшився². Тільки за двадцять днів липня 65 шахт Луганської області виконали і перевиконали місячні виробничі плани³.

В машинобудуванні та інших галузях промисловості значного поширення набрав рух багатOVERстатників і сполучення професій. Так, наприклад, комуніст Луценко — комплектний майстер ткацького цеху харківської фабрики «Червона нитка» у відповідь на розбійницький напад фашистів на нашу країну перейшов на ущільнену зону обслуговування. Замість 19 верстатів він став обслуговувати 28. Із своїм завданням він успішно справлявся, достроково виконав піврічний план⁴.

Комуністка цієї ж парторганізації Чернова першою виступила ініціатором оволодіння новими професіями. Вона стала освоювати спеціальність майстра-наладчика верстатів. Її приклад почали наслідувати багато жінок. Тільки в ткацькому цеху шість комуністок і комсомолок почали оволодівати спеціальністю майстра-наладчика верстатів. Раніше цю роботу виконували тільки чоловіки⁵.

В зв'язку з тим, що на фронт пішло багато робітників, перед партійними і державними організаціями гостро постало питання про забезпечення промислових підприємств робочою силою. Треба було, щоб на місце мобілізованих стали нові робітники, і підприємство не простоювало жодного дня. Партійні і комсомольські організації республіки звертались із закликком до жінок, молоді, до старих робітників-виробничників, які перебували на пенсії, піти на виробництво, щоб замінити мобілізованих на фронт чоловіків, братів і батьків.

Бюро партійної організації шахти ім. 1 Травня тресту «Дзержинськ-руда» (Криворізький басейн) провело збори дружин шахтарів. Жінки одностайно вирішили вийти на шахти і замінити гірників, які пішли на фронт⁶. На шахті ім. Карла Маркса тресту «Орджонікідзевугілля» в перші дні війни розпочали роботу 80 домогосподарок. На Сумському заводі ім. Фрунзе 20 домогосподарок замінили своїх чоловіків, що пішли на фронт⁷.

¹ Газ. «Комуніст» від 2 липня 1941 р.

² Газ. «Правда» від 4 липня 1941 р.

³ «Героїчний шлях боротьби і перемог, Збірник статей», стор. 185.

⁴ Газ. «Соціалістична Харківщина» від 2 липня 1941 р.

⁵ Там же.

⁶ Газ. «Советская Украина» від 26 червня 1941 р.

⁷ Газ. «Комуніст» від 1 липня 1941 р.

Число жінок, зайнятих на виробництві, в роки війни безперервно зростало. Уже на жовтень 1941 р. число жінок, зайнятих в промисловості СРСР, досягало 45 процентів від загальної кількості робітників у промисловості¹. Жінки успішно оволодівали «чоловічими» професіями, показували зразки самовідданої праці.

В перші ж дні війни старі кадрові робітники і робітниці підприємств Комінтернівського, Сталінського і Краснозаводського районів м. Харкова стали на роботу до верстатів і 27 червня 1941 р. через газету «Советская Украина» — орган ЦК КП(б)У і РНК УРСР — закликали всіх пенсіонерів України піти на виробництво і замінити робітників, які пішли на фронт². Цей заклик знайшов відгук і серед молоді. Разом з ветеранами праці ставали до верстатів учні і учениці середніх шкіл, студенти вузів і технікумів. Тільки за один день в райкомі ЛКСМУ м. Києва надійшло від комсомольців понад 1 тис. заяв з проханням послати їх на виробництво.

Охоплені патріотичним піднесенням, багато робітників України виявляли чудеса трудового героїзму у виконанні замовлень фронту, добились нечуваного раніше перевиконання виробничих норм.

За завданням першого секретаря ЦК КП(б)У М. С. Хрушова в серпні 1941 р. треба було в короткий строк виготовити шість бронепоездів. Машинобудівники, залізничники, металісти, шахтарі Сталінської області протягом 22 днів виготовили не 6, а 12 бронепоездів³. На Північно-Донецькій ГРЕС треба було відремонтувати котел і замінити повітрянагрівники. З ініціативи комуністів котел був відремонтований на вісім днів раніше строку⁴.

Слюсар Запорізького заводу ім. Кірова Яковенко за три дні виробив 100 змінних норм, Шостак — близько 80 норм, слюсарі Сенченко, Зозуля, Турковський за цей час дали 11—18 норм кожний. Весь цех, начальником якого був Рибас, перевиконував виробничий план⁵.

Самовідданість і героїзм, проявлені робітничим класом України, були результатом величезної ідейно-виховної роботи Комуністичної партії як в передвоєнні роки, так і в дні Вітчизняної війни. Робітничі маси, згуртовані партійними організаціями, з величезною мужністю і стійкістю виконували свої обов'язок перед фронтом, розв'язували завдання, поставлені Комуністичною партією і Радянським урядом.

Проте слід відмітити, що, перебудовуючись на воєнний лад, не всі міськкоми і райкоми КП(б)У робили це швидко, оперативно, як того вимагали умови воєнного часу. Окремі керівники партійних організацій зволікали з цим, що негативно відбивалось на мобілізації трудящих мас для виконання завдань партії й уряду.

Бюро Луганського обкому КП(б)У на своєму засіданні 4 серпня 1941 р. заслухало звіт Лисичанського райкому партії і відмітило, що він не перебудував ще своєї роботи відповідно до вимог воєнного часу. Райком КП(б)У незадовільно керував первинними партійними організаціями і не здійснював належного керівництва роботою радянських, господарських та інших організацій району. Внаслідок цього, незважаючи на величезну виробничу і політичну активність робітників заводів, шахт, радгоспів і колгоспників, найважливіші заходи партії та уряду в Лисичанському районі виконувались дуже незадовільно. Райком мало уваги приділяв питанням оборонного характеру. Виконком районної Ради депутатів трудящих вияв-

¹ Журн. «Большевик», 1942, № 5, стор. 2.

² Газ. «Советская Украина» від 27 червня 1941 р.

³ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 1, од. зб. 2303, арк. 17.

⁴ Газ. «Советская Украина» від 11 серпня 1941 р.

⁵ Газ. «Правда» від 1 липня 1941 р.

ляв бездушне формально-бюрократичне ставлення до родин мобілізованих в Радянську Армію. В занедбаному стані була внутріпартійна робота. Бюро райкому КП(б)У за час з початку війни не скликало пленуму і зборів партійного активу для обговорення найважливіших господарсько-політичних питань і мобілізації партійних організацій на їх виконання¹.

ЦК КП(б)У і обкоми партії намагались своєчасно викривати і усувати недоліки в роботі місцевих організацій, піднімати активність комуністів і всіх трудящих, спрямовуючи їх зусилля на рішення основних завдань, від яких залежали успіх відсічі ворогові, створення умов для перемоги над ним.

Разом з робітничим класом і інтелігенцією самовіддано працювали колгоспники України. Під керівництвом партійних організацій трудівники сільського господарства УРСР, незважаючи на те, що в армію було призвано значну кількість колгоспників, працівників МТС і радгоспів, а також мобілізовано для потреб фронту багато тракторів, автомобілів, коней, успішно справлялись з поставленими перед ними завданнями.

Під керівництвом партійних організацій трудівники полів розгорнули соціалістичне змагання, щоб в найкоротший строк і без втрат зібрати врожай. У колгоспах і радгоспах навіть багато непрацездатних — старі і діти — вийшли на поля, працювали і вдень і вночі.

За вказівкою ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У партійні організації республіки провели велику роботу по підготовці механізаторських кадрів для сільського господарства. В одній тільки Харківській області було підготовлено на курсах понад 2 тис. трактористок, сотні комбайнерок. В Дніпропетровській області оволоділи цими професіями 1500 молодих колгоспниць², в Сталінській — понад 3400³. У Вінницькій області 3 тис. жінок-колгоспниць замінили трактористів, які пішли на фронт⁴.

Велику допомогу подавали колгоспам і радгоспам трудящі міст України. Тільки за перші дні серпня 1941 р. з підприємств, установ і домоуправлінь Харкова виїхали в райони області для роботи в колгоспах і радгоспах понад 16 тис. чоловік⁵. Крім того, інститути і школи Харкова послали на збирання врожаю понад 14 тис. чоловік⁶.

В Сталінській області добровільно виїхали в колгоспи і радгоспи на збирання врожаю десятки тисяч домашніх господарок — дружини шахтарів, залізничників, вчителів, а також тисячі студентів і учнів старших класів⁷.

Завдяки трудовому героїзмові колгоспників, працівників радгоспів і МТС України на 1 вересня 1941 р., за даними Наркомзему, колгоспи УРСР зібрали врожай зернових на 92,8% площі. Повністю закінчили збирання зернових Луганська, Сталінська, Сумська, Запорізька області і десятки районів Харківської та інших областей⁸. Те, що було б не під силу дрібному селянському господарству, стало можливим в умовах колгоспного ладу.

В цьому яскраво виявились переваги соціалістичної системи сільського господарства, яке базується на державній суспільній і кооперативно-колгоспній власності на засоби виробництва, перед приватнокапіталістичною системою сільського господарства. Тільки в умовах колгоспного

¹ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 22, од. зд. 3004, арк. 96—97.

² Газ. «Правда» від 19 липня 1941 р.

³ Газ. «Правда» від 31 липня 1941 р.

⁴ «Сообщения Советского Информбюро», т. I, стор. 27—28.

⁵ Газ. «Советская Украина» від 11 серпня 1941 р.

⁶ Там же.

⁷ Газ. «Правда» від 31 липня 1941 р.

⁸ Газ. «Комуніст» від 6 вересня 1941 р.

ладу стало можливим, незважаючи на те, що більшість чоловіків-колгоспників пішла на фронт, зібрати урожай до вторгнення противника і забезпечити вивіз сільськогосподарської продукції в глибинні райони країни.

Влітку 1941 р. ще до збирання врожаю на Україні, як і по всьому Радянському Союзу, розгорнувся рух за здачу хліба державі авансом в рахунок поставок 1941 р. Центральний Комітет ВКП(б) підтримав цю патріотичну ініціативу колгоспного селянства. 13 липня 1941 р. ЦК партії ухвалив рішення, яким дозволялось колгоспам здавати зерно з громадських фондів, закладених в попередні роки, в рахунок зернопоставок з урожаю 1941 р., щоб всі ці фонди зерна знов були засипані відразу ж після збирання врожаю¹.

Першими в Харківській області почали здавати авансом зерно минулого року в рахунок плану хлібопоставок на 1941 р. колгоспи «Дніпрельстан», «Нове життя», Зачепилівського району. Перший здав державі 66 ц пшениці, другий—15 ц. Слідом за ними почали здавати хліб державі колгоспи «Свобода» та ім. Загиблих червоних партизанів, цього ж району.

Сотні колгоспів Дніпропетровської області, не чекаючи збирання і обмолоту нового врожаю, везли на приймальні пункти зерно з торішніх запасів. Червоні озбири прибували з сільськогосподарських артілей Петропавлівського, Котовського, Апостолівського, Ново-Московського, Синельниківського та інших районів. На 8 липня колгоспи області здали державі із запасів минулого року десятки тисяч центнерів хліба².

Разом з тим в ході боротьби партійних організацій України за своєчасне збирання врожаю і здачу хліба державі були допущені помилки. В ряді районів у складних і тяжких умовах початкового періоду Вітчизняної війни, замість мобілізації колгоспників на якнайшвидше закінчення збирання врожаю, молотьбу і вивезення зерна державі, мали місце випадки розгубленості і панічного настрою серед районних керівників (Глобинський, Велико-Кринківський, Козельщанський, Кременчуцький та інші райони Полтавської області). Саме через це Полтавська область план обов'язкової поставки хліба виконала на 25 серпня 1941 р. тільки на 24,2 процента, по натуроплаті — 1,3 процента³.

В зв'язку з наближенням фронту окремі райкоми КП(б)У послабили керівництво первинними партійними організаціями. Деякі виконкоми районних Рад депутатів трудящих, наприклад, Ново-Айдарський, Станично-Луганський, Луганської області, незадовільно керували сільрадами і колгоспами, через що багато сільвиконкомів і правлінь колгоспів припиняли свою роботу. Все це спричинилося до того, що ряд найважливіших сільськогосподарських робіт в колгоспах був припинений. Так, на 26 листопада 1941 р. по Ново-Айдарському району було не обмолочено зернових з 3719 га, не зібрано соняшника 2727 га, кукурудзи — 2181, картоплі—231; по Станично-Луганському району було не обмолочено зернових — 2800, не зібрано соняшника 1715, кукурудзи — 521, проса — 389, льону — 526 га⁴.

Ці та інші недоліки обласні комітети КП(б)У своєчасно викривали і намічали заходи, щоб спрямувати увагу всіх райкомів і міськкомів КП(б)У, первинних партійних організацій на рішуче переборення панічних настроїв і розгубленості, а невірних боягузів, панікерів і дезертирів виключали з партії і віддавали до суду.

¹ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 22, од. зб. 3301, арк. 225.

² Газ. «Правда» від 8 липня 1941 р.

³ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 22, од. зб. 3302, арк. 106.

⁴ Там же, од. зб. 3305, арк. 12.

Панічні настрої окремих місцевих керівників заважали мобілізації всіх сил народу для відсічі ворогові, нещадна боротьба з такими ганебними, недостойними комуністів явищами, яку вели вищестоящі партійні органи, була в тих умовах правильною і необхідною.

Дійова сила радянського патріотизму українського народу, як і всіх народів СРСР, знаходила свій яскравий вияв не тільки в героїчній праці, а й в масовому русі трудящих за створення фонду оборони СРСР, збиранні теплих речей і подарунків воїнам Радянської Армії, поданні допомоги пораненим і т. ін.

В усіх цих патріотичних починаннях керівна роль належала партійним організаціям республіки.

Як відомо, фонд оборони СРСР виник з перших днів війни. Кожний радянський патріот хотів не тільки працюю, а й особистими коштами брати посильну участь в зміцненні фронту, в додатковому випуску літаків, танків, снарядів, гвинтівок, всього необхідного для розгрому фашистських загарбників. Одноденним заробітком щомісячно, продуктами, трудоднями, золотими і срібними речами, облігаціями державних позик, участю в недільниках і суботниках, подарунками бійцям і т. п. вносили трудящі України, як і всього Радянського Союзу, свою частку в створюваний фонд оборони країни.

Трудящі Харкова тільки за першу половину серпня 1941 р. внесли в фонд оборони 5 013 292 крб.¹, а на 2 вересня 1941 р.—понад 7 млн. крб.². Населення Луганської області висло на 20 вересня 1941 р. понад 13 млн. крб. і багато дорогоцінного металу³.

В цілому по СРСР на 11 вересня грошові внески в фонд оборони становили 457,1 млрд. крб.⁴.

Колгоспне селянство України збільшувало фонд оборони як грошовими внесками, так і сільськогосподарськими продуктами. Колгосп «Шлях до комунізму», Олексійського району, Харківської області, наприклад, вніс у фонд оборони 1 т муки, 1 т крупи, 10 ц м'яса і 3 ц меду⁵. В Сталінській області не було жодного колгоспу, який не брав би участі в створенні фонду оборони СРСР⁶.

Трудящі України, як і всі радянські люди, оточували свою армію, яка героїчно билася з фашистськими ордами, найпалкішою увагою і піклуванням.

Одним з яскравих проявів цієї любові до доблесних радянських воїнів було збирання для них теплих речей.

Ще в серпні в містах і селах країни розгорнувся рух за збір теплих речей для захисників Батьківщини. В колгоспах Овдіївського району, Сталінської області, з ініціативи 72-річної пенсіонерки Яворської було організовано в'язання вовняних рукавиць, шарпеток, панчіх⁷.

Центральний Комітет ВКП(б), підтримуючи ініціативу трудящих міста і села, 5 вересня 1941 р. ухвалив постанову «Про проведення серед населення збору теплих речей і білизни для Червоної Армії»⁸. Для виконання цієї постанови ЦК ВКП(б) при всіх обкомах, міськкоммах і райкомах КП(б)У були створені комісії по організації збору теплих речей. Так, уже 9 вересня 1941 р. в Полтаві була створена обласна комісія по збору

¹ Газ. «Соціалістична Харківщина» від 18 серпня 1941 р.

² Газ. «Советская Украина» від 5 вересня 1941 р.

³ Газ. «Советская Украина» від 20 вересня 1941 р.

⁴ Газ. «Правда» від 19 вересня 1941 р.

⁵ Газ. «Соціалістична Харківщина» від 6 серпня 1941 р.

⁶ Газ. «Комуніст» від 19 серпня 1941 р.

⁷ Газ. «Комуніст» від 21 серпня 1941 р.

⁸ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 22, од. зб. 3302, арк. 162.

теплих речей і білизни серед населення¹. Ці комісії відіграли винятково важливу роль в організації збору теплих речей для радянських воїнів. За їх вказівкою партійні, комсомольські і профспілкові організації розгорнули агітацію серед населення, виділивши для цієї роботи найдосвідченіших агітаторів.

На основі глибокої роз'яснюючої роботи серед населення районні комітети КП(б)У і первинні партійні організації надали цій кампанії широкого розмаху. Так, по Луганській області тільки за перший день роботи комісії було зібрано 218 кожухів, 1732 ватні фуфайки, 1616 теплих бурок, 1757 валянків, рукавиць, шапок, білизни та інших речей².

Одночасно з відрахуванням коштів у фонд оборони СРСР і збором теплих речей для Радянської Армії трудящі України вносили у відділення Державного банку і державні ощадні каси гроші, облигації державних позик у фонд допомоги хворим і пораненим бійцям, посилали в діючу армію різні подарунки. Так, за десять днів серпня 1941 р. в Харківське міське відділення Держбанку в фонд допомоги хворим і пораненим воїнам Радянської Армії надійшло понад 1 млн. крб.³, в Запорізьке відділення Держбанку з початку війни до 11 серпня 1941 р.— 650 тис. крб., крім того, трудящі Запорізької області відіслали в діючу армію тисячі різних речей на 350 тис. крб.⁴.

Ідучи назустріч побажанням трудящих, рішенням партійних комітетів на Україні створювались обласні, міські і районні комісії, які приймали і відсилали посилки і кошти від населення в діючу армію⁵.

В усіх цих формах всенародної допомоги фронтові яскраво виявлявся дійсно народний характер Вітчизняної війни. В цій допомозі фронтові знаходили свій вираз любов і відданість українського народу, як і всіх народів СРСР, радянському суспільному і державному ладові, міцніюча день у день дружба народів нашої багатонаціональної країни, непокитна воля радянських людей здобути перемогу над фашистською Німеччиною. Піклування партійних організацій і всього радянського народу за фронтовиків піднімало моральний дух і боєздатність Радянських Збройних Сил.

Комуністи України велику увагу приділяли налагодженню листування між трудівниками тилу і воїнами Радянської Армії, піклувались про сім'ї бійців і командирів, посилали святкові подарунки фронтовикам і т. ін.

Одночасно з організацією і мобілізацією мас на відсіч ворогові на допомогу доблесній Радянській Армії партійні організації України здійснювали, в міру просування фашистських армій, керівництво евакуацією людей і матеріальних цінностей.

Трудність і складність цієї роботи обумовлювались як її гігантським розмахом, надзвичайною стислістю строків, безперервними бомбардуваннями ворожою авіацією міст, залізничних вузлів і промислових центрів, так і необхідністю разом з цим організувати оборону міст, допомагати силами народного ополчення і груп самооборони Радянській Армії стримувати натиск ворога.

Для успішного проведення евакуації обласні, міські і районні комітети КП(б)У в перших числах липня 1941 р. скликали спеціальні засідання бюро, на яких всебічно були обговорені заходи розстановки сил партійного і радянського активу для організації і керівництва евакуа-

¹ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 22, сд. зб. 3302, арк. 162—163.

² Газ. «Советская Украина» від 16 вересня 1941 р.

³ Газ. «Советская Украина» від 14 серпня 1941 р.

⁴ Газ. «Советская Украина» від 11 серпня 1941 р.

⁵ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 22, од. зб. 3237, арк. 8.

цією на схід населення, устаткування, матеріалів, інструментів, сільськогосподарського реманенту, наукових і культурних установ. На цих засіданнях були створені спеціальні бригади на чолі з членами бюро райкомів і міськкомів КП(б)У і закріплені за певними промисловими і сільськогосподарськими об'єктами, які мали евакуюватись.

На підприємствах, електростанціях, в навчальних закладах були створені спеціальні групи з кращих робітників і службовців на чолі з комуністами.

Незважаючи на величезні труднощі, завдяки організаторській і політичній роботі комуністів, самовідданій праці робітничого класу України евакуація пайбільших промислових підприємств республіки в глибинні райони країни була проведена в цілому успішно.

Виняткові труднощі найчастіше становив демонтаж підприємств, особливо заводів чорної металургії. Такі ж труднощі виникали і на залізничному транспорті при перевезенні малотранспортабельних і негабаритних вантажів. Доводилось перевозити війська, постачати фронт зброєю, боеприпасами, харчуванням і одночасно вивозити в глибинні райони країни велику кількість евакуйованих людей, промислового устаткування, різну промислову сировину, зерно і т. ін. Тимчасом для вивезення навіть найбільш цінного устаткування того чи іншого найбільшого підприємства (а таких на Україні було багато) потрібні були сотні, а іноді й тисячі вагонів. Так, понад тисячу вагонів відправили на схід такі київські заводи, як «Ленінська кузня» і «Більшовик». На сотні кілометрів судільним потоком ешелонів розтягнулось евакуйоване устаткування харківських тракторного, електромеханічного, турбінного заводів, Луганського паровозобудівного та багатьох інших¹.

Устаткування, особливо заводів металургійної промисловості, яке із-за надзвичайно великих габаритів і великої ваги не можна було вивезти, а також заводські приміщення руйнувались. Тільки в західних областях УРСР внаслідок швидкого просування ворога евакуація фактично була зірвана.

В нечувано короткий строк — протягом кількох місяців 1941 р. — із західних районів СРСР на схід було евакуйовано понад 1360 великих, переважно воєнних підприємств разом з робітниками і інженерно-технічним персоналом. Всі вони в надзвичайно короткі строки відновили свою роботу і випускали продукцію для потреб фронту.

Разом з цим неправильно було б замовчувати про ті недоліки і помилки, які мали місце в організації і проведенні евакуації промислових підприємств.

Процес перебазування на схід охопив також МТС, радгоспи і колгоспи УРСР.

Обласні і сільські районні комітети КП(б)У провели розподіл партійного і радянського активу для організації і керівництва евакуацією худоби, майна, матеріальних цінностей МТС, радгоспів і колгоспів, закріпивши членів бюро райкомів КП(б)У за найважливішими об'єктами народногосподарського значення. На допомогу районним організаціям для евакуації і прогону худоби обкоми КП(б)У командували в райони уповноважених облвиконкомів Рад депутатів трудящих і обласних комітетів КП(б)У.

В кожній сільськогосподарській артілі під керівництвом комуністів і кращих колгоспників були створені спеціальні групи для перегону худоби в східні райони країни, вивезення сільськогосподарського реманенту і т. ін. На цих товаришів покладалась цілковита відповідальність

¹ «Очерки развития народного хозяйства Украинской ССР», стор. 441.

за збереження худоби в дорозі і проведення організаторської і політичної роботи серед погоничів і ветперсоналу¹.

В результаті цих заходів евакуація майна МТС, радгоспів, колгоспів, врожаю, худоби, племінних заводів проводилась в цілому організовано згідно з рішенням Ради по евакуації при Раднаркомі СРСР і рішень бюро обласних комітетів КП(б)У і виконкомів обласних Рад депутатів трудящих. В цілому з колгоспів УРСР, не включаючи західних областей, було евакуйовано (в тисячах голів) рогатої худоби — 2155,1, або 59,8 процента всієї наявної худоби на 1 січня 1941 р., коней — 496,9, або 14,2 процента, овець і кіз — 2750,9, або 82,1 процента, свиней — 877,6, або 26,7 процента².

Машинно-тракторні станції Правобережжя України підняли на евакуацію свій тракторний парк ще в липні 1941 р., але більшість тракторів не встигли переправити через Дніпро, бо існуючі, а також спеціально збудовані для тракторів переправи були зайняті військовими частинами. В серпні—вересні 1941 р. почалась евакуація тракторного парку, комбайнів, сільськогосподарських машин з лівобережних районів. На 15 листопада 1941 р. з наявних тут 484 МТС із загальною кількістю тракторів 34 467 було підготовлено до евакуації 25 814, з яких вивезено за межі України 13 252 трактори, або 66,4 процента. Всього на 15 листопада 1941 р. за межі УРСР вийшло 20 302 трактори³.

Були помилки й недоліки і при проведенні евакуації МТС, радгоспів і колгоспів. Так, при перегоні худоби в Кобеляцькому, Кременчуцькому, Градиському, Гельмязівському та інших районах Полтавської області, як це відмічалось в постанові РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 31 серпня 1941 р., погоничів худоби не забезпечували продуктами харчування, грішми і теплим одягом. Мали місце також факти навмисної затримки худоби, недостатнього роз'яснення маршрутів прогону і місця призначення та ін.⁴

Незважаючи на величезні труднощі, з липня по жовтень 1941 р. робота по евакуації виробничих потужностей підприємств, МТС, радгоспів України, евакуація мільйонів робітників, колгоспників, службовців та їх родин на схід в цілому була здійснена⁵. Евакуйовані робітники, колгоспники, службовці всюди зустрічали теплий, братній прийом і допомогу з боку місцевого населення Російської Федерації, Казахстану, середньоазіатських республік.

Разом з усім радянським народом евакуйовані українці кували перемогу над ворогом.

Успішне проведення евакуації згідно з планом Державного Комітету Оборони на схід в тяжких умовах війни продемонструвало велику життєву силу і переваги радянського суспільного ладу перед буржуазно-поміщицьким суспільним і державним ладом. Війна показала, що радянський лад є стійкою формою організації суспільства, що це справді народний лад, який користується могутньою підтримкою всього радянського народу, що радянський державний лад, багатонаціональна Радянська держава, незважаючи на суворі випробування війни, довели свою життєздатність і силу.

Комунисти України були ініціаторами і організаторами всіх патріотичних починань українського народу. Вся їх діяльність сприяла піднесен-

¹ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 22, од. зб. 3302, арк. 123, 137.

² ПА ІІП КП України, ф. 1, оп. 1—15, од. зб. 61, арк. 226.

³ Там же, арк. 179.

⁴ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 22, од. зб. 3302, арк. 137.

⁵ «Очерки развития народного хозяйства Украинской ССР», стор. 442.

ню політичної і виробничої активності робітників, селян, інтелігенції, підвищенню свідомості і відповідальності кожного трудящого республіки за долю Батьківщини, зміцнювала впевненість у перемозі над гітлерівськими загарбниками, згуртовувала трудівників міста і села навколо Комуністичної партії і Радянського уряду. В усьому цьому величезну роль відіграла ідейно-політична робота партійних організацій України.

Героїчні зусилля українського народу, очолюваного великою Комуністичною партією, уже в початковий період Великої Вітчизняної війни були достойним вкладом в боротьбу всього радянського народу проти гітлерівських загарбників.

ПОВІДОМЛЕННЯ

В. М. САМОФАЛОВ

ЛЕНІНСЬКИЙ ПРИЗОВ У ПАРТІЮ НА УКРАЇНІ

Однією з яскравих сторінок в історії КПРС, яка переконливо показує нерозривний зв'язок Комуністичної партії з робітничим класом, з усіма трудящими, був ленінський призов у партію, проведений у 1924 р. в усьому Радянському Союзі, в тому числі й на Україні.

Під керівництвом Центрального Комітету партії українська партійна організація, як і всі організації РКП(б), виконуючи рішення XII з'їзду РКП(б), мобілізувала всі свої сили, творчу енергію робітників, селян, інтелігенції на відбудову народного господарства, на подолання труднощів, добилась їх ліквідації і тим самим зміцнила економічне становище Радянської України і всього СРСР.

Проведені Комуністичною партією і Радянським урядом заходи по ліквідації кризи збуту, зниженню цін на промислові вироби, розвитку торгівлі, поліпшенню матеріального становища трудящих були важливим фактором дальшого зміцнення союзу робітничого класу і селянства при посиленні керівної ролі робітничого класу в цьому союзі. Здійснення завдань соціалістичного будівництва і подолання господарських труднощів в 1923—1924 рр. відбувалося в умовах не тільки жорстокої класової боротьби внутрі країни, а й загостреної внутріпартійної боротьби.

Разом з усією партією партійна організація України під керівництвом ЦК РКП(б) і ЦК КП(б)У вела активну боротьбу проти троцькістської опозиції 1923 р., що намагалась підірвати єдність партійних рядів, захопити керівництво партією в свої руки і звернути її з ленінського шляху, підготувавши тим самим умови для відновлення капіталізму в нашій країні. Підсумки боротьби партійної організації України проти троцькістської опозиції в 1923 р. показали, що КП(б)У, як і в профспілковій дискусії напередодні X з'їзду РКП(б), була надійною опорою Комуністичної партії та її Центрального Комітету.

16—18 січня 1924 р. в Москві зібралась XIII конференція РКП(б), яка підбила підсумки внутріпартійної дискусії 1923 р., рішуче осудила троцькістську опозицію, що була не тільки спробою ревізії більшовизму, не тільки прямим відходом від ленінізму, а й явно вираженим дрібнобуржуазним ухилом. Конференція зробила практичні висновки, спрямовані на зміцнення партії, на посилення пролетарського ядра шляхом прийому в ряди РКП(б) протягом ближчого часу не менш 100 тис. корінних пролетарів, на підвищення ідейно-теоретичного рівня комуністів.

Рішення XIII конференції РКП(б), схвалені XIII партійним з'їздом і V конгресом Комінтерну, були покладені в основу діяльності всіх організацій РКП(б), в тому числі КП(б)У.

Успіхи Комуністичної партії у проведенні внутрішньої й зовнішньої

політики і подоланні труднощів відбудови народного господарства були затьмарені величезним горем, що спіткало партію, радянський народ і трудящих усього світу. 21 січня 1924 р. вмер основоположник і вождь Комуністичної партії, мудрий організатор першої в світі Радянської держави, вождь і учитель трудящих усього світу Володимир Ілліч Ленін.

У зверненні «До партії. До всіх трудящих», прийнятому на екстремному пленумі ЦК партії в ніч на 22 січня, говорилося: «Все, що є в пролетаріаті дійсно великого і героїчного—безстрашний розум, залізна, незламна, наполеглива, всепермагаюча воля, священна ненависть, смертельна ненависть до рабства і гноблення, революційна пристрасть, що рухає горами, безмежна віра в творчі сили мас, величезний організаційний геній,—все це знайшло своє чудове втілення в Леніні, ім'я якого стало символом нового світу від заходу до сходу, від півдня до півночі»¹.

Центральний Комітет закликав партію і всіх трудящих згуртувати тісніше свої ряди, йти дружним, бойовим кроком у похід проти капіталу, добитися остаточної перемоги справи партії, справи лєнінізму, що буде найкращим пам'ятником Володимирі Іллічу.

26 січня 1924 р. в Москві відкрилося траурне засідання ІІ Всесоюзного з'їзду Рад, присвячене пам'яті В. І. Леніна. Висловлюючи думки й почуття радянського народу, К. Є. Ворошилов, М. І. Калінін, Н. К. Крупська, Н. Н. Наріманов, Й. В. Сталін, представник міжнародного комуністичного руху Клара Цеткін, представники від робітників, селян, інтелігенції, що виступали на засіданні, давали урочисту клятву неухильно йти по шляху, накресленому В. І. Леніним.

З'їзд прийняв звернення «До трудящого людства» і ряд важливих постанов про увічнення пам'яті вождя: про випуск нового видання творів В. І. Леніна, про спорудження мавзолею, про перейменування міста Петрограда в Ленінград. З'їзд постановив також спорудити пам'ятники Леніну в Москві і столицях союзних республік—Харкові, Тбілісі, Мінську та в містах Ленінграді і Ташкенті.

Для радянського народу, міжнародного пролетаріату і трудящих усього світу смерть В. І. Леніна була найтяжчою втратою. В день похорону Леніна робітничий клас усього світу оголосив п'ятихвилинну зупинку всіх робіт на фабриках, заводах, залізницях.

Звістка про смерть Леніна глибоко схвилювала робітників і селян України. Для українського народу Ленін був батьком і вчителем, кращим другом і захисником, визволителем від соціального і національного гноблення. У зверненні 22 січня 1924 р. «До всіх парторганізацій і всіх членів партії України» ЦК КП(б)У писав: «Ще міцніше, ще сильніше зімкнемо свої комуністичні ряди і так само впевнено поведем союз робітників і селян, створений по ідеї і під керівництвом Володимира Ілліча»².

В телеграмі на ім'я ЦК РКП(б) шістдесятитисячна армія робітників-металістів Донбасу писала: «Заповіти Ілліча завжди будуть живі серед металістів Донбасу, і наша робітнича сім'я ще дружніше згуртується над могилою великого вождя, організатора перемог робітничого класу»³.

Зворушливо звучали заяви селян. Одержавши телеграму з сумною звісткою про смерть дорогого вождя Володимира Ілліча, селяни с. Ле-

¹ «КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. 1, Держполітвидав УРСР, К., 1954, стор. 753.

² Газ. «Коммунист» від 24 січня 1924 р.; газ. «Правда» від 24 січня 1924 р.

³ Архів Київського філіалу Центрального музею В. І. Леніна.

ніно, Чернігівського району, Бердянського округу, Катеринославської губернії, які зібрались на траурне засідання, заявили: «Хоч ти вмер, але ідея твоя не вмерла і не вмере. Знай, дорогий вождь, що селяни любили тебе і будуть любити. Хто буде читати цей лист, хай знає, що цей лист писали плуг і молот, а селяни оплакували слезами ці рядки. Хай не радіє буржуазія твоєї смерті, а хай тремтить, бо селяни назавжди помстять тому, хто підірвав твоє здоров'я»¹.

Молодь разом з усіма трудящими запевнила партію, що вона буде глибоко вивчати ленінське вчення і втілювати в життя великі ленінські заповіді. В дні трауру загальноміські збори Харківської комсомольської організації вирішили створити воскресний університет для вивчення ленінізму, відкрити будинок робітничого юнацтва, поширювати пропаганду ленінських ідей через комсомольську пресу².

В траурні ленінські дні робітники, селяни, інтелігенція Радянської України в тисячах листів клялися активно підтримувати Комуністичну партію, продовжувати велику справу, почату Іллічем, з ще більшою силою і напруженням виконувати свої виробничі завдання, всебічно підтримувати боротьбу світового пролетаріату проти капіталу³. Ці запевнення свідчили про тісний зв'язок з масами, про патріотичне розуміння трудящими завдань зміцнення соціалістичної Батьківщини, про почуття пролетарського інтернаціоналізму радянських людей.

В численних резолюціях, постановках, висловлюваннях, присвячених пам'яті невтомного борця за світле майбутнє трудящих—В. І. Леніна, була виражена непохитна впевненість, що Комуністична партія, як керівник трудящих мас, ще тісніше згуртує ряди робітничого класу і трудового селянства, зміцнить непорушну братерську співдружність народів СРСР, зміцнить Радянську державу, відіб'є всі посягання внутрішніх і зовнішніх ворогів на великі завоювання Жовтня.

Глибоко усвідомлюючи тяжку втрату вождя і вчителя, робітничий клас СРСР ще тісніше згуртувався навколо свого випробуваного авангарду—Комуністичної партії, відповів на смерть Леніна масовою подачею заяв передових робітників з проханням прийняти їх у партію. Центральний Комітет партії пішов назустріч цьому широкому рухові передових робітників. Пленум ЦК РКП(б), що відбувся 29—31 січня 1924 р., у своїй резолюції «Про прийом робітників від верстата в партію» відмітив, що в зв'язку із смертю В. І. Леніна тяга робітників у партію набула надзвичайно широких розмірів. Виходячи з цього, пленум визнав масовий прийом у партію першочерговим внутріпартійним завданням. На ближчі місяці вся організаційна та ідейно-освітня робота партії повинна бути зосередженою на цьому основному завданні⁴. Це був ленінський призов у партію.

У прийнятому зверненні до робітників і робітниць пленум писав: «Партія закликає всіх безпартійних товаришів, робітників і робітниць допомогти їй у справі прийому нових бійців. На них, на тих, що стоять біля машин і верстата, робить партія свою ставку. При допомозі всіх робітників у партію ввійдуть кращі, найбільш стійкі, найбільш віддані, найбільш чесні і сміливі сини пролетаріату»⁵.

Після оголошення січневим Пленумом ЦК РКП(б) масового прийому в партію передових робітників потік заяв про бажання вступити

¹ Архів Київського філіалу Центрального музею В. І. Леніна.

² Газ. «Правда» від 27 січня 1924 р.

³ Матеріали траурного залу Київського філіалу Центрального музею В. І. Леніна; ЦДАЖР УРСР, ф. 257, оп. 1, спр. 265, арк. 5—6, 11, 30, 160.

⁴ «КПРС в резолюціях...», ч. I, стор. 759.

⁵ Там же, стор. 758.

в ряди партії значно збільшився. В партію пішли нові десятки тисяч робітників від верстата, хто готовий був віддати життя за справу Комуністичної партії, за побудову нового, комуністичного суспільства.

Ленінський призов у партію відбив, перш за все, певні досягнення в економічному і політичному розвитку Радянської держави. Значне господарське піднесення нашої країни до 1924 р. підводило під завоювання Великої Жовтневої соціалістичної революції необхідну виробничу базу. Процес декласування робітників припинився. Відбувалося швидке відновлення і оздоровлення робітничого класу. Господарські успіхи вплинули на посилення довір'я робітничого класу і широких мас трудящих до партії. Все це послужило основою масового революційного процесу вступу робітників у партію під час ленінського призову. Ленінський призов, вказував Й. В. Сталін, став яскравим проявом глибокої демократичності нашої партії, неподільного довір'я до неї з боку робітничого класу, переконливим показником того, що партія стала по суті справи виборним органом робітничого класу¹.

Поряд з об'єктивними соціальними умовами ленінський призов був підготовлений всебічною ідейно-політичною та організаційно-партійною діяльністю Комуністичної партії, яка неухильно наближала до себе передову частину робітничого класу, завойовувала крок за кроком довір'я широких мас трудящих, ведучи непримиренну боротьбу проти всіх ворогів соціалізму.

На протязі кількох місяців після смерті В. І. Леніна в ряди Комуністичної партії вступило понад 240 тис. робітників.

Керуючись постановою січневого Пленуму ЦК РКП(б) 1924 р. «Про прийом робітників від верстата в партію», ЦК КП(б)У запропонував усім губкомам і партійним організаціям провести широку масово-політичну роботу по виконанню постанови пленуму і дав конкретні вказівки по втягненню робітників у партію².

На Україні, як і по всьому Радянському Союзу, оголошений партією ленінський призов проходив з величезним піднесенням. «Смерть Володимира Ілліча, що сколихнула широкі робітничі маси, піднесла ще вище приплив робітників до партії, куди робітники йдуть тепер як у ленінську партію для продовження справи великого вождя і вчителя»³, — відмічала в своїх рішеннях VIII конференція КП(б)У.

Збори, на яких ухвалювались рішення про прийом у партію, проходили під знаком найтіснішого зв'язку мас з більшовицькою партією. В харківських вагонних майстернях троє кадрових робітників, що вирішили вступити в партію, на загальних зборах заявили: «Бажаємо віддати решту свого життя партії, в якій не стало Ілліча»⁴. На партійних зборах Чечелівського району м. Катеринослава, присвячених прийому нових членів партії, 67-річний робітник, що пропрацював машиністом 50 років, вступаючи в партію, заявив: «Бачив героїчну боротьбу компартії за визволення трудящих, хочу решту свого життя віддати справі виконання заповітів Ілліча»⁵.

Потік індивідуальних і колективних заяв про прийом у партію зростає з кожним днем. Це особливо яскраво було видно на прикладі партійної організації Донбасу—однієї з найбільших організацій КП(б)У.

¹ Й. В. Сталін, Твори, т. 6, стор. 228.

² Журн. «Знамя коммунизма» (орган ЦК КП(б)У і Харківського губкому КП(б)У), 1924, № 2, стор. 15, 16.

³ «КП(б)У в резолюціях ее съездов и конференций», Х., 1927, стор. 287.

⁴ Газ. «Красный Николаев» від 31 січня 1924 р.

⁵ Газ. «Красное Запорожье» від 2 лютого 1924 р.

За період з 22 січня до 1 лютого 1924 р. близько 4 тис. робітників подали заяви про вступ у партію, на 15 березня—20 525, а всього за час ленінського призову—понад 26 тис.¹

З величезним піднесенням проходив ленінський призов у Катеринославській губернії, де на 1 травня 1924 р. поступило понад 7700 заяв, у Харківській—понад 6 тис. Багато заяв було подано в Одеській, Київській, Полтавській та інших губерніях. Всього на Україні під час ленінського призову надійшло понад 52 тис. заяв².

Керуючись рішеннями січневого Пленуму ЦК РКП(б), партійна організація України уважно розглядала питання прийому в партію, відбирала в свої ряди кращих, перевірених робітників, не допускала недостойних, випадкових елементів. Заяви про прийом у партію подавали як окремі робітники, так і групи їх, проте прийом проводився у суворо індивідуальному порядку, при цьому дотримувались умови про кількість і стаж рекомендуємих, встановлені XII з'їздом партії.

До перевірки бажаючих вступити у партію КП(б)У залучала широкі позапартійні маси робітників. Активна участь безпартійних робітників на відкритих партійних зборах, присвячених прийому в партію, на загальних зборах робітничих колективів по обговоренню кандидатур, що подали заяву про вступ у партію, яскраво свідчила про те, яку величезну турботу проявляли вони про чистоту рядів партії. Це видно на прикладі зборів, які проходили в Харкові на заводі «Серп і молот», «Світло шахтаря», «ХПЗ», «Електросила» № 1³ та в інших місцях, де ряду робітників прямо заявили, що вони в партію не підходять.

Партійний осередок одного з миколаївських заводів в своєму звіті на пленумі Миколаївського окружкому в лютому 1924 р. вказував, що безпартійні робітники створювали ініціативні групи по підборі достойних вступити в ряди партії⁴.

З приводу методів прийому нових членів партії під час ленінського призову Й. В. Сталін відмічав: «Знаменна тут та обставина, що ці люди не стільки самі прийшли в партію, скільки були послані туди всією рештою безпартійної маси, яка брала активну участь у прийомі нових членів і без схвалення якої не приймалися нові члени. Цей факт говорить про те, що широкі маси безпартійних робітників вважають нашу партію своєю партією, партією близькою і рідною, в розширенні і зміцненні якої вони кровно зацікавлені і керівництву якої вони добровільно вірять свою долю»⁵.

Під час ленінського призову КП(б)У прийняла в партію 31 544 чоловіки, або 15,5 процента прийнятих у партію під час ленінського призову в усій країні. Україна зайняла друге місце після РРФСР, в якій було прийнято 52,4 процента⁶.

Особливо значним був ріст Донецької партійної організації. Вона прийняла 16 740 чоловік. Це—найбільше після Ленінградської і Московської партійних організацій. Що стосується процентного співвідношення ленінського призову до чисельності організації напередодні призову, то Донецька парторганізація стояла на першому місці в партії. На травень 1924 р. чисельність парторганізації Донбасу збільшилась до 30 тис. членів партії, тобто майже в три рази з часу VII конференції

¹ Газ. «Кочегарка» від 23 березня і 4 квітня 1924 р.

² «КП(б)У в цифрах», вид-во «Пролетарій», 1925, стор. 13—14.

³ Газ. «Коммунист» від 9 липня 1924 р.

⁴ Партійний архів Інституту історії партії ЦК КП України (далі — ПА ІІП ІК КП України), ф. 1, он. 63, од. зб. 22, арк. 11.

⁵ Й. В. Сталін, Твори, т. 6, стор. 170.

⁶ Журн. «Известия ЦК РКП(б)», 1925, № 15—16 (90—91), стор. 8.

КП(б)У, що проходила в квітні 1923 р. Вдвоє виросли за цей же період Подільська і Волинська організації, на третину—Харківська, Катеринославська, Київська, Полтавська, Чернігівська, Одеська організації¹.

Ленінський призов відіграв величезну роль у житті всієї Комуністичної партії, в тому числі її невід'ємної частини—КП(б)У. В результаті ленінського призову значно збільшилась загальна кількість членів КП(б)У. Якщо за період з 1 січня 1923 р. по 1 січня 1924 р. КП(б)У виросла на 6492 чоловіки, то за час ленінського призову, як уже зазначалося, на 31 544 чоловіки. До травня 1924 р. в рядах КП(б)У налічувалась вже понад 101 тис. членів партії і кандидатів у члени партії. Кількість виробничих осередків збільшилась з 699 на 1 січня 1924 р. до 850 на 1 січня 1925 р. Ці осередки об'єднували понад 50 процентів усього складу КП(б)У².

Соціальний склад КП(б)У під час ленінського призову поліпшився насамперед за рахунок робітників провідних галузей промисловості—вугільної, гірничорудної, металургійної, а також залізничного транспорту. Процент робітників серед членів КП(б)У збільшився з 55,9 до 71,5, а в такій організації, як Донецька,—з 80 до 93. В зв'язку з цим процент селян у КП(б)У зменшився з 24,9 до 16,4 процента, службовців та інших —з 19,2 до 12,1 процента³. КП(б)У здійснила вказівки ЦК РКП(б) мати на кожних 10 безпартійних робітників одного комуніста. Ріст КП(б)У за рахунок робітників ще більше зміцнив зв'язки партії з широкою робітничою масою, зміцнив позиції партійної організації у вирішальних галузях народного господарства.

Серед прийнятих під час ленінського призову в КП(б)У було близько 27 процентів робітників-українців, а серед переведених у члени партії за 1924 р. українці становили понад 36 процентів⁴. Це мало важливе значення в справі вирошування національних партійних і радянських кадрів, посилення партійно-політичної роботи серед широких мас міста і особливо села, зміцнення української радянської державності, упрочення інтернаціональної єдності трудящих усіх національностей. Тим самим був нанесений ще один серйозний удар по українських буржуазних націоналістах, які продовжували свої мерзенні спроби протиставити український народ Комуністичній партії України, як партії, що нібито не відбивала інтереси робітників і селян України.

В результаті ленінського призову в КП(б)У збільшилась, хоч і в недостатній мірі, кількість жінок-робітниць. Під час ленінського призову у партію було прийнято 2253 робітниця, що становило 7,2 процента всіх прийнятих⁵. У підготовці жінок-робітниць до вступу в партію значну роль відіграли делегатські збори, партійне керівництво якими було поліпшено, як цього вимагав XII з'їзд партії. Прийом у партію робітниць привів до посилення зв'язку партії з жіночою частиною робітничого класу, яка являє собою велику силу на всіх ділянках соціалістичного будівництва.

В результаті ленінського призову в рядах КП(б)У збільшився прошарок комсомольської робітничої молоді. З особливою силою ленінський призов у партію розгорнувся в рядах комсомолу на основі постанови ЦК РКП(б) про прийом в РКП(б) членів РКСМ⁶. За період з лютого по липень 1924 р. кількість прийнятих комсомольців у КП(б)У

¹ «Бюллетень VIII Всукраїнської конференції КП(б)У (стенограма)», Х., 1924, стор. 160.

² «КП(б)У в цифрах», стор. 67—71.

³ «Основные моменты роста КП(б)У», Х., 1925, стор. 17.

⁴ «КП(б)У в цифрах», стор. 35, 51.

⁵ «Известия ЦК РКП(б)», 1925, № 4 (79), стор. 5.

⁶ Газ. «Правда» від 23 лютого 1924 р.

збільшилась з 4355 до 6073, тобто на 1718 чоловік, що становило 5,5-процента всього ленінського призову на Україні. Членів і кандидатів партії серед активу комсомольської організації України на 1 липня 1924 р. було 6,6 процента¹. Це відбилось на посиленні партійного ядра в Комуністичній Спілці Молоді України (КСМУ)—складовій частині РКСМ, на поліпшенні всієї комсомольської роботи.

Поряд з ленінським призовом у партію широкого розмаху набрав вступ робітничої і селянської молоді до лав комсомолу. З 1 лютого по 1 липня 1924 р. в ряди комсомольської організації України було прийнято понад 44 тис. нових членів комсомолу, що становило близько 20 процентів загальної кількості всіх прийнятих до РКСМ (240 тис.). Основну масу тих, що вступали до комсомолу, становили робітники—62,1 процента, селяни—30,1, службовці, учні та інші—7,8 процента. Найбільше було прийнято в комсомольську організацію Донбасу—12 тис. чоловік, з них робітників—9889, або 81,6 процента². Отже, в комсомол вступала переважно робітнича молодь, в зв'язку з чим процент робітників у КСМ України збільшився з 56,7 до 64³.

Ріст комсомолу України, особливо за рахунок робітничої молоді, вступ значної частини комсомольського активу в ряди Комуністичної партії відіграли велику роль у справі мобілізації комсомольців і всієї робітничо-селянської молоді на боротьбу за здійснення ленінських ідей, за подолання всіх труднощів і перешкод на шляху соціалістичного будівництва.

В липні 1924 р. VI з'їзд РКСМ присвоїв комсомолу ім'я Леніна. Ленінським комсомолом стали називатися і комуністичні спілки молоді союзних радянських республік, в тому числі України (ЛКСМУ).

Таким чином, партійна організація України під керівництвом ЦК РКП(б) і ЦК КП(б)У успішно справилась з проведенням ленінського призову в партію, зміцнила свої ряди за рахунок робітників від верстата, розширила зв'язки з мільйонними масами трудящих.

* *
*

VIII конференція КП(б)України, що відбулася 12—16 травня 1924 р., підводячи підсумки ленінського призову в партію на Україні, визначила дальші завдання в галузі внутріпартійного життя. Парт-організації мали посилити партійно-виховну роботу серед молодих членів партії, особливо ленінського призову, піднести їх ідейно-політичний рівень на основі глибокого вивчення історії Комуністичної партії. Прийняті в партію робітники, вказувала конференція, повинні залучатися до практичної роботи соціалістичного будівництва, виховуватись у партійному відношенні, перш за все, шляхом активної участі в партійному житті своїх організацій.

Керівні вказівки щодо організації роботи з ленінським набором у партію були дані в рішеннях XIII з'їзду РКП(б), який відбувся у травні 1924 р.

Організуючи політичну освіту комуністів, особливо прийнятих по ленінському призову, КП(б)У керувалась як рішеннями XIII з'їзду партії і VIII конференції КП(б)У, так і постановами червневого і липневого Пленумів ЦК РКП(б) 1924 р., вказівками, даними в резолюції

¹ «Ленінський комсомол України в цифрах», вид-во «Пролетарій», 1927, стор. 23.

² Там же, стор. 8—10.

³ «КП(б)У в цифрах», стор. 168, 170.

політбюро ЦК РКП(б) від 18 вересня 1924 р. і в циркулярному листі ЦК РКП(б) від 6 жовтня 1924 р. «Про роботу по вихованню ленінського призову». В цьому листі підкреслювалось, що «виховання членів партії і кандидатів партії на основі ленінізму повинно носити не тимчасово-ударний характер, а органічно ввійти у всю систему партійно-виховної роботи партії (комвузи, радпартшколи, школи політграмоти і т. п.)»¹.

Ще 12—13 квітня 1924 р. при ЦК КП(б)У була скликана Всеукраїнська робітнича нарада по питанню ленінського призову в партію на Україні і роботи з ним². Народа визнала найдоцільнішим метод співбесід в гуртках. Основним засобом піднесення політичного рівня ленінського призову були дво- тримісячні школи політграмоти з скороченою програмою по основних питаннях ленінізму і поточної політики, державного і господарського будівництва. Групи в цих школах комплектувались по 30—35 чоловік, заняття проводились по чотири години на тиждень методом співбесід, допускаючи іноді вступну або заключну лекцію.

В 1924/25 учбовому році на Україні була значно розширена сітка партійної освіти. Вона об'єднувала 1913 партійно-освітніх установ, у тому числі 1891 школу політграмоти міського і сільського типу і 22 курси-з'їзди. Це становило 24,4 процента загальносоюзної сітки партійної освіти.

Всього в міських школах політграмоти навчалось 46 841 комуніст, в сільських (стаціонарні пересувки і курси-з'їзди)—6374, у вечірніх радпартшколах (3 школи)—144, в радпартшколах першого ступеня (20 шкіл)—1458, в радпартшколах другого ступеня (9 шкіл)—1562, у навідділах при радпартшколах (6 відділів)—111, в Комуніверситеті ім. Артема—452. Таким чином, в 1924/25 учбовому році сіткою партосвіти в КП(б)У було охоплено 56 942 комуністи, або 56,2 процента всіх членів і кандидатів партії. Крім того, багато комуністів навчалось у різних гуртках і семінарах. Всіма формами освіти було охоплено 85—90 процентів комуністів ленінського набору³.

Партійні комітети уважно підбирали керівників шкіл, гуртків, лекторів для радпартшкіл і комуніверситету. При ЦК КП(б)У були організовані місячні курси на 80 чоловік по перепідготовці агітпропрацівників і такі ж двомісячні курси в Донбасі⁴.

Велику практичну допомогу подав Компартії України в організації партійної освіти ЦК РКП(б). У великі промислові центри країни ЦК партії направив десять пропагандистських груп, укомплектованих кваліфікованими лекторами і пропагандистами, в тому числі в Донбасі дві пропгрупи (в Сталінський і Луганський округи) і одну — в Катеринослав⁵. В 1924/25 учбовому році ЦК РКП(б) направив також до 1500 пропагандистів у великі робітничі райони СРСР, в тому числі України⁶. Все це відіграло серйозну роль в піднесенні рівня ідеологічної роботи КП(б)У.

ЦК КП(б)У організував і направив на місця чотири пропагандистських групи. Одна працювала в Артемівському округу, Донецької гу-

¹ ПА ІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 1, од. зб. 404, арк. 22.

² «Ленинский призыв в партию. Материалы Всеукраинского рабочего совещания при ЦК КП(б)У», Харьков, 1924.

³ «КП(б)У в цифрах», стор. 15.

⁴ Газ. «Коммунист» від 10 липня 1924 р.

⁵ ПА ІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 1, од. зб. 406, арк. 8.

⁶ «К XIV съезду РКП(б). Материалы к отчету ЦК», вид. ЦК РКП(б), 1925, стор. XXVI.

бернії, друга—в Кривому Розі, Катеринославської губернії, третя— на Волині, четверта—в Запоріжжі. Пропгрупи допомагали місцевим парт-організаціям у справі постановки пропагандистської роботи безпосередньо в осередках, брали активну участь в загальнопартійній роботі. На чолі кожної групи були червоні професори, які вели роботу у відповідних агітпропах губкомів або окружкомів¹.

Партійні організації на місцях систематично обговорювали питання, зв'язані з ідейно-політичним вихованням комуністів ленінського призову. Так, 18 квітня 1924 р. на засіданні Лозовського райкому партії було заслухано питання про роботу по вихованню комуністів ленінського призову. З інформаціями виступили секретарі ряду партійних осередків. Після обговорення РК КП(б)У прийняв постанову, в якій зобов'язав осередки ще ширше розгорнути роботу по вихованню комуністів ленінського набору, а агітпропу подати допомогу пропагандистами і лекторами².

Згідно з рішеннями XIII з'їзду РКП(б) і VIII конференції КП(б)У партійна організація України провела також велику роботу по залученню комуністів ленінського набору до практичної діяльності партії і Радянської держави³. Так, у київській губернській парторганізації з 2483 чоловік, що вступили під час ленінського призову, уже до 1 липня 1924 р. на партійну роботу було направлено понад 300, на радянську—120, профспілкову—579 (в тому числі на культурно-освітню—196), кооперативну—88, іншу—313 чоловік⁴.

В одеській губернській партійній організації з двох тисяч комуністів ленінського набору до активної роботи було залучено близько 1500. З них по партійній лінії—30%, на профроботу також понад 30%. На керівній партійній роботі до листопада 1924 р. було 70 чоловік⁵. В сталінській окружній партійній організації до середини листопада 1924 р. з комуністів ленінського призову було висунуто на відповідальну роботу окружного, кушового, районного і сільського масштабу близько 370 комуністів. Крім того, багато було висунуто на партійну, господарську, профспілкову, кооперативну та іншу роботу в межах свого підприємства, осередку⁶. У луганській окружній організації до вересня 1924 р. було висунуто на практичну роботу 682 комуністи ленінського призову, з них—45 жінок⁷.

Місцеві організації КП(б)У узагальнювали досвід залучення комуністів ленінського набору до партійної і громадсько-політичної роботи, проводили наради секретарів партійних осередків, заслуховували звіти на засіданнях райкомів, окружкомів, губкомів, ЦК КП(б)У, де викривались недоліки практичної роботи серед комуністів ленінського набору і накреслювались заходи до їх усунення.

КП(б)У, як і всі організації партії, великого значення надавала переводу кандидатів партії ленінського набору в члени партії, який почався з серпня 1924 р. після закінчення шестимісячного кандидатського стажу. Всього в 1924 р. на Україні було переведено в члени партії 14 505 кандидатів ленінського набору, з них робітників—

¹ «Известия ЦК РКП(б)», 1925, № 2 (77), стор. 25.

² Партархів Харківського обкому КП України, ф. 81, оп. 1, од. зб. 17, арк. 35.

³ «КПРС в резолюціях...», ч. II, стор. 20.

⁴ «Расширенное губернское совещание зав. оргинстров 13—17 сентября 1924 года. Резолюции и материалы», К., 1924, стор. 8.

⁵ ПА ІІІ ЦК КП України, ф. 1, оп. 1, од. зб. 406, арк. 29.

⁶ Там же, ф. 3, оп. 1, од. зб. 2037, арк. 22—23.

⁷ Там же, арк. 36.

93,4 процента, у тому числі від верстата — 77,4 процента¹. Перевод кандидатів у члени партії відіграв велику виховну роль; він піднімав ще вище почуття відповідальності лєнінців у боротьбі за справу партії, за виконання лєнінських заповітів.

Серйозну роль в організації роботи з лєнінським призовом відіграла преса. Після XIII з'їзду партії важливіші відділи газет — партійний, робітничого життя, профспілковий та інші — стали ширше висвітлювати конкретні питання освіти і участі в практичній роботі комуністів лєнінського призову. Комуністи лєнінського призову самі повнювали ряди робітників, допомагаючи партійній пресі у виконанні поставлених перед нею XIII з'їздом партії завдань.

Серед деяких комуністів лєнінського призову мали місце окремі факти недостатнього розуміння суті більшовицької дисципліни, консерватизму в побуті та ін. Вони пояснювались у значній мірі недостатнім політичним і культурним рівнем цих комуністів. Так, наприклад, у Сталінському окрузі із загальної кількості прийнятих під час лєнінського призову неписьменних було 7 процентів, малописьменних — 51, письменних — 42 проценти². Партійні організації проводили велику виховну роботу по викоріненню нездорових явищ, добивались піднесення політичного рівня і загальної письменності комуністів лєнінського набору.

Партійна організація України не тільки успішно справилась з проведенням лєнінського набору в партію, а й організувала велику роботу по озброєнню їх марксистсько-лєнінською теорією, залученню до практичної діяльності, по переведу в члени партії.

Лєнінський призов дав можливість КП(б)У, як і всій партії, зміцнити свої ряди за рахунок кращих робітників від верстата, розширити зв'язки з широкими масами трудящих, створити тим самим важливі передумови для дальшого посилення партійного керівництва всіма галузями соціалістичного будівництва.

І нині численний загін комуністів лєнінського призову самовідданно працює на благо нашої соціалістичної Батьківщини, по бойовому борюється і бореться за перемогу справи Лєніна. Так, майстром шахти ім. Ілліча, Кадіївського району, Луганської області, працює П. В. Бірюков. За довголітню самовіддану працю він нагороджений орденом Лєніна і відзначений кількома грамотами.

Чимало комуністів лєнінського призову пройшли шлях від рядових партійців до відповідальних партійних і радянських працівників. М. Ф. Щербань, який був на час лєнінського призову комсомольцем і працював електриком заводу ім. Ілліча в м. Дніпропетровську, працює секретарем Дніпропетровського обкому КП України. І. О. Жуков на час лєнінського призову працював конюхом шахти № 22, Голубівського рудника, Кадіївського району, Луганської області, де народився і виріс, нині він відповідальний працівник партійної комісії Сталінського обкому КП України. Ф. П. Остапенко — комуніст лєнінського призову — довгий час працював на партійній і профспілковій роботі. З 1953 р. він працює старшим викладачем Київського університету на кафедрі історії КПРС, захистив дисертацію на вченій ступінь кандидата історичних наук.

Слід відзначити також ріст жінок — робітниць лєнінського призову. Від неписьменної наймички у куркулів і поміщиків на Криворіжжі до редактора Миропільської районної газети, Сумської області, — такий

¹ «Известия ЦК КП(б)У», 1925, № 3, стор. 2.

² ПА ІІП ЦК КП України, ф. 3, оп. 1, од. зб. 2037, арк. 20.

шлях комуністки ленінського призову Д. А. Архипенко. У роки Вітчизняної війни вона була на фронті в батальйоні зв'язку, нагороджена орденом Червоної Зірки та медалями. П. Г. Лазарчук — під час ленінського набору малописьменна робітниця, набойщиця тютюнової фабрики м. Черкас — тепер працює прокурором відділу по нагляду за судами по кримінальним справам Сталінської обласної прокуратури. Чорноробоча на час ленінського призову Юзівського металургійного заводу А. С. Мілютіна зараз працює вчителькою середньої школи № 22 м. Сталіно, обрана секретарем шкільної партійної організації, веде велику громадсько-політичну роботу.

Підсумки роботи КП(б)У з ленінським призовом говорили про те, що комуністи ленінського набору ставали активними членами партії, брали дійову участь як у внутріпартійному, так і в громадському житті. Характерною рисою комуністів, прийнятих під час ленінського набору, було палке бажання поліпшити роботу, бути добросовісними, ініціативними у боротьбі за якість роботи, особливо за піднесення продуктивності праці. Немає ні одної важливої ділянки в боротьбі за зміцнення Української Радянської держави, за відбудову народного господарства, розвиток української радянської культури, де б комуністи ленінського призову не відіграли своєї позитивної ролі.

Ф. Ю. ШЕРСТЮК

ВИКРИТТЯ І РОЗГРОМ КОМУНІСТИЧНОЮ ПАРТІЄЮ УКРАЇНИ НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО УХИЛУ В 1926—1928 рр.

У боротьбі Комуністичної партії за побудову соціалізму в нашій країні першорядне значення мало зміцнення непорушної дружби народів СРСР і союзу робітничого класу та селянства. На розв'язання цього завдання була спрямована ленінська національна політика КППС.

Важливе значення Комуністична партія надавала послідовному здійсненню ленінської національної політики на Україні, поставивши перед українською партійною організацією завдання—перетворити Україну на зразкову Радянську республіку.

Керівним документом у галузі національної політики партії став написаний В. І. Леніним «Проект резолюції ЦК РКП(б) про Радянську владу на Україні», затверджений 29 листопада 1919 р. Центральним Комітетом партії і схвалений 3 грудня 1919 р. VIII Всеросійською партійною конференцією. В цьому історичному документі В. І. Ленін писав про необхідність забезпечення якнайтіснішого зв'язку радянських установ з корінним населенням республіки, переважаючою більшістю якого було українське селянство, щонайширшого залучення відланих Радянській владі людей з корінного місцевого населення до керівних державних та інших органів. В. І. Ленін говорив про необхідність всілякого розвитку української культури (мови, школи та ін.), яка в минулому протягом віків придушувалася царизмом і експлуататорськими класами. В. І. Ленін тоді писав, що треба перетворити українську мову на знаряддя комуністичної освіти трудових мас. В. І. Ленін особливо підкреслював, що необхідно кріпити союз і дружбу трудових мас Росії, України та інших радянських республік, вказувати на спільність їх інтересів.

Проведення ленінської національної політики на Україні забезпечувало, по-перше, зміцнення союзу робітничого класу і селянства.

Проведення ленінської національної політики на Україні забезпечувало, по-друге, зміцнення взаємного довіря, співробітництва, союзу і дружби народів СРСР і насамперед дружби з великим російським народом, який вніс вирішальний вклад у визволення трудящих від соціального і національного гніту.

Правильне розв'язання національного питання на Україні робило, до-третє, великий революційний вплив на трудящих західноукраїнських земель, які знемагали під гнітом польських, чеських і румунських поміщиків та капіталістів і які з надією звертали свої погляди на СРСР і Радянську Україну.

Комуністична партія України, виконуючи вказівки В. І. Леніна і рішення КПРС, проводила велику роботу по здійсненню ленінської національної політики, розвитку економіки, культури і державності в республіці.

В результаті здійснення програми соціалістичної індустріалізації в республіці на 1 жовтня 1929 р. було реконструйовано і переобладнано на основі нової техніки 421 підприємство і було збудовано 408 нових заводів¹. Валова продукція всієї крупної промисловості УСРС в 1928/29 р. перевищила обсяг валової продукції дореволюційного часу на 85%². Радянська Україна перетворювалась у високорозвинену індустріальну республіку.

Проводилась серйозна робота по зміцненню національної радянської державності на Україні. Добиралися і висувалися українські національні кадри до всіх ланок державного і партійного апарату, господарських, профспілкових, комсомольських та інших органів. Йшла українізація роботи партійного і державного апарату.

КП України добилася серйозних успіхів у національно-культурному будівництві, розвитку культури—національної формою, соціалістичної змістом. У республіці була розгорнута велика робота по ліквідації неписьменності—шієї ганебної спадщини минулого. Ще в 1926 р. 55,1% населення було неписьменним. Одночасно з цим зростало число початкових шкіл, збільшувалась кількість учнів. Йшла вперед українська радянська література, розквітало національне мистецтво, розвивалась наука, поширювалась видавнича справа, збільшувався випуск книг, журналів, газет, особливо українською мовою. На основі здійснення ленінської національної політики зміцнювалися союз і дружба українського народу з великим російським народом та іншими народами СРСР.

Поступ Радянської України, як і всього СРСР, до соціалізму відбувався у запеклій боротьбі з буржуазними елементами, які вбачали в ньому свою загибель. Загострення класової боротьби в країні, активізація капіталістичних елементів виявились також у посиленні великодержавного шовінізму та місцевого націоналізму. Шалені нападки вели шовіністи та націоналісти на національну політику партії на Україні. Їх ідеологія знаходила своїх прибічників і всередині Комуністичної партії. Так, наприклад, Зінов'єв, Ваганян, Ларін та інші троцькісти, перекручуючи ленінізм, виступали проти проведення на Україні українізації партійного і державного апарату, громадського життя і т. ін. Зінов'єв висунув горезвісну «теорію» боротьби двох культур, яка на ділі заперечувала необхідність розвитку української радянської культури і керівну роль Комуністичної партії у здійсненні українізації. Зінов'єв та його прибіч-

¹ «Очерки развития народного хозяйства Украинской ССР», Изд-во АН СССР, М., 1954, стор. 266.

² «Народне господарство УСРР», К., 1935, стор. 35.

ники заперечували необхідність всілякої підтримки у розвитку національної культури неруських народів. Суть українського національного питання вони зводили до того, щоб не перешкоджати українському селянинові вчити своїх дітей українською мовою; на їхню думку, українізація — вода на млин петлюрівців.

Прибічником зінов'євської «теорії» боротьби двох культур був на Україні Д. З. Лебідь, який на початку 20-х років працював певний час на посту секретаря ЦК КП(б)У. Ця «теорія» в корені розходилася з вказівками В. І. Леніна, викладеними у «Проекті резолюції ЦК РКП(б) про Радянську владу на Україні».

Зрозуміло, що Комуністична партія рішуче засудила і відкинула погляди Зінов'єва та його прибічників як великодержавний ухил і продовжувала проводити в життя ленінську національну політику. Важливою ланкою у здійсненні цієї політики на Україні було запровадження в роботі партійного, державного, профспілкового, комсомольського та іншого апарату української мови і тим самим зміцнення зв'язку з корінними масами населення. Великий поштовх у всій цій роботі дав квітневий пленум ЦК КП(б)У 1925 р., який ухвалив спеціальну постанову про українізацію¹. На пленумі ЦК КП(б)У в червні 1926 р. були підведені підсумки роботи в галузі українізації. У доповіді В. П. Затонського про підсумки українізації були відзначені досягнення партійної організації республіки у розв'язанні поставленого партією завдання. Багато з корінного населення працювало у складі уряду України, республіканського і окружного державного і партійного апарату; відбувався процес українізації роботи цього апарату. Якщо на початку 1925 р. діловодство в державному апараті республіки велося лише на 20% українською мовою, то в 1926 р. — вже на 65%².

Успішно здійснювалося переведення шкіл на українську мову викладання. Так, на червень 1926 р. у 79,4% початкових шкіл викладання велося українською мовою³, а в 1928 р. — 81%⁴. Значно менше було українізовано викладання в середній і вищій школі. Профшколи були українізовані на 51,9%, технікуми — на 50, інститути — на 28,5%⁵. Ці показники також свідчили про серйозні досягнення в справі українізації, оскільки процес переведення викладання на українську мову в технікумах і особливо інститутах був пов'язаний з великими труднощами, з відсутністю належних викладацьких кадрів, з негативним ставленням значної частини старих спеціалістів до справи українізації, з нерозумінням деякими з них політики партії і т. ін.

З успіхом йшла українізація газет, журналів, книжкових видавництв. Уже в 1925 р. 57% виданих на Україні книг вийшло українською мовою⁶; з 5695 назв книг, виданих на Україні в 1928 р., українською мовою було надруковано 3201⁷ назва.

Запровадження в життя ленінської національної політики показувало трудящим масам України, що партія сприяє розвитку рідної мови і національної культури, а не перешкоджає їй, як про це брехали українські буржуазні націоналісти. Втілюючи в життя справу українізації, як і інші сторони національної політики, Комуністична партія України разом

¹ Партархів Інституту історії партії ЦК КП України (далі — ПА ІП ЦК КП України), ф. 1, оп. 13, спр. 160, арк. 169—173.

² Там же, спр. 199, арк. 77.

³ Там же, арк. 79.

⁴ «Резолюції Всеукраїнських з'їздів Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів», вид-во «Пролетар», 1932, стор. 313.

⁵ ПА ІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 13, спр. 199, арк. 79.

⁶ Там же.

⁷ «Народне господарство УСРР», стор. 575.

з тим виховувала трудящих республіки в дусі ленінських ідей пролетарського інтернаціоналізму і дружби народів СРСР.

Проте в рядах української партійної організації знайшлися окремі націоналістичні елементи, які прагнули спрямувати національно-культурне будівництво в республіці, політику українізації партійного і радянського апарату та громадського життя по іншому шляху, по шляху відособлення українського народу від російського та інших народів СРСР.

З допомогою Центрального Комітету ВКП(б) Комуністична партія України викрила і розгромила цей буржуазно-націоналістичний ухил, що його очолював Шумський. Націонал-ухильники виступали проти принципів пролетарського інтернаціоналізму, заперечували ленінську національну політику, яку проводили робітничий клас і Комуністична партія, намагались ослабити і підірвати нерушиму дружбу українського народу з іншими братніми народами нашої країни і насамперед з російським народом, намагались відірвати Радянську Україну від Союзу РСР, культивували пораженські, занепадницькі настрої всередині партії.

Комуністична партія України рішуче засудила вилазку націонал-ухильника Хвильового, який у своїх виступах на сторінках друкованих органів висловлював погляди глибоко ворожі ленінській ідеології пролетарського інтернаціоналізму і дружби народів СРСР. В той час як трудящі не тільки Радянського Союзу, а й всього світу з надією і захопленням звертали свої погляди на Москву — на цю цитадель міжнародного революційного руху і ленізму, — письменник Хвильовий виступив з обурливим лозунгом «Геть від Москви», від пролетарської, радянської Москви і з неприхованою проповіддю орієнтації на буржуазний Захід, на «психологічну Європу». Звичайно, це було на руку ворогам трудящих, які плекали надію відірвати Україну від братньої сім'ї народів СРСР, реставрувати капіталістичний лад в ній, перетворити трудящих республіки на рабів західноєвропейського імперіалізму.

КП України також рішуче затаврувала погляди економіста Волобуєва, який на сторінках преси та в своїх «наукових дослідженнях», що перекликалися з «літературними» вправами Хвильового, силкувався довести якийсь самобутній шлях розвитку економіки України, відмінний від союзнаї економіки.

Українська партійна організація рішуче виступила проти О. Шумського, який авторитетом члена ЦК КП(б)У і народного комісара освіти УРСР не тільки підтримував Хвильового, а й сам нападав і, по суті, зводив наклеп на національну політику партії на Україні. В той час як втілення ленінської національної політики в республіці знаходило свій матеріальний вираз у спорудженні нових заводів і фабрик, розвитку української державності, українізації апарату, партійного, державного та інших, Шумський не бачив цих успіхів або не хотів їх бачити і обвинувачував українську партійну організацію та її ЦК в тому, що вони нібито не бажають проводити цієї політики в життя або проводять її формально.

Звичайно, у здійсненні цієї політики були свої труднощі: треба було переборювати косність, бюрократизм, рутину, що були перешкодою на шляху кожної нової справи, необхідно було боротися з настроями великодержавного характеру, носії яких чинили або прямий опір справі партії, або замасковано саботували її, або перекручували її, необхідно було вирощувати національні кадри і т. ін. Комуністична партія України, переборюючи ці труднощі, здійснювала ленінську національну політику в республіці.

У своїй практичній діяльності партія виходила з лєнінської вказівки про необхідність уважного ставлення до національних почуттів і особливостей, до національної мови, як важливих умов зміцнення взаємного довіря, братерської дружби народів СРСР, радянського державного і суспільного ладу.

Здійснювати ці заходи треба було обережно, обачливо, тактично. Не можна було проводити українізацію, не враховуючи реальної дійсності, відірвавшись від ґрунту, ігноруючи можливості і т. ін. Саме на цей хибний шлях намагалися зштовхнути Комуністичну партію України націонал-ухильники в особі Шумського та його групи. В той час як Комуністична партія України зміцнювала всі ділянки соціалістичного будівництва кадрами, відданими ідеям марксизму-лєнізму, націонал-ухильник Шумський намагався підірвати довіря до старих партійних працівників, особливо до російських, а також створити атмосферу недовіря до місцевих українських кадрів, які правильно проводили в життя національну політику партії. Всупереч принципам лєнінської національної політики націонал-ухильники прагнули провести українізацію всіх робітників, у тому числі й росіян, які були зайняті в промисловості України, що було б однією з форм національного гноблення. Така політика містила в собі небезпеку відриву партійної організації України від значної частини робітничого класу і була приречена на провал.

Вся лінія націонал-ухильників була спрямована на відчуження трудящих мас України та їх авангарду — партійної організації — від братерських народів СРСР, що йшло врозріз з інтересами справи соціалістичного будівництва. Нападки націонал-ухильників на національну політику партії на Україні, перекручене тлумачення практики проведення в життя цієї політики підхоплювались на щит прямими ворогами з петлюрівської еміграції за кордоном, які марили про реставрацію буржуазних порядків на українській землі. Виступи націонал-ухильників були на руку цим ворогам українського народу. Невипадково жовтоблакитна еміграція покладала великі надії на «українську комуністичну опозицію», як вона говорила, і давала вказівку своїм прибічникам на Україні всіляко її підтримувати¹.

Націонал-ухильники були виразниками ідеології українського куркульства, яке чинило шалений опір соціалістичному будівництву. Сам Шумський — виходець з дрібнобуржуазної націоналістичної партії боротьбистів, — як видно, не позбувся тягара некомуністичної ідеології; невелике число його прибічників також складалося з колишніх боротьбистів, які залишалися в полоні буржуазної ідеології націоналізму. Це зовсім не означає, що всі колишні боротьбисти стояли на такій же позиції, багато з них проводили правильну партійну лінію, і КП України не виділяла їх з числа всієї партійної маси, не ставилась до них, як до «колишніх», про що базікали Шумський та його однодумці.

Комуністична партія України рішуче відкинула домагання групи Шумського на монополію у проведенні українізації і повела рішучу боротьбу проти цієї групи. Важливу роль у викритті націонал-ухильницької групи Шумського — Хвильового відіграв червневий пленум ЦК КП(б)У 1926 р., на якому стояли питання: про зовнішню торгівлю України і експортно-імпорتنу роботу, про підсумки перевиборів у профоргани і про підсумки українізації. Майже всі учасники пленуму, які виступали з питання про підсумки українізації, засудили погляди Шумського та його групи, як антилєнінські, буржуазно-націоналістичні, несумісні з ідеологією Комуністичної партії, глибоко ворожі справі соціалістичного будівництва і підкреслювали правильність лінії ЦК КП(б)У в галузі україні-

¹ ПА ІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 13, спр. 269, арк. 73, стор. 20.

зації. Так, А. В. Іванов піддав критиці вимогу ухильників про те, щоб у примусовому порядку проводити українізацію робітників¹. В. Я. Чубар підкреслив необхідність рішучої відсічі націонал-ухильникам, говорив, що їх ідеологічні перекручення подають допомогу прямим ворогам — українським буржуазним націоналістам, які виступали з вимогами якихось інших шляхів розвитку для УРСР ніж ті, що ними йде російський пролетаріат.² А. Ф. Радченко закликав вести найсерйознішу боротьбу проти всякого шовінізму і націоналізму, спрямувати вогонь на Хвильового і на всіх тих, «хто національне питання і українізацію не зв'язує з ленінізмом. з Московою пролетарською, з Комуністичним Інтернаціоналом»³

О. Г. Шліхтер сказав, що «Шумського та його прибічників не влаштовує керівництво української партійної організації, яке проводить в життя правильну ленінську національну політику, і їхні розглагольствования про українізацію, це — стукання у відкриті двері»⁴. Рішучу відсіч націонал-ухильникам дав Г. І. Петровський. Він говорив, що піднята Шумським кампанія по національному питанню — ніщо інше, як похід проти ЦК, який проводить правильну політику⁵.

В прийнятій Пленумом ЦК КП(б)У резолюції було дано аналіз практичної роботи партійної організації республіки по здійсненню ленінської національної політики, проведеному в життя рішень XII з'їзду РКП(б) та інших рішень партії по національному питанню. Пленум відмітив значні успіхи у справі втілення в життя національної політики партії на Україні і одночасно вказав на необхідність рішучої боротьби з настроями українського буржуазного націоналізму і великодержавного шовінізму, які є наслідком зростання капіталістичних елементів у місті і на селі в умовах непу. «Зростання шовінізму серед буржуазії, що розвивається, — записано в резолюції пленуму, — безсумнівно, впливає на селянські, а також, безперечно, меншою мірою і на робітничі маси. Все це відбивається і на настроях всередині партії, що тисячами ниток поєднана з довколишнім соціальним оточенням»⁶.

Пленум ЦК засудив погляди групи націонал-ухильників і поставив перед партійними організаціями завдання рішучої боротьби з проявами українського буржуазного націоналізму і великодержавного шовінізму.

Українська партійна організація вжила організаційних заходів щодо зміцнення важливих ділянок ідеологічної роботи відданими партійними кадрами. Не можна було надалі залишати Шумського—особу з дуже серйозними ідеологічними збоченнями в сторону українського буржуазного націоналізму, на чолі такої важливої ідеологічної установи, як Народний комісаріат освіти, у віданні якого тоді були початкова, середня і вища школа, всі культурно-освітні установи, наука, література і мистецтво. В діяльності Наркомосвіти Центральний Комітет КП(б)У викрив серйозні недоліки, провали, ідейні зриви. У постанові ЦК КП(б)У від 12 лютого 1927 р. «Про стан народної освіти на Україні» вказувалося на недостатнє керівництво з боку Народного комісаріату освіти УРСР процесом культурного будівництва, відзначалася незадовільна постановка викладання суспільствознавства в школах, говорилося про те, що не було забезпечено правильного ідеологічного керівництва

¹ ПА ІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 13, спр. 199, арк. 2, стор. 3

² Там же, стор. 13.

³ Там же, стор. 21.

⁴ Там же, стор. 54.

⁵ Там же, стор. 55.

⁶ «Від ІХ з'їзду до І конференції КП(б)У. Резолюції», вид-во «Пролетар», 1932, стор. 50.

зростанням української культури «в напрямку посилення її соціалістичних елементів у боротьбі з буржуазними впливами»¹. Діяльність літературних організацій не мала належного спрямування з боку Наркомосвіти, а його керівництво подавало ідейну підтримку тим літературним групам, які були нестійкими в ідеологічному відношенні². Все це не було випадковим явищем. Шумський перекручував лінію партії. «Своє перебування на посту Наркомосу за останні півтора роки Шумський, всупереч інтересам ділової практичної роботи, використав в інтересах групової боротьби, незважаючи на неодноразові спроби ЦК КП(б)У шляхом товариського впливу примусити його припинити цю боротьбу і ввійти в спільну роботу»³. Шумський був звільнений від роботи пародного комісара освіти УРСР.

Одноставне засудження націонал-ухильників, викриття буржуазно-націоналістичної суті їх поглядів є свідченням того, що Комуністична партія України стояла на висоті своїх завдань, твердо йшла по освітленому генієм великого Леніна шляху, була надійною опорою ленінського Центрального Комітету ВКП(б). Розгром націонал-ухильників був перемогою Комуністичної партії України в її боротьбі за дальше згуртування партійних рядів, зміцнення їх єдності і залізної дисципліни. Велику роль у своєчасному викритті і розгромі націонал-ухильників відіграли допомога і керівництво з боку ЦК ВКП(б). Дуже важливе значення щодо цього мав написаний за дорученням ЦК ВКП(б) Й. В. Сталіним лист від 26 квітня 1926 р., адресований членам Політбюро ЦК КП(б)У⁴.

Небезпека ухилу полягала і в тому, що він поширювався і на братню Комуністичну партію Західної України (КПЗУ).

В зв'язку з антиленінською позицією більшості ЦК КПЗУ Пленум Центрального Комітету КП(б)У в червні 1927 р., розглянувши питання «Про лінію національної політики КПЗУ в зв'язку з націоналістичними ухилами в КП(б)У»⁵, засудив позицію цієї більшості, яка відірвалася від мас і опинилася в хвості буржуазних партій Західної України, як позицію глибоко ворожу справі боротьби за перемогу соціалізму в УРСР, за соціальне і національне визволення трудящих Західної України, за воз'єднання їх в єдиній Українській Радянській державі.

В своїй постанові Центральний Комітет КП(б)У дав товариські поради КПЗУ щодо посилення і поліпшення керівництва визвольною боротьбою трудящих мас Західної України. ЦК КП(б)У радив КПЗУ тісніше зв'язатися з робітничими та всіма трудящими масами і посилити їх виховання в дусі пролетарського інтернаціоналізму; всіляко розвивати селянський аграрний рух, зв'язуючи його з національно-визвольною боротьбою під керівництвом пролетаріату; посилити викриття українських буржуазно-націоналістичних партій, їх політики зрадництва інтересів українського народу; повести рішучу боротьбу проти кампанії брехні, наклепів та інсинуації, яка проводилася українськими буржуазно-націоналістичними петлюрівськими та польсько-фашистськими партіями й організаціями проти Радянського Союзу, зокрема проти УРСР; рішуче подолати і ліквідувати націоналістичний ухил у своєму середовищі.

Центральний Комітет КП(б)У звернувся у Виконком Комінтерну з заявою, в якій охарактеризував становище в компартії Західної України.

¹ Центральний партійний архів Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС (дані — ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС), ф. 17, оп. 6, спр. 3, арк. 33.

² Там же.

³ «Від І конференції до X з'їзду КП(б)У. Резолюція», Партвидав ЦК КП(б)У, 1934, стор. 135.

⁴ Й. В. Сталін, Твори, т. 8, стор. 149–154.

⁵ ПА ЦК КП України, ф. 1, оп. 13, спр. 246.

і висунув ряд пропозицій, спрямованих на ліквідацію націоналістичного ухилу в КПЗУ і зміщення її кадрів¹. У заяві викладалися ті положення, які були прийняті в постанові Пленуму ЦК КП(б)У «Про лінію національної політики КПЗУ в зв'язку з націоналістичними ухилами з КП(б)У».

Виконком Комінтерну, розглянувши заяву ЦК КП(б)У, виніс постанову, в якій викрив підривну роботу шумськістів, засудив їх поведінку і схвалив рішення ЦК КП(б)У, які були направлені на оздоровлення КПЗУ². Виконком Комінтерну вказав, що КПЗУ повинна повести рішучу боротьбу проти будь-яких хитань в національному питанні і насамперед проти небезпеки українського націоналізму: тільки тверда ленінська лінія «може виправити всі допущені помилки, зміцнити справжнє більшовицьке керівництво революційним рухом Західної України і повести мільйонні маси українських робітників і селян разом з польськими робітниками і селянами до нових перемог над фашизмом»³.

Партійні організації України повністю підтримали лінію і рішення ЦК КП(б)У, а також рішення Виконкому Комінтерну, які засуджували розкладницькі дії групи Шумського в КП(б)У і КПЗУ, і дали політичну кваліфікацію її вилазці. На окружних конференціях, які відбувалися восени 1927 р., партійні організації в ухвалених резолюціях висловили своє ставлення до розкольніцьких вилазок націонал-ухильників. Так, XVI Дніпропетровська окружна партійна конференція цілком схвалила рішучу боротьбу ЦК КП(б)У з великодержавним шовінізмом, з одного боку, і українським буржуазним націоналізмом групи Шумського—Хвильового, з другого. Конференція заявила, що необхідно і надалі проводити ленінську політику в національному питанні на Україні, посилювати питома вагу українського пролетаріату в КП(б)У, висувати стійких українських комуністів на керівну роботу, далі розвивати українську соціалістичну культуру, «оволодіння якою повинно бути обов'язком для кожного члена партії»⁴.

XIV окружна партійна конференція комуністів Миколаївщини в резолюції, ухваленій на доповідь ЦК КП(б)У, відмітила значне зміщення пролетарської державності Радянської України, розвиток української соціалістичної культури, яка забезпечує бурхливе зростання культурного рівня робітничо-селянських мас і залучення трудящих мас до управління країною. Конференція заявила, що ЦК КП(б)У правильно й своєчасно реагував на ворожу вилазку буржуазно-націоналістичної групи Шумського—Хвильового. Конференція затаврувала дезорганізаторські дії цієї групи⁵.

Такі рішення, в яких засуджувалась розкольніцька робота націонал-ухильників, були прийняті й іншими партійними організаціями України. Вони свідчили про високу політичну свідомість комуністів республіки, їх відданість ідеям марксизму-ленізму. Комуністи України розуміли, що єдність і згуртованість рядів партії є неодмінною умовою успішного будівництва соціалізму.

Велику роль у викритті націонал-ухильників і великодержавних перекручень національної політики партії на Україні відіграв X з'їзд КП(б)У.

У резолюції, ухваленій на звіт ЦК КП(б)У, X з'їзд відзначив успіхи

¹ «Від I конференції до X з'їзду КП(б)У. Резолюції», стор. 117—139.

² Там же, стор. 138—166.

³ Там же, стор. 166.

⁴ «Резолюції і постановлення Дніпропетровської XVI окружної партійної конференції 13—19 листопада 1927 г.», Дніпропетровськ, 1927, стор. 7.

⁵ «Резолюції XIV окружної партійної конференції Николаєвщини 10—15 листопада 1927 г.», Николаєв, 1927, стор. 8.

української партійної організації, яких вона досягла під керівництвом ЦК ВКП(б), у справі зміцнення радянської державності, диктатури пролетаріату на Україні. Резолюція підкреслювала, що одним з найважливіших засобів зміцнення Радянської влади на Україні і могутньою підмогою соціалістичного будівництва є правильна ленінська національна політика партії, яка згуртовує навколо Комуністичної партії трудящі маси України, протягом століть пригноблені царизмом. Цих успіхів було досягнуто в рішучій боротьбі проти ворожої ідеології українського буржуазного націоналізму та її носіїв всередині партії. З'їзд схвалив рішучу боротьбу, яку вели Центральний Комітет КП(б)У і партійні організації України проти націонал-ухильників, і запропонував ЦК КП(б)У «з такою ж рішучістю вести цю боротьбу далі... Тільки в цій боротьбі ми можемо вести правильну лінію національної політики»¹.

Одноставний осуд націонал-ухильників, викриття їх капітулянтства показали, що українська партійна організація високо тримає прапор пролетарського інтернаціоналізму і є надійною опорою Центрального Комітету партії.

Шумськістьсько-націоналістична група в КПЗУ, очолювана Васильковим і Турянським, не прислухалася до голосу X з'їзду КП(б)У, не підкорилась рішенню Виконкому Комінтерну.

Виконком Комінтерну відмітив, що політична платформа групи Василькова — Турянського це — націоналізм, цькування СРСР і УРСР, відмова від лозунга конфіскації поміщицької землі і підтримка аграрної політики польського уряду Пілсудського, блок з українською буржуазією і так звана «західна орієнтація», тобто орієнтація на західноєвропейську імперіалістичну буржуазію. Дев'ятий пленум Виконкому Комінтерну своїм рішенням від 18 лютого 1928 р. «Розкол в Комуністичній партії Західної України» ухвалив виключити групу Василькова — Турянського з рядів Комінтерну і закликав весь український пролетаріат, всіх трудящих селян дати рішучу відсіч підголоскам Пілсудського і зрадникам справи соціалістичної революції»².

Українська парторганізація одноставно схвалила рішення Виконкому Комінтерну. Волю комуністів України виразив об'єднаний пленум ЦК і ЦКК КП(б)У, який відбувся 12—16 березня 1928 р. Пленум заслухав повідомлення про стан в КПЗУ³. Проаналізувавши стан справ всередині партії, доповідач відзначив, що, незважаючи на вчинений керівною верхівкою розкол і дезорганізацію, абсолютна більшість рядових членів КПЗУ залишилась віддана непереможному прапорові ленінізму і проводить більшовицьку лінію в усіх питаннях роботи партії. Удар, якого завдала купка ухильників, що відірвалася від робітничих мас, створив у КПЗУ тяжке становище. КПЗУ потребувала серйозної допомоги, правильного визначення шляхів її дальшої діяльності, підбору і згуртування відданого справі соціалізму нового керівного ядра, консолідації всіх сил партії. Треба було дати аналіз причин помилок керівної верхівки КПЗУ, ґрунтовно розібрати стан справ у партії, визначити напрям її дальшої діяльності — все це і було предметом обговорення на Пленумі ЦК і ЦКК КП(б)У.

В ухваленій постанові «Про розкол в Компартії Західної України»⁴ Пленум ЦК і ЦКК КП(б)У затаврував розкольникську групу Ва-

¹ «Десятий з'їзд Комуністичної партії (більшовиків) України. Стенографічний звіт», Держвидав України, 1928, стор. 575.

² «Коммунистический Интернационал в документах», М., 1933, стор. 767.

³ ПА ЦК КП України, ф. 1, оп. 13, спр. 269, арк. 64—66.

⁴ Там же, арк. 65.

силькова—Турянського, схвалив і повністю приєднався до рішень Виконкому Комінтерну про КПЗУ.

Вважаючи своїм обов'язком і далі подавати допомогу своїм братам, які працюють в тяжких умовах підпілля, ЦК КП(б)У ще раз після червеневого Пленуму 1927 р. висловив свою думку з приводу невідкладних завдань дальшої діяльності КПЗУ. ЦК КП(б)У висловив тверду впевненість, що комуністи Західної України разом з своїми польськими товаришами, незважаючи на тяжкі умови фашистського терору, зуміють зміцнити свої ряди, тісно зв'язатися з трудящими масами і повести їх на визвольну боротьбу.

Комуністична партія Західної України, спираючись на братню допомогу КП(б)У, використовуючи її пропозиції, поради і побажання, почала набиратись нових сил, відновлювати свої організації, розширювати і зміцнювати свій вплив на маси. Це було відзначено ще на III з'їзді КПЗУ, який відбувся в другій половині 1928 р. З'їзд констатував цілковитий ідейний розгром і майже повну ліквідацію розкольніцької групи Василькова—Турянського. Схваливши політичну лінію і роботу ЦК після розколу, з'їзд відмітив факт відновлення парторганізацій.

За короткий час вдалося створити організаційно-технічний апарат партійного керівництва в центрі і більшості округів Західної України¹. Хоч перед КПЗУ стояли ще великі труднощі, але було видно, що вона виходила на правильний шлях революційної організації мас. У наступні роки вона вписала чимало славних сторінок в літопис революційного руху робітничого класу і трудящих мас західноукраїнських земель.

Поразка шумськізму-хвильовізму в КП(б)У була важливою перемогою комуністів України.

Українська партійна організація під керівництвом Центрального Комітету, розгромивши націонал-ухильництво, забезпечила запровадження в життя ленінської національної політики в УРСР, виконання завдань соціалістичної індустріалізації, ще більше зміцнила союз і дружбу українського народу з великим російським народом та іншими народами СРСР, ще міцніше згуртувала свої ряди на гранітній базі теорії марксизму-ленізму, допомогла КПЗУ вигнати націоналістичних розкольніків, ізолювати їх, зміцнити свої ряди і вийти на правильний шлях у керівництві революційною боротьбою трудящих мас Західної України. Без розгрому буржуазних націоналістів різних мастей, у тому числі українських, не можна було б створити міцний союз трудящих СРСР, налагодити братерське співробітництво народів. Непорушна дружба народів СРСР — одна з найважливіших рушійних сил розвитку радянського суспільства, неодмінна умова переможного, комуністичного будівництва.

Ленінська єдність Комуністичної партії Радянського Союзу склалась і зміцніла в боротьбі з різними ворогами робітничого класу, з антиленінськими групами різних мастей. В період 1926—1929 рр. партія ідейно і організаційно розгромила троцькістсько-зінов'євський антипартійний блок, бухарінських правих капітулянтів, націонал-ухильників і ще міцніше згуртувала свої ряди.

Досвід боротьби КПРС проти буржуазно-націоналістичних ухилів у своїх рядах має велике міжнародне значення в боротьбі проти сучасних противників соціалізму, які прикриваються прапором «націонал-комунізму». Як у свій час українські та інші націоналісти під лозунгом «націонал-більшовізму» намагались зруйнувати непорушну єдність ра-

¹ «Резолюції III з'їзду КПЗУ. Резолюція на політичний і організаційний звіт ЦК КПЗУ», журн. «Більшовик України», 1928, № 20, стор. 120—121.

дяньських республік, так і сучасні вороги соціалізму використовують лозунг «націонал-комунізму» для боротьби проти єдиного фронту соціалістичних країн, проти інтернаціональної солідарності трудящих всього світу.

Комуністичні і робітничі партії, навчені досвідом боротьби КЛРС і всього міжнародного комуністичного руху проти ворогів марксизму-ленінізму, давали і дають відсіч проповідникам і прибічникам «націонал-комунізму».

О. Ю. КАРПЕНКО

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

(1921 — 1925 рр.)

Відзначаючи славний ювілей — 40-річчя Комуністичної партії України, не можна не згадати про Комуністичну партію Західної України — керівника і організатора трудящих мас Західної України, яка підтримувала дуже тісний контакт з КП України, постійно одержувала від неї всебічну допомогу і підтримку.

КПЗУ пройшла складний шлях свого організаційного оформлення й ідеологічного зміцнення. З окремих нечисленних партійних організацій вона виросла в марксистсько-ленінську партію — один з передових загонів Комуністичної партії Польщі, бойового керівника і вмілого організатора західноукраїнських трудящих мас у боротьбі за соціальне і національне визволення, за возз'єднання Західної України з Радянською Україною.

Історія комуністичного руху в Західній Україні — це історія класової і національно-визвольної боротьби робітничого класу і трудящого селянства. Виникнення комуністичних організацій в Західній Україні було закономірним явищем історичного процесу, наслідком розгортання революційної боротьби в умовах імперіалізму. Безпосередніми факторами, які привели до заснування Комуністичної партії, були розповсюдження в масах ідей наукового комунізму, які почали проникати сюди ще з кінця ХІХ ст., революційна діяльність лівих діячів соціал-демократичної і радикальної партій, визначний вплив на політичну свідомість західноукраїнських трудящих мас революційних подій в Росії і на Україні та ін. Особливо велике і вирішальне значення в зародженні комуністичного руху в Західній Україні мала Велика Жовтнева соціалістична революція. Ріст масового революційного руху, корінні зміни в його змістові були причиною виникнення комуністичних організацій, а згодом і партії.

Перші комуністичні організації стали виникати у Східній Галичині наприкінці листопада 1918 р., тобто в той період, коли робітничий клас і трудяще селянство, зрозумівши антинародну класову суть політики буржуазного уряду Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), що виникла на землях Східної Галичини після розпаду Австро-Угорщини, піднімалися на боротьбу проти влади українських буржуазних націоналістів. На початку 1919 р. такі організації вже існували у Дрогобичі, Львові, Станіславі, Тернополі, Стрию. Найбільш активно діяла дрогобицька партійна організація¹. Щодо інших груп, відомості надзвичайно скупі.

¹ Гр. Бараба Бруно Миронів. Дрогобицьке повстання 14—15 квітня 1919 р., вид. ЦК КПЗУ, Львів, 1929, стор. 8—9.

Інтереси революційної боротьби вимагали створення з окремих різних партійних організацій єдиної централізованої партії. З цією метою в лютому 1919 р. в Станіславі за участю галицьких комуністів, що прибули з України, була скликана нарада представників комуністичних груп та інших революційних організацій, на якій була організаційно оформлена Комуністична партія Східної Галичини (КПСГ), обрано перший ЦК КПСГ¹.

В період існування ЗУНР, в нелегальних умовах молода і нечисленна КПСГ не могла широко розгорнути свою роботу. Ще тяжче стало працювати після окупації Східної Галичини буржуазно-поміщицькою Польщею*, коли в краї було встановлено жорстокий окупаційний режим.

В цей час активізували свою діяльність комуністичні гуртки серед галичан, що з різних причин перебували на території РРФСР і УРСР. Наприкінці квітня 1919 р. в Києві відбулися збори галицьких комуністів, на яких було створено Тимчасовий комітет КПСГ і Буковини². Комітет мав свій друкований орган—газету «Галицький комуніст». Велику допомогу галицьким комуністам на Україні подавала КП(б)У.

Уже III з'їзд КП(б)У (березень 1919 р.) у своїй резолюції записав про необхідність поширення впливу КП(б)У на Галичину.

КПСГ мала фактично два центри: один у підпіллі, у Східній Галичині, другий — в УРСР. Таке становище, звичайно, не можна було вважати нормальним, і тому 27 травня 1919 р. ЦК КП(б)У прийняв постанову про організацію єдиного партійного центра КПСГ, яку визнав за обласну організацію КП(б)У³. Проте й після цієї постанови ще протягом тривалого часу фактично існували два окремі партійні центри.

На протязі 1919 та на початку 1920 р. було проведено ряд заходів по організаційному зміцненню галицької партійної організації на Україні, а 23 квітня 1920 р. у Києві була скликана партійна конференція галицьких комуністів, на якій обрано Крайовий організаційний комітет Східної Галичини КП(б)У (Галорком КП(б)У)⁴.

Коли в липні 1920 р. Червона Армія, розгромивши білопольських агресорів на Україні, розпочала свій визвольний похід у Галичину, постало невідкладне завдання вирішити питання організаційної будови КПСГ. За рекомендацією делегатів від КПСГ на II конгресі Комуністичного Інтернаціоналу, Галбюро при ЦК РКП(б) і Галоркому КП(б)У Центральний Комітет КП(б)У 4 серпня 1920 р. створив єдиний ЦК КПСГ⁵. 11 серпня було скликано перший пленум ЦК. На пленумі обрано Політбюро, Оргбюро і Секретаріат ЦК КП Галичини, а також затверджено тимчасовий радянський уряд Галицької Соціалістичної Радянської Республіки (ГСРР) — Галревком⁶.

З визволенням значної території Галичини від іноземних окупантів змінився і характер роботи Комуністичної партії. Тепер основна ува-

¹ Партійний архів Інституту історії партії ЦК КП України (далі—ПА ІП ЦК КП України), ф. 6, оп. 1, спр. 356, арк. 1; газ. «Комуніст» від 6 листопада 1927 р.; журн. «Західна Україна», 1929, № 4, стор. 10.

* Східна Галичина повністю була окупована панською Польщею в середині липня 1919 р.

² ПА ІП ЦК КП України, ф. 9, оп. 1, спр. 3, арк. 1.

³ Там же, ф. 1, оп. 13, спр. 20, арк. 4.

⁴ Там же, ф. 37, оп. 1, спр. 1, арк. 1; Центральний державний архів Жовтневої революції та соціалістичного будівництва УРСР; ф. 2, оп. 1, спр. 611, арк. 14.

⁵ ПА ІП ЦК КП України, ф. 9, оп. 1, спр. 1, арк. 1.

⁶ Там же, спр. 4-а, арк. 1; спр. 14, арк. 1.

га приділялася встановленню Радянської влади і організації соціалістичного будівництва у визволених районах Галичини. Одночасно з цим велася робота по керівництву революційною боротьбою на західноукраїнських землях, що залишалися окупованими іноземними загарбниками.

Тяжкі умови роботи КПСГ настали після відходу Червоної Армії з Галичини, після її нової окупації панською Польщею. І все ж в умовах жорстокого терору КПСГ не припиняла своєї діяльності. Комуністи йшли у маси і роз'яснювали їм ідеї Комуністичної партії, розкривали причини їх тяжкого становища і вказували шляхи виходу з нього. Ця пропаганда велася як за допомогою живого слова, так і за допомогою брошур та численних листівок, які видавала КПСГ.

Роз'яснювальна робота партії в масах мала позитивні наслідки. Робітники і селяни вступали в ряди КПСГ. Цілий ряд професійних спілок перебував під ідейним впливом Комуністичної партії¹.

На перешкоді розгортанню діяльності КПСГ стали організаційні незгоди в самій партії. Ряд керівних діячів КПСГ, виходячи з того, що питання про долю Східної Галичини остаточно ще не було вирішене, що Компартія Польщі стояла на помилкових, люксембургіанських позиціях в аграрному і національному питаннях, що ніби рівень революційного руху у Східній Галичині і в Польщі був різний, виступив за самостійність партії в складі Комінтерну при ідейному керівництві з боку КП(б)У. В той же час деякі діячі КПСГ були за негайне включення КПСГ до складу Комуністичної робітничої партії Польщі (КРПП), оскільки Східна Галичина перебувала в складі польської держави і об'єднання КПСГ з КРПП позитивно вплинуло б на організацію революційного руху. Це привело до розколу в КПСГ, до виникнення в 1921 р. двох партійних центрів — ЦК КПСГ і Виконкому КПСГ. ЦК КПСГ відстоював самостійність партії, а Виконком КПСГ виступав за включення КПСГ до складу КРПП.

Отже, якщо одні були схильні до сепаратизму, що, безумовно, було помилкою, то інші не рахувалися із специфічним становищем, яке склалося тоді у Східній Галичині, що теж негативно впливало на загальний стан роботи в КПСГ і що врешті послужило причиною розколу в партії.

Виконком Комінтерну і ЦК КП(б)У разом з ЦК КРПП докладали багатьох зусиль, щоб ліквідувати розкол в КПСГ і перетворити її в моголітну марксистсько-ленінську партію. В грудні 1920 р., а потім у квітні і липні 1921 р. були підписані спеціальні угоди між КП(б)У і КРПП про КПСГ.

Основна ідея угод полягала в тому, що КПСГ із самостійної партії Комінтерну ставала територіальною організацією КРПП. Все це відіграло позитивну роль у зміцненні КПСГ, в консолідації революційних сил у Східній Галичині.

В серпні 1921 р. на спільному засіданні ЦК і Виконкому КПСГ був створений єдиний ЦК КПСГ, якому було доручено підготувати з'їзд партії².

30 жовтня 1921 р. у Львові відкрилася партійна конференція КПСГ. На конференції мав бути заслуханий звіт про роботу ЦК КПСГ, звіт делегатів III конгресу Комінтерну, доповідь про політичне становище у Східній Галичині і завдання партії, а також мали бути вирішені

¹ Державний архів Львівської області (далі — ДАЛО), ф. 200, оп. 8, спр. 152, арк. 338.

² ДАЛО, ф. 200, оп. 8, спр. 152, арк. 70.

організаційні питання¹. Однак конференція не відбулася. Як тільки вона розпочала свою роботу, в зал засідання увірвалася поліція і всіх 27 її учасників арештувала.

Провал конференції завдав відчутного удару по КПСГ. Було заарештовано керівництво партії. Проте це не припинило її діяльності. Вже в січні 1922 р. відбулася нарада партійних організаторів КПСГ, яка накреслила заходи по відбудові партії. 12 липня 1922 р. нарада представників від 13 районів Східної Галичини обрала організаційний центр КПСГ в складі п'яти чоловік, якому доручила об'єднати всі партійні організації в єдину партію. В червні 1923 р. були обрані ЦК КПСГ в складі семи чоловік і чотири делегати на з'їзд КРПП. Значну допомогу по відбудові КПСГ подавала і КРПП.

Визначне місце в історії Комуністичної партії Східної Галичини, як і всієї Компартії Польщі, належить II з'їзду КРПП (серпень—вересень 1923 р.), після якого Компартія Польщі та її складова частина—КПСГ стали на марксистсько-ленінські позиції в основних питаннях ідеології і тактики.

З'їзд КРПП прийняв постанову про реорганізацію КПСГ в Комуністичну партію Західної України (КПЗУ), діяльність якої поширювалася не лише на Східну Галичину, а й на Волинь, Холмщину і Підляшшя, тобто на всю територію польської держави, де переважало українське населення.

II з'їзд КРПП був завершенням першого періоду в історії КПЗУ—періоду її виникнення й організаційного оформлення. Виконуючи рішення II з'їзду КРПП, ЦК КПЗУ звернувся до трудящих Західної України із закликом боротися за встановлення диктатури пролетаріату, за створення єдиного пролетарського фронту, за конфіскацію поміщицької землі і безплатне наділення нею селян, проти соціального й національного гніту.

На початку 1924 р. страйкова хвиля охопила ряд великих промислових підприємств Західної України. Серед значних страйків були півторамісячний страйк львівських друкарів, страйк шевців, деревообробників, мукомелів Львова. В січні 1924 р. відбулися страйки на сірниковій фабриці «Вулкан» у Ровно, кравців у Луцьку, пекарів у Ковсні.

У травні 1924 р. масові демонстрації в містах і селах Західної України проходили під лозунгами КПЗУ: «Геть уряд капіталістів!», «Геть українську буржуазію!», «Хай живе диктатура пролетаріату!», «Хай живе Радянська Західна Україна, воз'єднана з Радянською Україною!»². Під час розстрілу першотравневої демонстрації в Заболотіві, в якій брали участь 5 тис. чоловік, було четверо вбитих, 65 поранених, 116 учасників демонстрації заарештовано.

Усі значніші виступи робітничого класу й селянства Західної України відбувалися під керівництвом КПЗУ, яка вже на початку 1924 р. була масовою організацією робітничого класу й селянства. В січні—лютому 1924 р. в її рядах перебувало 1712 чоловік, 55 процентів членів партії становили селяни, 30 процентів робітники³. В КПЗУ тоді було 13 округів, з них 8 у Галичині, а 5 на Волині і Холмщині.

З метою поширення комуністичних ідей в масах КПЗУ звертала велику увагу на роботу в профспілках; їй вдалося здобути вплив в

¹ ДАЛО, ф. 200, оп. 7, спр. 5, арк. 3—5; оп. 8, спр. 152, арк. 109.

² «З історії революційного руху у Львові, Збірник документів», Львів, 1977, стор. 220.

³ ПА ІП ЦК КП України, ф. 6, оп. 1, спр. 65, арк. 12.

ряді спілок Львова, Перемишля, Станіслава, Коломиї. В цілому ряді міст навіть керівництво профспілковими відділами перебувало в руках комуністів.

У зв'язку з необхідністю виробити більш чітку політичну й тактичну лінію КПЗУ в умовах, що склалися в Західній Україні і на міжнародній арені, було вирішено скликати в квітні 1924 р. партійний з'їзд. Однак через страшенний терор, що панував у Західній Україні, з 36 делегатів на з'їзд прибуло тільки 21 і через це замість з'їзду відбулася партійна конференція.

Конференція заслухала і обговорила такі питання: звіт Секретаріату ЦК КПЗУ про роботу і доповіді з місць; міжнародне становище і ситуація в Польщі; політичне становище в Західній Україні і завдання партії; КПЗУ і селянство Західної України; робота в профспілках, а також організаційні питання.

На засіданнях конференції розгорнулася жвава дискусія з питань організації роботи партії в масах, щодо недоліків її діяльності і шляхів їх усунення. «Критика — ділова, річева всіх сторін нашої парт-діяльності,— писав ЦК КПЗУ,— справді була жорстока, безпощадна. Ні в кого не було бажання замазати якість питання, а тільки бажання висвітлити його до кінця. В цій роботі критичного перегляду минулого і намічення шляхів для будучого, в процесі розгортання робіт конференції щезали різниці між рештками двох колишніх фракцій нашої партії — між «розламовцями» і «капсерпівцями»¹.

Конференція КПЗУ, вказуючи на деяке затишення революційного руху в Західній Україні в період тимчасової стабілізації капіталізму, звертала увагу партійних організації на необхідність боротися з найменшими проявами ліквідаторських настроїв серед комуністів, за зміцнення рядів партії і готуватися до нових великих боїв. «Бути все в бойовому поготівлі»²,— закликала конференція.

В резолюції на звіт Секретаріату ЦК КПЗУ конференція відмічала велику роботу, проведену партією в масах за останній період, зокрема в пропаганді комуністичних ідей. Партія зміцнилася організаційно. Вона поширила свою діяльність на Волинь, Холмщину, Полісся і Підляшшя. Поряд з цим конференція відзначала наявність не цілком нормальних відносин між ЦК КПЗУ і ЦК КРПП, а також між членами ЦК КПЗУ, що відбувалося на загальному стані партійної роботи.

В резолюції про тактику партії конференція підкреслювала, що склад і характер партії ще не відповідали тим завданням, які стояли перед нею. «Завдяки своїй молодості, специфічним умовам, серед яких приходиться їй працювати, самому характерові країни та її сучасному політичному становищу, нарешті, завдяки довгим і впертим міжпартійним спорам,— читаємо в резолюції,— партія не встигла як слід закорінитися в робітничих масах Західної України та була по своєму складу та по сфері своєї діяльності більш селянською, ніж робітничою»³. Відмічаючи ці факти, конференція вказувала на них, як на небезпеку, що загрожувала партії, і зажадала від партійних організацій посилення боротьби за вплив комуністів у робітничому класі, за залучення пролетарів до лав партії. У цьому вбачалася запорука успі-

¹ «Постанови п'ятої конференції Комуністичної партії Західної України», вид. ЦК КПЗУ, Львів, 1924, стор. 4—5

² Там же, стор. 5.

³ Там же, стор. 8.

хів КПЗУ в розгортанні революційного руху, в здійсненні її основного завдання — встановлення диктатури пролетаріату¹. Конференція вказувала на посилення боротьби партії за задоволення щоденних потреб робітничого класу, на необхідність активної участі партії в усіх виступах робітничого класу.

Конференція засудила акти саботажу, які особливо масовими були на селі в 1922 р., оскільки вони приводили до зневіри революційних мас в силу масової класової боротьби і до перебільшення значення індивідуального терору. Поряд з цим партія заявляла, що вона «одстоюватиме та підтримуватиме всяке справедливе домагання в ім'я якого мав би місце даний акт саботажу», вказуючи одночасно, що тільки соціалістична революція знищить соціальний та національний гніт.

Особлива увага конференції була звернута на зміцнення інтернаціональної єдності польських і українських трудящих мас. «...Націоналістичним настроям,— говорилося в резолюції,— партія протиставляє клич боротьби з'єднаним фронтом робітництва цілої польської держави за диктатуру пролетаріату в Польщі та клич злуки Радянської Західної України з УРСР, як також клич організаційного об'єднання пролетаріату на терені всієї нинішньої Польщі. Працюючи на теренах, котрі нині становлять частину польської держави, КПЗУ повинна вести солідарну боротьбу спільно з пролетаріатом усієї польської держави і для того мусить одстоювати організаційну єдність з КРПП на підставі ухваленної організаційної автономії». В резолюції вказувалось на велике значення організаційної єдності КПЗУ і КРПП, а також на необхідність зв'язку КПЗУ з КП(б)У.

Конференція розглянула питання про роботу партії в профспілках. Підкреслюючи необхідність організації всіх робітників у професійні спілки, КПЗУ рішуче виступила проти реорганізації профспілок за національними ознаками, що мало б лише негативні наслідки — розпорошення сил робітничого класу. З метою кращої організації профспілкового руху було вирішено створити при ЦК КПЗУ спеціальний профспілковий відділ, а також профспілкові відділи при окружних і місцевих комітетах партії.

Конференція визначила основні гасла боротьби профспілок: 8-годинний робочий день, збільшення зарплати, боротьба з безробіттям, соціальне забезпечення, звільнення політичних в'язнів, надання всіх політичних і економічних прав українським трудящим.

Конференція розробила тактику КПЗУ щодо селянства: опора на пролетарські та напівпролетарські верстви села, завоювання на свій бік дрібного і середнього селянства та організація їх на боротьбу проти буржуазно-поміщицького ладу.

Значною подією в революційному русі в Західній Україні, в історії КПЗУ було обговорення українського питання на V конгресі Комуністичного Інтернаціоналу. Постанова цього питання на конгресі була викликана необхідністю розробити єдину політичну і тактичну лінію компартій Польщі, Чехословаччини і Румунії у вирішенні українського питання. В цих компартіях тоді існували невірні тенденції з національного питання.

У конгрес Комінтерну зазначав, що українське питання було одним із найважливіших національних питань Європи і що правильне розв'язання його диктується не лише інтересами українського народу, а й

¹ «Постанови п'ятої конференції Комуністичної партії Західної України», вид. ЦК КПЗУ, Львів, 1924, стор. 6—7.

інтересами пролетарської революції в Польщі, Чехословаччині, Румунії та сусідніх країнах¹.

В резолюції конгресу відзначалося, що оскільки українське населення в західноукраїнських землях зайняте в основному в сільському господарстві і зазнає як соціального, так і національного гніту, його боротьба за національне визволення є боротьбою проти експлуатації капіталістів, поміщиків і чиновників, що створює сприятливі умови для зміцнення союзу робітничого класу і селянства.

Конгрес викрив антинародний характер гасла автономії українських областей, як спробу створити коаліцію заможних верств українського селянства з панівними класами Чехословаччини, Польщі і Румунії. Подібна автономія, зазначалось в резолюції, служитиме лише закріпленню економічного і національного закабалення трудящих цих земель, а тому компартії повинні її відкинути.

Конгрес повністю підтримав прагнення трудящих західноукраїнських земель до возз'єднання з Радянською Україною і визнав за необхідне проголошення компартіями Польщі, Чехословаччини і Румунії заклику возз'єднання розірваних імперіалізмом усіх частин українського народу в єдину Українську Соціалістичну Республіку. Поряд з цим конгрес указував на необхідність об'єднання всіх революційних сил країн, в складі яких перебували західноукраїнські землі, і на те, що тільки таке об'єднання зможе принести перемогу.

Конгрес визнав за доцільне координування дій партійних організацій Західної України, Закарпаття і Буковини з КП(б)У, при залишенні централізованого керівництва ними з боку ЦК компартій Польщі, Чехословаччини і Румунії. У відповідності з цим рішенням один з членів ЦК КПЗУ був введений до складу ЦК КП(б)У.

З метою координації революційних дій трудящих Західної України, Закарпаття і Буковини конгрес рекомендував компартіям Польщі, Чехословаччини і Румунії організувати спільні виступи трудящих Західної України, Закарпаття і Буковини проти окупаційного режиму, за возз'єднання з Радянською Україною.

Керуючись рішеннями V конгресу Комінтерну і V конференції КПЗУ, ЦК, окружками і партійні організації КПЗУ розгорнули активну роботу в масах. Основна увага була приділена роботі серед робітників, зокрема в Дрогобицько-Бориславському басейні. Ідейно-виховна робота серед членів КПЗУ мала вплив на зміцнення ідейної стійкості і боездатності партії. В листі відділу пропаганди і агітації ЦК КПЗУ вказувалося на необхідність посилити партосвіту серед комуністів. «...Без вивчення марксизму не може бути мови про здібність партії руководити політикою пролетаріату і відповідать за успіх класової пролетарської боротьби. Заволодіти зброєю марксизму — мусить стать одним з найголовніших завдань найближчої нашої роботи»². Ця робота велася через партосвітні гуртки, яким ЦК КПЗУ рекомендував для вивчення такі питання: міжнародне і внутрішнє становище СРСР, постанови V конгресу Комінтерну, рішення V конференції КПЗУ та ін.

8—10 червня 1924 р. відбувся пленум ЦК КПЗУ, на якому заслухано звіт Секретаріату ЦК про роботу V конференції, а також обговорено ряд питань про роботу в профспілках, на селі, про видавничі справи, діяльність посольської фракції в польському сеймі, допомога політв'язням та ін.³

¹ «Пятый всемирный конгресс Коммунистического Интернационала 17 июня — 8 июля 1924 года. Стенографический отчет», ч. 2, М., 1925, стор. 126.

² «Бюлетень апропа ЦК КПЗУ» за листопад — грудень 1924 р., № 1, стор. 1

³ ПА ІІІ ЦК КП України, ф. 6, сп. 1, спр. 80, арк. 13—38.

Листопадовий пленум ЦК КПЗУ (1924 р.) зробив підсумки роботи, проведеної КПЗУ після V конференції і V конгресу Комінтерну, а також накреслив конкретні завдання з питань організаційного зміцнення КПЗУ, тактики КПЗУ під час виборчих кампаній, роботи в профспілках, на селі, серед молоді й ін. Пленум засудив праві ухили в партії, які полягали у зневірі в сили партії, у визнанні революційної ролі соціал-зрадницької ППС, у збоченнях опортуністичного характеру¹.

Розглянувши питання виборчих блоків КПЗУ з іншими партіями, пленум ЦК КПЗУ рішуче виступив проти блокування з ППС та опортуністичними партіями під їх закликами, оскільки це приводило до притуплення революційної пильності робітничого класу, до поширення серед трудящих мас опортуністичних тенденцій, припинувало класову свідомість членів партії.

Пленум зазначав у резолюції, що справедливе вирішення національного питання можливе не при автономії в складі польської держави, що пропагували соціал-угодовці, буржуазні націоналісти, а лише при здійсненні права на самовизначення. Лише у возз'єднаній Західній Україні з Радянською Україною можуть бути здійснені національні стремління українських трудящих мас. Пленум засудив тактику бойкоту українських культурно-освітніх установ і закликав комуністів брати в них участь, щоб через них викривати антинародний характер окупаційної політики польських властей.

У розвиток рішень V конференції КПЗУ з питань роботи в профспілках пленум ЦК КПЗУ накреслив конкретні шляхи поживлення роботи партії в профспілкових організаціях. Пленум вимагав від окружкомів і парторганізацій створювати нові і зміцнювати вже існуючі червоні фракції у профспілках, розгорнути роботу по залученню українських робітників у профспілки, вести боротьбу проти бюрократизації профспілок, активно включатися в усі форми класової боротьби робітничого класу і очолити її.

Пленум ЦК КПЗУ закликав комуністів брати активну участь у масовому селянському революційному русі, який стихійно розвивався в умовах посиленого соціального і національного гніту, закликав підтримати боротьбу широких селянських мас і скерувати її на шлях класової боротьби, «нав'язуючи до збройного повстання пролетаріату і селянства проти устрою фабрикантів і поміщиків». Пленум рекомендував організовувати виступи селян проти податків, дорожничі, проти всіх форм гніту й експлуатації.

Значну увагу було приділено комсомолу Західної України. Важливішим завданням роботи КСМЗУ пленум ЦК КПЗУ вважав залучення до лав комсомолу робітничо-селянської молоді, а також поживлення роботи серед студентів. В резолюції вказувалось на необхідність налагодження політичної освіти молоді.

Повсюдна активізація роботи КПЗУ викликала тривогу в урядових колах буржуазно-поміщицької Польщі. Розпочалися масові арешти учасників революційного руху, комуністів. Відбувалися масові судові процеси над революціонерами. Була розгромлена легальна революційна організація «Союз пролетаріату міст і сіл», закрита УСДП, яка ставала на революційні позиції.

В численних листівках і відозвах до населення Західної України КПЗУ викривала жорстокий режим, встановлений окупантами на «східних кресах». У листівці «Проти білого терору у Львівських тюрмах» КПЗУ писала: «Демократична» Польща просякла робітничою кров'ю.

¹ ПА ІІІ ЦК КП України, ф. 6, оп. 1, спр. 66, арк. 46, 47.

Рани, завдані пролетаріатові, поглиблюються. Польська буржуазія з дикою радістю приглядається розстрілам геройських революціонерів. Наситивши хвилиною свою жадобу крові смертю безсмертних героїв тов. Ботвіна, Гібнера, Кневського, Рутковського й інших, польська буржуазія кидає тисячі інших робітничих борців до тюрми. Польські тюрми є переповнені найкращими синами пролетаріату».

У відповідь на наступ реакції КПЗУ закликала трудящі маси зміцнювати свої революційні ряди, підносити на вищу ступінь класову і національно-визвольну боротьбу: «Об'єднаним силам наступаючого фронту фабрикантів і поміщиків — протиставте об'єднані сили робітників і селян.

Тільки в тісній злуці робітників і селян ми зможемо скинути ярмо капіталу, закріпите за робітниками фабрики, за селянами землю!

Тільки в спільній боротьбі робітників і селян ми скинемо з себе класовий та національний гніт».

На заклик КПЗУ, протестуючи проти намірів підприємців зменшити заробітну плату робітникам нафтової промисловості, в Дрогобицько-Бориславському басейні був оголошений страйк. 14 тис. робітників припинили роботу і вийшли на вулицю. Вісім днів наполегливої боротьби закінчилися перемогою робітників. 24 вересня 1924 р. підприємці погодилися на задоволення більшості вимог страйкуючих. В листопаді — грудні 1924 р. відбувся масовий страйк робітників озокеритних підприємств у Бориславі. У червні 1925 р. вибухнув загальний страйк робітників Львова. По всій Західній Україні відбулися масові виступи безробітних. КПЗУ брала все активнішу участь в революційній боротьбі, виступаючи на чолі трудящих мас.

КПЗУ вела велику роботу серед селянства. Вона не лише констатувала тяжке становище селян, а й вказувала їм шлях виходу з нього. «Що ж робити? — писав ЦК КПЗУ у відозві до селян. — Рятунок є, він єдиний, але вимагає великої витривалості праці і доброї волі. Треба боротись з тим усім, що зложилось на вашу біду, на голод і холод! Боротись з голодом, це значить організувати класову боротьбу робітників і селян проти класу обшарників (поміщиків.— О. К.) і капіталістів, які являються винуватцями голоду... Боротись з голодом, це значить гуртуватись і організовуватись під червоним прапором Комуністичної партії більшовиків».

КПЗУ вказувала конкретні вимоги, які, поряд з основними вимогами, повинні висувати селяни у своїй боротьбі в цей період, — ліквідація усіх податків для голодуючих селян і місцевостей, що зазнали неврожаю, зменшення податків для бідняцьких господарств, державна допомога селянам, перенесення податкового тягара на поміщиків і капіталістів, ліквідація національного гніту та ін.

КПЗУ роз'яснювала селянам, що «справжнє визволення від усякого соціального і національного гніту дасть нам тільки перемога в класовій, революційній боротьбі робітників і селян».

Тяжкий соціальний і національний гніт викликав масові селянські виступи і заворушення. Селяни йшли в партизанські загони і із зброєю в руках громили окупантів (Волинь)¹, знищували поміщицькі маєтки, масовими ставали відмови селян платити податки і т. д. Найвизначнішою подією в революційному русі селян цього періоду був страйк сільськогосподарських робітників і трудящих селян понад 120 сіл Західної України в 1925 р.

¹ «Боротьба трудящих Волині за визволення з-під гніту панської Польщі і возз'єднання з Радянською Україною (1921—1939 рр.). Збірник документів і матеріалів», ч. I, Луцьк, 1957, стор. 55, 61, 67, 70 та ін.

Боротьба трудящих Західної України відбувалася під лозунгами: «Геть окупантів!», «Хай живе робітничо-селянський уряд Польщі!», «Хай живе Радянська Західна Україна, возз'єднана з Радянською Україною!».

Визначною подією в житті КПЗУ був III з'їзд Комуністичної партії Польщі (березень 1925 р.). З'їзд розглянув ряд важливих питань, у тому числі звіт Секретаріату ЦК КПП, звіт делегації КПП на V конгресі Комінтерну, про політичне становище в Польщі і завдання КПП, про більшовизацію партії, про національне і селянське питання, про завдання партії в профспілковому русі, про роботу серед молоді.

Розглядаючи національне питання, з'їзд КПП схвалив спеціальну резолюцію, в якій висвітлив становище трудящих західноукраїнських і західнобілоруських земель і накреслив завдання партійної роботи на цих землях. В резолюції зазначалося, що особливістю революційного руху в Західній Україні було переплетіння соціальних вимог трудящих мас з національними.

З'їзд КПП вказував, що заклик до возз'єднання Західної України з Радянською Україною відповідає не лише прагненням західноукраїнських трудящих мас, а й інтересам робітників та селян усєї Польщі.

З'їзд з особливою силою підкреслив необхідність об'єднання в одне ціле революційних сил Польщі і Західної України¹.

Піднесення революційного руху трудящих мас і поряд з цим відсутність чіткої, теоретично розробленої лінії партії з цілого ряду питань політики і тактики поставили на чергу дня скликання партійного з'їзду. У жовтні 1925 р. був скликаний II з'їзд КПЗУ. На з'їзд прибуло 33 делегати, з них 31 був із Західної України, 1 з Польщі і 1 із Західної Білорусії². (За соцпоходженням 19 делегатів були із селян, 8 з робітників, останні із службовців). З вітальною промовою до делегатів з'їзду звернулися представники Виконкому Комінтерну, Профінтерну, КПП і КП(б)У.

З'їзд заслухав звітну доповідь Секретаріату ЦК КПЗУ про його діяльність за час, що пройшов від V партконференції. В резолюції і у виступах делегатів зазначалося, що за цей період партія провела велику роботу. КПЗУ вийшла з тієї стадії, коли вона, маючи вплив на маси, не мала достатніх організаційних зв'язків з ними. Значна робота була проведена по залученню до партії робітників. Поліпшилася видавнича і агітаційно-пропагандистська діяльність партії.

Поряд з цим з'їзд відмітив, що організаційним і політичним зміцненням партії її активність розвивалася повільно, зокрема це було помітно під час виборів до кас хворих, під час Першотравневих свят, в кампаніях по боротьбі з голодом, з безробіттям, проти білого терору і т. д. Крім того, з'їзд указав на наявні недоліки і в організаційній будові партії. «Партії не вдалося зв'язати в монолітну цілість всі партійні організації, передовсім партійні організації Волині, Холмщини, Полісся і Підляшшя»³,— читаємо в резолюції з'їзду. Вказувалось також і на недостатню роботу КПЗУ серед робітників провідних професій—залізничників, нафтовиків, деревообробників, працівників соледобувної промисловості.

З'їзд указав і на недоліки в організації профспілкової роботи. «...Крім агітаційної роботи,— зазначалося в резолюції,— за втягнення

¹ КРР. Uchwały i rezolucje, t. 2, Warszawa, 1955, стор. 169—178.

² ПА ІІП ЦК КП України, ф. 6. оп. 1, спр. 141, арк. 124—127.

³ «Постанови II з'їзду Комуністичної партії Західної України», вид. ЦК КПЗУ, Львів, 1925, стор. 8—9.

неорганізованого робітництва взагалі, а українського зокрема, в єдині класові профспілки, інших значніших конкретних досягнень в цій царині не здобуто»¹.

Аналізуючи стан партійної роботи на селі, з'їзд з особливою силою підкреслював необхідність зміцнення зв'язків сільських партійних організацій з масами. З'їзд вимагав, щоб партійні організації стояли в центрі всіх тих питань, які хвилюють селянські маси, щоб вони вникали в життя сільських легальних організацій — кооперативів, читалень, спортивних товариств і намагалися ними опанувати.

З'їзд указував на необхідність посилення зв'язків між революційними виступами в Західній Україні з революційними виступами у Польщі.

В резолюції на звіт Секретаріату ЦК КПЗУ зверталась увага на недопущення фракційності в партії, на боротьбу з проявами пасивності і зневіри в перемогу, що народилися на ґрунті спаду революційної хвилі і часткової стабілізації капіталізму.

З'їзд прийняв розгорнуту резолюцію про політичне становище і завдання КПЗУ, в якій дано глибокий аналіз міжнародного становища, внутрішнього становища в Польщі і Західній Україні, подано життя і боротьба робітничого класу та селянства Західної України, накреслені завдання партії по роботі серед робітників і селян.

Аналізуючи міжнародне становище, II з'їзд КПЗУ правильно указував на наявність після потрясінь 1918—1921 рр. стабілізаційних явищ в капіталістичному світі, зазначаючи, що ця стабілізація є частковою і тимчасовою. Поряд з цим з'їзд підкреслював тривку стабілізацію соціалістичного господарства в СРСР, що було важливим фактором міжнародного становища.

У Польщі це був період, коли, незважаючи на всі заходи буржуазно-поміщицького уряду Грабського, стабілізувати економіку країни не вдалося. Торговий баланс залишався пасивним, державний бюджет — дефіцитним, спостерігалася криза збуту товарів текстильної, металургійної і кам'яновугільної промисловостей, зазнавали банкрутства банки, закривалися фабрики і заводи. Тисячі людей поповнили постійну армію безробітних. Зменшувалася заробітна плата робітників, збільшувався робочий день.

Робітничий рух в країні внаслідок політичного і економічного терору дещо послабшав, спостерігалось «ослаблення боєвої відпорності в робітничому класі», хоч революційний рух в цілому продовжував розвиватися.

Становище в Західній Україні було характерне посиленням експлуатації робітничого класу, безприкладним зрадництвом ППС та інших буржуазних партій інтересів трудящих мас, страшним голодом на селі, зокрема на Гуцульщині й Лемківщині, консолідацією в українському буржуазному таборі, пожвавленням в ньому настроїв угодовства з польською буржуазією. З'їзд дав докладну характеристику розстановки класових сил в Західній Україні.

Значну увагу приділив II з'їзд КПЗУ тактиці партії в національному питанні. З'їзд правильно зазначив, що «національний рух серед працюючих в такій країні, як нинішня Польща, не може не мати величезного революційного значення»². З'їзд ставив перед партією завдання використати цей національно-визвольний рух трудящих у боротьбі за повне соціальне і національне визволення, яке можливе лише завдяки переможній революції в усій Польщі. В резолюції з'їзду вказу-

¹ «Постанови II з'їзду Комуністичної партії Західної України», стор. 8—9.

² Там же, стор. 23.

валось на провал заходів буржуазно-поміщицьких властей Польщі згладити національні суперечності в країні.

З'їзд поставив перед партією завдання оволодіти робітничими масами, вирвати їх з-під впливу ППС, втягнути у класову боротьбу, об'єднати в профспілки, перейти від пропагандистсько-агітаційної роботи за профспілки до конкретних дій в масах. Борючись за робітничі маси, з'їзд рекомендував тактику єдиного фронту, розуміючи її як метод завоювання робітників на ґрунті боротьби за їх щоденні потреби, як звільнення їх з-під впливу реформістських і опортуністичних партій, як організацію їх для революційної боротьби за повалення влади буржуазії. При цьому в резолюції з'їзду зазначалося, що партія буде, коли цього вимагатиме обстановка, йти на союз з соціал-угодовськими організаціями, щоб здобути перемогу над відверто реакційним табором, звичайно, не зраджуючи своїх ідейних основ.

З'їзд закликав партійні організації КПЗУ розгорнути широку пропаганду успіхів країни соціалізму — СРСР, а також посилити боротьбу з підготовкою війни проти Країни Рад, вести пропаганду за зближення між трудящими масами Польщі й СРСР.

В земельному питанні з'їзд підтвердив актуальність партійного гасла «Вся земля селянам без викупу!». Одним із першочергових завдань партії на селі з'їзд визначив боротьбу проти ухвалені польським сеймом аграрної реформи, яка відповідала інтересам лише панівних класів. КПЗУ закликала селянські маси до боротьби проти осадництва, за передачу розparcelьованої землі місцевим селянам, які зазнавали страшного земельного голоду.

З метою залучення широких селянських мас під прапор Комуністичної партії II з'їзд КПЗУ рекомендував створення по селах легальних організацій, в яких би комуністи мали свій вплив. Такими могли бути, наприклад, селянські комітети або будь-які інші тимчасові організації селян — комітети боротьби проти голоду і т. д.

Враховуючи те, що значну частину сільського населення становили безземельні й малоземельні селяни, які жили головним чином від заробітків і яких нещадно експлуатували поміщики та буржуазія, з'їзд рекомендував негайно заснувати професійну спілку сільськогосподарських робітників, за допомогою якої можна було б захищати інтереси трудяшого селянства.

Велику увагу приділив II з'їзд КПЗУ питанню зміцнення союзу робітничого класу і селянства. З'їзд указував на необхідність посилення роботи серед солдатів польської армії¹.

Важливим питанням, яке вирішив партійний з'їзд, було питання про більшовизацію й організаційне будівництво КПЗУ. Під більшовизацією партії малося на увазі засвоєння теорії і практики марксизму-ленінізму і творче застосування її до тих умов, у яких перебувала партія, засвоєння власного досвіду революційної боротьби, як і досвіду братніх компартій, а також досвіду революцій в Росії, глибоке вивчення розстановки класових сил в суспільстві. «Іншими словами,—зазначається в резолюції з'їзду,— більшовизація партії означає ніщо інше, як підготовку партії до ролі справжнього авангарду працюючих мас, до ролі організатора соціалістичної революції»².

З'їзд указав, що головними силами революції в Польщі є пролетаріат в союзі з селянством і трудящими поневолених націй. Без такого союзу перемога революції в Польщі неможлива.

¹ «Постанови II з'їзду Комуністичної партії Західної України», стор. 50.

² Там же, стор. 35.

У вирішенні організаційної будови партії з'їзд виходив з такого основного принципу: партія повинна бути побудована так, щоб вона могла безперервно поширювати свій вплив на широкі трудящі маси міста і села, стояти близько до всіх питань, які хвилюють робітників і селян, підносити класову свідомість мас.

Виходячи з цього основного принципу, з'їзд рекомендував змінити організаційну структуру партії, перенісши основну роботу КПЗУ на підприємства—на заводи, фабрики, копальні, фільварки, замість фахових або мішаних організацій, що існували до цього: «Комгурток, організований в якомусь підприємстві, є партійною душою цього підприємства, є партійною стійкою, найдаліше висуненою в маси, при допомозі якої партія може мобілізувати ці останні довкруги своїх клічів»¹.

З'їзд вказував на незадовільну роботу середньої ланки партійного апарату—окружкомів і повіткомів, на відсутність чіткої організаційної структури в партії: наприклад, в окремих місцевостях існували окружні й районні комітети, в інших—окружні, повітові й районні. З'їзд рекомендував таку структуру: комгурток, районний комітет, повітовий комітет, окружний комітет. Передбачалося створення обласного партійного комітету в Прикарпатті, де були зосереджені основні кадри промислового пролетаріату. Вищим органом партії був з'їзд, а між з'їздами—Центральний Комітет, який підпорядковувався ЦК КПП. Було скасовано інститут функціонерів партії, який приводив до пониження ролі місцевих партійних органів. Рішення про більшовизацію й організаційну будову партії було рівнозначне прийняттю організаційного статуту КПЗУ.

Для роботи серед жінок з'їзд рекомендував організувати при ЦК КПЗУ жіночий відділ. Для роботи серед військ був створений військовий відділ.

II з'їзд КПЗУ вимагав від усіх партійних органів посилити роботу в легальних організаціях—профспілках, фабзавкомках, касах хворих, кооперативах, просвітах, січах і т. д., використовувати всі легальні форми робітничого і селянського руху—віча, збори, маївки. З'їзд рекомендував створювати в легальних організаціях комфракції, через які і здійснювати свій вплив на ці організації, а через них—на маси.

Було прийнято спеціальну постанову про зміцнення зв'язків КПЗУ з КППІ².

З'їзд звернув увагу на зміцнення партійної дисципліни серед членів КПЗУ, на посилення конспірації, на боротьбу з провокаціями. З'їзд зажадав від усіх ланок КПЗУ пошкваллення агітаційно-пропагандистської роботи, яку вимагав вести конкретно, в тісному зв'язку з потребами життя, у відповідності з лінією партії.

В спеціальній резолюції про основний лозунг з'їзд підкреслив, що таким лозунгом в партії є революція в усій Польщі, яка створить умови і для здійснення одвічної мрії трудящих Західної України про їх возз'єднання з Радянською Україною в єдиній Українській Радянській державі.

З'їзд розглянув і ухвалив резолюцію про становище в західноукраїнському селі і завдання партії на селі. Особливістю західноукраїнського села, відзначав з'їзд, була безземельність і малоземельність селянських господарств при наявності великого поміщицького землеволодіння. На Поліссі в руках великих землевласників знаходилось 49,4%, на Волині—34,1%, у Львівському воеводстві—31,3%, в Станіславському—

¹ «Постанови II з'їзду Комуністичної партії Західної України», стор. 38.

² Там же, стор. 11.

37,1%, в Тернопільському—33,5% землі, в той же час селянські господарства до 5 га становили на Волині—51%, на Поліссі—48%, у Східній Галичині—79,5%, з цих майже половина—це господарства до 2 га¹.

З'їзд писав у резолюції: «Перелюднення, брак землі, промислова криза, обмеження еміграції, з одного боку, економічна політика польського уряду (колонізація і осадництво, податкові тягарі і т. ін.), з другого боку, з неминучою конечністю мусило допровадити до цілковитої руйни села та викликати голод»².

II з'їзд КПЗУ накреслив завдання партії в боротьбі проти земельної реформи, яку проводив уряд, в боротьбі проти голоду на селі, у проведенні комасації, ліквідації сервітутів і меліорації, в організації сільськогосподарських робітників у профспілки, в справі роботи партії в легальних організаціях на селі.

З'їзд КПЗУ ухвалив спеціальні резолюції про посилення роботи серед молоді, а також серед жінок³. Другим з'їздом КПЗУ закінчився ще один етап в історії партії—етап ідеологічного і організаційного зміцнення КПЗУ, перетворення її в монолітну партію робітничого класу, авангард революційних сил Західної України.

Під керівництвом КПЗУ трудящі маси Західної України продовжували вести героїчну боротьбу за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною в єдиній сім'ї народів СРСР.

В. М. МАЗИЛО

З ІСТОРІЇ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

(1914—1916 рр.)

Історія комуністичних організацій на Закарпатті бере свій початок з 1918 р. Під впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції в кінці 1917 і особливо на початку 1918 р. посилювався революційний рух і на Закарпатті, яке тоді входило до складу Австро-Угорщини. В листопаді 1918 р. була утворена Комуністична партія Угорщини, в складі якої була організована «Група комуністів Руської крайни»⁴, тобто Закарпаття.

З самого початку свого існування Комуністична партія Угорщини в основних питаннях революції стала на марксистсько-ленінські позиції, про що свідчить і прийнята нею програма. Пізніше, після створення Комуністичного Інтернаціоналу, Компартія Угорщини була прийнята до його складу і стала його секцією.

Комуністична організація Закарпаття очолила соціальну боротьбу трудящих краю за національне визволення. Це особливо проявилось під час пролетарської революції і встановлення республіки Рад в Угорщині в березні—липні 1919 р.

Імперіалістичні хижакі в крові сотень і тисяч замучених борців потопили пролетарську революцію в Угорщині і на Закарпатті. Закарпатська Україна, всупереч бажанню її трудящого люду, на основі Сен-

¹ «Постанови II з'їзду Комуністичної партії Західної України», стор. 80—81.

² Там же, стор. 84.

³ Там же, стор. 95-99.

⁴ «Шляхом Жовтня. Збірник документів», Закарпатське обласне вид-во, Ужгород, 1957, стор. 495.

Жерменського договору була приєднана до буржуазної Чехословаччини (вересень 1919 р.).

Незважаючи на жорстокий режим воєнної диктатури, що був запроваджений на Закарпатті після придушення революції, трудящі не склали зброї і продовжували боротьбу. Сила і міць цієї боротьби полягали в тому, що керували нею комуністи. В 1920 р. комуністи, ліві соціал-демократи та інші революційні групи створили партію під назвою «Міжнародна соціалістична партія Підкарпатської Русі» (МСП), перший з'їзд якої відбувся в березні того ж року в м. Ужгороді¹. Така назва партії була прийнята, головним чином, з конспіративною метою. Партійними органами були газети «Правда» і «Мункаш Уйшаг» (видавалася угорською мовою).

«Міжнародна соціалістична партія Підкарпатської Русі» провела велику роботу по створенню своїх організацій в містах і селах Закарпаття, по втягуванню народних мас в революційну боротьбу.

МСП була одним із ініціаторів скликання спільного з'їзду з лівим крилом соціал-демократичної партії Словаччини в м. Любохні (січень 1921 р.), який ухвалив рішення про вступ до III, Комуністичного Інтернаціоналу². Ця резолюція прискорила інтернаціоналізацію чеської лівої, на з'їзді якої в травні 1921 р. було проголошено про прийняття виробленої В. І. Леніним 21 умови вступу в Комінтерн і про створення Комуністичної партії Чехословаччини³.

Після створення КПЧ до неї ввійшла МСП як крайова її організація. Для керівництва практичною діяльністю місцевих партійних організацій на Закарпатті був створений крайком КПЧ, а його органом стала газета «Карпатська правда». Ця подія мала велике значення в житті закарпатського народу.

Незважаючи на жорстокі репресії з боку уряду, а також допущення ряду серйозних помилок, комуністи Закарпаття своїм вірним служінням народу скоро завоювали широкий вплив серед трудящих мас. Про це переконливо свідчить успіх Комуністичної партії на парламентських виборах у 1924 р. Із 13 партій, що виставили своїх кандидатів, комуністи Закарпаття одержали близько 40 процентів усіх голосів (100 тис. з 237 800)⁴.

Комуністична партія проводила велику роботу серед трудящих Закарпаття по вихованню в них любові до Радянського Союзу. Особливо велику роль в цій справі відіграла комуністична преса, яка на своїх сторінках розповідала про життя робітників і селян в Радянському Союзі, про те, як вони будують нове життя — соціалізм, і разом з тим викривала антирадянську брехню і вигадки буржуазної преси.

Комуністична організація Закарпаття вела найрішучішу боротьбу проти буржуазних партій. В своїй пресі комуністи викривали їх антинародну діяльність, шкурництво і продажність. «Всі політичні партії, — писала «Карпатська правда», — крім комуністів, є витворені банкірами, фабрикантами і поміщиками для того, аби різним обманством скрити перед працюючими дійсний стан речей»⁵.

Після розчленування Чехословаччини в 1938—1939 рр. і встанов-

¹ «Шляхом Жовтня. Збірник документів», стор. 228.

² Там же, стор. 316.

³ Antonín Zapotocký, Ruda záře nad Kladem. Spisovatelé. Tricet let pod praporem komunistické strany Československa. 1921—1951. Československý spisovatel, Praha, 1951, стор. 17.

⁴ Ф. Шевченко, Боротьба за Радянську владу на Закарпатті, Держполітвидав УРСР, К., 1950, стор. 41.

⁵ Газ. «Карпатська правда» від 19 квітня 1931 р.

лення фашистського режиму Закарпаття опинилося під гнітом хортівської Угорщини. І в цей тяжкий для народу час лише комуністи залишилися вірними своєму народові. Незважаючи на переслідування і жорстокий фашистський терор, Комуністична партія не склала зброї. Перебуваючи в підпіллі, вона не припиняла роботи, закликала і організувала трудящих на боротьбу проти фашистських поневолювачів. Багато комуністів, щоб уникнути переслідувань фашистських властей, змушені були емігрувати в інші країни. Значна частина з них емігрувала до Радянського Союзу, і коли фашистська Німеччина розв'язала війну проти нашої країни, вони добровільно пішли до лав Червоної Армії та чехословацького військового з'єднання в СРСР і зі зброєю в руках боролись проти фашистських загарбників.

Сотні комуністів вели боротьбу в партизанських загонах і з'єднаннях, нещадно знищуючи ворога і піднімаючи трудящих на боротьбу проти німецько-угорських окупантів.

Жорстоко розправлялися фашисти з комуністами, і все ж їм не вдалося зломити їх волю. Яскравим свідченням цього є лист секретаря крайкому партії Олекси Борканюка, схопленого фашистами і страченого в будапештській тюрмі в жовтні 1942 р. В своєму останньому листі до дружини і рідних він писав: «Ці рядки пишу кілька хвилин перед смертю. Почуваю себе здоровим, повним енергії, необмеженої охоти до життя. І нема рятунку. Мушу умирати. Зате йду на смерть сміло, мужественно, так, як людям мого покоління належить. Прожив я 41 рік. З цього посвятив 20 років долі бідного народу. Все життя був чесним, преданим, невтомним борцем без особистих користей. Ніколи не кривив душею. І таким умираю, бо знаю, що наше діло справедливе і перемога буде за нами»¹.

Справа, за яку боролись і віддали своє життя кращі сини і дочки закарпатського народу, не загинула. В жовтні 1944 р. Радянська Армія, переслідуючи відступаючі війська фашистських загарбників, принесла закарпатцям свободу.

Визволення Закарпаття Радянською Армією від фашистського ярма створило сприятливі умови для здійснення корінних соціальних і національних перетворень. Досягти цього можна було, лише покінчивши з буржуазно-поміщицьким ладом і возз'єднавшись з своєю матір'ю — Радянською Україною, з усім радянським народом. Необхідно було мобілізувати і організувати трудящі маси, підняти і залучити їх до активної діяльності в громадському і політичному житті, в здійсненні революційних перетворень. Цю велику організаторську і керівну роботу виконала Комуністична партія Закарпатської України.

Масові організації трудящих Закарпаття стали відроджуватись одразу після визволення його Радянською Армією. Тоді ж вийшли з підпілля і комуністичні організації. В містах і селах комуністи на зборах обговорювали становище, що створилося після розгрому німецько-угорських фашистів, накресливали чергові завдання і обирали керівні органи своїх організацій. Знаменним було те, що, незважаючи на жорстоке переслідування і масові розстріли комуністів та співчуваючих їм, авторитет партії за час окупації незмірно виріс. Це пояснювалось тим, що тільки комуністи були справжніми борцями за народне щастя. Тому трудящі так любили і шанували свою партію. Газета «Закарпатська Україна», орган Народного комітету м. Ужгорода, з приводу цього писала: «Комуністична партія завжди була найсильнішою партією на території Закарпатської України. І тепер, після визволення нашої Вітчиз-

¹ Закарпатський краєзнавчий музей в м. Ужгороді.

ни з-під німецько-мадьярського ярма, вона користується ще більшою любов'ю і пошаною народу»¹.

Після шестирічної перерви 5 листопада 1944 р. в м. Мукачеві вийшов перший номер комуністичної газети «Закарпатська правда»². З самого початку газета стала полум'яним пропагандистом, агітатором і бойовим організатором трудящих на боротьбу за остаточний розгром німецько-угорських окупантів, за здійснення корінних соціально-економічних перетворень на Закарпатті.

Велику допомогу в організації випуску газети і у відродженні та налагодженні роботи перших партійних організацій подали політоргани військових частин Радянської Армії та комуністи, які після перебування в складі сформованого в Радянському Союзі чехословацького корпусу повернулися на Закарпаття.

Серед них були І. І. Туряниця, І. М. Ваш та ін. Активну участь у цій роботі взяли також комуністи з партизанських загонів і з'єднань, що діяли на Закарпатті,—О. В. Тканко, А. Т. Чекашок, В. П. Русин та ін. Так виникла ініціативна група, яка взяла на себе справу організаційного зміцнення партійної організації Закарпаття і скликання першої конференції.

Скликання конференції настійно диктувалось політичним становищем, що склалось після визволення на Закарпатті. Уже з перших днів визволення тут розгорнувся всенародний рух за возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною. На мітингах, зборах в містах і селах трудящі заявляли про свою незламну волю до возз'єднання. Комуністи повинні були не тільки висловити своє ставлення до цього всенародного руху, а й очолити його. Зрозуміло, що без чіткої організації партія не змогла б виконати цього надзвичайно відповідального завдання. Цим в першу чергу і диктувалась необхідність скликати крайову партійну конференцію.

Перша конференція Комуністичної партії Закарпатської України відбулась 19 листопада 1944 р. в м. Мукачеві. В її роботі взяло участь 418 чоловік, з яких 294 були делегатами, а решта — гостями³.

Делегати в більшості округів були обрані на окружних партійних зборах. З тих партійних організацій, які не були ще оформлені, оргкомітет викликав делегатів сам і надав їм права ухвального голосу⁴.

В роботі партійної конференції брали участь представники партійних організацій більшості округів. Про це можна судити і на основі того факту, що ще 13 листопада 1944 р. в м. Мукачеві відбулась нарада представників партійних організацій семи округів: Мукачівського, Ужгородського, Хустського, Севлюського, Свалявського, Тячівського та Іршавського. Нарада обговорила, зокрема, питання про підготовку і проведення першої конференції КП Закарпатської України і виділила організаційний комітет, якому було доручено скликати конференцію⁵. 15 листо-

¹ Газ. «Закарпатська Україна» від 19 листопада 1944 р.

² Спочатку газета видавалась як орган Мукачівського міського партії, а з № 10 — як орган ЦК КП Закарпатської України.

³ Архів Закарпатського обкому КП України, ф. 4, оп. 4—1, од. зб. 9, арк. 92.

⁴ ПА ІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 1—18, сд. зб. 2794, арк. 16—21. Тому невірином є твердження В. В. Хайнаса, що «скликанню 1 конференції Комуністичної партії Закарпатської України передувало проведення окружних партійних конференцій». Така конференція відбулась тільки в одній Мукачівській окрузі 12 листопада 1945 р., про що повідомляла газета «Закарпатська правда» від 15 листопада 1944 р. (Див. В. В. Хайнас, Комуністична партія Закарпатської України — натхненник і організатор боротьби трудящих Закарпаття за возз'єднання з Радянською Україною (жовтень 1944 — червень 1945), «Наукові записки Ужгородського державного університету», т. ХХІХ, Ужгород, 1957, стор. 249).

⁵ Газ. «Закарпатська правда» від 15 листопада 1944 р.

пада організаційний комітет встановив точну дату відкриття конференції і місце її роботи, а також накреслив практичні заходи щодо сповіщення і збирання делегатів¹.

Виходячи з конкретних умов, що склались після визволення Закарпаття, конференція проголосила створення окремої Комуністичної партії Закарпатської України.

На конференції був обраний ЦК КП Закарпатської України, до складу якого ввійшли І. І. Туряниця, І. М. Ваш, І. Ледней, П. П. Варга, Д. М. Тарахонич, М. В. Климпотюк та інші, всього 23 чоловіки².

Конференція прийняла два історично важливі рішення: резолюцію «Про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною»³ і резолюцію «Про чергові завдання Комуністичної партії Закарпатської України»⁴.

В цих документах було показано тяжке минуле трудящих Закарпаття, історичні перспективи, які відкривались перед ними після визволення краю, та завдання, що повставали в зв'язку з цим перед комуністами. Зокрема, в резолюції «Про чергові завдання Комуністичної партії Закарпатської України» вказувалось, що в результаті визволення Закарпатської України Радянською Армією, знищення фашистського режиму вперше за багатомісячну історію створились такі міжнародні і внутрішні обставини, коли закарпатський народ дістав можливість вільно, без втручання сторонніх сил вирішувати питання свого національного, економічного, соціального, культурного і державного розвитку.

Тут же підкреслювалось, що «основне питання, яке постало перед Закарпатською Україною, є питання про об'єднання в єдину сім'ю з народом Радянської України, тому що без такого об'єднання, як учить історія, неминучі дальші злидні, поневолення і загибель закарпатського народу»⁵. Саме тому КП Закарпатської України вбачала головний свій обов'язок в тому, щоб всіма засобами підтримувати сили народу і очолювати його для остаточного розгрому гітлерівської тиранії і розв'язання національного, культурного і соціального питання шляхом об'єднання з Радянською Україною⁶.

Конференція накреслила важливі заходи в галузі соціальних перетворень і поставила перед партією одним з головних її завдань — боротьбу з безземеллям шляхом ліквідації поміщицьких земель і передачі їх безкоштовно у власність безземельним і малоземельним селянам через народні комітети; вимагала відміни встановленої за часів німецько-угорської фашистської окупації системи податків з селян, а також надання селянам необхідної матеріальної допомоги, особливо тим, хто потерпів від окупації⁷. Надзвичайно важливе значення в справі соціальних перетворень мало проголошення конференцією програмного рішення про націоналізацію банків, заводів і фабрик і передачу їх у власність народу⁸.

Важливі заходи конференція накреслила і щодо поліпшення умов праці робітників і селян, піднесення їх матеріального і культурного рівня. Зокрема, конференція проголосила про встановлення на підприєм-

¹ Газ. «Закарпатська правда» від 17 листопада 1944 р.

² Архів Закарпатського обкому КП України, ф. 1, оп. 4—1, од. зб. 9, арк. 92.

³ Там же, арк. 68—75.

⁴ Там же, арк. 27—31.

⁵ Там же, арк. 27.

⁶ Там же, арк. 28.

⁷ Там же, од. зб. 1, арк. 29.

⁸ Там же, од. зб. 9, арк. 84.

ствах 8-годинного робочого дня і забезпечення роботою всіх трудящих, про відновлення профспілкових організацій робітників тощо¹.

Нарешті, одним з найважливіших було рішення конференції про необхідність скликати з'їзд Народних комітетів, які повсюдно виникли як органи боротьби проти німецько-фашистських окупантів, а пізніше перетворились в органи місцевої влади. Велику увагу конференція приділила питанню організації допомоги Радянській Армії в її боротьбі проти німецько-фашистських загарбників.

Розв'язати завдання, намічені конференцією, можна було лише революційним шляхом. Це зовсім не означало, що партія і народ стояли перед неминучістю громадянської війни, збройної боротьби. Прихід Радянської Армії, розгром нею органів військової окупаційної влади, а також розпуск профашистських партій і угруповань та інші заходи запобігали неминучості громадянської війни. Здійснити величезної ваги соціальні і національні перетворення можна було, лише подолавши опір експлуататорських класів при революційній самодіяльності трудящих.

Виконати цю важливу історичну місію міг тільки робітничий клас у союзі з селянством під керівництвом Комуністичної партії. В свою чергу Комуністична партія могла забезпечити таке керівництво тільки при наявності організаційної міцності і боездатності своїх організацій. Проте стан партійних організацій в краю, особливо низових, був досить тяжкий. Партійних організацій як чітко організаційно оформлених одиниць не існувало. В більшості це були окремі комуністи або групи комуністів, які уціліли від розгрому реакції і продовжували партійну роботу. Перед КП Закарпатської України постало першочергове завдання — відродити низові партійні організації і спиратися на них в усій дальшій своїй діяльності. Ця робота була проведена за досить короткий строк: на протязі листопада 1944 — січня 1945 рр.².

Уже на першому засіданні ЦК партії Закарпатської України, яке відбулось 27 листопада 1944 р., було обговорено і в основному схвалено структуру апарату ЦК, а також окружних комітетів партії. Тоді ж були підбрані і затверджені керівники головних відділів ЦК, призначені секретарі окружних і міських комітетів партії та затверджено редактора центрального партійного органу — газети «Закарпатська правда»³. Призначення секретарів окружкомів і міськкомів партії було тимчасовим явищем, продиктованим існуючим становищем.

Робота по створенню партійних організацій проводилась в основному в двох напрямках: відновлювались партійні організації, що існували раніше, з другого боку, в партію приймалися нові члени і створювались нові партійні організації і партійні групи.

Призначені ЦК КП Закарпатської України секретарі окружних і міських комітетів партії організовували роботу по виявленню і взяттю на облік колишніх членів КПЧ. Після того як ця робота була проведена, в більшості округів відбулись окружні і міські партійні конференції (а в ряді місць партійні збори), на яких були обрані окружні і міські комітети партії. Уже до кінця 1944 р. такі конференції відбулись в Мукачівській⁴, Ужгородській⁵, Хустській⁶, Велико-Березнянській⁷ та інших округах.

¹ Архів Закарпатського обкому КП України, ф. 1, оп. 4—1, од. зб. 7, арк. 1.

² Там же, ф. 4, оп. 4—1, од. зб. 9, арк. 28.

³ Там же, ф. 4, оп. 4—1, од. зб. 2, арк. 1—4.

⁴ Газ. «Закарпатська правда» від 15 листопада 1944 р.

⁵ Газ. «Закарпатська правда» від 19 листопада 1944 р.

⁶ Архів Закарпатського обкому КП України, ф. 4, оп. 4—1, од. зб. 35, арк. 1.

⁷ Там же, од. зб. 6, арк. 1—2.

До виборів окружкомів і їх бюро питання про переведення виявлених і взятих на облік колишніх членів КПЧ в КП Закарпатської України вирішували спеціальні комісії, які було створено за вказівкою ЦК КП Закарпатської України. Працювали ці комісії під керівництвом секретарів окружних і міських комітетів партії. Після того як були проведені вибори окружкомів і їх бюро, комісії були ліквідовані, а питання про переведення і прийом вирішували бюро окружних та міських комітетів партії. Всі матеріали про відновлення старих членів партії остаточно затверджувались ЦК КП Закарпатської України.

Переважаюча більшість старих членів партії гідно тримала високе звання комуніста і виправдала довіря партії і народу самовідданою боротьбою проти німецько-угорських фашистів. Але були й такі, що зрадили народ і опинились на боці ворога.

Прийом нових членів партії був не легкою справою в умовах Закарпаття з його складним класовим і національним поділом. Щоб запобігти помилкам у цій важливій справі і полегшити роботу особливо первинних партійних організацій, ЦК КП Закарпатської України надіслав спеціальну інструкцію для секретарів окружних комітетів, в якій був детально розроблений порядок прийому нових членів партії. Пред'являючи великі вимоги до вступаючих, інструкція, зокрема, вказувала, що «членом КПЗУ може бути робітник, селянин, інтелігент, що живе із своєї власної праці, який себе нічим не запламував під час мадьярської окупації, який не перебував у інших реакційних і націоналістичних партіях, який тепер проявив себе як справжній борець за долю і щастя свого народу, за возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною»¹.

Одним із головних обов'язків первинних партійних організацій була виховна робота, піднесення політичної свідомості трудящих мас.

Інструкція визначала завдання роботи партійних організацій на виробництві, в селі, їх права і обов'язки. Так, партійним організаціям на виробництві надавалось право контролю за роботою державних підприємств і нагляду за роботою приватних підприємств (разом з проф-організаціями). В завдання сільських партійних організацій входило: керівництво сільськими народними комітетами, політична робота серед селян.

В інструкції вказувалось, як оформляти партійні документи і вести партійне господарство, визначався порядок сплати членських внесків та їх розміри².

Велика робота, проведена центральними і місцевими органами щодо перетворення в життя настанов цієї інструкції та інших організаційних заходів, дала свої позитивні наслідки.

Так, уже в грудні 1944 р. в Іршавській окрузі відновили свою роботу 20 партійних комітетів³. На початку 1945 р. партійні організації існували в 13 селах Великоберезнянської округи⁴. На цей же час відновили роботу парторганізації, що існували раніш, і були створені нові на електростанції, каменоломні, цегельному заводі та багатьох інших підприємствах і установах Ужгорода⁵. На кінець лютого 1945 р. в Мукачівській окрузі вже працювало 50 первинних партійних організацій⁶. З та-

¹ Архів Закарпатського обкому КП України, ф. 41, оп. 4—1, од. зб. 46, арк. 1.

² Там же, ф. 4, оп. 1, од. зб. 46, арк. 2—3.

³ Газ. «Закарпатська правда» від 4 грудня 1944 р.

⁴ Газ. «Закарпатська правда» від 7 січня 1945 р.

⁵ Там же.

⁶ Газ. «Закарпатська правда» від 28 лютого 1945 р.

ким же успіхом відновлювались і створювались нові партійні організації в інших округах краю.

В результаті проведеної роботи уже на час II Пленуму ЦК КП Закарпатської України, який відбувся в березні 1945 р. і підвів підсумки проведеної роботи, партійна організація налічувала в своєму складі 238 первинних партійних організацій, які об'єднували в своїх рядах 3233 члени партії. За соціальним станом в партії переважали робітники і селяни (1645 робітників, 1586 селян і 162 інтелігенти). За національним складом члени партії розподілялись так: українців 2681 чоловік, угорців — 302 чоловіки, словаків — 165 чоловік, євреїв — 75 чоловік¹.

Низові партійні організації об'єднувались у первинні, а останні — в округні на чолі з окружним комітетом. Всього таких окружкомів відповідно до адміністративного поділу було 12, а пізніше — 13. В Ужгороді і Мукачеві були створені також міські комітети².

Партія була побудована на засадах демократичного централізму, який забезпечував єдність і боєздатність її рядів.

Надзвичайно важливе значення в зміцненні партійних організацій відігравав добір і виховання її кадрів. Тому ЦК КП Закарпатської України приділяв таку велику увагу цьому питанню. Зокрема, Центральний Комітет висував на керівні пости комуністів, переважно із робітників і селян, які пройшли сувору школу боротьби з ворогами трудящих.

Враховуючи велику роль ідеологічної підготовки працівників, ЦК партії проводив значну роботу по політичному навчанню кадрів. Так, уже на початку 1945 р. було організовано 22 партійні школи, в яких навчалось 752 чоловіки з числа партійного активу і позапартійних³. У квітні того ж року в Ужгороді були відкриті тримісячні курси по підготовці кадрів для окружних і міських партійних комітетів, Народних комітетів і комітетів Спілки молоді Закарпатської України, на яких навчалось спочатку 120 чоловік⁴.

Велика увага приділялась також ідейно-теоретичному навчанню усіх членів партії шляхом організації шкіл політичної освіти при окружкомі та міськкомі партії і в первинних партійних організаціях. Наприклад, Ужгородський міський комітет уже в січні 1945 р. відкрив таку школу для партійного активу й інтелігенції. Школу відвідувало 120 слухачів, серед яких були секретарі первинних парторганізацій, члени міськкому, вчителі⁵. Такі школи працювали й при інших окружкомі та міськкомі партії. В своїй повсякденній роботі партія спиралася на різні робітничі, селянські і молодіжні масові організації. Але становище цих масових організацій в перший період їх діяльності було теж досить тяжким. Перш за все необхідно було забезпечити партійний вплив і партійне керівництво в них.

Як уже зазначалось, ще в процесі боротьби трудящих проти німецько-угорської фашистської окупації в селах і містах стихійно виникали Народні комітети як органи збройної боротьби. Після визволення Закарпаття повсюди були створені сільські, міські і округні Народні ко-

¹ Архів Закарпатського обкому КП України, ф. 4, оп. 4—1, од. зб. 9, арк. 41. З наведених даних видно, що твердження В. В. Хайнаса про те, що уже напередодні своєї першої конференції Комуністична партія Закарпатської України налічувала в своїх рядах 3520 чоловік, є явним перебільшенням. (Див. В. В. Хайнас, назв. праця, стор. 250).

² Архів Закарпатського обкому КП України, ф. 4, оп. 4—1, од. зб. 9, арк. 41.

³ Там же, оп. 1, од. зб. 31, арк. 8.

⁴ Там же, од. зб. 9, арк. 42.

⁵ Газ. «Закарпатська правда» від 28 березня 1945 р.

мітети як органи народної влади на місцях. Народні комітети створювались на виборній основі. В окремих місцях в органи народної влади намагались пробратись ворожі елементи, і подекуди це їм удавалось. Партії і трудящим було відомо, що успішна діяльність Народних комітетів у значній мірі залежала від того, хто їх буде очолювати. Ось чому КП Закарпатської України провела велику роботу, щоб забезпечити в них партійне керівництво шляхом висування на керівні пости відданих справі комуністів. Про це красномовно свідчать такі дані: із 561 обраного голови сільських Народних комітетів — 40% були комуністи; більше половини голів окружних Народних комітетів теж були комуністи (7 із 13). Половина членів Народної Ради, обраної на I з'їзді Народних комітетів, була комуністи (8 із 16)¹. Там, де до Народних комітетів та їх керівництва пробрались ворожі елементи, ЦК КП Закарпатської України вимагав розпуску і виборів нового їх складу.

Ці заходи Центрального Комітету відіграли надзвичайно важливу роль у налагодженні успішної діяльності органів дійсно народної влади, якими були Народні комітети.

Велику роботу провела партія по створенню профспілок. Першочергове значення в цьому відіграв підготовлений і проведений за допомогою партії перший з'їзд профспілок, який відбувся 21 січня 1945 р. На з'їзді була обрана Рада профспілок і накреслено конкретний план дій².

Профспілкова організація за короткий строк стала однією з найбільш масових організацій, яка уже за станом на 14 травня 1945 р. налічувала в своєму складі 122 профгрупи, що об'єднували в своїх рядах 7341 члена профспілки. Профспілкові організації проводили значну роботу по культурному і побутовому обслуговуванню робітників і службовців³.

Велику допомогу партійній організації у вихованні молоді подавала Спілка молоді Закарпатської України, створена на першому з'їзді молоді Закарпаття в грудні 1944 р. На 1 січня 1946 р. в Спілку молоді входила вже 461 первинна організація із загальною кількістю членів 9458 чоловік⁴.

Були створені й інші робітничі і селянські організації. Зокрема, з метою згуртувати селян навколо рішень I з'їзду Народних комітетів, йдучи назустріч вимогам селян, за рішенням Секретаріату ЦК КП Закарпатської України від 27 лютого 1945 р. відновила свою роботу «Спілка працюючого селянства», ліквідована чеським урядом в 1934 р.⁵

Спіраючись на створені робітничі і селянські масові організації, Комуністична партія Закарпатської України піднімала трудящих на здійснення корінних соціальних і національних перетворень.

Комуністична партія Закарпатської України і її Центральний Комітет провели велику роботу по згуртуванню комуністів і народу на боротьбу за здійснення маніфесту I з'їзду Народних комітетів про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. Про це свідчить і той факт, що тільки до кінця 1944 р. було зібрано понад 100 тис. підписів під маніфестом з'їзду⁶. А взагалі під цим історичним документом підписалось все доросле населення Закарпатської України⁷. Під

¹ Архів Закарпатського обкому КП України, ф. 4, оп. 4—1, од. зб. 9, арк. 42.

² Там же, арк. 59.

³ Там же, од. зб. 10, арк. 158.

⁴ Там же, ф. 1, оп. 1—1, од. зб. 147, арк. 26.

⁵ Там же, ф. 4, оп. 4—1, од. зб. 32, арк. 23.

⁶ Там же, од. зб. 2, арк. 8.

⁷ Газ. «Закарпатська правда» від 1 липня 1945 р.

керівництвом ЦК були опрацьовані і видані найважливіші декрети Народної Ради з основних питань економічного і політичного будівництва, спрямованого на поліпшення добробуту трудящих.

Комуністична партія Закарпатської України здійснила віковичні мрії селян, батраків і бідняків про землю. 29 листопада 1944 р. Народна Рада прийняла спеціальний декрет «Про наділення землею безземельних і малоземельних селян, робітників і службовців Закарпатської України»¹. На основі цього декрету були конфісковані землі у мадярських та німецьких поміщиків і ворогів народу, безгосподарські, а також землі, вилучені від поміщиків і багатіїв понад встановлену максимальну норму і розподілені серед безземельних та малоземельних селян. Органами народної влади було конфісковано всього 113 274 катастральні угри землі і наділено нею 42 686 селянських господарств, з яких 25 124 господарства зовсім не мали землі до проведення земельної реформи². Вперше в історії Закарпаття було проведено переселення найбіднішого селянства з Верховини на рівнину.

Комуністична партія і керовані нею органи народної влади провели велику роботу по відбудові зруйнованого німецько-угорськими окупантами народного господарства. Вже до березня 1945 р. були відбудовані найважливіші залізничні мости і в основному налагоджено роботу залізниць; відновлено роботу засобів зв'язку і пошти; відбудовано і пущено в експлуатацію понад 250 великих і середніх промислових підприємств, які стали виготовляти продукцію для військ Радянської Армії і населення. Серед діючих були Перечинський, Свалявський, Великобичківський хімзаводи, Солотвинські солекопальні, вугільна шахта в Ільниці та ін.³

Партійні організації подали селянам велику допомогу порадами про раціональне ведення господарства, а також організацією взаємодопомоги в обробітку землі. Біднішому селянству була надана значна допомога робочою і племінною худобою, дрібним сільськогосподарським реманентом, посівним матеріалом тощо. Особливо велика роль в організації допомоги належала уряду Радянської України. Тільки до літа 1945 р. трудящі Закарпаття одержали від УРСР лише на посів 5742 т зерна. Крім того, селянам було передано близько 500 робочих коней та 360 корів⁴. Посівний матеріал одержали 59 673 селянських господарств⁵. В результаті проведеної роботи селяни успішно закінчили весняні польові роботи; намічений план сіви 1945 р. був виконаний на 120 процентів⁶.

Незабаром після визволення було здійснено важливу програмну вимогу Комуністичної партії — про 8-годинний робочий день, запроваджено соціальне страхування і безкоштовну медичну допомогу робітникам і селянам. Велике значення в поліпшенні умов життя трудящих відіграла та величезна матеріальна допомога, яку надавав населенню Закарпаття Радянський Союз.

Велика робота була проведена Комуністичною партією Закарпатської України по організації допомоги Радянській Армії в остаточному розгромі німецько-фашистських загарбників. Тільки одних добровольців у Радянську Армію вступило 23 тис. закарпатців. На будівництво

¹ Архів Закарпатського обкому КП України, ф. 4, оп. 4—1, од. зб. 8, арк. 3.

² Там же, сд. зб. 9, арк. 115. (Катастральний угр = 0,57 га).

³ Там же, арк. 60.

⁴ Газ. «Закарпатська правда» від 8 липня 1945 р.

⁵ Архів Закарпатського обкому КП України, ф. 4, оп. 4—1, од. зб. 9, арк. 116.

⁶ Там же, арк. 69.

ескадрильї літаків «Молодь Закарпаття» було зібрано близько 200 тис. крон та 55 тис. пенгів¹.

Таким чином, заходи, що їх проводила Комуністична партія і керовані нею органи народної влади, були спрямовані на захист інтересів трудящих, на ліквідацію старого, ненависного народів буржуазно-поміщицького ладу і створення нового суспільного ладу, на ще більше зближення Закарпаття з своєю матір'ю — Радянською Україною і всім Радянським Союзом.

Велика робота, проведена Комуністичною партією Закарпатської України по організації мас на остаточний розгром німецько-угорських загарбників, на здійснення корінних соціально-економічних перетворень у Закарпатті, на відродження і розвиток господарства і культури краю, привела до значного зростання і зміцнення її рядів. Напередодні III пленуму, що відбувся в липні 1945 р., було 403 первинні партійні організації, які об'єднували в своїх рядах 4590 членів партії².

Необхідно відзначити, що в зміцненні рядів КП Закарпатської України і їх рості відіграла велику роль та допомога, яку надавали уряд Радянської України і ЦК КП(б)У на чолі з М. С. Хрущовим, як це відзначав секретар ЦК КП Закарпатської України тов. Туряниця в своїй доповіді на II пленумі ЦК³. Ця допомога надавалася головним чином шляхом порад в організаційних питаннях. Секретаріат ЦК КП Закарпатської України боровся за подолання недоліків у своїй роботі, намагаючись будувати її на основі використання багатющого досвіду ЦК КПРС і ЦК КП України. Велику допомогу в цьому подавав представник ЦК КП України А. Т. Чеканюк («Андрійко»), який брав участь у відродженні комуністичної організації, а після створення окремої партії був обраний до складу секретаріату її Центрального Комітету.

Прагнення закарпатського народу до возз'єднання з Радянською Україною ще більше зросло після успішного закінчення Великої Вітчизняної війни. Йдучи назустріч незламній волі і бажанню трудящих, Закарпатська Україна була возз'єднана з Радянською Україною на основі дружньої угоди від 29 червня 1945 р. між урядами Союзу РСР і Чехословацької республіки. Возз'єднання Закарпатської України з своєю Батьківщиною — Україною і вступ у братерську сім'ю народів Радянського Союзу відкрили шлях перед закарпатським народом у щасливе і радісне майбутнє.

Возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною вимагало зміни форм організації і методів роботи Комуністичної партії Закарпатської України. За пропозицією ЦК КП(б)У рішенням ЦК ВКП(б) від 15 грудня 1945 р. Комуністична партія Закарпатської України була прийнята до складу ВКП(б)⁴. Для керівництва повсякденною діяльністю партійних організацій на основі цього ж рішення створювалися керівні партійні органи: Закарпатський обком, два міськкоми і тринадцять окружкомів КП(б)У. Рішенням ЦК ВКП(б) від 5 січня 1946 р. був затверджений раніш обраний склад бюро Закарпатського обкому КП(б)У⁵.

Діяльність обкому КП(б)У, як і керованих ним партійних організацій, була спрямована на дальший розвиток і зміцнення народної влади, на забезпечення розвитку всіх галузей промисловості, сільського господарства і культури.

¹ Архів Закарпатського обкому КП України, ф. 4, оп. 4—1, од. зб. 9, арк. 63.

² Там же, оп. 1, од. зб. 182, арк. 180.

³ Там же, оп. 4—1, од. зб. 9, арк. 38.

⁴ Там же, ф. 1, оп. 4—1, од. зб. 147, арк. 1.

⁵ Там же.

Поряд з цією роботою перед обласною партійною організацією по-стали надзвичайно відповідальні завдання з організаційно-партійної роботи. Справа полягала не тільки в тому, що необхідно було перебудувати організаційну структуру партійних організацій у відповідності з організаційними принципами ВКП(б). Головне полягало в тому, що рішення ЦК ВКП(б) про прийом КП Закарпатської України до складу ВКП(б) ні в якій мірі не означало механічного злиття першої з останньою. Це суперечило б вимозі статуту нашої партії про індивідуальний прийом у члени ВКП(б).

ЦК ВКП(б) прийняв рішення про проведення обміну партдокументів членів КП Закарпатської України¹. Головна мета, яка переслідувалась при проведенні обміну партійних документів членів КП Закарпатської України,— ретельно перевірити склад партійних організацій і рішуче очистити їх від ворожих елементів.

Безпосередня робота по обміну партдокументів була розпочата в квітні 1946 р. Перед цим відбувалася підготовка до проведення цього заходу. Зокрема, обласний комітет КП(б)У провів велику роботу по добору і затвердженню членів окружкомів і міськкомів КП(б)У, які проводили основну роботу по обміну партійних документів. У кінці березня за спеціальною постановою бюро обкому КП(б)У була проведена одноденна нарада перших і других секретарів міськкомів і окружкомів, де обговорювалось питання про хід підготовки та порядок проведення обміну партійних квитків². Обмін продовжувався кілька місяців і був закінчений в основному до липня 1946 р.

Про відсутність необхідної пильності, зайву поспішність і огульний підхід до справи прийому в партію свідчить багато фактів. Так, наприклад, Мукачівський окружком КП Закарпатської України 31 січня 1945 р. на своєму засіданні відновив у партії 84 колишніх члени і заново прийняв 63 чоловіки³. Звичайно, що при такій кількості прийнятих неможливо ретельно їх перевіряти. До того ж, треба мати на увазі, що вступаючі кандидатського стажу не проходили.

В ряді випадків заяви про прийом до партії окружками розглядалися заочно, без особистої присутності того, кого приймали. Так, наприклад, на засіданні Перечинського окружкому КП Закарпатської України 12 травня 1945 р. було прийнято в члени партії 62 чоловіки, з них 54 чоловіки — заочно⁴. В деяких окружкомках і міськкомках в перші місяці прийому до партії не проводилось ніякого документального оформлення, чим користувались ворожі елементи⁵.

Необхідно відзначити, що поспішність проявляли деякі окружкоми і міськкоми й пізніше, при прийомі у ВКП(б) і обміні партдокументів. Допускались при цьому помилки й іншого характеру. Поряд з відмовленням у видачі партквитків особам, які не заслуговували носити високе звання члена ВКП(б), нерідко відмовляли деяким товаришам безпідставно, за так звану пасивність. На ці й інші помилки вказав обком КП(б)У у своєму рішенні від 11 липня 1946 р. Накреслені у ньому заходи допомогли покінчити з недоліками і успішно завершити обмін партдокументів.

¹ Архів Закарпатського обкому КП України, ф. 1, оп. 4—1, од. зб. 147, арк. 2.

² Там же, ф. 1, оп. 1, од. зб. 213, арк. 337.

³ Там же, ф. 10, оп. 10—1, од. зб. 1, арк. 4—19.

⁴ Партійний архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 1—18, од. зб. 2694, арк. 30.

⁵ Архів Закарпатського обкому КП України, ф. 1, оп. 1, од. зб. 146, арк. 383.

Проведена робота по перевірці особового складу і обміну партдокументів привела до значного організаційного зміцнення партійних організацій області. Одночасно з видачею партквитків організаційно оформлялись партійні організації. Завершальним етапом цього були вибори керівних партійних органів, які проводились з 14 липня по 11 вересня 1946 р. Згідно з рішенням ЦК КП(б)У у всіх первинних організаціях були проведені звітно-виборчі збори, а також окружні і міські партійні конференції¹.

Про організаційну міцність партійної організації Закарпаття на той час, її зв'язки з масами і вплив на маси свідчить кількість партійних організацій. Так, уже на кінець листопада 1946 р. в області було 526 первинних партійних організацій, 6 кандидатських і 17 партійно-комсомольських груп, які об'єднували в своєму складі близько 5 тис. членів і кандидатів ВКП(б), не рахуючи тих, хто перебував на тимчасовому обліку².

Хоч партійні організації в більшості були нечисленними, але вони охоплювали майже всі найважливіші галузі господарської, культурної і державної роботи. Це давало можливість комуністам тримати тісні зв'язки з широкими масами робітників і селян і впливати на них. В наступні роки кількість партійних організацій області і число об'єднаних в них комуністів значно збільшилась.

Закінченням роботи по обміну партійних документів, по суті, був завершений прийом КП Закарпатської України у ВКП(б). На цьому і закінчується існування окремої Комуністичної партії Закарпатської України, яка відіграла надзвичайно велику роль в історичній долі закарпатського народу.

В складі Комуністичної партії Радянського Союзу комуністична організація Закарпаття під керівництвом ЦК КПРС і ЦК КП України швидко перетворилась в один з її бойових загонів. Про це свідчать великі успіхи Закарпаття і нагородження області орденом Леніна.

¹ Архів Закарпатського обкому КП України, ф. 1, оп. 1, од. зб. 146, арк. 385.

² Там же, арк. 386.

Л. Д. ПАК

ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОЮ ПАРТІЄЮ КОРЕЇ ДОСВІДУ КПРС У ПРОМИСЛОВОМУ БУДІВНИЦТВІ

Визволення Кореї від японського іґа Радянською Армією в серпні 1945 р. створило необхідні передумови для розгортання народно-демократичної революції.

Наявність народної влади і послідовне здійснення антифеодальних, демократичних заходів створили можливість успішного вирішення завдань соціалістичної революції і, насамперед, націоналізації промисловості. Необхідність націоналізації промисловості диктувалась усім розвитком економіки Кореї.

На протязі 40 років у всіх галузях корейської промисловості панував японський капітал, який в 1942 р. становив 74% загальної суми всіх капіталовкладень у промисловість Кореї¹. Японські колонізатори розвивали тільки ті галузі промисловості, які найкраще обслуговували економіку Японії і дозволяли грабувати країну та експлуатувати корейських робітників. Так, наприклад, посилений розвиток гірничорудної промисловості давав можливість зажерливим японським імперіалістам по-хижацькому експлуатувати величезні природні багатства Кореї. В 1940 р. загальна вартість цієї галузі обчислювалась у 280 млн. вон. що становило близько 20% усієї промислової продукції Кореї².

В обробній промисловості японські імперіалісти насаджували переважно такі галузі легкої промисловості, як харчова, текстильна та ін. В 1931—1937 рр. з 4613 корейських заводів 2172 були заводами харчової промисловості³. Але й ці галузі працювали не для задоволення потреб корейського народу, а виготовляли напівфабрикати, призначені для вивозу в Японію. Машинобудування становило мізерну частку в промисловій продукції країни. Так, у 1929 р. воно становило 1,3%, в 1943—6,1% всього промислового виробництва⁴. Таким чином, у своїх імперіалістичних інтересах японські колонізатори надавали промислового розвитку Кореї потворно одностороннього характеру.

Перед Трудовою партією Кореї і корейським народом одразу після визволення посталो завдання ліквідувати ці наслідки панування японських колонізаторів.

Історичний досвід Радянського Союзу вчить, що основою національ-

¹ «Очерки по истории освободительной борьбы корейского народа», М., 1953, стор. 273.

² Там же, стор. 267.

³ «Борьба народа Північної Кореї за демократичне будівництво за 4 роки після звільнення» (корейською мовою), Пхеньян, 1949, стор. 72.

⁴ «Корейская Народно-Демократическая Республика», Изд-во АН СССР, М., 1954, стор. 145.

ної економіки будь-якої країни є промисловість з її серцевиною—машинобудуванням. Без розвитку промисловості неможливе збереження економічної і національної незалежності держави, тим більш неможливе будівництво соціалізму, бо «єдиною матеріальною основою соціалізму,—як вчить Ленін,—може бути велика машинна промисловість, здатна реорганізувати і землеробство»¹.

Цей досвід учить також, що для створення й розвитку самостійної національної промисловості, здатної стати економічною основою нової народної влади і поступового соціалістичного будівництва, обов'язковою передумовою є ліквідація капіталістичної власності і встановлення суспільної власності на головні засоби виробництва, тобто націоналізація промислових і торговельних підприємств, а також банків.

Цим всесвітньоісторичним досвідом СРСР керувалась Трудова партія Кореї в організації промислового будівництва.

З ініціативи Трудової партії в Північній Кореї були націоналізовані промислові підприємства, банкові і торговельні установи, які належали японським імперіалістам і прояпонській корейській буржуазії. В той же час приватна власність національної буржуазії залишилась недоторканою.

Ця особливість націоналізації в Північній Кореї впливала з специфіки корейської революції. Внаслідок реакційної політики американських імперіалістів та зрадництва лісинманівської кліки Корея була штучно поділена на дві частини. Південна частина країни перетворилась в колонію американських імперіалістів. Тому перед корейською революцією постало завдання об'єднати Корею в єдину незалежну демократичну державу. Виходячи з цих завдань революції, Трудова партія проводила тактику єдиного фронту, яка вимагала залучення на бік народної влади всіх патріотичних елементів корейської буржуазії. Таким чином, переважно антиімперіалістичний характер націоналізації промисловості в Північній Кореї був обумовлений антиімперіалістичним завданням революції і тактикою єдиного фронту, що впливала звідси.

Націоналізація промисловості, транспорту, засобів зв'язку та банків назавжди ліквідувала панування японського монополістичного капіталу і крупної корейської буржуазії, знищила економічну основу жорстокої експлуатації та національного гніту корейських трудящих. Вона ліквідувала ґрунт для економічного втручання з боку імперіалістичних держав і створила умови для швидкого та всебічного розвитку національної економіки.

Націоналізація промисловості була економічною основою диктатури пролетаріату, бо внаслідок усупільнення головних засобів виробництва робітничий клас став економічно пануючим класом у системі народної демократії, а державний сектор—провідним в економіці країни. Таким чином, націоналізація промисловості поклала початок соціалістичному перетворенню всього економічного базису, встановленню диктатури пролетаріату в рамках народної демократії.

Спираючись на державний сектор, народна влада боролась за створення національної економіки, насамперед, промисловості.

Промислове будівництво в Північній Кореї було зв'язане з надзвичайно великими труднощами, бо в спадщину від японських імперіалістів народна влада одержала зруйновану промисловість.

Тікаючи з Кореї, колонізатори зруйнували 19 електростанцій, затопили 64 і зруйнували 178 шахт і рудників. Доценту були зруйновані 6 найбільших підприємств країни, в тому числі металургійні заводи.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 32, стор. 422.

в Чендіні і авіаційний завод у Пхеньяні, 47 заводів і фабрик були зруйновані частково¹.

Крім того, в результаті 40-річного панування японців Корея майже не мала своїх національних кадрів — кваліфікованих робітників і особливо керівних працівників, здатних управляти економікою країни. Штучний поділ країни на дві частини не тільки позбавив промислову Північ сировинно-продовольчої бази Півдня, а й роз'єднав багато галузей промисловості, пов'язаних між собою.

У таких складних і важких умовах Трудова партія Північної Кореї творчо використала історичний досвід непу в Росії. Партія проводила політику не тільки збереження промислових підприємств національної буржуазії, а й максимального використання ініціативи, господарського досвіду окремих підприємців і торговців, використання капіталу національної буржуазії в інтересах розвитку всієї національної економіки країни.

Однак в ході проведення закону про націоналізацію промисловості в ряді міст з боку окремих парторганізацій і місцевих народних комітетів допускались лівацькі дії, спрямовані на конфіскацію і націоналізацію окремих підприємств та майна національної буржуазії. Ця обставина примусила Тимчасовий Народний Комітет Північної Кореї прийняти 4 жовтня 1946 р. спеціальну постанову «Про охорону прав приватної власності і про заходи підтримки приватної ініціативи в промисловості й торгівлі».

В постанові вказувалось, що конфіскація рухомого й нерухомого майна, яке є приватною власністю корейських громадян, може бути проведена у виняткових випадках і тільки на підставі рішення народного суду або спеціальної постанови Тимчасового Народного Комітету². Відповідно до цієї постанови підприємства, приміщення, установи, які є приватною власністю корейських громадян, не підлягали націоналізації.

На підставі цієї постанови з метою заохочування приватної ініціативи в промисловості і торгівлі дозволялось відповідним департаментам і провінціальним народним комітетам в разі потреби (наприклад, якщо підприємства не можуть бути швидко відбудовані силами держави) здати в оренду або продати національним промисловцям і торговцям окремі заводи, фабрики, шахти, лісорозробки, рибні промисли та ін. (Мова йшла про дрібні підприємства, в яких число робітників не перевищувало 50 чоловік). Крім того, приватним промисловцям і торговцям надавались короткострокові кредити на звичайних умовах кредитування.

Згідно з законом від 25 листопада 1946 р. «Про розвиток промисловості й торгівлі в Північній Кореї» встановлювалось суворе додержання приватними підприємствами встановленого державою плану і категорично заборонялась здача в оренду підприємств, куплених або орендованих приватними особами без згоди відповідних народних комітетів. Приватним торговцям категорично заборонялась купівля-продаж товарів поза визначеними народною владою публічними місцями (ринками, магазинами) і не за встановленими нею цінами.

Всі ці обмеження були спрямовані проти можливості концентрації і монополізації промислових і торговельних підприємств і установ у руках окремих капіталістів, проти можливості посилення позицій капіталізму в цілому. Крім того, всі приватні підприємства підлягали контролю з боку органів народної влади.

¹ Кім Ір Сен, Збірник доповідей пре народногосподарські плани (корейською мовою), Пхеньян, 1948, стор. 6.

² «Конституция и основные законодательные акты КНДР», М., 1952, стор. 146.

Так національна буржуазія одержала змогу працювати з вигодою для себе і на користь держави. Але капіталістичні елементи, становлячи в цілому невелику питому вагу в економіці країни, були усунуті від керівництва економічним життям країни і підпорядковувались державному секторові.

Поряд з цими заходами, які були проведені Трудовою партією і народною владою в галузі промисловості, велике значення для успішного будівництва національної економіки мало введення продподатку. 27 липня 1946 р. за рішенням Центрального Комітету партії Тимчасовий Народний Комітет Північної Кореї прийняв постанову про натуральний сільськогосподарський податок, на підставі якої селянство Північної Кореї було звільнене від сплати грошових податків (як поземельного, так і прибуткового), замість яких вводився натуральний податок в розмірі 25% урожаю кожної культури¹. Частина свого урожаю, яка залишалася, селяни могли використовувати за власним розсудом. Поряд з політикою допущення національного капіталу в промисловість введення натурподатку сприяло не тільки бурхливому розвитку продуктивних сил та успішній відбудові і розвитку народного господарства, а й посиленню товарообороту в країні і на цій основі зміцненню економічного зв'язку між містом і селом.

Таким чином, економічна політика, яка проводилась Трудовою партією в Північній Кореї в довоєнний період (1945—1950 рр.), була подібна до непу, відрізняючись лише тим, що була спрямована не на ліквідацію капіталістичних елементів взагалі, а на використання ініціативи і творчої сторони приватнокапіталістичних елементів для обмеження їх експлуататорської тенденції. Політика використання та заохочення приватнокапіталістичних елементів вела до послідовного послаблення позицій капіталізму в цілому, посилення державного сектора економіки, зміцнення союзу робітничого класу з селянством, який є основою диктатури пролетаріату.

Марксизм-ленінізм вчить, що на базі усупільнення засобів виробництва після того, як закон конкуренції та анархії виробництва втрачає свою силу, починається діяння закону планемірного розвитку народного господарства. В Північній Кореї в результаті націоналізації промисловості власністю держави стали 1034 найбільших промислових підприємств, що становило 90% усієї промисловості. Це створило необхідні умови для планового ведення народного господарства.

Виходячи із знання об'єктивних економічних законів, підтверджених практикою соціалістичного будівництва в СРСР, і творчо застосовуючи їх, Трудова партія Північної Кореї приступила до планового розвитку народного господарства. Його здійснення почалося з річного планування, оскільки для більш широкого перспективного планування не було ще достатніх умов. Трудова партія Північної Кореї виробила перший в історії не тільки Кореї, а й усього Сходу народногосподарський план на 1947 р., затверджений у лютому 1947 р. першим з'їздом народних комітетів Північної Кореї.

Основним завданням першого народногосподарського плану була ліквідація однобічності в економіці країни, створення умов для побудови самостійної національної економіки.

Хоч індустріалізація в плані не ставилася як безпосереднє завдання, але з самого початку планування народного господарства Трудова партія Північної Кореї враховувала досвід індустріалізації Країни Рад. Цей досвід вчить, що для відсталих і малорозвинених країн харак-

¹ «Конституция и основные законодательные акты КНДР», ст. р. 131.

терною особливістю промислового будівництва є не просто відбудова й розвиток промисловості, а відбудова й розвиток в першу чергу важкої промисловості.

Виконання цього завдання набагато полегшувалось виникненням світової соціалістичної системи, безкорисливою допомогою Радянського Союзу і всіх соціалістичних країн. При наявності світової соціалістичної системи, могутньої співдружності соціалістичних країн, розвитку спеціалізації і кооперування між ними відпала необхідність неодмінного створення в Північній Кореї всіх галузей важкої індустрії, як це довелося робити Радянському Союзу. Та це було б непосильним для неї завданням. Виходячи з цього, Трудова партія взяла курс на прискорену відбудову і розвиток тих галузей промисловості, для яких були в країні найбільш сприятливі природні і господарські умови.

В першому народногосподарському плані було накреслено завдання прискореної відбудови й розвитку добувної та хімічної промисловості, енергетики. Так, з 880 млн. вон всіх капіталовкладень в промисловість для чорної металургії було виділено 60 млн. вон, вугільної—103 400 тис., гірничої—39 500 тис., хімічної—100 млн., електропромисловості—36 млн. вон.

Вся промислова продукція в 1947 р. повинна була зрости у порівнянні з 1946 р. на 91%, у тому числі виробництво сталі в 5,7 раза, кам'яного вугілля—на 35%, антрациту—на 96% і т. ін.¹

В березні 1947 р. відбувся шостий пленум ЦК Трудової партії Північної Кореї, який обговорив питання «Про заходи практичної допомоги парторганізаціям у боротьбі за виконання народногосподарського плану на 1947 р.».

Великі завдання, накреслені першим народногосподарським планом, викликали величезний трудовий ентузіазм корейського народу. Робітничий клас, визволений від вікового ярма й експлуатації, виступив як наймогутніша творча сила нової Кореї, показуючи небачені ще зразки трудового героїзму.

Величезний досвід побудови соціалізму в СРСР вчить, що змагання є могутнім знаряддям, яке організовує і спрямовує самовіддану працю мільйонів людей. Від правильної організації й керівництва цим змаганням залежить успіх виконання накреслених планів.

Виконуючи рішення пленуму, партійні організації розгорнули по всій країні різні форми виробничого змагання, спрямованого на успішне виконання першого народногосподарського плану країни. Всього в 1947 р. у виробничі змагання включилося 604 підприємства, охопивши 178 тис. робітників².

У ході змагання народжувались десятки і сотні героїв праці, що перевиконували свої виробничі норми. До їх числа належать такі прославлені передовики праці, як шахтар Те Ду Сір, ткаля Тан Ун Сір та ін. У вільній радісній праці бурхливо почали проявлятися ініціатива і творчість талановитого корейського народу. Тільки за один 1947 р. було запроваджено 357 нових винаходів і раціоналізаторських пропозицій, які дали державі сотні мільйонів вон економії³.

Трудове і творче піднесення робітників стало основою зростання продуктивності праці. На кінець 1947 р. в порівнянні з 1946 р. вона

¹ «Закон про народногосподарський план на 1947 р. Збірник документів І з'їзду народних комітетів Північної Кореї» (корейською мовою), Пхеньян, 1947, стор. 20.

² Журн. «Нодонда» («Робітник»), 1949, № 8, стор. 33.

³ «Корейський центральний щорічник» (корейською мовою), Пхеньян, 1950, стор. 331.

зросла майже в два рази. Це—велике досягнення Трудової партії й робітничого класу Північної Кореї, бо «продуктивність праці,—вчить В. І. Ленін,—це, кінець кінцем, найважливіше, найголовніше для перемоги нового суспільного ладу»¹. Піднесення продуктивності праці даю можливість виконати план по валовій продукції промисловості на 102,5%, в тому числі валову продукцію державної промисловості збільшити на 126% у порівнянні з 1946 р.

В ході виконання першого народногосподарського плану виявилися такі основні недоліки, як недостатні знання й досвід членів партії, а звідси й слабе керівництво з боку парторганізацій підприємствами і недостатня боротьба за встановлення суворого порядку й дисципліни на виробництві. Аналізуючи досягнуті успіхи й допущені помилки, партія поставила перед усіма своїми членами завдання бути не тільки політичними організаторами, керівниками мас, а й будівниками, господарниками, що володіють усіма необхідними знаннями економічного будівництва.

Виконуючи це завдання, комуністи скрізь почали рух за оволодіння знанням технічного, фінансово-облікового управління і т. ін.

Народногосподарський план 1947 р. становив тільки першу стадію планової відбудови й розвитку економіки, він далеко ще не розв'язав завдання ліквідації всіх наслідків японського панування. Виходячи з цього, Трудова партія Північної Кореї розробила другий річний план на 1948 р., основні завдання якого зводились до ліквідації наслідків японського панування в промисловості, розширення машинобудування, а також виробництва предметів широкого вжитку.

Другий народногосподарський план викликав нове трудове й творче піднесення серед корейських робітників, які розгорнули виробничі змагання. Ініціатором цього змагання виступив колектив Хиннамського хімкомбінату, який 20 березня 1948 р. звернувся до всіх робітників і службовців Північної Кореї з закликом виконати план 1948 р. на місяць раніше встановленого строку.

Цей патріотичний заклик був широко підхоплений всіма робітниками країни. У змагання за дострокове виконання народногосподарського плану включилися 1490 підприємств, на яких працювали 244 357 робітників. Колективи всіх підприємств країни під керівництвом своїх партійних організацій боролися за підвищення продуктивності праці шляхом поліпшення технології виробництва, кращого використання потужності устаткування, максимального використання внутрішніх ресурсів. У ході здійснення цих завдань народжувались талановиті винахідники й раціоналізатори, які сміливо вдосконалювали застарілі технологічні процеси, ламали старі виробничі норми. Протягом 1948 р. було запроваджено 652 раціоналізаторські винаходи і пропозиції².

В результаті трудового героїзму робітничого класу план 1948 р. у промисловості був виконаний на 102,9%. Рівень виробництва у порівнянні з 1946 р. зріс більше ніж у два рази, продуктивність праці збільшилась на 36,1%, собівартість промислових товарів знизилась на 9,5%³. Внаслідок успішного виконання плану 1948 р. були повністю відбудовані і введені в дію такі великі підприємства, як Пхеньянський хімічний завод, завод електроприладів у Кансі, Пхеньянський машинобудівний завод, Буренська ГЕС, завод синтетичної нафти в Аоді та багато інших підприємств.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 29, стор. 379.

² «Корейський центральний щорічник», стор. 331.

³ Журн. «Новая Корея», 1955, № 6, стор. 8.

Використання досвіду й допомоги Радянського Союзу було однією з найважливіших умов, що забезпечили успішне виконання народно-господарських планів. Радянський Союз не тільки визволив корейський народ від ганебного колоніального рабства, а й подавав всіляку допомогу в побудові нової, демократичної Кореї. Безкорислива братерська допомога Радянського Союзу і всього соціалістичного табору є одним з постійних факторів, що визначають успішний розвиток корейської революції на всіх її етапах. Допомога з боку Радянського Союзу виявлялась у різних формах, починаючи з безпосередньої участі радянських воїнів у відбудові зруйнованих промислових підприємств, науково-технічної допомоги радянських спеціалістів і кінчаючи поставкою необхідної сировини і підготовкою національних кадрів для Кореї.

В перший період після визволення Північної Кореї допомога СРСР відбувалась в основному у формі безпосередньої участі офіцерів і воїнів Радянської Армії, а також радянських спеціалістів у відбудові промислових підприємств. В ході цієї допомоги радянські спеціалісти передавали свій досвід корейським робітникам. Так, напříklad, на Кемдекському свинцевому руднику корейські робітники за допомогою радянського офіцера інженера Супранова не тільки відбудували рудник, а й освоїли спосіб паралельного підрубування руди вибухами і метод одночасного обслуговування кількох перфораторів, що дало можливість перевищити виробничі показники, встановлені під час японського панування на 50—60%¹. На заводі кольорових металів у Нампхо радянський офіцер інженер Назаренко допоміг корейським робітникам не тільки відбудувати завод, а й самостійно експлуатувати це величезне підприємство.

У відбудові найбільшого в країні металургійного заводу в Хванхе дуже велику допомогу подали радянські інженери Лацинік, Городилов, Ільїн, Шаїмов, Салазнов. Вони допомогли корейським робітникам виробляти високоякісний кокс, вогнетривку цеглу і т. ін. За допомогою радянських спеціалістів колектив підприємства добився збільшення виплавки чавуну з 300 тис. т на добу до 450 тис.²

Величезну допомогу подали радянські спеціалісти у відбудові залізничного транспорту. Вони не тільки допомагали відбудовувати залізничні колії, а й вчили корейських залізничників правильно планувати роботу транспорту, налагоджувати централізовану систему перевозок і тим самим створювати нові технічні норми, складати точні графіки руху поїздів, а також передової радянської техніки водіння поїздів.

Завдяки безпосередній участі радянських спеціалістів і технічній допомозі Радянського Союзу промисловість Північної Кореї відбудовувалась не на старій основі японської техніки, а на більш високому технічному рівні з урахуванням передового досвіду радянської промисловості. Успішне виконання двох річних планів дозволило відбудувати основні фабрики й заводи, забезпечити тісний зв'язок між окремими галузями виробництва. Тим самим була створена необхідна база для переходу до другої стадії планування — до прийняття більш тривалого й розгорнутого плану, що відповідав зростаючим вимогам економічного розвитку республіки.

Виходячи з цього, Трудова партія накреслила основні завдання дворічного плану на 1949—1950 рр., прийнятого в березні 1948 р. на другій сесії Верховних Народних Зборів КНДР. В законі про народно-господарський план на 1949—1950 рр. вказувалось, що «дворічний план

¹ Журн. «Новая Корея», 1953, № 8, стор. 35.

² Там же, стор. 34.

не обмежується завданням відбудови й розвитку національної економіки Північної Кореї; після відновлення територіальної цілісності країни він стане основою для відродження зруйнованої промисловості південної частини Кореї, створить матеріальні умови для значного піднесення життєвого рівня народу Південної Кореї»¹. Таким чином, новий народногосподарський план висунув перед партією завдання великої історичної ваги.

Великий Ленін учив, що основні економічні і політичні проблеми перехідного періоду однакові для всіх країн. Це й визначає спільність програмних політичних завдань, які постають перед партіями робітничого класу різних країн у політичному, економічному й культурному будівництві при можливості різноманітних форм і методів здійснення цих завдань.

Історичний досвід КПРС вчить, що необхідною умовою перемоги робітничого класу над капіталізмом у перехідний період є всебічне зміцнення державного й кооперативного секторів народного господарства, закріплення за ними командних висот. В основу дальшої економічної політики Трудової партії Кореї був покладений досвід соціалістичного будівництва в СРСР.

У звітній доповіді ЦК Трудової партії Північної Кореї другому з'їздові говорилося, що «основою нашої економічної політики є принцип об'єднання державного, кооперативного й приватного секторів при умові закріплення командних позицій і при панівній ролі державного управління виробництвом, зовнішньою торгівлею, фінансами»².

Цей основний принцип економічної політики Трудової партії знайшов своє втілення в дворічному плані. План передбачав збільшення в 1949 р. валової продукції державної промисловості у порівнянні з 1948 р. на 43,2%, у 1950—на 94,1% у порівнянні з 1949 р.³

Особлива увага в новому народногосподарському плані приділялася прискоренню розвитку металургії та машинобудування, що є основою національної промисловості і дальшої її індустріалізації. Так, у порівнянні з 1948 р. валова продукція металургійної промисловості повинна була зрости в 1949 р. на 52,3%, в 1950—на 114,6, а валова продукція машинобудування в 1949 р.—на 99,3%, в 1950—на 209,9⁴.

В лютому 1949 р. відбувся п'ятий пленум ЦК Трудової партії, який, обговоривши питання про завдання партії в справі виконання дворічного плану, розробив конкретні заходи. На основі цього рішення партійні організації розгорнули масове виробниче змагання.

В 1949 р. в змаганні брали участь 1677 великих підприємств, що охоплювали 987 тис. робітників⁵. Виявляючи величезну творчу активність, робітники протягом року запропонували 678 раціоналізаторських пропозицій і винаходів⁶. У результаті трудового героїзму, творчої активності робітників зросла продуктивність праці. Так, у порівнянні з 1946 р. вона виросла в 1949 р. до 283,4%⁷, а в порівнянні з 1948 р. збільшилась у державній промисловості на 2,2%⁸.

¹ «Закон о двухлетнем плане восстановления и развития народного хозяйства КНДР. Конституция и основные законодательные акты КНДР», стор. 168.

² Кім Ир Сен, Звітна доповідь про роботу ЦК ТППК другому з'їздові партії (корейською мовою), Твори, т. 2, стор. 39.

³ «Закон о двухлетнем плане восстановления и развития народного хозяйства КНДР. Конституция и основные законодательные акты КНДР», стор. 174—176.

⁴ Журн. «Десятидневні вісті» (корейською мовою), Пхеньян, 1949, № 24, стор. 9.

⁵ «Корейський центральний щорічник», стор. 331.

⁶ Там же, 1951—1952, стор. 374.

⁷ «Нодондя» («Робітник»), 1949, № 8, стор. 34.

⁸ Журн. «Новая Корея», 1950, № 1, стор. 17.

Рівень виробництва в державному секторі промисловості в 1949 р. становив у порівнянні з 1946 р. 377%, а в порівнянні з 1948 р. зріс на 39,6%, в тому числі у машинобудуванні на 136, у виплавці чавуну— на 66,7, сталі— 24,6%¹ і т. ін.

Ці цифри свідчать не тільки про успішне виконання народногосподарського плану першого року дворічки, а й про втілення в життя економічної політики Трудової партії, спрямованої на переважний розвиток важкої промисловості.

Успішне виконання плану 1949 р., а також трудовий героїзм і творче піднесення робітників дали можливість установити більш високі норми виробітку в другому році дворічки. Так, рішенням Кабінету Міністрів КНДР від 8 лютого 1950 р. валова продукція промисловості в 1950 р. повинна була перевищити рівень 1944 р. на 51,4% замість 33,2, що передбачалося законом про дворічний план².

Враховуючи уроки 1949 р., пленум ЦК Трудової партії, що відбувся в грудні того ж року, поставив перед усіма партійними організаціями завдання—посилити роботу серед трудящих, поліпшити керівництво змаганням з тим, щоб забезпечити успішне виконання дворічного плану на всіх підприємствах усіх галузей народного господарства³.

8 грудня 1949 р. уряд КНДР прийняв постанову про запровадження перехідних прапорів, грошових винагород і почесних значків для передових підприємств і передовиків виробництва. Цей захід партії та уряду викликав нове піднесення трудового патріотизму корейських робітників.

29 січня 1950 р. колектив Хиннамського хімкомбінату під керівництвом своєї партійної організації взяв зобов'язання завершити дворічний план до 26 серпня 1950 р., дати понад план 160 тис. т добрив, знизити собівартість продукції на 5% більше, ніж передбачалось планом⁴, і звернувся з відозвою до всіх робітників, спеціалістів і службовців Північної Кореї про дострокове виконання дворічного плану на честь п'ятих роковин визволення Кореї.

Цю відозву швидко підхопили Бончунський завод хімічних добрив, Данченський рудник, управління Хамхинської залізниці, які взяли відповідні зобов'язання і, в свою чергу, звернулися до всього робітничого класу Північної Кореї з відозвою достроково виконати дворічний план.

Враховуючи економічну і політичну важливість цього почину, лютого пленум ЦК Трудової партії Кореї цілком схвалив і підтримав цей рух і зобов'язав усі парторганізації і всіх членів партії очолити його і мобілізувати всіх робітників, інженерно-технічних працівників та службовців на підтримку цього змагання⁵.

7 лютого 1950 р. уряд КНДР прийняв постанову, яка зобов'язувала всіх депутатів Верховних Народних Зборів, місцевих народних комітетів ужити всіх заходів, щоб допомогти робітникам і службовцям успішно виконати взяті ними трудові зобов'язання.

Ці важливі рішення партії та уряду стали дороговказом для всіх місцевих партійних і державних органів у виконанні народногосподарських завдань.

У ході змагання такі підприємства, як рудник Инюр, Вонсанський целюлозний завод, Хамхинське управління автогужового транспорту, тютюнові фабрики Пхеньяна і Сенчена, цементний завод у Ченнайрі, рудники в Кимхва й Дярен, Пхеньянський завод гумових виробів та

¹ Журн. «Новая Корея», 1950, № 1, стор. 16.

² Газ. «Мінчжу Чосен» («Демократична Корея») від 27 лютого 1950 р.

³ Газ. «Нодон сінмун» від 20 грудня 1949 р.

⁴ «Про роботу профспілок Кореї» (корейською мовою), Пхеньян, 1950, стор. 113.

⁵ Там же, стор. 119--120.

багато інших, уже до червня 1950 р. виконали дворічний план. Навіть підприємства, які раніше відставали, як наприклад Сенхинський рудник, Чендинська текстильна фабрика, металургійний завод у Хванхе та інші, перевиконали свої норми і вийшли в число передових.

Таке трудове і творче піднесення корейських робітників, керованих Трудовою партією, було гарантією того, що дворічний план буде успішно виконаний в усьому народному господарстві.

Але збройна інтервенція, розпочата 25 червня 1950 р. американськими імперіалістами і їх лісінманівськими прислужниками, перервала мирне творче будівництво, виконання дворічного народногосподарського плану.

За п'ять років мирного будівництва після визволення країни від японського іга корейський народ добився видатних успіхів у економічному будівництві. Про це переконливо свідчать дані про розвиток промислового виробництва. Обсяг продукції основних галузей промисловості у 1949 р. становив у процентах до 1946 р.: металургійної—562,2%, машинобудівної 1322,3, хімічної—295,3, паливної—294,8, гірничої—334,2, електричної—257,1, будівельних матеріалів—668,9, легкої промисловості—314,7, обсяг всіх перелічених галузей разом становив—377,1%, а за планом в 1950 р. він мав досягти 611%.

Ці дані свідчать не тільки про високі темпи розвитку промислового виробництва, а й про переважне зростання важкої промисловості, насамперед металургії та машинобудування. Внаслідок цього їх доля в загальному обсязі промислового виробництва весь час збільшувалася. Так, якщо в 1946 р. металургія і машинобудування становили 20,4% загального промислового виробництва, то в 1947—26,9, в 1948—30,6, а в 1949 р.—вже 33,9%¹.

Переважне зростання важкої промисловості відіграло вирішальну роль у зміцненні й посиленні позицій державного сектора в промисловості, бо вся велика промисловість була зосереджена в руках держави. В результаті цього приватнокапіталістичний сектор, незважаючи на деяке збільшення загального обсягу продукції завдяки політиці його підтримки, займав дуже незначну долю: в 1949 р.—всього 9,38% проти 16,8 в 1947 р., та й то в другорядних галузях промисловості (рибна, місцева і т. ін.). Державний же сектор збільшився за цей час з 83,2 до 90,62%². Послідовне збільшення питомої ваги усупільненого сектора і систематичне зниження приватного показує, що в цілому промисловість КНДР у довоєнний період розвивалася в соціалістичному напрямі.

В період трирічної визвольної війни 1950—1953 рр. з метою зміцнення фронту й тилу партія та уряд перевели промислові підприємства на воєнні рейки, заново створили воєнну промисловість.

Під час війни промисловість Кореї зазнала особливо великих збитків: було зруйновано будівлі й промислове устаткування більш ніж 8700 заводів і фабрик³. Внаслідок жорстоких руйнувань у 1953 р. валова продукція зменшилася у порівнянні з довоєнним рівнем на 40%⁴.

Генеральною лінією Трудової партії Кореї в післявоєнний період є побудова соціалізму в північній частині країни як бази об'єднання всієї Кореї в єдину державу.

¹ Журн. «Кехек кенде» («Планове господарство»), 1949, № 3, стор. 36.

² «Информационный бюллетень посольства КНДР в СССР», М., 1951, № 3, стор. 2.

³ Сообщения ЦСУ при Государственной плановой комиссии КНДР «Об итогах выполнения государственного трехлетнего плана восстановления и развития народного хозяйства КНДР на 1954—1956 гг.», журн. «Новая Корея», 1957, № 3, стор. 1.

⁴ Журн. «Новая Корея», 1955, № 6, стор. 9.

Виходячи з цього, шостий пленум ЦК Трудової партії, що відбувся в серпні 1953 р., визначив основний напрям післявоєнної відбудови й розвитку народного господарства, який полягає в соціалістичній індустріалізації й кооперуванні селянських господарств.

Враховуючи історичний досвід КНР і конкретні умови, які склалися в країні після війни, Трудова партія Кореї накреслила трирічний план відбудови й розвитку народного господарства. В ході виконання трирічного плану послідовно здійснювалась післявоєнна економічна політика Трудової партії, про що свідчать підсумки виконання народно-господарського плану. Валова продукція державної й кооперативної промисловості в 1956 р. збільшилась у порівнянні з 1953 р. у 2,9 раза, а проти рівня 1949 р.—в 2 рази. Виробництво засобів виробництва в 1956 р. у порівнянні з 1953 р. збільшилось у 4 рази, а проти 1949 р.—в 1,7 раза¹.

Швидко зростає машинобудівна та металообробна промисловість, що являють собою основу промислового розвитку, піднесення його технічного рівня, отже, остаточної ліквідації колоніальної однобічності. Якщо машинобудівна і металообробна галузі промисловості в 1944 р. давали лише 1,6% всього виробництва, то в 1956—вже 17,3%. Про зміну структури промисловості також яскраво свідчить виробництво таких нових видів продукції, як токарні верстати, генератори постійного струму, високовольтні трансформатори, газогенератори та ін., про що не могла навіть і мріяти стара Корея.

За роки трирічки значно збільшилась питома вага соціалістичного сектора в усіх галузях народного господарства. Якщо в 1949 р. державна й кооперативна промисловість виробляла 90,7% загального обсягу валової продукції, то в 1956 р.—98%². Отже, соціалістичний сектор міцно став панівною й керівною силою в промисловому розвитку Кореї.

Використовуючи сприятливі умови: зміцнення соціалістичного табору, наявність народної влади, керованої робітничим класом і основаною на робітничо-селянському союзі, вирішальні переваги соціалістичного економічного сектора, політичну й економічну слабкість національного капіталу в КНДР, Трудова партія в післявоєнний період взяла шодо капіталістичних елементів новий напрям: не просто обмежити і використати національний капітал, як у довоєнні роки, а поступово його перетворити на соціалістичних засадах.

Підсумки виконання трирічного плану ще раз підтвердили правильність економічної політики Трудової партії Кореї. Успіхи, досягнуті партією й народом в економічному будівництві за післявоєнні роки, створили матеріальну основу для здійснення п'ятирічного плану. III з'їзд Трудової партії Кореї, що відбувся в квітні 1956 р., накреслив основний напрям першої п'ятирічки. «Цей напрям,—говориться в резолюції з'їзду,—полягає в тому, щоб закласти міцний фундамент соціалістичної індустріалізації країни і здійснити соціалістичну колективізацію й тим самим просувати вперед будівництво соціалізму в північній частині республіки»³.

Враховуючи ту обставину, що братерська допомога і взаємна підтримка країн соціалістичного табору дає можливість розвивати тільки ті галузі, для яких є сприятливі умови і які найбільш економічно й технічно вигідні для розвитку країни, а також потенціальні можливості республіки, з'їзд підкреслив, що «насамперед необхідно розвивати

¹ Журн. «Новая Корея», 1957, № 3, стор. 3.

² Там же, стор. 12.

³ Журн. «Новая Корея», 1956, № 5, стор. 6.

переважно металургію, електроенергію, машинобудування, вугільну й хімічну промисловість і промисловість будівельних матеріалів, які є основою загального розвитку народного господарства, і особливо швидко розвивати машинобудування, яке у нас є найслабшою ланкою»¹. Так, в 1961 р. у порівнянні з 1956 р. виробництво чавуну збільшиться в 2,8 раза, заліза—в 3 рази, сталі—в 3—3,5 раза, прокату—3,5—4 рази. Видобуток вугілля збільшиться за той же час в 1,7 раза, електроенергії буде вироблено 8,5 млрд. квт.²

Керуючись основними напрямками першої п'ятирічки, вказаними III з'їздом Трудової партії, грудневий пленум ЦК у 1956 р. прийняв конкретні рішення щодо завдань на перший рік п'ятирічки. Він відзначив необхідність зосередження капітальних вкладень на найважливіших об'єктах, щоб ліквідувати їх розпорошеність і збільшити економічний ефект. Пленум також закликав усіх трудящих до максимального використання наявного устаткування і максимальної економії.

Трудовий героїзм корейського народу, безкорислива допомога соціалістичного табору, очолюваного Радянським Союзом, творче використання досвіду соціалістичних країн є гарантією успішного завершення п'ятирічного плану, який буде важливим кроком у будівництві соціалізму в КНДР.

¹ Журн. «Новая Корея», 1956, № 5, стор. 6.

² Журн. «Новая Корея», 1957, № 1, стор. 2.

ДОКУМЕНТИ ТА МАТЕРІАЛИ

МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ

(КОРОТКА ХРОШКА З'ЇЗДІВ, КОНФЕРЕНЦІЙ І ПЛЕНУМІВ ЦК)

Комуністична партія України — один з великих і бойових загонів Комуністичної партії Радянського Союзу — завжди була і є нерозривно зв'язана з народом, до кінця вірною марксизму-ленінізму, послідовним і єдиним виразником інтересів трудящих.

Комуністична партія Радянського Союзу, в тому числі її складова і невід'ємна частина — КП України, очолила трудящих нашої країни в боротьбі за встановлення Радянської влади, підняла їх на боротьбу проти іноземних інтервентів та внутрішньої контрреволюції. Партія повела трудящих на грандіозний, світового значення подвиг — побудову соціалізму і комунізму в нашій країні.

Навіть ці короткі довідникового характеру відомості, що вміщуються в хроніці про з'їзди, конференції і пленуми Комуністичної партії України, дають уяву про ту величезну роботу, яку проводила українська партійна організація за сорок років свого існування. Комуністична партія України йшла в авангарді українського народу, який за роки Радянської влади досяг небувалих успіхів у розвитку економіки, культури, державного будівництва.

Матеріали хроніки підготували співробітники Інституту історії партії ЦК КП України — філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. П. І. Денисенко, П. І. Павлюк, Д. С. Щедрина.

1918 р.

5—12 липня — ПЕРШИЙ З'ЇЗД КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ (більшовиків)
УКРАЇНИ, м. Москва

На з'їзд прибуло 72 делегати з ухвальним (мандатна комісія затвердила 65 мандатів) і 147 делегатів з дорадчим голосом, що представляли 45 партійних організацій, в яких налічувалось 4364 члени партії. Частина партійних організацій із-за умов окупаційного режиму не змогла вислати своїх представників на з'їзд. Перший з'їзд КП(б)У розглянув такі питання: 1. Доповідь Організаційного бюро по скликанню з'їзду; 2. Про Тимчасовий Всеукраїнський центр партійних організацій; 3. Звіт більшовицької фракції в Народному Секретаріаті; 4. Про політичне становище (поточний момент); 5. Про збройне повстання; 6. Про державні відносини Радянської України з Радянською Росією; 7. Про ставлення до так званих «рад»; 8. Про ставлення до інших партій; 9. Про об'єднання з лівими українськими соціал-демократами; 10. Про організацію Комуністичної партії (більшовиків) України; 11. Організаційні питання. Перший з'їзд КП(б)У обрав Центральний Комітет.

8—9 вересня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У, м. Орел

Пленум обговорив такі основні питання: 1. Посилка телеграми В. І. Леніну; 2. Доповіді: а) Зафронтбюро ЦК КП(б)У, б) Всеросійського центрального військово-революційного комітету, в) Доповіді з місць; 3. Про бойові дії повстанців на Україні; 4. Про роботу в Донській області; 5. Про роботу в Криму; 6. Про взаємовідносини з «лівими» есерами; 7. Про роботу в професійних спілках; 8. Про роботу серед залізничників; 9. Про роботу серед австро-німецьких солдатів.

17—22 жовтня — ДРУГИЙ З'ЇЗД КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ (більшовиків)
УКРАЇНИ, м. Москва

В роботі з'їзду взяли участь 125 делегатів від 9 тис. членів та кандидатів-партії.

З'їзд розглянув такі питання: 1. Доповіді з місць; 2. Звіт Центрального Комітету КП(б)У; 3. Звіт Центрального військово-революційного комітету; 4. Доповідь про міжнародне становище; 5. Доповідь про поточний момент; 6. Про святкування першої річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції; 7. Про взаємовідносини між партійними організаціями і ревкомами; 8. Про ставлення до партій «лівих» соціалістів-революціонерів, «лівих» будівців та інших партій, що заявили про визнання платформи Радянської влади; 9. Про Статут КП(б)У; 10. Про час скликання третього з'їзду КП(б)У. З'їзд обрав Центральний комітет КП(б)У і Ревізійну Комісію.

1919 р.

1—6 березня — ТРЕТІЙ З'ЇЗД КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ (більшовиків) УКРАЇНИ, м. Харків¹

На з'їзді були присутні 216 делегатів з ухвальним і 34 делегати з дорадчим голосом. На з'їзді не були представлені партійні організації Волині, Поділля, Одеси, Миколаєва, Макіївки, Юзівки та інших міст і районів, окупованих петлюрівськими, білогвардійськими та іноземними інтервентами. На час скликання третього з'їзду в рядах КП(б)У налічувалося понад 23 тис. членів і кандидатів партії. З'їзд обговорив такі питання: 1. Про міжнародний Комуністичний з'їзд; 2. Звіт Центрального Комітету КП(б)У; 3. Про вироблення Конституції Української РСР; 4. Звіт Ревізійної Комісії; 5. Про ставлення до дрібнобуржуазних партій; 6. Про земельну політику; 7. Про професійні спілки; 8. Доповідь Наркомпроду; 9. Звіт делегації КП(б)У на Першому Конгресі III Комуністичного Інтернаціоналу; 10. Про поточний момент і завдання партії; 11. Вибори ЦК і Ревізійної Комісії.

6—8 квітня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум розглянув такі основні питання: 1. Доповідь про VIII з'їзд РКП(б); 2. Затвердження постанов оргбюро: а) про літературу, б) партійну школу, в) про функції Народного Комісаріату радянської пропаганди; 3. Про куркульську контрреволюцію і роботу на селі; 4. Про українських есерів; 5. Листівки Центрального Комітету до селян; 6. Про видавництво і редакційну колегію.

27—28 травня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив такі основні питання: 1. Звіт про діяльність ЦК і роботу відділів ЦК за час з 1 квітня по 20 травня; 2. Обговорення проекту Положення про комуністичні осередки; 3. Про відносини РРФСР і УРСР; 4. Про раднаргоспи; 5. Про міжнародне становище; 6. Про становище в Донецькому басейні; 7. Про мобілізацію до армії; 8. Про червоноармійський пайок.

1—2 серпня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив такі основні питання: 1. Доповідь політичного і організаційного бюро; 2. Про воєнне становище і роботу в армії; 3. Про ставлення до інших партій; 4. Про воєнне становище; 5. Про продовольчу політику; 6. Про зафронтову роботу. Пленум обрав Політичне бюро і Організаційне бюро ЦК.

1920 р.

17—23 березня — ЧЕТВЕРТА КОНФЕРЕНЦІЯ КП(б)У²

На конференції були присутні 240 делегатів з ухвальним голосом і 38 з дорадчим, які представляли більш як 30 тис. членів партії. Конференція обговорила такі питання: 1. Політична і організаційна доповідь ЦК КП(б)У; 2. Про державні відносини Радянської України і Радянської Росії; 3. Про роботу на селі; 4. Про продовольче питання; 5. Про чергові завдання господарського будівництва; 6. Про ставлення до інших політичних партій; 7. Вибори ЦК КП(б)У і делегатів на IX з'їзд РКП(б).

На конференції при голосуванні резолюції про чергові завдання господарського будівництва і виборах ЦК одержала перемогу антиленінська група «децистів». 105 делегатів конференції відмовились брати участь у виборах ЦК.

З огляду на те, що обраний ЦК не відображав волі більшості комуністів України, ЦК РКП(б) прийняв постанову про розпуск ЦК і про створення тимчасового ЦК КП(б)У.

¹ З цього часу і до 1934 р. всі з'їзди, конференції і пленуми ЦК КП(б)У відбувались у м. Харкові, а з 1934 — у Києві.

² Четверта, п'ята, шоста, сьома і восьма конференції КП(б)У ввійшли в історію КП(б)У на правах з'їздів партії.

15 квітня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив такі основні питання: 1. Доповідь про роботу Тимчасового бюро; 2. Про з'їзд Рад; 3. Про склад Раднаркому України; 4. Про ставлення до боротьбистів і УКП (незалежників); 5. Національне питання; 6. Про наступ білополяків; 7. Про неділю трудового фронту і 1-ше Травня; 8. Про роботу на селі; 9. Про похід через Україну 1-ї Кінної армії.

17—22 листопада — П'ЯТА КОНФЕРЕНЦІЯ КП(б)У

На конференції були присутні 378 делегатів з ухвальним голосом і 129 делегатів з дорадчим, які представляли 75 113 членів і кандидатів партії. Конференція обговорила такі питання: 1. Політичний і організаційний звіт ЦК КП(б)У; 2. Доповідь про чергові завдання партії; 3. Господарські завдання партії; 4. Земельне питання; 5. Проловольче питання; 6. Боротьба з бандитизмом; 7. Робота серед молоді; 8. Організаційні питання; 9. Вибори центральних органів партії.

Конференція обрала Центральний Комітет та Ревізійну комісію.

23 листопада — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум розглянув такі основні питання: 1. Про VIII Всеросійський з'їзд Рад; 2. Про взаємовідносини з махновцями; 3. Про українську інтелігенцію.

1921 р.**7—9 січня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У**

Пленум обговорив такі основні питання: 1. Звіт Політбюро і Оргбюро ЦК; 2. Про застосування постанови VIII з'їзду Рад РРФСР на Україні в галузі радянського будівництва; 3. Про Раднарком УРСР; 4. Доповідь Наркомзему; 5. Про демобілізацію армії; 6. Доповідь Наркомпроду; 7. Доповідь про роль профспілок і заходи по їх зміцненню; 8. Про боротьбу з бандитизмом; 9. Про контрольні комісії і їх взаємовідносини з партійними організаціями; 10. Про партійну нараду делегатів, обраних на X з'їзд РКП(б); 11. Доповідь Наркомшляхів.

24—28 лютого — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Звіт Політбюро і Оргбюро ЦК; 2. Про скликання п'ятого Всеукраїнського з'їзду Рад; 3. Про боротьбу з бандитизмом; 4. Про стан транспорту; 5. Про завдання комітетів незаможних селян; 6. Про радянське будівництво; 7. Про ВЦВК; 8. Про земельний законопроект п'ятого з'їзду Рад УРСР; 9. Про Червону Армію.

2—4 травня — ПЕРША ВСЕУКРАЇНЬСКА НАРАДА КП(б)У

На нараді були присутні 38 делегатів з правом ухвального голосу і 67 делегатів з дорадчим.

Нарада обговорила питання: 1. Звіт Політбюро ЦК, Оргбюро ЦК КП(б)У і Центральної Контрольної Комісії; 2. Продподаток і комнезами; 3. Про економічну політику найближчого періоду в зв'язку з постановами X з'їзду РКП(б); 4. Про кооперацію; 5. Про Червону Армію і загопи особливого призначення; 6. Про боротьбу з бандитизмом; 7. Національне питання.

20—21 липня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив такі основні питання: 1. Доповідь Політбюро і Оргбюро; 2. Про петлюрівщину; 3. Про скликання VI партконференції; 4. Про перереєстрацію членів партії; 5. Про укапистів; 6. Про фінансову політику; 7. Про розмір продподатку для окремих губерній і повітів України; 8. Про чистку партії; 9. Про взаємовідносини комфракцій профспілок з парткомами; 10. Про товарообмінні операції Вукооспілки; 11. Про посилення значення господарчих органів.

9—13 грудня — ШОСТА КОНФЕРЕНЦІЯ КП(б)У

На конференції були присутні 339 делегатів з ухвальним голосом і 92 з дорадчим, які представляли 68 092 члени і кандидати партії. Конференція обговорила питання: 1. Звіт ЦК КП(б)У; 2. Звіт ЦКК КП(б)У; 3. Звіт Центральної комісії по чистці партії; 4. Звіт ЦК КСМУ; 5. Промисловість в умовах нової економічної політики; 6. Робота в профспілках; 7. Про кооперацію; 8. Голод і посівна кампанія; 9. Продподаткова кампанія; 10. Завдання Червоної Армії на мирному становищі; 11. Питання партбудівництва; 12. Вибори керівних органів КП(б)У. Конференція обрала Центральний Комітет і Ревізійну Комісію.

17 грудня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум розглянув основне питання: План продовольчого постачання різних категорій населення.

1922 р.

5—6 лютого — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Звіт Політбюро і Оргбюро ЦК КП(б)У; 2. Продовольче становище республіки; 3. Про становище промисловості Донбасу; 4. Про посівну кампанію; 5. Про профспілки; 6. Про Червону Армію; 7. Національне питання; 8. Про підготовку до XI з'їзду РКП(б).

23 березня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум розглянув такі основні питання: 1. Звіт Політбюро і Оргбюро; 2. Продовольчий кошторис України; 3. Про XI з'їзд РКП(б); 4. Про стан крупної промисловості Донбасу.

16—17 жовтня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Звіт Політбюро і Оргбюро ЦК КП(б)У; 2. Доповідь командування Червоної Армії; 3. Доповідь Комфракції Південного бюро ВЦРПС про роботу профспілок; 4. Про зовнішню торгівлю; 5. Національне питання: а) про взаємовідносини з РРФСР, б) про народну освіту на Україні.

11—12 грудня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Про фінансову політику; 2. Про Союз Радянських Соціалістичних Республік; 3. Про завдання пленуму з'їзду Рад України по обговоренню питання про Союз Радянських Соціалістичних Республік; 4. Про святкування п'ятих роковин Радянської влади на Україні; 5. Про вибори делегатів на союзний з'їзд Рад; 6. Про становище важкої індустрії.

1923 р.

4—10 квітня — СЬОМА КОНФЕРЕНЦІЯ КП(б)У

На конференції було 224 делегати з ухвальним голосом і 40 делегатів з дорадчим, які представляли 56 415 членів партії і 14 972 кандидати. Конференція обговорила такі питання: 1. Доповідь ЦК РКП(б) про завдання XII з'їзду РКП(б); 2. Політичний звіт ЦК КП(б)У; 3. Організаційний звіт ЦК КП(б)У; 4. Звіт ЦКК КП(б)У; 5. Доповідь ЦК КСМУ; 6. Організація державної промисловості; 7. Сільське господарство і податкова політика; 8. Національні моменти в радянському і партійному будівництві; 9. Вибори керівних органів КП(б)У. Конференція обрала Центральний Комітет, Центральну Контрольну Комісію та Ревізійну Комісію.

20 червня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Звіт Політбюро і Оргбюро ЦК; 2. Положення про ЦКК і РСІ, їх організація, структура і найближчі завдання; 3. Про союзне будівництво: а) про роботу комісії пленуму ЦК РКП(б) по національному питанню, б) про роботу наради націоналів, в) про роботу комісії ЦВК Союзу по виробленню союзної Конституції; 4. Про антирелігійну пропаганду; 5. Про заходи по здійсненню рішення XII з'їзду РКП(б) по національному питанню як по радянській, так і по партійній ліній; 6. Інформаційна доповідь про поширений пленум ВККІ; 7. Інформаційна доповідь про роботу комісії ЦК РКП(б) по обстеженню фінансування Донбасу.

29—31 жовтня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Звіт Політбюро і Оргбюро ЦК; 2. Звіт Раднаркому і Української економічної ради; 3. Доповідь про кооперацію; 4. Про внутріпартійні заходи; 5. Доповідь про радянське будівництво і про наслідки районування; 6. Про розповсюдження центрального органу КП(б)У газети «Комуніст».

1924 р.

20—22 березня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив такі основні питання: 1. Звіт Політбюро і Оргбюро ЦК КП(б)У; 2. Про скликання Всеукраїнської і губернських партійних конференцій; 3. Про стан народного господарства України; 4. Про Держстрах; 5. Заходи по забезпеченню економічної політики на селі.

12—16 травня — ВОСЬМА КОНФЕРЕНЦІЯ КП(б)У

На конференції були присутні 406 делегатів з ухвальним голосом і 215 з дорадчим, які представляли 101 585 членів і кандидатів партії. Конференція обговорила питання: 1. Політичний звіт Центрального Комітету КП(б)У; 2. Організаційний звіт ЦК

КП(б)У; 3. Звіт ЦКК РКП(б) і ЦКК КП(б)У; 4. Звіт Ревізійної Комісії. 5. Організація товарообігу (внутрішня торгівля і кооперація); 6. Про роботу на селі; 7. Про роботу серед молоді; 8. Організаційні питання; 9. Вибори керівних органів КП(б)У.

7—9 липня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Звіт Політбюро і Оргбюро ЦК; 2. Про роботу споживчої кооперації; 3. Про урожай, єдиний сільськогосподарський податок і хлібозаготівлю.

6—8 жовтня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив такі основні питання: 1. Про становище і перспективи металопромисловості України; 2. Про фінансово-господарчу кон'юнктуру на Україні; 3. Про районування; 4. Про ленинський призов у партію; 5. Про українізацію; 6. Про антирадянські партії.

1925 р.

10—13 січня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум ЦК КП(б)У обговорив такі основні питання: 1. Політичний звіт ЦК; 2. Організаційний звіт ЦК; 3. Про антипартійні виступи Троцького; 4. Про політику на селі; 5. Про торгову політику і кооперацію; 6. Інформація Наркомфінансу про державний бюджет УРСР; 7. Про українську металургію.

23—25 липня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив такі основні питання: 1. Доповідь Політбюро ЦК КП(б)У; 2. Про реалізацію врожаю; 3. Про комітети незаможних селян; 4. Доповідь Комфракції ВЦРПС про роботу профспілок.

21—23 жовтня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Доповідь про Пленум ЦК РКП(б); 2. Про з'їзд партії; 3. Про ліквідацію губкомів; 4. Про господарське становище.

6—12 грудня — ДЕВ'ЯТИЙ З'ІЗД КП(б)У

На з'їзді було 492 делегати з ухвальним голосом і 271 делегат з дорадчим, які представляли 98 129 членів партії і 69 475 кандидатів у члени партії. З'їзд обговорив питання: 1. Доповідь ЦК РКП(б); 2. Політичний звіт ЦК КП(б)У; 3. Організаційний звіт ЦК КП(б)У; 4. Звіт Ревізійної Комісії; 5. Доповідь ЦКК РКП(б); 6. Звіт ЦКК КП(б)У; 7. Про господарче будівництво; 8. Про роботу профспілок; 9. Про партійне будівництво; 10. Про комсомол; 11. Вибори центральних органів партії.

1926 р.

29 березня — 1 квітня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Про господарське становище і чергові завдання; 2. Про єдиний сільськогосподарський податок; 3. Повідомлення про попередні підсумки перевиборів сільських Рад, комітетів незаможних селян і кооперації; 4. Повідомлення про перевибори профспілок; 5. Доповідь про пленум Комінтерну.

2—6 червня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У.

Пленум обговорив питання: 1. Про зовнішню торгівлю України; 2. Про підсумки перевиборів профорганів; 3. Про підсумки українізації.

3—4 серпня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум розглянув питання: 1. Доповідь про роботу об'єднаного Пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б); 2. Основні моменти підготовки до майбутнього господарчого року в зв'язку з постановою Пленуму ЦК ВКП(б); 3. Про скликання Всеукраїнської партконференції; 4. Про українізацію газети «Комуніст».

16 жовтня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Повідомлення про внутріпартійне становище; 2. Про першу Всеукраїнську партійну конференцію.

17—21 жовтня — ПЕРША ВСЕУКРАЇНСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ КП(б)У

На конференції було 145 делегатів з ухвальним голосом і 237 з дорадчим. Конференція обговорила питання: 1. Чергові завдання партійної роботи; 2. Про господарське становище; 3. Підсумки і перспективи роботи профспілок.

21 жовтня—ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум розглянув такі питання: 1. Затвердження резолюцій, прийнятих I Всеукраїнською партійною конференцією; 2. Про наступну передвиборну кампанію до Рад.

24 листопада—ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум розглянув такі основні питання: 1. Про перевибори парторганів і оточення партійні конференції; 2. Про підготовку до наступних виборів Рад.

1927 р.**24 лютого — 3 березня — ОБ'ЄДНАНИЙ ПЛЕНУМ ЦК І ЦКК КП(б)У**

Пленум обговорив питання: 1. Доповідь про Пленум ЦК ВКП(б); 2. Доповідь Політбюро ЦК КП(б)У; 3. Промплан і капітальне будівництво; 4. Про Дніпробуд; 5. Про бюджет УРСР; 6. Доповідь про Пленум ВККІ.

3—8 червня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив такі основні питання: 1. Про зниження цін і собівартості промпродукції; 2. Про хлібозаготівлю; 3. Про підсумки перевиборів Рад; 4. Кон'юнктурний огляд народного господарства України; 5. Доповідь про пленум ВККІ; 6. Про з'їзд партії і про завдання, зв'язані з скликанням з'їзду.

11—12 серпня—ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив такі питання: 1. Доповідь про Пленум ЦК і ЦКК ВКП(б); 2. Про X з'їзд КП(б)У.

13 жовтня—ОБ'ЄДНАНИЙ ПЛЕНУМ ЦК І ЦКК КП(б)У

Пленум розглянув питання: 1. Про внутріпартійне становище; 2. Повідомлення про основні моменти доповіді на X з'їзді КП(б)У по господарчих питаннях.

27—28 жовтня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум розглянув такі основні питання: 1. Про роботу об'єднаного Пленуму ЦК та ЦКК ВКП(б); 2. Про звіт ЦК та затвердження тез доповідей на X з'їзді КП(б)У.

20—29 листопада — ДЕСЯТИЙ З'ЇЗД КП(б)У

На з'їзді було 736 делегатів з ухвальним голосом і 209 делегатів з дорадчим, які представляли 145 623 члени партії і 58 026 кандидатів у члени партії. З'їзд обговорив питання: 1. Доповідь ЦК ВКП(б); 2. Доповідь ЦКК ВКП(б); 3. Звіт ЦК КП(б)У; 4. Звіт Ревізійної Комісії; 5. Звіт ЦКК КП(б)У; 6. Про перспективи господарського будівництва; 7. Про роботу на селі; 8. Про культурне будівництво; 9. Вибори центральних органів партії.

1928 р.**12—16 березня — ОБ'ЄДНАНИЙ ПЛЕНУМ ЦК І ЦКК КП(б)У**

Пленум обговорив такі основні питання: 1. Попередні підсумки хлібозаготівельної кампанії і про хлібозаготівельний апарат на майбутній рік; 2. Промфінплан України на 1927/28 рік; 3. Підсумки жовтневого набору і про завдання партроботи на виробництві; 4. Про економічну контрреволюцію і суспільно-політичні завдання парторганізації.

25—28 червня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Хлібозаготівля в зв'язку з перспективами на врожай; 2. Масова економробота профспілок; 3. Про програму Комінтерну.

14 липня — ОБ'ЄДНАНИЙ ПЛЕНУМ ЦК І ЦКК КП(б)У

Пленум розглянув такі основні питання: 1. Про Генерального секретаря ЦК КП(б)У; 2. Про Пленум ЦК ВКП(б).

1—5 листопада — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Доповідь про шостий конгрес Комінтерну; 2. Про ухил від ленінської лінії ВКП(б) в зв'язку з відозвою ЦК ВКП(б) до Московської організації; 3. Про недорід, хлібозаготівлю і завдання в галузі сільського господарства; 4. Про вугілля і метал.

1929 р.

7—9 квітня — ОБ'ЄДНАНИЙ ПЛЕНУМ ЦК І ЦКК КП(б)У

Пленум обговорив такі основні питання: 1. Повідомлення про внутріпартійне становище; 2. Затвердження проєктів резолюцій до другої Всеукраїнської конференції КП(б)У. 3. Про стан та заходи до піднесення сільського господарства України.

9—14 квітня — ДРУГА ВСЕУКРАЇНЬСКА КОНФЕРЕНЦІЯ КП(б)У

На конференції були присутні 271 делегат з ухвальним голосом і 303 з дорадчим. Конференція обговорила питання: 1. Доповідь ЦК ВКП(б) «Боротьба за генеральну лінію партії і завдання соціалістичного будівництва»; 2. П'ятирічний план розвитку народного господарства України; 3. Підсумки і найближчі завдання боротьби з бюрократизмом; 4. Про зниження собівартості і про раціоналізацію промисловості України. Конференція прийняла відозву «До всіх комуністів і комсомольців, до всіх пролетарів України» про розгортання соціалістичного змагання за виконання п'ятирічного плану соціалістичного будівництва.

18—21 листопада — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Про підсумки Пленуму ЦК ВКП(б); 2. Контрольні цифри розвитку народного господарства України на 1929/30 р.; 3. Про роботу партійних, профспілкових і господарських організацій на підприємствах; 4. Доповідь ЦК ЛКСМУ.

1930 р.

5—15 червня — ОДИНАДЦЯТИЙ З'ЇЗД КП(б)У

На з'їзді були присутні 704 делегати з ухвальним голосом і 246 з дорадчим, які представляли 210 105 членів і 109 347 кандидатів у члени партії. З'їзд обговорив питання: 1. Доповідь про роботу ЦК ВКП(б); 2. Доповідь про роботу ЦКК ВКП(б); 3. Політичний звіт ЦК КП(б)У; 4. Організаційний звіт ЦК КП(б)У; 5. Звіт Центральної Ревізійної Комісії; 6. Звіт ЦКК КП(б)У; 7. Доповідь про виконання п'ятирічного плану в промисловості України; 8. Доповідь про завдання профспілок у реконструктивний період; 9. Доповідь про колгоспний рух і піднесення сільського господарства; 10. Вибори центральних органів КП(б)У.

20—25 червня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Про збирання врожаю; 2. Про завдання хлібозаготівельної кампанії; 3. Про роботу металургійної промисловості України; 4. Про стан і розвиток тваринництва в радгоспах і колгоспах.

9—13 грудня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Про контрольні цифри народного господарства на 1931 рік; 2. Про кам'яновугільну промисловість Донбасу; 3. Про роботу споживчої кооперації; 4. Про колективізацію.

1932 р.

28 січня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив такі основні питання: 1. Про організацію областей; 2. Про хлібозаготівлю і III Всеукраїнську партійну конференцію; 3. Вибори делегатів на XVII Всесоюзну партійну конференцію.

6—9 липня — ТРЕТЯ ВСЕУКРАЇНЬСКА КОНФЕРЕНЦІЯ КП(б)У

Конференція обговорила питання: Про підсумки весняної посівної кампанії, про хлібозаготівлю, збиральну кампанію і завдання організаційно-господарського зміцнення колгоспів.

12 жовтня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив таке основне питання: Про хід осінньої посівної кампанії, збирання цукрових буряків і хлібозаготівлю.

1933 р.

5—7 лютого — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Про підсумки хлібозаготівлі на Україні і про постанову ЦК ВКП(б); 2. Про організаційно-господарське зміцнення колгоспів і завдання весняної сівби.

8—11 червня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Про підняття парів, підготовку і проведення збиральної кампанії; 2. Про організацію здачі хліба державі; 3. Про хід виконання рішення ЦК ВКП(б) і РНК СРСР про вугільну промисловість Донбасу; 4. Про чистку партії.

18—22 листопада — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Про підсумки 1933 сільськогосподарського року і завдання підготовки до весняної сівби; 2. Підсумки і найближчі завдання проведення національної політики на Україні.

*1934 р.**18—23 січня — ДВНАДЦЯТИЙ З'ЇЗД КП(б)У*

На з'їзді було присутніх 738 делегатів з ухвальним голосом і 427 з дорадчим, які представляли 300 113 членів партії і 153 413 кандидатів. З'їзд обговорив питання: 1. Доповідь ЦК ВКП(б); 2. Звіт ЦК КП(б)У; 3. Звіт Ревізійної Комісії; 4. Звіт ЦКК КП(б)У; 5. Про завдання колгоспного і радгоспного будівництва; 6. Вибори керівних органів КП(б)У. З'їзд ухвалив постанову про перенесення столиці України в м. Київ.

24—25 лютого — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум розглянув питання: 1. Повідомлення секретарів обкомів КП(б)У про підготовку до весняної сівби; 2. Про комбайни і комбайнерів.

13—14 червня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Про підготовку і проведення збиральної кампанії в 1934 р.; 2. Повідомлення про хід чистки в Харківській партійній організації.

*1935 р.**13—15 травня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У*

Пленум обговорив питання: 1. Про збирання врожаю 1935 р.; 2. Про хід обробки цукрових буряків і боротьби з шкідниками; 3. Про хлібозаготівлю.

*1936 р.**26—30 січня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У*

Пленум обговорив питання: 1. Про весняну посівну кампанію і заходи по забезпеченню високого врожаю зернових, цукрових буряків та інших технічних культур; 2. Про роботу місцевої промисловості УРСР в зв'язку з стахановським рухом; 3. Про підсумки перевірки партійних документів в КП(б)У.

20—23 травня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Про збиральну кампанію і про організацію хлібозаготівель в 1936 р.; 2. Про обробку і підготовку до збирання цукрових буряків; 3. Про хід виконання постанови ЦК ВКП(б) про стахановський рух у вугільній промисловості Донбасу.

*1937 р.**3—8 січня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У*

Пленум розглянув питання: 1. Про підсумки 1936 сільськогосподарського року і завдання по підвищенню врожайності на Україні в 1937 р.; 2. Про підсумки обміну партдокументів по КП(б)У і завдання партійної роботи.

27 травня—3 червня — ТРИНАДЦЯТИЙ З'ЇЗД КП(б)У

На з'їзді було присутніх 687 делегатів, які представляли 331 726 членів і кандидатів партії. Порядок денний з'їзду: 1. Звіт ЦК КП(б)У; 2. Звіт Ревізійної Комісії КП(б)У; 3. Вибори керівних органів КП(б)У.

26 вересня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум розглянув питання про хід підготовки до виборів у Верховну Раду Союзу РСР.

1938 р.

27 січня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум розглянув такі основні питання: 1. Інформація Наркомзему УРСР і секретарів обкомів КП(б)У про хід підготовки до весняної сівби; 2. Про вибори до Верховної Ради УРСР.

25—26 квітня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум заслухав і обговорив такі основні питання: 1. Про хід виборів керівних парторганів по парторганізаціях Радянської України; 2. Про хід підготовки до виборів у Верховну Раду УРСР. 3. Про скликання XIV з'їзду партії; 4. Інформації: а) Наркомзему УРСР — про хід весняної сівби, б) Наркомфіну — про виконання фінплану, в) Уповнаркомзагу — про хід виконання м'ясо-молокопоставки.

13—18 червня — ЧОТИРНАДЦЯТИЙ З'ІЗД КП(б)У

На з'їзді було присутніх 474 делегати з правом ухвального голосу і 95 делегатів з дорадчим голосом, які представляли 200 469 членів партії і 85 349 кандидатів. З'їзд обговорив звітну доповідь ЦК КП(б)У і обрав керівні органи КП(б)У.

13—14 вересня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

На пленумі заслухані і обговорені такі питання: 1. Про хід прийому нових членів і кандидатів у члени ВКП(б) у Харківській, Миколаївській і Вінницькій парторганізаціях; 2. Про збирання цукрового буряка; 3. Про хід хлібопоставки; 4. Повідомлення: а) про хід виконання м'ясозаготівель по УРСР, б) про заготівлю овочів на зиму.

25 — 26 грудня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Про підготовку до весняної сівби на 1939 р.; 2. Про хід виконання постанови ЦК ВКП(б) — про постановку партійної пропаганди в зв'язку з випуском «Короткого курсу історії ВКП(б)».

1939 р.

13 — 15 червня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив такі основні питання: 1. Про хід реалізації постанови Пленуму ЦК ВКП(б) «Про заходи охорони громадських земель від розбазарювання»; 2. Про зселення дворів колгоспників, які проживають на ділянках колишнього хуторського землекористування, в колгоспні селища; 3. Про хід виконання постанови Пленуму ЦК ВКП(б) «Про підготовку до збирання врожаю і заготівлі сільськогосподарських продуктів у 1939 р.». На пленумі були також заслухані повідомлення: а) про підготовку до виборів у місцеві Ради депутатів трудящих, б) про підготовку до сільськогосподарської виставки.

22—23 липня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив такі основні питання: 1. Про реалізацію постанови Раднаркому СРСР і ЦК ВКП(б) «Про заходи по розвитку громадського тваринництва в колгоспах»; 2. Про масово-оборонну роботу; 3. Повідомлення: а) Наркомзему про хід збирання врожаю, б) Уповнаркомзагу — про хід роботи по визначенню врожайності і заготівлі сільськогосподарських продуктів; в) Секретарів обкомів КП(б)У — про хід виконання плану по зселенню хуторських господарств в колгоспні селища.

13—14 грудня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Про підсумки прийому нових членів у партію за квітень — жовтень 1939 р.; 2. Про підсумки сільськогосподарського року і підготовку до весняної сівби.

1940 р.

13—17 травня — П'ЯТНАДЦЯТИЙ З'ІЗД КП(б)У

На з'їзді були присутні 552 делегати з ухвальним голосом і 133 делегати з дорадчим голосом, які представляли 379 630 членів партії і 257 284 кандидати партії. Порядок денний з'їзду: 1. Звіт ЦК КП(б)У; 2. Звіт Ревізійної Комісії КП(б)У; 3. Вибори керівних органів КП(б)У.

15—17 червня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум заслухав і обговорив такі питання: 1. Про підготовку до збирання врожаю, заготівлю і закупку сільськогосподарських продуктів в 1940 р.; 2. Про постановку пропаганди марксизму-ленінізму в Сталінській і Ворошиловградській областях.

28—30 листопада — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум заслухав і обговорив: 1. Звіт про роботу Львівського і Ровенського обкомів КП(б)У; 2. Доповідь Харківського і Дніпропетровського міськкомів КП(б)У про керівництво промисловістю; 3. Повідомлення секретарів обкомів КП(б)У та голів облвиконкомів — про хід роботи по вивозу цукрового буряка, збирання соняшника, кукурудзи, бавовни і про виконання плану комплектування тваринницьких ферм.

*1941 р.**3—5 лютого — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У*

На пленумі обговорено такі питання: 1. Про підсумки 1940 сільськогосподарського року і підготовку до сільськогосподарських робіт в 1941 р.; 2. Про реалізацію постанови Раднаркому СРСР і ЦК ВКП(б) «Про заходи по збільшенню виробництва товарів широкого вжитку і продовольчих продуктів із місцевої сировини».

5—7 травня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив такі питання: 1. Про перевірку виконання будівельної програми на 1941 р. по УРСР і про заходи по збільшенню виробництва місцевих будівельних матеріалів; 2. Про хід виконання рішень XVIII з'їзду ВКП(б) «Про організацію навколо великих міст картопле-овочевих і тваринницьких баз» і про перевірку рішення РНК СРСР і ЦК ВКП(б) «Про заходи по збільшенню виробництва товарів широкого вжитку і продовольчих продуктів з місцевої сировини».

*1944 р.**24—26 травня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У*

Пленум заслухав і обговорив такі питання: 1. Про підсумки весняної сівби і підготовку до збирання врожаю 1944 р.; 2. Підготовка до заготівлі сільськогосподарських продуктів у 1944 р.; 3. Про стан партійно-масової роботи в містах і селах Сталінської і Харківської областей.

22—24 листопада — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: Про хід виконання постанови ЦК ВКП(б) від 27 вересня 1944 р. «Про недоліки в політичній роботі серед населення західних областей УРСР».

*1945 р.**5—8 червня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У*

Пленум заслухав питання: про підсумки весняної сівби, підготовку і проведення збирання врожаю і заготівлю сільськогосподарських продуктів.

12—14 грудня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

На пленумі були заслухані такі питання: 1. Про завершення хлібозаготівель; 2. Про політичну агітаційно-масову роботу серед населення в зв'язку з підготовкою до виборів у Верховну Раду СРСР.

*1946 р.**28 лютого — 2 березня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У*

На пленумі були заслухані і обговорені такі питання: 1. Підсумки 1945 сільськогосподарського року і підготовка до весняної сівби в 1946 р.; 2. Про стан внутріпартійної роботи в Дніпропетровській, Полтавській і Дрогобицькій обласних партійних організаціях.

14—18 травня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум заслухав такі питання: 1. Про підсумки весняної сівби, догляд за посівами, підняття парів, підготовку до збирання врожаю і підготовку матеріально-технічної бази для забезпечення успішного проведення заготівель сільськогосподарських продуктів у 1946 р.; 2. Про стан культурно-освітньої роботи серед робітників підприємств міст Ворошиловграда, Маріуполя і в селах Миколаївської області; 3. Про стан житлово-комунального будівництва в містах, будівництва в селі, про виробництво будівельних матеріалів і заходи по виконанню плану будівництва першого року нової п'ятирічки.

9—10 липня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

На пленумі заслухані і обговорені такі основні питання: 1. Про проведення збирання врожаю сільськогосподарських культур; 2. Про проведення хлібозаготівель і заготівель інших сільськогосподарських продуктів у 1946 р.

15—17 серпня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум заслухав і обговорив такі питання: 1. Про рішення ЦК ВКП(б) на звіт ЦК КП(б)У «Про підготовку, підбір і розподіл керівних партійних і радянських кадрів в Українській партійній організації»; 2. Про поповнення складу членів Центрального Комітету КП(б)У.

1947 р.**3 березня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У**

На пленумі були розглянуті такі основні питання: 1. Про рішення ЦК ВКП(б) від 27 лютого 1947 р. «Про зміцнення партійної і радянської роботи на Україні»; 2. Про невідкладні заходи по підготовці до весняної сівби 1947 р. у колгоспах, МГС, радгоспах і одноосібних селянських господарствах Української РСР.

10—13 березня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум заслухав і обговорив заходи по виконанню постанови Пленуму ЦК ВКП(б) «Про заходи піднесення сільського господарства в післявоєнний період».

23—26 червня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

На пленумі були заслухані і обговорені такі питання: 1. Про збирання врожаю сільськогосподарських культур у 1947 р.; 2. Про заготівлю хліба і сільськогосподарських продуктів з врожаю 1947 р.

1948 р.**9—10 березня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У**

Пленум обговорив підсумки 1947 сільськогосподарського року, підготовку і проведення весняної сівби і дальші завдання партійної організації України по виконанню рішення лютого Пленуму ЦК ВКП(б) «Про заходи піднесення сільського господарства в післявоєнний період».

25—28 травня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум розглянув такі основні питання: 1. Про підсумки весняної сівби, догляду за посівами, підготовку і проведення збирання врожаю, хлібозаготівель і заготівель інших сільськогосподарських продуктів; 2. Про стан організаційно-партійної і масово-політичної роботи в Харківській обласній партійній організації.

15—16 грудня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум розглянув такі питання: 1. Про скликання чергового шістнадцятого з'їзду Комуністичної партії (більшовиків) України; 2. Про стан і заходи поліпшення постановки партійної освіти в партійних організаціях України.

1949 р.**25—28 січня — ШІСТНАДЦЯТИЙ З'ЇЗД КП(б)У**

На з'їзді були присутні 650 делегатів з ухвальним голосом і 85 делегатів з дорадчим, які представляли 655 726 членів і 128 963 кандидати партії. Порядок денний з'їзду: 1. Звіт ЦК КП(б)У; 2. Звіт Ревізійної комісії КП(б)У; 3. Вибори керівних органів КП(б)У.

2—5 березня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

На пленумі розглянуті такі питання: 1. Про готовність до проведення весняної сівби і заходи по забезпеченню хорошого догляду за посівами для одержання високих врожаїв усіх сільськогосподарських культур; 2. Про хід житлово-комунального будівництва у містах, виробництво місцевих будівельних матеріалів і заходи по виконанню плану 1949 р.

9—12 травня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум розглянув і обговорив такі питання: 1. Про заходи по виконанню трирічного плану розвитку громадського колгоспного і радгоспного продуктивного тварин-

ництва (1949—1951 рр.), прийнятого Радою Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б); 2. Про стан і заходи поліпшення масово-політичної роботи серед трудящих міста і села.

28—29 червня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум розглянув питання: про підсумки весняної сівби, догляд за посівами, підготовку й проведення збирання врожаю, хлібозаготівель і заготівель інших сільськогосподарських продуктів.

15—16 грудня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив підсумки сільськогосподарських робіт за 1949 р. і заходи по підготовці вирощування високого врожаю всіх сільськогосподарських культур в 1950 р.

1950 р.

13—15 квітня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум розглянув такі основні питання: 1. Про хід соціалістичного змагання за виконання взятих зобов'язань колгоспами, МТС і радгоспами Вінницької і Херсонської областей по вирощуванню високих врожаїв сільськогосподарських культур і розвиток громадського тваринництва в 1950 році; 2. Про заходи по дальшому політичному і організаційно-господарському зміцненню колгоспів Львівської і Волинської областей.

26—28 червня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум розглянув такі питання: 1. Про підсумки весняної сівби, догляд за посівами, підготовку й проведення збирання врожаю, про хлібозаготівлю й заготівлю інших сільськогосподарських продуктів; 2. Про стан і заходи поліпшення політичної та виховної роботи комсомольських організацій серед сільської й міської молоді України.

16—18 листопада — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

На пленумі були заслухані і обговорені такі питання: 1. Про хід виконання постанови Ради Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) з питань укрупнення дрібних колгоспів, зміцнення складу голів колгоспів і про заходи по дальшому організаційно-господарському зміцненню колгоспів; 2. Про завершення сільськогосподарських робіт 1950 р. і заходи по підготовці до одержання високих врожаїв усіх сільськогосподарських культур та розвитку громадського тваринництва в 1951 р.

1951 р.

28 лютого — 3 березня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум розглянув такі питання: 1. Про підсумки звітів і виборів керівних партійних органів і заходи по дальшому поліпшенню організаційно-партійної і масово-політичної роботи партійних організацій України; 2. Про завершення підготовки до весняних польових робіт і заходи по успішному проведенню весняної сівби в колгоспах і радгоспах Української РСР.

13—15 червня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

На пленумі були розглянуті питання: 1. Про підсумки весняної сівби, догляд за посівами і проведення колгоспами, МТС і радгоспами УРСР збирання врожаю в 1951 р.; 2. Про готовність матеріально-технічної бази до приймання хліба, проведення хлібозаготівель і заготівель інших сільськогосподарських продуктів в 1951 р.

20—24 листопада — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум розглянув такі питання: 1. Про стан і заходи поліпшення ідеологічної роботи партійної організації України; 2. Про підготовку колгоспів, МТС і радгоспів до вирощування високих врожаїв всіх сільськогосподарських культур в 1952 р. і проведення зимівлі худоби.

1952 р.

20—23 лютого — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

На пленумі були заслухані і обговорені такі питання: 1. Про хід будівництва Каховської гідроелектростанції, Південно-Українського каналу і заходи, що забезпечують виконання виробничого плану в 1952 р.; 2. Про готовність машинно-тракторних станцій УРСР до весняної сівби і заходи, які забезпечують вирощування високих врожаїв усіх сільськогосподарських культур у 1952 р.

27—29 травня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Про підсумки весняної сівби і заходи по догляду, збиранню врожаю, хлібозаготівель і заготівель інших сільськогосподарських продуктів у 1952 р.; 2. Про стан і заходи поліпшення підготовки, підбор, виховання й розподіл керівних партійних і радянських кадрів в Українській партійній організації.

23—27 вересня — СІМНАДЦЯТИЙ З'ЇЗД КП(б)У

На з'їзді були присутні 771 делегат з ухвальним голосом і 116 делегатів з дорадчим голосом, які представляли 676 190 членів і 101 642 кандидати в члени партії. Порядок денний з'їзду: 1. Обговорення проектів ЦК ВКП(б) «Директиви ХІХ з'їзду партії по п'ятому п'ятирічному плану розвитку СРСР на 1951—1955 роки», «Текст зміненого статуту партії»; 2. Звіт ЦК КП(б)У; 3. Звіт Ревізійної Комісії КП(б)У; 4. Вибори керівних органів КП(б)У.

23—26 грудня — ПЛЕНУМ ЦК КП(б)У

Пленум обговорив питання: 1. Про хід вивчення рішень ХІХ з'їзду КПРС, праці Й. В. Сталіна «Економічні проблеми соціалізму в СРСР» і заходи поліпшення ідеологічної роботи партійної організації України; 2. Про завершення сільськогосподарських робіт, підготовку колгоспів, МТС і радгоспів до вирощування високого врожаю всіх сільськогосподарських культур у 1953 р. і забезпечення виконання плану розвитку громадського тваринництва і збільшення його продуктивності; 3. Про посилення боротьби за збереження державної і громадської власності та поліпшення справи підбору, висування і виховання кадрів у торговельних, кооперативних та інших організаціях.

1953 р.**27—28 лютого — ПЛЕНУМ ЦК КП УКРАЇНИ**

На пленумі були обговорені питання: 1. Про стан і заходи поліпшення ідеологічної роботи в Київській міській партійній організації; 2. Про хід зимівлі худоби в колгоспах республіки.

29—30 червня — ПЛЕНУМ ЦК КП УКРАЇНИ

Пленум обговорив питання: 1. Про підсумки весняної сівби, догляд за посівами, підготовку і проведення збирання врожаю, хлібозаготівель і заготівель інших сільськогосподарських продуктів у 1953 р.; 2. Про збільшення виробництва, підвищення якості товарів широкого вжитку і заходи по забезпеченню поліпшення побутового обслуговування трудящих.

29—30 липня — ПЛЕНУМ ЦК КП УКРАЇНИ

На пленумі були обговорені питання: 1. Про постанову Пленуму ЦК КПРС від 7 липня 1953 р. «Про злочинні антипартійні і антидержавні дії Берія»; 2. Про хід збирання врожаю, хлібозаготівель у Запорізькій і Херсонській областях.

8—10 жовтня — ПЛЕНУМ ЦК КП УКРАЇНИ

Пленум заслухав і обговорив питання «Про підсумки Пленуму ЦК КПРС і завдання партійної організації України по дальшому розвитку сільського господарства». Пленум постановив перетворити Бюро ЦК КП України в Президію ЦК КП України.

1954 р.**20 січня — ПЛЕНУМ ЦК КП УКРАЇНИ**

Пленум розглянув питання: 1. Про хід виконання постанов вересневого Пленуму ЦК КПРС і жовтневого Пленуму ЦК КП України Полтавською обласною партійною організацією; 2. Про скликання чергового вісімнадцятого з'їзду Комуністичної партії України.

23—31 березня — ВІСІМНАДЦЯТИЙ З'ЇЗД КП УКРАЇНИ

На з'їзді були присутні 878 делегатів з ухвальним і 66 делегатів з дорадчим голосом, які представляли 780 615 членів партії і 53 162 кандидати. Порядок денний з'їзду: 1. Звітна доповідь ЦК КП України; 2. Звітна доповідь Ревізійної Комісії КП України; 3. Вибори керівних органів КП України.

21—22 вересня — ПЛЕНУМ ЦК КП УКРАЇНИ

Пленум розглянув питання про хід підготовки до зимівлі худоби в колгоспах і радгоспах Української РСР.

1955 р.

15—18 лютого — ПЛЕНУМ ЦК КП УКРАЇНИ

Пленум розглянув питання: Про підсумки січневого Пленуму ЦК КПРС і заходів по дальшому збільшенню виробництва продуктів тваринництва в Українській РСР.

19—20 серпня — ПЛЕНУМ ЦК КП УКРАЇНИ

Пленум обговорив питання: 1. Про підсумки липневого Пленуму ЦК КПРС і завдання партійної організації України; 2. Про скликання XIX з'їзду Комуністичної партії України.

1956 р.

17—21 січня — ДЕВ'ЯТНАДЦЯТИЙ З'ЇЗД КП УКРАЇНИ

На з'їзді були присутні 859 делегатів з ухвальним і 60 делегатів з дорадчим голосом, які представляли 838 300 членів партії і 57 100 кандидатів.

Порядок денний з'їзду: 1. Обговорення проекту ЦК КПРС «Директиви XX з'їзду КПРС по шостому п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1956—1960 рр.»; 2. Звіт ЦК КП України; 3. Звіт Ревізійної Комісії КП України; 4. Вибори керівних органів КП України.

З'їзд обрав ЦК партії в кількості 111 членів і 63 кандидатів та Ревізійну Комісію в складі 39 чоловік.

22—25 травня — ПЛЕНУМ ЦК КП УКРАЇНИ

Пленум обговорив такі питання: 1. Про хід виконання Директив XX з'їзду КПРС про розвиток вугільної промисловості в Українській РСР; 2. Про заходи по виконанню планів виробництва молока і м'яса колгоспами і радгоспами Української РСР у 1956—1957 рр.

25—26 червня — ПЛЕНУМ ЦК КП УКРАЇНИ

Пленум обговорив питання: Про підсумки весняної сівби, догляд за посівами, збирання врожаю і забезпечення та виконання плану заготівель сільськогосподарських продуктів у 1956 р.

10—11 грудня — ПЛЕНУМ ЦК КП УКРАЇНИ

Пленум обговорив питання: про підсумки сільськогосподарських робіт 1956 р. в колгоспах і радгоспах УРСР і заходи по одержанню високих врожаїв усіх сільськогосподарських культур і поліпшенню продуктивності тваринництва в 1957 р.

1957 р.

25—26 квітня — ПЛЕНУМ ЦК КП УКРАЇНИ

Пленум обговорив питання: про дальше удосконалення організації управління промисловістю і будівництвом в Українській РСР Пленум одностайно схвалив тези доповіді М. С. Хрущова «Про дальше удосконалення організації управління промисловістю і будівництвом».

18—19 червня — ПЛЕНУМ ЦК КП УКРАЇНИ

Пленум обговорив питання: про проведення збирання врожаю, заготівель сільськогосподарської продукції в 1957 р. і заходи по значному збільшенню виробництва м'яса, молока та інших продуктів тваринництва в Українській РСР.

2—4 грудня — ПЛЕНУМ ЦК КП УКРАЇНИ

Пленум обговорив питання: 1. Про підсумки нарад представників Комуністичних і робітничих партій; 2. Про підсумки сільськогосподарських робіт у 1957 р. в колгоспах і радгоспах УРСР і заходи по одержанню високих врожаїв усіх сільськогосподарських культур і підвищенню продуктивності тваринництва в 1958 р.

1958 р.

19—20 березня — ПЛЕНУМ ЦК КП УКРАЇНИ

Пленум обговорив питання: про підсумки лютого Пленуму ЦК КПРС і завдання Комуністичної партії України по дальшому розвитку колгоспного ладу і реорганізації МТС. Пленум одностайно схвалив тези доповіді М. С. Хрущова «Про дальший розвиток колгоспного ладу і реорганізацію машинно-тракторних станцій».

ОГЛЯДИ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ВУЗИ ОДЕСИ ДО 40-РІЧЧЯ ВЕЛИКОГО ЖОВТНЯ

ОГЛЯД ЗБІРНИКІВ КАФЕДР СУСПІЛЬНИХ НАУК ОДЕСЬКИХ ВУЗІВ, ОПУБЛІКОВАНИХ
ДО 40-РІЧЧЯ ВЕЛИКОЇ ЖОВТНЕВОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Знаменні історичні дати — 40-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції і 40-річчя Української РСР кафедри суспільних наук вищих учбових закладів Одеси зустріли випуском понад десяти збірників «Праць» і «Наукових записок».

Всі статті, вміщені у збірниках, можна поділити на кілька тематичних груп. У першій групі досліджуються окремі загально-теоретичні питання, зв'язані з підготовкою Великої Жовтневої соціалістичної революції та її міжнародним значенням. Друга група статей написана на конкретно-історичному матеріалі і, в основному, присвячена історії місцевої парторганізації в період підготовки і проведення Жовтневої революції. Третя група присвячена розгляду окремих сторінок боротьби більшовицьких організацій півдня України в роки соціалістичних перетворень. Окремі статті торкаються ряду питань історії СРСР і УРСР дожовтневого періоду.

З першої групи слід, перш за все, виділити статті, в яких розглядається керівна роль Комуністичної партії і В. І. Леніна в організації і проведенні Жовтневої революції. До них відносяться статті доцента Л. А. Магчилова², О. Т. Альошкіна³ і доцента К. І. Колодій⁴, які мають загальний, пропагандистський характер. Ці статті являли б собою значно біль-

ший інтерес, якби їх автори розширили джерельну базу за рахунок залучення документальних даних центральних і місцевих архівів.

Вивченню ленінської спадщини з національного питання в конкретно-історичній обстановці присвячені дві статті. С. К. Єригін досліджує розробку В. І. Леніним деяких проблем національного питання в період першої світової війни¹.

Автор розглядає ці питання у нерозривному зв'язку з ленінським аналізом імперіалізму і обґрунтуванням теорії і тактики більшовиків з питань війни, миру і революції. В статті ґрунтовно висвітлена боротьба В. І. Леніна проти російського і міжнародного імперіалізму. Актуальність статті посилюється тим, що в нашій історико-партійній літературі з національного питання до цього часу ще недостатньо розкриті ідейний зміст і значення праць В. І. Леніна, написаних в період першої світової війни.

В статті доцента Д. М. Щербакова² в основному правильно висвітлено теорію і тактику більшовицької партії з національного питання, її боротьбу з буржуазно-націоналістичною Центральною радою. Автору слід було б більше використати фактичний матеріал для ілюстрації відомого ленінського положення про історичну спільність українського і російського народів.

¹ В огляд не включені статті з політичної економії, які вимагають спеціального розгляду.

² Л. А. Магчилов, Ленін на чолі Комуністичної партії і трудящих мас у боротьбі за Великий Жовтень, «Праці Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова» (далі — «Праці ОДУ»), т. 147, серія суспільних наук, в. 2, Одеса, 1957.

³ О. Т. Альошкін, Значення ленінського вчення про революційну ситуацію для боротьби Комуністичної партії за перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції, «Праці ОДУ», т. 147.

⁴ К. І. Колодій, В. І. Ленін о международном значении Великой Октябрьской социалистической революции, «Научные сообщения Всесоюзного Юридиче-

ского заочного института (ВЮЗИ), Одесский филиал» (далі — «Научные сообщения ВЮЗИ»), в. III, Одесса, 1957.

¹ С. К. Еригін, Вопросы теории национально-освободительного движения в трудах В. И. Ленина периода первой мировой войны (1914 — февраль 1917), «Научные записки Одесского политехнического института», т. XV, кафедра общественных наук, в. 1, Одесса, 1957.

² Д. М. Щербаков, Разработка В. И. Лениным программы и тактики большевизма в национальном вопросе в период подготовки Великой Жовтневої соціалістичної революції, «Праці ОДУ», т. 147.

Стаття Л. М. Стрельцова¹, присвячена розгляду питання про союз робітничого класу і селянства в період боротьби за Жовтень, нічого нового в розробку цього питання не вносить. Автор обмежується повторенням загальновідомих положень.

Одна з найбільших життєвих проблем сучасності — ленінський принцип мирного співіснування двох систем — знайшла своє відображення в статтях О. Г. Зубова² і М. С. Золотарьова³.

Автор першої статті пов'язує основні ленінські положення про мирне співіснування з боротьбою Радянського Союзу за мир і безпеку народів. Особливо владим є залучення ним матеріалів англійської комуністичної преси за передвоєнні роки. В заключній частині статті автору слід було б більше розкрити дійовість ленінського принципу співіснування і його дальший розвиток в рішеннях XX з'їзду партії.

Стаття М. С. Золотарьова присвячена економічним основам мирного співіснування двох систем. Автор вільно оперує економічними і статистичними матеріалами з радянської та іноземної літератури для ілюстрації корінних переваг соціалістичної системи господарства перед капіталістичною. Анализуючи темпи економічного розвитку СРСР і капіталістичних країн, він обгрунтовує більш швидкий розвиток соціалістичної економіки в порівнянні з капіталістичною. В статті використано переконливий матеріал про зростання торговельних, наукових та інших зв'язків між СРСР і закордонними країнами на основі здійснення ленінського принципу співіснування, особливо в період після XX з'їзду партії.

Вивченню впливу Жовтневої революції на ряд зарубіжних країн присвятили свої статті К. Д. Петряев⁴, І. Г. Леонов⁵, І. В. Ганевич⁶.

¹ Л. М. Стрельцов, К вопросу о союзе пролетариата и трудового крестьянства в Великой Октябрьской социалистической революции, «Научные сообщения ВЮЗИ», в. III.

² О. Г. Зубов, Велика Жовтнева соціалістична революція і ленінський принцип мирного співіснування двох систем, «Праці ОДУ», т. 147.

³ М. С. Золотарев, Экономические основы мирного сосуществования двух систем, «Научные записки Одесского кредитно-экономического института», т. IX, Одесса, 1957.

⁴ К. Д. Петряев, Влияние Великой Жовтневої соціалістичної революції на робітничий рух Німеччини, «Праці ОДУ», т. 147.

⁵ І. Г. Леонов, Влияние Великой Жовтневої соціалістичної революції на революційно-визвольний рух в Індії, «Праці ОДУ», т. 147.

⁶ І. В. Ганевич, Велика Жовтнева соціалістична революція і деякі особли-

В рецензованих збірниках значне місце займають статті про підготовку і проведення пролетарської революції в Одесі. Доцент С. І. Магазинер¹ використав ряд виявлених ним в центральних і місцевих архівах і в періодичній пресі того часу документальних матеріалів для характеристики подій в Одесі, які розгорнулись у мирний період розвитку революції. Автору вдалось відтворити партійну боротьбу більшовиків за створення своєї самостійної партійної організації. Проте виклад матеріалу часом носить описовий характер, перетворюючись іноді в хронікальний перелік фактів, позбавлений необхідних висновків і узагальнень.

Стаття кандидата історичних наук М. Д. Свічарівської «Збройне повстання в Одесі і встановлення Радянської влади»² є продовженням і дальшим розвитком опублікованої нею раніше роботи на цю ж тему³. Автор на основі глибокого вивчення ленінських творів, а також місцевих архівних документів і газет 1917 р. відтворює справжню історичну обстановку, в якій проходила підготовка і здійснення січневого збройного повстання в Одесі, розкриває провідну роль більшовицької партії в боротьбі за встановлення Радянської влади. В статті слід було ширше показати розгортання революційних подій у нерозривному зв'язку з перемогою пролетарської революції на Україні.

Деякі статті про здійснення соціалістичної революції в Одесі охоплюють окремі сторони багатогранної діяльності партії по мобілізації трудящих мас на боротьбу з контрреволюційними силами. Одному з важливих питань — організації передових загонів збройних сил пролетарської революції в Одесі — Червоної Гвардії присвятив свою статтю доцент С. М. Ковбасюк⁴. Опублікована в ювілейному збірнику університету стаття С. М. Ковбасюка є результатом багаторічної роботи з даного питання. Автор, керуючись марксистсько-ленінським вченням про збройне повстання

вості будівництва соціалізму в європейських країнах народної демократії, «Праці ОДУ», т. 147.

¹ С. І. Магазинер, Подготовка Великой Октябрьской социалистической революции в Одессе (март—июль 1917 г.), «Ученые записки Одесского государственного педагогического института им. К. Д. Ушинского», кафедра истории КПСС и политической экономии, т. XIX, Одесса, 1957.

² «Праці ОДУ», т. 147.

³ М. Д. Свічарівська, Борьба за встановлення Радянської влади в Одесі (жовтень 1917—січень 1918), «Праці ОДУ», т. 145, серія історичних наук, в. 5, Одеса, 1956.

⁴ С. М. Ковбасюк, Борьба більшовиків за створення Червоної Гвардії в Одесі, «Праці ОДУ», т. 147.

і організацію збройних сил пролетаріату, відтворює історію виникнення Червоної Гвардії з перших днів її діяльності (квітень 1917 р.) до переможного збройного повстання в січні 1918 р. Він досліджує процес зростання і зміцнення Червоної Гвардії в нерозривному зв'язку з робітничими масами, переважно пролетарських районів міста. На конкретному фактичному матеріалі показана роль одеських більшовиків П. Старостіна, А. Хмельницького, М. Чижикова, М. Кангуна, Г. Слепова, Г. Ачканова та інших у політичному вихованні й організації бойової підготовки червоногвардійців. Слід зауважити, що автору треба було вивчити зв'язки між Червоною Гвардією Одеси і червоногвардійськими загонами найбільших пролетарських центрів України — Києва, Харкова, Донбасу.

Участь профспілок у боротьбі за перемогу влади Рад і встановлення робітничого контролю в Одесі досліджує в своїх статтях доцент Д. С. Бельфор. В першій статті, опублікованій в університетському збірнику¹, автор ввів у науковий оборот ряд вперше використаних фондів Державного архіву Одеської області, а також окремі документи центральних архівів СРСР та УРСР. Для викриття зрадницьких дій угодівців у профусі і показу все зростаючого впливу більшовиків у боротьбі за масові організації пролетаріату автор використав матеріали місцевої преси того періоду. Треба вважати вдалим залучення матеріалів про подання допомоги одеським профспілкам з боку профспілок Петрограда і Москви. Автору потрібно було дати критичний огляд опублікованої з цього питання літератури, а також проаналізувати далеко не однорідну профспілкову пресу 1917 р.

В другій статті — «З історії боротьби пролетаріату Одеси за робітничий контроль»² — Д. С. Бельфор показує, як під керівництвом більшовиків робітничі маси Одеси стали встановлювати на ряді підприємств міста і в порту робітничий контроль ще до здійснення пролетарської революції. Автор на прикладі Одеси розкриває величезне революціонізуєче і мобілізуюче значення ленінського декрету про робітничий контроль для підготовки до націоналізації промисловості і транспорту. Проте у висвітленні цього питання недостатньо розкрито труднощі у здійсненні робітничого контролю і націоналізації промисловості і транспорту в Одесі.

Роль моряків торговельного флоту і залізничників, які були важливими опорними загонами одеського пролетаріату, відображено в ряді статей. Кандидати історичних наук С. А. Вольський і А. Я. Багер-

ман¹ висвітлюють у своїх статтях активну участь моряків-чорноморців торгового флоту у період підготовки і проведення соціалістичної революції в Одесі. Основні питання даної теми висвітлені авторами правильно, в нерозривному зв'язку з розгортанням революційних подій по всій країні. Проте деякі положення рецензованих статей викликають заперечення.

В статті С. А. Вольського наведено надто загальне положення про те, що «Одеса відзначалась великою строкатістю населення з точки зору класової належності і політичних переконань» (стор. 22). Таку фразу можна використати для характеристики будь-якого великого центра царської Росії. В цій же статті одне з найважливіших питань — питання про оформлення більшовицької організації в Одесі в 1917 р. — викладено неточно. С. А. Вольський вказує, що «остаточний розрив з меншовниками відбувся 19 червня, коли більшовики залишили зал засідань об'єднаного партійного комітету» (стор. 23). Однак численні джерела, в тому числі й журнал Одеського губкому КП(б)У («Коммунист», 1927, № 23, стор. 28), на який посилається автор, незаперечно свідчать, що зал засідань 19 червня 1917 р. демонстративно залишили не більшовики, а меншовики. Крім того, Вольський, посилаючись на початку статті (стор. 17) на наявність окремих праць з досліджуваного ним питання, не дає критичного огляду цієї літератури.

А. Я. Багерман при викладі матеріалів про II з'їзд Румчероду не підкреслив роль Першого Всеукраїнського з'їзду Рад у прискоренні перемоги пролетарської революції на Україні, зокрема в Одесі. Автор допускає помилку, твердячи, що революційний комітет Одеси 18 січня звернувся до населення з відозвою про перемогу пролетарської революції (стор. 86). Відомо, що звернення Тимчасового революційного комітету в Одесі «До громадян Одеси» було опубліковано 17 січня о 9 годині ранку². Також неточно викладено хід бойових дій моряків з військами Центральної ради (стор. 85—86), де робиться висновок, що «могутні і точні постріли гармат військових кораблів вирішили долю бою». Насправді, результат бою пролетарських сил з гайдамаками вирішили об'єднані сили

¹ С. А. Вольський, Черноморские моряки в период подготовки к установлению Советской власти в Одессе (февраль—октябрь 1917 г.): А. Я. Багерман, Релье моряков Черноморского флота в установлении власти Советов в Одессе (октябрь 1917 — январь 1918 г.), «Сборник трудов кафедр общественных наук Одесского института морского флота», в. XIV, Одесса, 1957.

² «В борьбе за Октябрь. Сборник документов и материалов об участии трудящихся Одессы в борьбе за установление Советской власти», Одесса, 1957, стор. 151.

¹ Д. С. Бельфор, З історії профспілок Одеси (Фабзавкоми та профспілки за встановлення Радянської влади), «Праці ОДУ», т. 147.

² «Научные сообщения ВЮЗИ», в. III.

робітників-червоногвардійців, залізничників і моряків.

В своїй статті доцент З. В. Першина¹ досліджує на основі архівних і друкованих джерел активну участь робітників головних залізничних майстерень у революційних виступах пролетаріату Одеси в період від Лютневої революції до перемоги соціалістичної революції в Одесі в січні 1918 р. Вона показує більшовицьку організацію залізничних майстерень як одну з найбільш стійких, впливових і міцних серед парторганізацій Одеси і Південно-Західної залізниці.

Автору слід було відмітити неоднорідність складу залізничників, у тому числі залізничних майстерень, що ускладнювало роботу більшовиків серед них.

Аграрна програма більшовиків, розроблена В. І. Леніним, знайшла своє відображення в кількох статтях. Кандидат економічних наук А. К. Покритан аналізує теоретичні положення аграрної програми більшовиків². В статті підкреслюється, що аграрна програма більшовиків була підкорена основному питанню революції — встановленню диктатури пролетаріату. На жаль, автор для підтвердження ленінських теоретичних положень і перших заходів Комуністичної партії і Радянського уряду по розв'язанню аграрного питання в період Жовтневої революції не використав місцеві матеріали України й Одещини.

Боротьбі партії за розв'язання аграрного питання присвячені статті В. М. Немченка і Я. М. Штеренштейна. В статті В. М. Немченка³ викладається загальний хід селянського руху на півдні України (в колишній Херсонській, Таврійській і Бессарабській губерніях) в період боротьби за Жовтень. Автор вказує на вплив промислових центрів півдня України — Одеси, Херсона, Миколаєва і Донбасу — на розгортання селянського руху. Проте він мало зупиняється на питаннях розшарування селянства і загострення класової боротьби на селі напередодні і в період проведення Жовтневої революції.

В своїй статті доцент Я. М. Штеренштейн⁴ вперше зібрав і систематизував

важливий матеріал про діяльність одеських більшовиків серед селянства Одещини. На прикладі окремих сіл він показує керівну роль більшовиків у організації захоплення селянами поміщицької землі до Жовтня і в проведенні в життя ленінського декрету про землю. Автор чомусь не згадує про скликання в Кишиневі надзвичайного з'їзду селянських депутатів Румунського фронту (у другій половині грудня 1917 р.), який цілком став на шлях визнання і підтримки II з'їзду Румчероду¹.

Доцент М. Ю. Раковський присвятив свою статтю малорозробленому питанню — ролі більшовицької преси Одеси в боротьбі за встановлення Радянської влади². Автор розглядає питання організації і діяльності більшовицьких газет в Одесі («Голос пролетарія», «Солдатская мысль», «Известия Одесского Совета рабочих депутатов»), їх нерозривний зв'язок з масами. В статті на ряді переконливих фактів підкреслюється провідна роль більшовицької організації Одеси, показано процес більшовизації «Известий», в яких у перші місяці після Лютневої революції засіли меншовики і есери. На жаль, читач не знайде в цій статті матеріалів про створення перших робкорівських кадрів, про організаційну структуру редакцій більшовицьких газет.

Питання про початковий період культурного будівництва в Радянській Україні розглядається в двох статтях університетського ювілейного збірника. П. І. Воробей³ зупиняється на малорозробленій проблемі початку культурного будівництва в період боротьби за встановлення Радянської влади на Україні. Автор подає матеріали про створення вперше в історії українського народу справді народної школи, про величезну роботу, яку провели більшовики по перебудові середньої і вищої освіти, про культурно-освітню роботу серед трудящих, про зростаючий вплив більшовицької преси на маси, про перші кроки української радянської літератури і мистецтва. Вся стаття пройнята думкою про те, що перші успіхи у створенні нової соціалістичної культури були здобуті у непримиренній боротьбі з українським буржуазним націоналізмом і великодержавним шовінізмом. У статті слід було більше уваги звернути на зростаючі братні зв'язки між передовою російською та українською куль-

період підготовки і проведення Великої Жовтневої соціалістичної революції, «Праці ОДУ», т. 147.

¹ «Известия Одесского Совета рабочих депутатов» від 29 грудня 1917 р.

² М. Ю. Раковський, В боротьбі за владу Рад (З історії більшовицької преси в Одесі в 1917 р.), «Праці ОДУ», т. 147.

³ П. І. Воробей, З історії української радянської культури (жовтень 1917 р. — лютий 1918 р.), «Праці ОДУ», т. 147.

¹ З. В. Першина, Робітники заводу імені Січневого повстання в боротьбі за перемогу Радянської влади в Одесі (лютий 1917 р. — січень 1918 р.), «Праці ОДУ», т. 147.

² А. К. Покритан, Теоретические основы аграрной программы большевистской партии в Великой Октябрьской социалистической революции, «Ученые записки Одесского педагогического института», т. XIX.

³ В. М. Немченка, Селянський рух на півдні України напередодні Великої Жовтневої соціалістичної революції, «Праці ОДУ», т. 147.

⁴ Я. М. Штеренштейн, Боротьба більшовиків Одеси за селянство в

урою до Жовтня і, особливо, в перші місяці після Жовтневої революції.

Питанню реорганізації вищої школи в Одесі в 1917—1920 рр. присвятив свою статтю доцент П. А. Некрасов¹. Автор на місцевих архівних матеріалах показує значу роботу, проведену прогресивною просвітою колишнього Новоросійського університету (Є. М. Шепкін, Д. К. Третьяков, І. О. Потапов, З. А. Бабайцева та ін.) в боротьбі проти реакційної буржуазно-націоналістичної професури. Особливо яскраво показано діяльність першого професора-комуніста Є. М. Шепкіна, який очолював з 1919 р. губернський відділ народної освіти і здійснював перші заходи по реорганізації вищої школи і залученню трудящих до вищої школи. Слід вказати, що автор зрівномірно розподілив матеріал, присвятивши 1920 р. всього півсторінки. П. А. Некрасов також недостатньо показує вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції, ідей більшовицької партії на формування світогляду прогресивної професури Одеси.

В кількох статтях, вміщених у наукових збірниках Одеси, розглядається провідна роль партії в здійсненні ленінського плану соціалістичної індустріалізації країни. Старший викладач Одеського педагогічного інституту М. Ш. Галицький досліджує розвиток важкої промисловості України в роки третьої п'ятирічки. Одна з його статей² присвячена загальній розробці теми. В ній підкреслено боротьбу Комуністичної партії за втілення в життя ленінських вказівок про переважний розвиток важкої промисловості у здійсненні соціалістичної індустріалізації Радянського Союзу і його невід'ємної частини — УРСР. Галицький показав, що перемога генеральної лінії КПРС на переважний розвиток важкої індустрії забезпечила побудову соціалізму в нашій країні.

У нерозривному зв'язку з вказаною роботою Галицького знаходиться його стаття, присвячена провідній ролі партійних організацій в справі розгортання творчої ініціативи робітників важкої промисловості України в роки третьої п'ятирічки³. Автор на підставі вивчення архівних матеріалів і даних періодичної преси дає чіткий аналіз форм соцзмагання в роки третьої п'ятирічки в центрах важкої промисловості України (Донбас, Харків, Кривий Ріг). Серед

нових форм творчої ініціативи робітників важкої промисловості України вирішальна роль належала швидкісним методам роботи в металургії, багатоступінчатому рухові в машинобудуванні і циклічному методу видобутку вугілля. Автор правильно підкреслює, що ці нові форми і методи праці не втратили свого значення і в наші дні.

В статті кандидата історичних наук Н. Ф. Непочатих «Перемога колгоспного ладу і організаційно-господарське зміцнення колгоспів Молдавської АРСР в реорганізаційний період»¹ показані труднощі, з якими доводилось зустрічатися колгоспному рухові в Молдавії в роки першої п'ятирічки, підкреслено величезну допомогу молдавському народові з боку братніх російського і українського народів.

Правильно підкреслюючи провідну роль нашої партії в проведенні колективізації в Молдавії, автор, на жаль, зовсім не показує конкретних борців за здійснення ленінського кооперативного плану у сільському господарстві.

Керівна роль Комуністичної партії в здійсненні другої п'ятирічки розглядається в двох статтях. Перша з них, підготовлена П. Лопатою і Є. Порохнюком², показує трудову активність і творчу ініціативу керіваних Комуністичною партією робітничих мас підприємств важкої промисловості УРСР в 1933—1937 рр. На прикладі ряду промислових центрів України вони досліджують конкретні форми і методи роботи по розгортанню соціалістичного змагання. Слід відмітити, що автори майже не використали місцевих матеріалів.

Друга стаття (автор Є. В. Порохнюк³) написана на основі вивчення архівних фондів ЦДАЖР СРСР, ЦДАЖР УРСР, партархіву Харківського обкому КП України. В ній розглядається комплекс заходів партії по підвищенню якості продукції в ряді машинобудівних підприємств УРСР. Особливо підкреслюється досвід Харкова, Донбасу, частково Одеси. Автор показує допомогу верстатобудівних заводів селу у здійсненні колективізації сільського господарства. Слід відмітити, що стаття носить описовий характер, а висновки не зв'язані з конкретним матеріалом досліджуваної теми.

¹ «Ученые записки Одесского педагогического института», т. XIX.

² П. Лопата, Е. Порохнюк, Развитие трудовой активности рабочих тяжелой промышленности в годы второй пятилетки, «Научные записки Одесского политехнического института», т. XV.

³ Е. Порохнюк, Некоторые вопросы деятельности Коммунистической партии по повышению качества работы предприятий машиностроительной промышленности в годы второй пятилетки, «Труды Одесского гидрометеорологического института», 3-й юбилейный выпуск (очередной выпуск XII), Одесса, 1957.

¹ П. А. Некрасов, Из истории Одесского университета (1917—1920 рр.), «Праці ОДУ», т. 147.

² М. Ш. Галицький, Генеральная линия КПСС на всемерное развитие тяжелой индустрии — основное условие победы социализма в СССР, «Ученые записки Одесского педагогического института», т. XIX.

³ «Ученые записки Одесского педагогического института», т. XVII.

Стаття Л. С. Знайдьєнової¹ є спробою розглянути хід відбудови підприємств важкої промисловості УРСР в роки післявоєнної четвертої п'ятирічки. Автор аналізує різницю між характером відбудови промисловості в період 1921—1925 рр. і після закінчення Великої Вітчизняної війни. Л. С. Знайдьєнова розглядає роль технічного прогресу у важкій промисловості і його зв'язок з розвитком науки, особливо в галузі електрифікації. В статті використано ряд даних про розміщення важкої промисловості, в тому числі на території західних областей УРСР. Знайдьєнової слід було б використати поряд з опублікованими матеріалами також і архівні.

Статті одеських істориків, присвячені дожовтневому періоду, охоплюють різні проблеми: становище робітничого класу на півдні України, історію більшовицької організації Одеси напередодні революції 1905—1907 рр., в роки революції і реакції, деякі питання з історії суспільної думки та ін.

Вивченню становища трудящих Одеси напередодні революції 1905—1907 рр. присвятив свою статтю професор С. Я. Боровой². В статті наведена характеристика своєрідних рис розвитку економіки Одеси як значного торговельно-промислового центра Росії на початку ХХ ст. Автор докладно зупиняється на становищі одеських робітників промислових і ремісничих підприємств, спростовуючи вигадки буржуазної преси того часу про те, що Одеса була «дешевим містом», «містом легкого життя» і т. ін. Він вказує на те, що боротьба робітників Одеси проти самодержавства і капіталістів була невід'ємною частиною боротьби всього робітничого класу Росії і України. Всебічно аналізуючи архівні і друковані матеріали, професор Боровой з'ясовує особливості класової структури трудящого населення Одеси і на цій основі підкреслює всю складність обстановки і класової боротьби в місті напередодні першої російської революції. Автору треба було поряд з висновками після кожного розділу статті подати загальний висновок в її заключній частині.

До рецензованої вище статті за своїм змістом примикає стаття В. А. Адамович³ «Становище робітничого класу і робітничого руху на півдні України в 1907—

1914 рр. (За матеріалами Херсонської губернії)». Автор, використавши архівні матеріали і статистичні збірники, простежує становище робітників півдня України і деякі риси боротьби робітничого класу цього району в період століпінської реакції і революційного піднесення. В статті згадується про діяльність на півдні України таких вилатних більшовиків, як В. В. Воронський і М. М. Шверник. В той же час в розглянутій статті є окремі недоліки. Величезна робота, проведена В. В. Воронським в Одесі, його боротьба з ліквідаторами і одзовістами за чистоту марксистсько-ленінської теорії висвітлена вкрай недостатньо. Зовсім випадає така подія, як «процес 22 членів одеської організації РСДРП» в березні 1911 р. В статті не згадується про діяльність в Одесі пристаного В. І. Леніних В. Дьогтя — представника ЦК партії більшовиків, В. Яшина (Вегман-Вейс).

У статті доцента С. К. Мельника досліджується важливе питання — роль одеських більшовиків у боротьбі з меншовиками за скликання III з'їзду партії¹. В ній вперше використано окремі архівні матеріали, наведені цікаві факти, що підтверджують значення одеської парторганізації і «Бюро південних комітетів більшовицької партії» як опорних пунктів більшовизму на півдні України. Автор докладно зупиняється на характеристиці складної обстановки, в якій одеські більшовики боролись за скликання III з'їзду партії, на листуванні В. І. Леніна і Н. К. Крупської з парторганізацією Одеси, наводить дані про обрання В. І. Леніна делегатом з'їзду.

Дві статті, вміщені в збірниках Одеського кредитно-економічного інституту, привачені ролі Рад робітничих депутатів на Україні в 1905 р. Перша з них, написана доцентом М. А. Кравцовим², має надто загальний характер і не являє собою наукової цінності. В ній наведені дані з опублікованої літератури; майже не відбита діяльність Одеської Ради.

Друга стаття — доцента С. К. Мельника³ — розглядає роль Одеської Ради робітничих депутатів на фоні роботи Рад України. Автор докладно показує виникнення Одеської Ради, її практичну діяльність, підкреслює, що меншовицьке керівництво міської Ради привело до зриву переростання грудневого загального полі-

¹ Л. С. Знайдьєнова, Некоторые вопросы послевоенного восстановления тяжелой промышленности Украины, «Научные записки Одесского кредитно-экономического института», т. IX.

² С. Я. Боровой, Экономическое положение трудящегося населения Одессы накануне первой народной революции в России, «Научные записки Одесского кредитно-экономического института», т. IX.

³ «Труды кафедры марксизма-ленинизма Одесского высшего мореходного училища», М., 1957.

¹ С. К. Мельник, Одесская партийная организация в борьбе за III съезд РСДРП, «Научные записки Одесского кредитно-экономического института», т. IX.

² М. А. Кравцов, Советы рабочих депутатов 1905 г. — органы власти рабочих и крестьян, «Научные записки Одесского кредитно-экономического института», т. IX.

³ С. К. Мельник, Одесский совет рабочих депутатов, «Научные записки Одесского кредитно-экономического института», т. VIII.

тичного страйку в Одесі в збройне повстання. В статті треба було ширше показати конкретну роботу більшовиків по підготовці збройного повстання на окремих промислових підприємствах і в районних Радах, діяльність яких майже не висвітлена автором.

Лаборантка В. Н. Скрильова¹ вступила в науковому збірнику із статтею про вплив першої революції на Іран, в якій узагальнила фактичний матеріал з важливої проблеми про вплив революції 1905—1907 рр. на країни Сходу.

Значний інтерес викликає тема статті кандидата історичних наук Н. Г. Георгі «Роль В. В. Воровського у використанні легальної преси для зміцнення зв'язків партії з масами в роки реакції»². Автор використала ряд матеріалів про видатного діяча нашої партії, відомого літератора-марксиста. Проте статті властиві істотні недоліки. Перш за все викликає подив перевапа, надана в рецензованій роботі статтям В. В. Воровського, написаним і опублікованим в роки першої російської революції, тобто до приїзду його в Одесу (в 1907 р.). Багатогранна діяльність його в Одесі показана недостатньо. В статті чимало помилок. Відмітимо основні з них. Н. Г. Георгі чомусь віднесла фейлетон В. В. Воровського «Спор о Макаре» до ряду статей, в яких він викладає основи марксистсько-ленінської теорії (стор. 82). Легальна більшовицька газета «Эхо», яка видавалася у 1907 р., зарахована автором до «небільшовицьких прогресивних видань» (там же) і названа журналом. Неприпустимим є дослівна передача статті А. В. Луначарського до творів В. В. Воровського без всякого посилання на автора (стор. 90).

В кількох статтях рецензованих збірників розглядаються питання розвитку економічної думки в Росії і на Україні, переважно в дореформений період. У статті кандидата економічних наук С. М. Боярського³ дається аналіз деяких сторін економічних поглядів В. А. Мілютіна. Автор переконливо розкриває позитивні сторони критики капіталізму в працях В. А. Мілютіна і в той же час показує історичну обмеженість його поглядів. Було б цікавим, якби С. М. Боярський при викладі положень з творів В. А. Мілютіна про становище робітничого класу у Франції і Англії (стор. 140—141) порівняв ці дані з аналізом відомого твору

Ф. Енгельса «Становище робітничого класу в Англії».

Стаття кандидата економічних наук А. Є. Богаченко¹ присвячена цікавій і потрібній темі. Проте виклад цього питання має занадто загальний характер. Автор помилково ставить Т. Н. Грановського в один ряд з К. Д. Кавеліним, Б. Н. Чичеріним та іншими, які представляли інтереси ліберальної буржуазії (стор. 122). В статті ігнорується оцінка Герцена і Чернишевського, які завжди підкреслювали прогресивні і демократичні риси поглядів Т. Н. Грановського — передового історика дореформеного періоду (див. «Очерки истории исторической науки в СССР», т. I, М., 1953—1955, стор. 450).

Стаття кандидата економічних наук Л. В. Шахової² правильно розглядає еволюцію поглядів М. І. Огарьова на аграрне питання в бік послідовного захисту інтересів селянства. Автор посиляється в основному на опубліковані твори Огарьова, лише двічі — на «Рукописний відділ Державної публічної бібліотеки імені В. І. Леніна» (стор. 142, 146). В статті є ряд неясних і неточних тверджень. Так, автор пише про проекти селянської реформи «розроблені... Центральним комітетом» (стор. 140). Лише через шість сторінок пояснюється, що «Огарьов у дореформений період безпосередньо брав участь у розробці плану збройного повстання і був одним з керівних членів Центрального Комітету товариства «Земля і Воля» (стор. 146). З цієї фрази можна зробити висновок, що товариство «Земля і Воля» існувало у дореформений період. Однак відомо, що воно склалося у кінці 1861 — першій половині 1862 р. Часто в статті замість аналізу документів автор збивається на їх опис.

Стаття І. А. Болдырева³ розглядає цікаву і важливу тему — відгуки російської легальної преси на вихід «Капіталу» К. Маркса до появи російського перекладу в 1872 р. На основі вивчення бібліографії з цього питання автор зупиняється на критичному аналізі найменш досліджених фактів, зв'язаних з ранніми відгуками в Росії на «Капітал» Маркса. Приведений Болдыревим матеріал показує, що на початку 70-х років XIX ст. ідеологи народництва

¹ В. Н. Скрильова, Революционизирующее влияние первой русской революции на Иран, «Записки Одесского кредитно-экономического института», т. IX.

² «Научные записки Одесского политехнического института», т. XV.

³ С. Боярский, Критика капитализма в трудах прогрессивного русского экономиста 40-х годов XIX ст. В. А. Милютин, «Научные записки Одесского политехнического института», т. XV.

¹ А. Е. Богаченко, Прогрессивная общественная экономическая мысль на Украине накануне крестьянской реформы 1861 г., «Научные записки Одесского кредитно-экономического института», т. VIII.

² Л. В. Шахова, Аграрный вопрос в работах Н. И. Огарева, «Научные записки Одесского кредитно-экономического института», т. VIII.

³ И. А. Болдырев, Отклики на «Капитал» в России в 1867—1872 гг., «Научные записки Одесского педагогического института», т. XIX.

(М. К. Михайловський, Г. І. Єлісєєв та ін.) намагались використати «Капітал» Маркса для виявлення суперечностей капіталізму, властивих, на їх думку, для Заходу, заперечуючи в той же час закономірності розвитку капіталізму в Росії (стор. 98).

На жаль, методичні питання викладання суспільних наук не знайшли місця в розглянутих вище збірниках. Ось чому слід визнати цілком доцільним опублікування Одеським інститутом вдосконалення кваліфікації учителів збірника статей «Викладання історії і географії в світлі рішень XX з'їзду КПРС в школах Одеської області» (Одеса, 1957). Ряд статей збірника, безсумнівно, подадуть методичну допомогу викладачам міста і області. Ці статті охоплюють методику і зміст історико-краєзнавчої роботи (А. О. Бу ж е в и ч), досвід проведення історичних вечорів (О. О. Большой), питання активного і свідомого сприйняття знань на уроках історії (Д. Б. Шпільберг). Особливо відрадіним слід вважати появу в цьому збірнику повідомлення учителя історії Ф. С. Суботінова про досвід роботи історико-краєзнавчого музею в сільській школі (с. Петрівка, Комінтернівського району, Одеської області).

* * *

Ознайомлення із статтями рецензованих збірників дозволяє зробити висновок про підвищення рівня науково-дослідної роботи кафедр суспільних наук вищих учбових закладів м. Одеси. Переважна частина праць написана на місцевому матеріалі, вона є результатом самостійного дослідження авторів. Ці праці свідчать про значні можливості істориків Одеси внести свій вклад у дальшу розробку актуальних питань з історії КПРС та її невід'ємної частини — Комуністичної партії України — на всіх етапах соціалістичного будівництва, а також вузлових проблем історії СРСР і УРСР, особливо радянського періоду. На жаль, історія УРСР в тематиці вказаних збірників представлена недостатньо. Поряд

з цінними працями в збірниках вміщено і поверхові статті, які нічого не вносять у науку. За невеликим винятком майже всі статті не мають стислого історіографічного огляду і характеристики використаних джерел, а також необхідних висновків і узагальнень.

Істотним недоліком більшості збірників є недостатня загальна редакція, в результаті чого зустрічається різнобіб у використанні наукового апарату, чимала кількість описок і орфографічних помилок. Так, в університетському збірникові журнал «Революція і націоналізм» (стор. 53); у збірнику Вишого морехідного училища С. Джорров чомусь названий С. Джороф (стор. 25); у збірнику Гідрометеорологічного інституту мова йде про заводи ім. В. І. Леніна в Одесі (стор. 5), в той час як тут був один верстатобудівний завод ім. В. І. Леніна.

В статті В. А. Адамович Державний архів Одеської області тричі названий по-різному, Н. Г. Георгі посилається на архів Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС без вказівки номерів справ та аркушів (збірник Одеського політехнічного інституту, стор. 79, 82, 84).

З метою підвищення якості наукової продукції вищих учбових закладів необхідно, на нашу думку, систематично практикувати на засіданнях кафедр суспільних наук, на факультетських та інститутських радах, а також на міжвузівських нарадах міста широке і всебічне обговорення тематики і змісту статей, підготовлених до збірників. Такі заходи, як і більш дієва робота редколегій збірників, допоможуть усунути своєчасно виявлені недоліки в науковій продукції до її опублікування.

Найвищим керівним принципом дальшої наукової роботи кафедр суспільних наук повинні стати вказівки XX з'їзду КПРС про тісний зв'язок науки з практикою соціалістичного будівництва, з багатограним життям і ідейними потребами радянського народу — творця комуністичного суспільства.

С. Я. МАРЛИНСЬКИЙ,
Я. Л. ПОРТНОЙ.

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

ОСНОВОПОЛОЖНИКИ МАРКСИЗМУ-ЛЕНІНІЗМУ ПРО ПРОЛЕТАРСЬКИЙ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМ

К. Маркс, Ф. Енгельс, В. І. Ленін о пролетарском интернационализме, Госполитиздат, М., 1957, 567 с.

До рецензованої збірки включено твори, промови і листи К. Маркса, Ф. Енгельса і В. І. Леніна, в яких висвітлюються найважливіші положення пролетарського інтернаціоналізму.

Тепер, коли переможний прапор пролетарського інтернаціоналізму піднесла третина населення земної кулі, яке визволилось з-під гніту капіталізму, і поряд з капіталізмом сформувалась могутня система країн соціалізму, а ідеологи імперіалістичної реакції із шкури пнуться, щоб підірвати дружбу народів, міжнародну солідарність робітничого класу і його партій, розпалити національну ворожнечу між робітниками різних національностей,—тепер думки Маркса, Енгельса, Леніна про пролетарський інтернаціоналізм набирають особливої ваги.

З виникненням марксизму ідеї пролетарського інтернаціоналізму стали основоположними ідеями міжнародного пролетарського руху.

Ще в статті «Свято націй у Лондоні», написаній у 1845 р., Енгельс, критикуючи націоналістичні погляди «істинних соціалістів» щодо переваги німецької нації, вперше обгрунтував думку про єдність інтересів робітників різних національностей. «Братання націй,—писав Енгельс,—...значно цінніше за всі німецькі теорії про «істинний соціалізм»¹. І далі: «Братання націй має в наші дні більше, ніж будь-коли, суто соціальний смисл»².

Маркс і Енгельс у «Маніфесті Комуністичної партії» глибоко розкрили соціальну суть інтернаціоналізму пролетаріату. Вони показали, що пролетарі всіх країн мають однакові інтереси, мають одного і того ж ворога, їх чекає спільна боротьба проти спільного зла—капіталізму. Пролетарі за своєю природою вільні від національних передсудів. Тому тільки пролетарі

спроможні знищити національну ворожнечу і встановити братерство між націями.

Основоположники марксизму в «Маніфесті Комуністичної партії» проголосили великий лозунг пролетарського інтернаціоналізму «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!», який став бойовим закликком до боротьби міжнародного пролетаріату проти капіталізму.

Борючись за братерство і дружбу між народами з позицій пролетарського інтернаціоналізму, Енгельс у 1848 р. писав: «Ніяка нація не може стати вільною, продовжуючи в той же час гнобити інші нації». Ця основна думка з національного питання стала найважливішим принципом пролетарського інтернаціоналізму, що проходить через усі праці і виступи Маркса і Енгельса.

Ідеї Маркса і Енгельса про пролетарський інтернаціоналізм дістали дальший розвиток у програмних документах Міжнародного Товариства Робітників, в «Установчому маніфесті», в «Інструкції делегатам Тимчасової Центральної Ради», в «Звіті Генеральної Ради Брюссельському конгресові», включених до збірки.

Класики марксизму-ленінізму вели послідовну боротьбу проти націоналізму і шовінізму, за перемогу ідей пролетарського інтернаціоналізму в I Інтернаціоналі, в період франко-прусської війни і Паризької Комуні та в наступні роки своєї діяльності.

У збірці вміщено твори Маркса і Енгельса, що належать до 70—80-х років XIX ст. («Критика Готської програми», «Європейські робітники в 1877 р.», «До історії Союзу комуністів»), а також їх листи до Бебеля, Беккера, Зорге, Врублевського та інших діячів робітничого руху. В 70—80-х роках основоположники марксизму дуже багато уваги приділяли об'єднанню і зміцненню соціалістичних партій Західної Європи, які розвивали братерські зв'язки між робітничими загонами різних країн на основі принципів пролетарського інтернаціоналізму.

¹ «К. Маркс, Ф. Енгельс, В. І. Ленін о пролетарском интернационализме», стор. 3.

² Там же, стор. 6.

У передмові до праці «Селянська війна в Німеччині» Енгельс, зупиняючись на авангардній ролі німецьких робітників у міжнародному робітничому русі того часу, зазначав, що саме їм «...насамперед треба зберігати дійсно інтернаціональний дух, який виключає виникнення будь-якого патріотичного шовінізму і радісно вітає всякий новий крок у пролетарському русі, від якої б нації він не виходив»¹.

Уже після смерті свого великого друга Енгельс невтомно боровся за торжество ідей пролетарського інтернаціоналізму. Завдяки його героїчним зусиллям II Інтернаціонал виник як міжнародна марксистська організація робітничого класу, і тільки згодом огортуєні елементи в робітничому русі викинули за борт прапор пролетарського інтернаціоналізму і привели II Інтернаціонал до ганебного краху.

Енгельс багато уваги приділяв зростанню інтернаціональних зв'язків робітничого класу. Він з, особливим задоволенням відзначав братерську єдність робітників різних національностей, що входили до угорської робітничої партії. У своєму листі до редакції газети «Робітнича щотижнева хроніка» він писав: «Ось і в Угорщині... робітничі партія розвивається і стає все дужчою, маючи тут ту перевагу, що вона з самого ж початку інтернаціональна, включаючи в свій склад мадярів, німців, румунів, сербів та словаків; прошу вас переказати цій молодій партії мої найкращі побажання на день її з'їзду»².

Маркс і Енгельс протягом усього свого життя вели послідовну боротьбу з ідеологією расизму, націоналізму і шовінізму, з політикою нацькування робітників однієї національності на робітників іншої національності, що провадиться буржуазією різних країн. Вони віддавали всі сили розвитку і зміцненню пролетарської солідарності і дружби народів.

* * *

Ідеї Маркса і Енгельса про пролетарський інтернаціоналізм у нову історичну епоху, в епоху імперіалізму і пролетарських революцій були творчо розвинуті В. І. Леніним. Однією з найважливіших заслуг В. І. Леніна є розроблення послідовного вчення з національного і національно-колоніального питання.

Ленін вчить робітничий клас, що в нашу епоху два світи стоять один проти одного — світ капіталу, який несе експлуатацію і рабство трудящим, з одного боку, і мир праці, братерства і свободи, — з другого. В боротьбі цих двох сил треба бути патріотом свого трудящого народу, а не

своєї буржуазної держави. Захищати інтереси буржуазної держави — це значить стояти на позиціях націоналізму, захищати клас, що поневолює свій народ і прагне до пригноблення інших націй. Чим сильніше це гноблення, тим більша необхідність в інтернаціональному єднанні пролетарів різних країн. Без єдності міжнародного пролетарського руху неможлива перемога боротьба за незалежність своєї вітчизни. Так, свобода Польщі була б неможливою без свободи Росії, тобто без перемоги соціалістичної революції.

У «Проекті і поясненні програми соціал-демократичної партії» Ленін пише: «Планування капіталу є міжнародним. Ось чому і боротьба робітників усіх країн за визволення має успіх лише при спільній боротьбі робітників проти міжнародного капіталу»¹. На основі цих тверджень Ленін розвивав ідею про необхідність інтернаціональної побудови марксистської партії. Він завжди послідовно виступав за об'єднання робітників даної місцевості в єдину соціал-демократичну організацію, незалежно від їх національної приналежності. В. І. Ленін провадив рішучу боротьбу проти буржуазно-націоналістичної вимоги «культурно-національної автономії», спрямованої до роз'єднання робітників різних національностей, до підризу принципів інтернаціоналізму.

У статті «Критичні замітки з національного питання» Ленін вказував: «Буржуазний націоналізм і пролетарський інтернаціоналізм — ось два непримиренно-ворожі лозунги, що відповідають двом великим класовим таборам усього капіталістичного світу і виражають дві політики (більше того: два світогляди) в національному питанні»².

В. І. Ленін провів величезну роботу по ідеологічному вихованню робітничого класу, озброїв робітничий рух ясним розумінням протилежності між інтернаціоналізмом та націоналізмом. Ми — проти національної ворожнечі, національного розбрату, національного відособлення. Ми — міжнародники, інтернаціоналісти, говорив Ленін.

У статтях «Китайська війна», «Горючий матеріал у світовій політиці» і в інших працях Ленін виступає проти колоніалізму імперіалістичних держав, політики нацькування однієї нації на іншу і культивування національної ворожнечі між сусідніми братніми народами. В 1900 р., коли царський уряд розпалював ненависть до народів Китаю, Ленін, виступаючи проти шовіністичної та імперіалістичної політики шариізму, вказував: «...Китайський народ нічим і ніколи не утискував російського народу: китайський народ сам терпить від тих самих лих, від яких знемагає і російський, — від азійського уряду, що здирає податі з голодуючих селян і придушує військовою силою всяке прагнення до свобо-

¹ К. Маркс, Ф. Енгельс, Вибрані твори в двох томах, т. I, К., 1955, стор. 565.

² «К. Маркс, Ф. Енгельс, В. І. Ленін о пролетарском интернационализме», стор. 192.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 2, стор. 90

² В. І. Ленін, Твори, т. 20, стор. 10

ди,—від гніту капіталу, що пробрався і в Середньому царстві»¹.

Закликаючи російський робітничий клас до виконання свого інтернаціонального обов'язку, Ленін говорив, що необхідно «... всіма силами повстати проти тих, хто розпалює національну ненависть і відвертає увагу робочого народу від його справжніх ворогів»². Слова Леніна надихали трудящі маси Китаю, Індії, Туреччини, Персії та інших країн на національно-визвольну боротьбу.

Велика Жовтнева соціалістична революція, яка перемогла під прапором інтернаціональної єдності трудящих і справила величезний вплив на життя всіх народів, являє собою всевітньоісторичне торжество ідей пролетарського інтернаціоналізму.

У працях «Пролетарська революція і ренегат Каутський», «Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі», «Завойоване і записане», уривки з яких ввійшли до рецензованого збірника, В. І. Ленін розкрив інтернаціональний характер Великого Жовтня. Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції справила революціонізуючий вплив на міжнародний рух робітничого класу, зміцнила інтернаціональні зв'язки пролетаріату і створила умови для організації Ленінінм III, Комуністичного Інтернаціоналу. В статті «Завойоване і записане», опублікованій в зв'язку з першим конгресом Комінтерну, Ленін підкреслював, що «заснування III, Комуністичного Інтернаціоналу... було записом того, що завоювали не тільки росії, не тільки російські, але й німецькі, австрійські, угорські, фінляндські, швейцарські,— одним словом, міжнародні пролетарські маси»³.

Ленін провадив послідовну боротьбу за згуртування комуністичних і робітничих партій, за єдність дій їх у світовому масштабі. Відзначаючи нові особливості пролетарського інтернаціоналізму після перемоги Жовтневої революції, Ленін писав у «Первісному начерку тез по національному і колоніальному питаннях»: «... Не можна обмежуватись тепер голим визнанням або проголошенням зближення трудящих різних націй, а необхідно вести політику здійснення найтіснішого союзу всіх національно-і колоніально-визвольних рухів з Радянською Росією»⁴.

Ці ленінські ідеї були гаряче сприйняті робітничим класом капіталістичних країн. Ось чому, коли імперіалісти 14 держав напали на молодю Радянську державу, пролетарі Англії, Франції та інших країн виступили проти своїх капіталістичних урядів, на захист Радянської влади під лозунгом «Руки геть від Росії!». Цей прояв пролетарського інтернаціоналізму відіграв ве-

личезну роль у краху задумів імперіалістів знищити Республіку Рад.

Ідеї Леніна про пролетарський інтернаціоналізм знайшли своє яскраве втілення в утворенні соціалістичного табору. В «Проекті програми РКП(б)», в доповіді про програму партії на VIII з'їзді РКП(б) і в інших документах Ленін розвиває думки про співробітництво соціалістичних країн, про суверенітет народів соціалістичних держав.

В. І. Ленін провадив рішучу боротьбу проти великодержавного шовінізму і місцевого націоналізму, виступав за здійснення ідей пролетарського інтернаціоналізму та зміцнення дружби між народами нашої країни. У «Листі до робітників і селян України з приводу перемог над Денікінінм» Ленін писав: «Капітал є сила міжнародна. Щоб її перемогти, потрібен міжнародний союз робітників, міжнародне братерство їх. Ми — противники національної ворожнечі, національного розбрату, національної відособленості. Ми — міжнародники, інтернаціоналісти»¹. І далі: «Хто порушує єдність і найтісніший союз великоруських і українських робітників і селян, той допомагає Колчакам, Денікінінм, капіталістам-хижакам усіх країн»².

Ця ленінська думка знайшла свій розвиток у тезак «До сорокаріччя Великої Жовтневої соціалістичної революції (1917—1957)», в яких підкреслено, що «для сучасного ревізйонізму характерним є відступ від принципів пролетарського інтернаціоналізму, перехід на позиції підризу єдності соціалістичного табору, на націоналістичні позиції»³.

Але ревізйоністські випадки, спрямовані проти ідей пролетарського інтернаціоналізму, зустрічають рішучу відсіч. Комуністичні партії всіх країн у рішеннях своїх з'їздів і пленумів ЦК відмітили величезне значення XX з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу для світового комуністичного і робітничого руху та підкреслили важливість дальшого зміцнення інтернаціональних зв'язків трудящих. Корінна спільність інтересів робітничого класу всіх країн, єдина ідейна основа комуністичних партій є надійною базою дальшого зміцнення інтернаціональних зв'язків пролетаріату.

Принципи пролетарського інтернаціоналізму мають великий вплив на відносини всередині співдружності країн соціалізму. Досвід братерського співробітництва країн соціалістичного табору показує, що розвиток і зміцнення пролетарського інтернаціоналізму є вирішальною умовою в будівництві соціалізму і комунізму, в боротьбі проти агресивних імперіалістичних сил, за мир і демократію.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 30, стор. 263.

² Там же, стор. 266.

³ «До сорокаріччя Великої Жовтневої соціалістичної революції (1917—1957)», К., 1957, стор. 59.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 4, стор. 342.

² Там же.

³ В. І. Ленін, Твори, т. 28, стор. 439.

⁴ В. І. Ленін, Твори, т. 31, стор. 120.

Дружба і єдність країн соціалізму будуються на основі марксистсько-ленінських принципів рівноправності, взаємної поваги і співробітництва. Ця дружба освічена ідеями Великої Жовтневої соціалістичної революції і надихається принципами пролетарського інтернаціоналізму. Дружба і єдність народів країн соціалізму нерушимі.

Вивчення матеріалів, опублікованих у збірці «К. Маркс, Ф. Енгельс, В. І. Ленін о пролетарском інтернаціоналізмі», дає можливість комуністичним і робітничим партіям, робітничому класові, а також усім борцям за справу трудового народу ясно зрозуміти інтернаціональні завдання міжнародного пролетаріату в його боротьбі за

перемогу соціалізму і комунізму та перетворення їх у життя.

Глибоке засвоєння радянськими істориками ідейної спадщини Маркса, Енгельса, Леніна з національного і національно-колоніального питань має величезне значення для дальшого розвитку вітчизняної історичної науки.

Рецензований збірник про пролетарський інтернаціоналізм, будучи цінним посібником для наших пропагандистських кадрів, а також для всіх, хто визчає марксистсько-ленінську теорію, є могутньою ідейною зброєю в боротьбі з буржуазним націоналізмом і шовінізмом, з ворогами пролетарського інтернаціоналізму і дружби народів.

П. І. ВОЛОЩЕНКО

ІСТОРІЯ МІСТА ОДЕСИ

«Одесса, Очерк истории города-героя», Одесское областное издательство, 1957, 320 с. Редакционная коллегия: С. М. Ковбасюк (ответственный редактор), С. А. Вольский, Л. В. Гладкая, В. Г. Коновалов.

40-річний ювілей Великої Жовтневої соціалістичної революції і 40-річчя встановлення Радянської влади на Україні були ознаменовані виходом у світ багатьох праць, монографічних досліджень з історії нашої Батьківщини.

Пожвавилась видавнича діяльність і в місті-герої Одесі. Про це свідчить вихід з друку нарису з історії Одеси, видання збірника документів «В борьбе за Октябрь», публікація коротких біографій активних діячів Жовтневої революції в Одесі «Борці за Жовтень», опублікування збірника спогадів учасників соціалістичної революції «Незабутні дні», тематичних вузівських збірників і т. ін.

Безперечно, серед цих видань перше місце по праву належить нарису історії міста-героя. Вихід у світ цієї великої роботи, написаної на основі вивчення архівного і друкованого документального матеріалу, є позитивною і відрадною подією. Завершено багаторічну роботу авторського колективу (А. Г. Готалов-Готліб, С. Я. Боровой, С. М. Ковбасюк, В. Г. Коновалов, П. М. Хоралець, Н. П. Єгіпко, С. А. Вольський, Г. І. Бескромний, С. П. Вінницький, Л. В. Гладка, Д. Н. Ліст). Радянська історична література поповнилась новою корисною книгою про одне з славних міст нашої країни.

Як відомо, за останні роки створено багатотомні дослідження з історії Москви і Ленінграда. Видані монографічні нариси з історії Мінська, Казані, Ярославля та інших міст. Написано і видано історію таких міст України, як Львів, Харків, Севастополь. Всі ці монографії різні за структурою і авторським задумом, але вони об'єднані однією головною ідеєю: історія міст —

це історія героїчного робітничого класу, історія революційного руху в Росії. У зростанні міст, в соціалістичних перетвореннях, здійснених в них за роки Радянської влади, відображено зростання всієї нашої країни, зміна її обличчя, піклування Комуністичної партії про благо радянського народу. І тому література з історії міст має велике значення для патріотичного виховання мас.

Історія Одеси — це немеркнучі революційні традиції південного бастиону революції, безсмертна слава міста-героя, яка пролунала на весь світ у роки Великої Вітчизняної війни. Особливий інтерес до історії Одеси визначається ще й тим, що це «південні радянські ворота» в світ.

Одеса сьогодні — це місто машинобудівних і верстатобудівних заводів, вузів і здравниць. Крайці люди Одещини — новатори виробництва токаря Григорій Нежевенко, крановщик Василь Турленко, вівчі Герої Соціалістичної Праці М. О. Посмітний, Є. В. Блажевський та П. П. Ведута, вчені, діячі культури і мистецтва — своєю натхненною працею визначають лице міста, створеного майже 165 років тому.

Перед авторським колективом стояло відповідальне і складне завдання. Написати історію міста — це значить, передусім, показати життя народу, його працю, його боротьбу, визначити місце Одеси в історичній долі нашої країни на кожному етапі її розвитку, показати з позицій марксистсько-ленінської історичної науки документально обгрунтовано і разом з тим емоційно насичено головні події в історії міста з часу його заснування до наших днів.

Спроби висвітлити історію Одеси робились і в дореволюційний час, в результаті

чого була створена досить обширна краєзнавча література. В цьому відношенні особливо значну роль відіграло Одеське товариство історії та старожитностей. В «Записках» товариства, які видавалися з 1844 р. (всього вийшло 33 томи), опублікована велика кількість статей і матеріалів історико-краєзнавчого характеру.

В дореволюційний час були видані окремі роботи — нариси, монографії, а також випускалися і бібліографічні покажчики краєзнавчої літератури. Серед цієї літератури було немало і таких творів, як нариси Олександра де Рібасса, які являють собою зібрання обивательських анекдотів про людей міста і палегірики в адресу правителів міста. Але ряд робіт при всій їх дворянсько-буржуазній політичній спрямованості становить значний інтерес тим, що вміщують великий фактичний матеріал. В цьому відношенні особливо слід відзначити, по-перше, XIV том («Новороссиа и Крым») великої праці «Россия. Полное географическое описание нашего отечества. Настольная книга под редакцией В. П. Семенова Тян-Шанского», СПб, 1910; по-друге, двотомну працю А. Шмідта «Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба, Херсонская губерния», ч. II, СПб, 1863; по-третє, велику книгу, видану міським Громадським управлінням до сторіччя міста — «Одесса 1794—1894», Одеса, 1895, а також роботи А. Скальовського і К. Смольянінова¹.

Рецензована книга — перше марксистське дослідження з історії Одеси.

В першому розділі «Нарису» викладається передісторія Одеси. Незважаючи на те, що автори відчували серйозні труднощі при викладі деяких періодів стародавньої історії краю (період Київської Русі, феодальної роздробленості), яка ще недостатньо вивчена, в книзі вдалося все-таки правильно намітити схему його історичного розвитку до XVI ст. Разом з тим, маючи в своєму розпорядженні матеріали з історії Північного Причорномор'я в XVI—XVII ст., автори не використали можливості докладніше і яскравіше відобразити сторінки героїчної боротьби українського і російського народів проти агресії Туреччини і кримських татар за визволення слов'янських земель.

Грунтовніше викладається історія Одешини, починаючи з часу заснування міста Одеси в 1794 р. В розділі «Заснування міста і його розвиток в перші десятиріччя» подається науково обгрунтована марксистська характеристика соціально-економічного

і культурного розвитку міста як одного з крупних південних центрів нашої країни. Використовуючи документальні матеріали, автори викрили дворянсько-буржуазну легенду про особливі заслуги іноземців у будівництві міста, його перших градоначальників (де Рібасса і Рішельє) та купців іноземного походження.

Вже на тому етапі Одеса була значним центром суспільного руху. Тут побувало багато декабристів. З деякими з них був знайомий О. С. Пушкін, який після кшшанівського заслання змушений був з волі царизму провести майже рік в Одесі. З іменем О. С. Пушкіна зв'язана яскрава сторінка культурного життя передової частини населення міста. Помітний слід в житті Одеси залишив і видатний польський поет Адам Міцкевич.

III—IV розділи «Нарису» висвітлюють історію міста в XIX ст., починаючи з 30-х років. Це період розкладу і кризи кріпосної системи (розділ III) і розвитку промислового капіталізму (розділ IV).

Перед авторами стояло завдання показати бурхливий розвиток Одеси, яка швидкими темпами, особливо в пореформений період, перетворювалася в крупний центр економічного, суспільно-політичного і культурного життя країни, зокрема півдня України і прилеглих районів. Тому необхідно було матеріал, який стосується безпосередньо історії міста, пов'язати з матеріалом загальноросійської історії таким чином, щоб не губилась специфіка історії самого міста. Більш вдало це завдання розв'язано при висвітленні таких питань, як економічний розвиток міста, його планування і забудова, характеристика архітектурних пам'яток, культурного життя.

З особливим інтересом читаються розділи, в яких розкривається динаміка економіки міста: зростання Одеського порту, його товарооборот, будівництво промислових підприємств. Послідовно викладено зростання і розміщення міського населення, його соціальний склад, становище робітників. Яскраво, з залученням великого конкретно-історичного матеріалу написані розділи, які знайомлять читача з становищем освіти в місті, його культурним життям. В роботі переконливо підкреслюється, що Одеса вже в XIX ст. займала видатне місце в розвитку української культури. Слід було авторам в більшій мірі відбити боротьбу двох культур в національній культурі.

Значно менше задоволення читача висвітлення в III і IV розділах розвитку масового революційного руху. Виклад цього матеріалу місцями набуває довідково-оглядового характеру. Викликає заперечення сама побудова III і IV розділів «Нарису», в яких революційний рух висвітлюється після огляду розвитку культури.

В роботі не знайшли відображення конкретні прояви в Одесі революційної ситуації 1859—1861 рр. В той час, коли такий

¹ А. Скальовский, Первое тридцатилетие истории города Одессы, 1793—1823, Одесса, 1837; його ж, Хронологическое обозрение истории Новороссийского края, ч. I, Одесса, 1838; К. Смольянинов, История Одессы, Одесса, 1853.

крупний економічний центр, як Одеса, втягував у своє повсякденне життя населення великого району півдня України, масовий селянський рух, особливо під час революційної ситуації, не міг не впливати на громадсько-політичне життя міста.

Серйозні недоліки є і у висвітленні робітничого руху. Відсутній аналіз статистики страйків і характеру вимог страйкуючих; динаміка страйків не зв'язується з циклічністю розвитку промислового капіталізму, з загальноросійською боротьбою пролетаріату.

З революційним минулим Одеси зв'язані яскраві сторінки самовідданої боротьби революційних народників 70-х років. Проте на основі сухих і безстрасних рядків, присвячених цьому питанню, не може скластися правильне уявлення про цей період визвольного руху в Одесі.

Одним з найменш розроблених етапів в історії революційного руху міста-героя Одеси є період 1884—1894 рр. Проте, як свідчать архівні матеріали, в Одесі вже з кінця 80-х років виникали і розгортали діяльність марксистські гуртки, головним чином серед робітників одного з найбільших підприємств міста — головних залізничних майстерень Південно-Західної залізниці.

Досить повно висвітлюється в рецензованій книзі період першої російської революції. Як відомо, В. І. Ленін надавав велике значення революційній боротьбі робітників півдня Росії, діяльності більшовицької організації півдня. Не випадково В. І. Ленін обирався делегатом від одеської організації на Міжнародний соціалістичний конгрес в Амстердамі і на III з'їзд партії. Ленінське ядро одеської більшовицької організації, представлене С. Гусевим, Ом. Ярославським, В. Воробським, І. Лалаєм, Л. Кніпович та іншими, було об'єднуючим керівним центром більшовиків усього півдня України. В бурхливій місяці 1905 р. на рейді Одеси гордо майорів червоної прапор броненосця «Потьомкін». Про все це переконливо розповідається у V розділі.

Разом з тим нам хотілось би вказати, що перед безпосереднім викладом подій першої російської революції доцільно було б подати характеристику економічного розвитку краю, показати зрушення, які відбулися в економіці в зв'язку з вступом Росії в період імперіалізму, формування пролетаріату півдня України і особливості цього процесу. Тоді читачеві було б зрозумілим питання про законності перетворення півдня України в один з революційних центрів країни.

Прагнучи дотримуватися хронологічного принципу викладу матеріалу, а це, безумовно, правильно, автори книги вирішили весь складний комплекс подій, що відбувалися між двома буржуазно-демократичними революціями, вкласти в «прокрустове ложе» одного розділу. Це привело до того,

що не всі питання розкриті досить глибоко і повно.

Починаючи характеристику подій з економічного нариса і справедливо вказуючи, що в розвитку промисловості Одеси все помітніше виступали риси, характерні для монополістичної стадії капіталізму, в VI розділі разом з тим не дається конкретного аналізу цих рис, відсутні точні дані про зростання монополістичних об'єднань, про ступінь проникнення іноземного капіталу в промисловість і торгівлю; не подані зведені дані про чисельність пролетаріату, його концентрацію і т. ін.

Якщо характеристика найважливіших подій громадсько-політичного життя Одеси в період між двома революціями подана відносно повно, то значно слабше показано історія більшовицької організації і особливо робітничий рух в цей час.

Про боротьбу за перемогу соціалістичної революції на півдні України, зокрема на Одещині, мова йде у VII розділі. В ньому вводиться в науковий оборот багато нових фактів і положень. Наводяться цікаві матеріали про Червону Гвардію, її створення і розвиток, про роботу більшовицької організації в масах через профспілку і фабзавкоми, про боротьбу робітничого класу за 8-годинний робочий день, робітничий контроль і т. ін.

Подано портрети ватажків мас, робітників-більшовиків П. Старостіна, П. Мізікевича, А. Трофімова, Ф. і Г. Ачканових та ін. Цікаво викладені січневі події 1918 р., коли настали вирішальні дні боротьби за перемогу соціалістичної революції. Наведені документи військово-революційного комітету свідчать про те, що Радянська влада в Одесі була остаточно встановлена 17 січня 1918 р., а не 18 січня, як про це говориться в деяких роботах з історії України¹.

При викладі подій громадянської війни та іноземної воєнної інтервенції в VIII розділі особливий інтерес викликає показ боротьби підпільної більшовицької організації, яскраві сторінки героїчної діяльності «Закордонної колегії», що провадила революційну роботу серед військ інтервентів. Значний інтерес для читача становлять наведені дані про революційну діяльність Жанны Ляурб, Жака Еліна, які віддали життя за справу пролетарської революції. Стойко Раткова, який в роки другої світової війни боровся в партизанському югославському загоні проти гітлерівців.

¹ Н. Супруненко, Установлення Советской власти на Украине, журн. «Вопросы истории», 1957, № 10, стор. 67; У. Рядина, Більшовицькі організації в боротьбі за встановлення Радянської влади на Україні, журн. «Комуніст України», 1957, № 12, стор. 54; «Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине, Сборник документов и материалов в трех томах», т. I, К., 1957.

Слід було б, як нам здається, більш докладно зупинитися на значенні створення Комуністичної партії (більшовиків) України для розгортання всенародної боротьби проти окупантів.

Авторський колектив і редакційна колегія правильно зробили, присвятивши більшу частину книги радянському періоду історії Одеси. Вивчення історії міста за роки Радянської влади — яскравий показ перетворень, здійснених радянським народом під керівництвом Комуністичної партії в усіх галузях економіки і культури.

Чимало уваги автори приділили дослідженню розвитку промисловості і торгівлі, культурного і суспільного життя міста. Читач знайде багато цікавих даних про соціалістичне будівництво, про ріст продуктивності праці робітників, про творчу діяльність вчених у науково-дослідних інститутах та вузах, працівників літератури та мистецтва.

Внаслідок зростаючої трудової активності мас, що забезпечила високі темпи соціалістичного будівництва, одеська промисловість виконала план першої п'ятирічки за три роки, достроково було виконано план другої п'ятирічки та виробничі плани перших років третьої п'ятирічки.

Певним недоліком IX та X розділів, які охоплюють 1920—1941 рр., є недостатнє розкриття впливу міста, робітничого класу на докорінні перетворення в сільському господарстві, на піднесення культурного рівня працівників села. Автори, по суті, обійшли це питання, обмежилися лише кількома абзацами загального порядку.

XI розділ «Одеса у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941—1945 рр.)» привертає увагу широким кіл радянського читача. Трудящі міста Одеси в перші дні війни піднялися разом з усіма народами СРСР на захист Радянської Батьківщини. За короткий час у загони народного ополчення вступило близько 40 тис. чоловік. Із 22 тис. членів та кандидатів партії, що були на обліку в міській організації, на передову лінію оборони пішло 14 тис. Із 300 тис. громадян, що залізилися в місті в дні його героїчної оборони, 100 тис. чоловік працювало на будівництві оборонних рубежів.

Як в період оборони Одеси, так і в період тимчасової її окупації комуністи були організаторами і керівниками боротьби. Партизансько-підпільний рух в Одесі та на її околицях являв собою грізну силу для ворога. Тісно зв'язані з населенням, партизани і підпільники провадили диверсії на заводах, залізницях, в Одеському порту, організували саботаж заходів окупаційних властей, боролися із зброєю в руках проти загарбників.

Одним з недоліків розділу є слабе, явно недостатнє висвітлення місця і ролі Чорноморського військово-морського і цивільного флоту в героїчній обороні Одеси.

Автор розділу не досить уважно кори-

стується цифровим матеріалом і допускає розбіжність між даними, наведеними в XI розділі, і даними збірника документів і матеріалів «Одеса у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу» (Одеське обласне видавництво, 1949). Так, автор твердить, що загальні збитки, завдані народному господарству Одеської області в роки фашистської окупації, становлять більше як 20 млрд. крб. (стор. 267), а в документах значиться понад 25 млрд. крб. (т. II, док. 104).

В XII розділі «Відбудова й дальше піднесення економіки і культури міста» йде мова про трудові будні міста-героя, про героїчну працю його жителів. За порівняно короткий строк сталися величезні зміни в житті населення Одеси. Загальний обсяг промислової продукції міста в 1957 р. перевищив рівень 1913 р. в 27 раз. В економіці Одеси провідне місце посідає машинобудування. В дореволюційний час в місті було лише два машинобудівних підприємства, які випускали плуги і товарні ваги. Тепер же працюють 20 машинобудівних і верстатобудівних підприємств, які дали в 1957 р. продукції на 1100 млн. крб. У післявоєнний час виникла автомобілебудівна, електротехнічна промисловість і ін.

Істотним недоліком цього розділу є недостатній показ масово-політичної роботи партійних організацій серед населення. Не все гаразд з статистичними даними виконання планів четвертої та п'ятої п'ятирічок, а також з даними виконання народногосподарського плану шостої п'ятирічки. Автори зовсім не говорять про перспективні плани розвитку міста й села в шостій п'ятирічці, зокрема про такі великі споруди, до яких мають приступити в найближчий час, як будівництво каналу Дністер — Одеса, авто-траса Одеса — Москва.

На закінчення треба зробити кілька зауважень загального характеру. Глибина проведеного авторами дослідження була б у більшій мірі видна читачеві, якби в розділах були посилення на документи, джерела. Редколлегія, очевидно, виходила з того, що книга розрахована на широкі кола читачів, і тому не дала наукового апарату. Однак популярність викладу не виключає науковості. Нарешті, необхідно було б до кожного розділу подати бібліографічний покажчик.

Виклад ряду питань, як нам здається, був би більш повним, якби автори ширше використали документи і матеріали центральних та республіканських архівів, зокрема листування ЦК РСДРП(б) з місцевими партійними організаціями (ЦПА ІМЛІ при ЦК КПРС, ф. 17).

Є ряд зауважень щодо структури нарису. Так, на наш погляд, необгрунтовано виділено в самостійний розділ матеріал, в якому характеризується історія Одеси в 30—50-х роках XIX ст. Слід було б об'єднати цей розділ з розділом II під назвою

«Заснування міста і його розвиток в дореформенний період».

Бажано, щоб рецензована книга була б завершена розділом «Одеса майбутня», оскільки важливо показати не тільки сучасне обличчя цього великого обласного центра, а й перспективи його дальшого розвитку.

В цілому слід сказати, що «Очерк історії міста-героя» — корисне і потрібне видання. Вихід у світ монографії з історії міста-героя сприяє вихованню радянських людей в душі радянської національної гордості і животворного радянського патріотизму.

О. М. МЕЛІХОВ, К. Г. МИГАЛЬ,
З. В. ПЕРШИНА, М. Ю. РАКОВСЬКИЙ

ЗБІРНИК СТАТЕЙ ВИЩОЇ ПАРТІЙНОЇ ШКОЛИ ПРИ ЦК КП УКРАЇНИ «Торжество ідей лєнінізму», Держполітвидав УРСР, К., 1957, 628 с.

Сорокові роковини Великого Жовтня були відзначені істориками-науковцями виданням великої кількості збірників та окремих дослідницьких праць, присвячених висвітленню історії пролетарської революції і соціалістичного будівництва. Один з них — збірник статей «Торжество ідей лєнінізму», підготовлений Вищою партійною школою при ЦК КП України, а також викладачами Львівської та Дніпропетровської партійних шкіл.

Рецензований збірник відкривається статтею кандидата історичних наук А. Т. Чекалюка «Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції — торжество марксизму-лєнінізму», в якій дано стислий огляд шляху, пройденого радянським народом під проводом Комуністичної партії за сорок років. Автор коротко, але з достатньою теоретичною глибиною, в популярній формі виклав найголовніші принципи питання пролетарської революції, будівництва соціалізму в СРСР, показав успіхи, досягнуті нашою Батьківщиною за роки Радянської влади, а також міжнародне значення досвіду боротьби КППС за перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції і побудову соціалізму. Стаття справляє добре враження і може вважатись ґрунтовним і логічним вступом до всього збірника.

Про сумлінне ставлення до наукової розробки питань підготовки і проведення Жовтневої революції свідчить стаття кандидата історичних наук В. М. Орлова «Боротьба Комуністичної партії за демократичний мир і революційний вихід Росії з імперіалістичної війни (березень — жовтень 1917 р.)». Стаття написана на основі вивчення й узагальнення великої кількості архівних, документальних та літературних джерел. Ця обставина, а також послідовний виклад матеріалу дозволили авторові дати досить повну картину самовідданої і наполегливої боротьби Комуністичної партії під керівництвом В. І. Леніна за революційний вихід Росії з першої світової війни. Вдало і правильно показана тактика більшовиків у надзвичайно складних умовах переростання буржуазно-демократичної революції в соціалістичну.

Цінним в статті є те, що її автор приділив належну увагу роботі Військової організації і Всеросійського бюро військових організацій при ЦК РСДРП(б). Однак, висвітлюючи боротьбу більшовиків проти війни, стаття хибує на деяке спрощення цієї боротьби, змальовуючи її як цілком переможну скрізь і завжди.

Позитивним в статті Орлова є також те, що він у достатній мірі використав місцевий матеріал, показав велику роботу більшовицьких організацій України в надзвичайно складних умовах. Однак і в цьому відношенні автор допустив певну недоробку. Говорячи про контрреволюційні організації, які вели «боротьбу проти руху за мир, проти більшовиків, які очолювали цю боротьбу» (стор. 79), автор чомусь нічого не говорить про те, що в цій боротьбі проти миру, проти більшовиків активну участь брали українські буржуазні і дрібнобуржуазні націоналістичні партії з Центральною радою на чолі. Адже в цей період вони розгорнули шалену активність по створенню українських військових частин (полки ім. Б. Хмельницького та ім. Полуботка), по підготовці націоналістичного офіцера, по створенню націоналістичних з'єднань.

Логічним продовженням згаданої вище статті є стаття кандидата історичних наук Г. Л. Нікольнікова «Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба Радянської держави за загальний демократичний мир». Як і попередня стаття, праця Нікольнікова написана на основі значного архівного, документального та літературного матеріалу. Авторові вдалось добре показати наполегливу боротьбу Радянського уряду за припинення війни і встановлення демократичного миру, його неодноразові звернення за мирною пропозицією до урядів воюючих країн, відгук серед народних мас різних країн на мирні зусилля Радянського уряду і початок мирних переговорів. Достойнством статті Нікольнікова є те, що в ній досить вдало показані антивоєнні настрої солдатських мас, а також роль солдатських військово-революційних комітетів у фактичному припиненні воєнних дій і початку мирних переговорів.

На жаль, цій в цілому цікавій статті властиві й серйозні недоліки. Найголовнішим з них є те, що в ній майже зовсім змазана та надзвичайно запекла і напружена боротьба, яка відбувалася тоді в партії з приводу укладення миру з Німеччиною,— боротьба В. І. Леніна і його соратників проти троцькістів та «лівих комуністів». Автор, звичайно, згадує про цю боротьбу, але настільки глухо і невизначено, що це аж ніяк не задовольняє читача. В статті, наприклад, нічого не сказано про зрив Троцьким мирних переговорів у Бресті, що було грубим порушенням вказівок ЦК партії і особисто В. І. Леніна, про цинічну за своїм зрадницьким змістом формулу Троцького—«ні миру, ні війни», про надзвичайно небезпечну для Радянської Росії саботажницьку тактику «лівих комуністів». А без цього незрозуміло, чому умови мирної угоди, підписаної 3 березня 1918 р., «були значно важчими, ніж ті, які висунили німці в січні 1918 р.» (стор. 117). Автор ні слова не говорить про наступ німецьких військ і окупацію ними території з населенням в 40 млн. чоловік, про відсіч ворогові під Нарвою і Псковом. Можливо, це пояснюється бажанням автора не зупинятись на загальновідомих фактах. Але нам здається, що про факти треба говорити в залежності не від того, наскільки вони загальновідомі, а від того, наскільки вони є важливими у визначенні долі Радянської республіки, від того, яке місце вони посідають у загальному ході історії.

Цілоком зрозуміле і заслуговує на схвалення прагнення автора показати намагання міжнародного капіталу в особі урядів Антанти зірвати спочатку переговори, потім укладення миру, а коли це не вдалося, то зірвати, зрештою, ратифікацію Брестської угоди. Однак і тут авторові бракує переконливих і, до речі, загальновідомих фактів. Відомо, наприклад, що уряд Англії і Франції запропонували радянському командуванню сплачувати по 100 крб. на місяць за кожного російського солдата, аби тільки Радянська Росія продовжувала війну з Німеччиною. Не розуміючи природи Радянської влади, англо-французькі імперіалісти сподівались, що нова влада може погодитись за карбованці продавати кров і життя радянських людей. Цілоком природно, що Радянський уряд з обуренням відкинув цю нахабну пропозицію імперіалістів і наполегливо продовжував боротьбу за мир.

Відомо також, що 5 березня 1918 р. посол США в Росії Френсіс виступив з заявою про американську «допомогу» Росії, якщо вона буде продовжувати війну з Німеччиною, а коли й ця дипломатична «прінада» не мала успіху, тоді президент США Вільсон 14 березня 1918 р. звернувся до IV Надзвичайного з'їзду Рад з посланням, в якому, крім брехливих заяв про «співчуття російському народові», були й натяки на можливу допомогу США в разі продов-

ження війни з Німеччиною. Це послання було грубою провокацією, розрахованою на те, що, почувши про допомогу з боку США, делегати з'їзду відмовляться ратифікувати Брестський договір. Однак і ця провокація повністю провалилась.

Стаття кандидата історичних наук І. Б. Шоскіна «Боротьба за зміцнення Радянської влади на Україні», написана на основі вивчення документальних джерел і преси того періоду, досить глибоко розкриває складність політичного становища на Україні в період з грудня 1917 по березень 1918 р. Автору вдалося яскраво висвітлити одностайну підтримку робітничими і селянськими масами історичних рішень I Всеукраїнського з'їзду Рад.

До недоліків статті можна віднести те, що в ній нічого не сказано про історію скликання I Всеукраїнського з'їзду Рад, про ті перешкоди, які чинила скликанню з'їзду буржуазно-націоналістична Центральна рада. Про це варто було б сказати ще й тому, що в жодній із статей збірника про це не говориться. Зустрічаються подекуди в статті декларативні місця, яким бракує документально обгрунтованої доказовості.

У невеликій за обсягом, але вдало написаній статті «Встановлення Радянської влади на Катеринославщині (листопад—грудень 1917 р.)» кандидат історичних наук В. Я. Борщевський (Дніпропетровська партшкола) зумів яскраво висвітлити складність обстановки і специфіку умов, у яких проходила боротьба за встановлення Радянської влади в Катеринославі. З позицій більшовицької партійності автор викриває дворушницьку, по суті, контрреволюційну політику і зрадницькі дії місцевих есерів і меншовиків. Добре, із знанням справи Борщевський описує вирішальні бої катеринославського пролетаріату проти дозубів озброєного і численного ворога—гайдамацьких військ Центральної ради, яскраво показує братню допомогу пітерських і московських робітників-червоногвардійців українському народові у встановленні Радянської влади. Стаття була б ще інтереснішою при більшій документальній базі, а також сміливішому використанні мемуарної літератури.

Позитивне враження справляє і стаття кандидата історичних наук Г. І. Алфеевої «Допомога російського народу в будівництві Радянської влади на Україні в період громадянської війни (1920 р.)». Непохитна дружба двох братніх народів—російського й українського виявилась не лише в єдності бойових дій, а й у взаємній допомозі цих народів при вирішенні питань державного господарського і культурного будівництва.

Незаперечним достоїнством статті Алфеевої є те, що в ній досить вдало показано та велика роль, яку відіграв особисто М. І. Калінін і очолюваний ним агітпоїзд ім. Жовтневої революції в зміцненні Ра-

дянської влади на Україні, союзу робітничого класу й селянства, в розгортанні радянського будівництва. Належне місце займає в статті також висвітлення ролі Української трудової армії, очолюваної Й. В. Сталіним, створення і діяльність якої є яскравим свідченням невтомної турботи більшовицької партії, Радянської влади і особисто В. І. Леніна про Україну.

На основі аналізу великої кількості документованих фактів автор робить цілком правильні висновки: «В ці тяжкі часи російський народ, сам виснажений і зпесилений, по-братньому ділявся всім, щоб відбудувати господарське життя республіки... В свою чергу український народ прагнув допомогти всім, що було в його силах, російському народові» (стор. 194).

Одною з найкращих статей рецензованого збірника є, на нашу думку, стаття кандидата історичних наук В. М. Самофалова «Боротьба КП(б) України за перехід до непу (1921 р.)». Відомо, що перехід до « нової економічної політики » був одним з найважливіших переломних моментів в історії нашої партії і радянського народу. В першій частині статті висвітлюється, головним чином, внутріпартійне життя — робота партійних з'їздів, конференцій, нарад, боротьба за підвищення ідейно-політичного рівня членів партії, чистка партії. Друга частина присвячена висвітленню роботи партії безпосередньо в масах, тобто в ній розкривається роль КП(б)У як справжнього керівника і організатора трудящих України на боротьбу за перехід до непу. Така побудова статті цілком логічна і виправдана, бо від згуртованості партійних рядів насамперед залежить успішне вирішення всіх господарських і політичних завдань.

Аналіз статті дозволяє зробити висновки, що автор цілком правильно і з відповідною науково-теоретичною глибиною розкриває тему. Незаперечним і значним достоїнством статті є те, що автор докладно висвітлює всю складність обстановки, яка створилася в країні взагалі і на Україні зокрема, розкриває специфіку конкретних історичних умов України, її особливості в галузі державного і культурного будівництва, у проведенні непу. Цінним у статті є те, що в ній яскраво показана роль В. І. Леніна як вождя, натхненника і керівника всього господарського, державного і культурного будівництва. Діяльність Комуністичної партії України розкривається в статті на фоні і в нерозривному зв'язку з діяльністю РКП(б), одним з бойових загоців якої була КП(б)У. Автор яскраво показав допомогу Комуністичній партії України з боку ВКП(б) у вирішенні як господарських і політичних завдань, так і завдань внутріпартійного будівництва, допомогу в справі підготовки і виховання керівних партійних та радянських кадрів. З належною повнотою показана нещадна боротьба більшовиків України проти всіх тих, хто несправді розумів непу, хто вносив дезорганізацію в ряди партії (як це робили троцькі-

сти в Миколаївському губкомі) або проявляв нерішучість і вагання, за якими немедично йшли помилки і недоліки (що мало місце, наприклад, в Катеринославській і Київській губернських організаціях). Автор зробив цілком правильно, докладно зупинившись на висвітленні питання про чистку партії (серпень 1921 — березень 1922 р.) і значення її для зміцнення більшовицьких рядів.

У другій частині статті Самофалов змалює переконливу картину всенародного схвалення ленінської нової економічної політики, а також показує трудовий героїзм робітничого класу України, який провів сотні суботників та недільників по відбудові шахт, рудників, заводів, фабрик. Авторам вдалося яскраво показати героїчні зусилля Комуністичної партії і Радянського уряду, спрямовані на ліквідацію згубних наслідків посухи — голоду 1921 р. Цілком правильно автор вказує на те, що серйозною умовою для відбудови економіки і культури республіки, дальшого зміцнення радянської державності на Україні, нищівним ударом по українській буржуазно-націоналістичній контрреволюції була ліквідація політичного бандітизму. Правда, не можна говорити, що банда Григор'єва була розгромлена на кінець 1921 р. Адже відомо, що Григор'єв був убитий Махном ще в червні 1919 р., його банда тоді ж в основному була розгромлена Червоною Армією, а частково злилась з махновцями. Варто було б згадати і про провокаційно-бандитські рейди Тютюнника з території панської Польщі та інших недобитих петлюрівських «генералів» з території Бесарабії.

Автор закінчує статтю підсумками першого року непу і визначенням завдань дальшого розвитку народного господарства. На наш погляд, авторові доречно було б, бодай коротко, сказати про міжнародне значення нової економічної політики і досвіду КНРС у будівництві соціалістичної економіки.

У змістовній статті «Початок відбудови промисловості Катеринославської губернії» Є. Г. Полоскевич правильно висвітлює боротьбу більшовиків проти антипартійних елементів, показує форми і методи партійної роботи по мобілізації мас на відбудову народного господарства.

Стаття кандидата історичних наук В. А. Чирка «Комуністи України в боротьбі за створення Союзу РСР» — одна з найбільших статей збірника — написана на довгому, переважно архівному матеріалі. Автор вдало показав розгортання всенародного об'єднального руху на Україні за створення СРСР і керівництво ним з боку партії. Добре з'ясовані в статті боротьба за здійснення ленінської національної політики на Україні, співробітництво народів нашої країни у військовій, дипломатичній і господарській галузях до створення СРСР, братня взаємодопомога радянських республік у розвитковій економіки і культури. Позитив-

ною стороною статті є і те, що в ній розкрито жорстока боротьба, яку довелося вести трудящим України проти численних ворогів і насамперед українських буржуазних націоналістів, великодержавних шовіністів, що прагнули перешкодити єднанню, дружбі українського народу з російським.

Чирко яскраво показав, що безпосереднім натхненником і організатором Союзу РСР був вождь партії і народу В. І. Ленін, а саме створення СРСР було торжеством ленінської національної політики Комуністичної партії, яскравим прикладом розв'язання національного питання для всіх волюбних народів світу.

Поряд з цим нам здається, що авторovi потрібно було більше залучити матеріалів про розгортання масово-політичної роботи місцевих партійних організацій по зміцненню дружби і співробітництва народів радянських республік.

Дуже важливому питанню—ленінському призову в партію на Україні—присвятив свою статтю кандидат історичних наук Г. А. Кардашов (м. Дніпропетровськ). Автор наводить хвилюючі документи, які свідчать про безмежну любов і вдячність трудящих рідній Комуністичній партії. Трудящі України відповіли на смерть В. І. Леніна ще тіснішим згуртуванням навколо партії, створеної і вихованої ним. Розповідаючи про хід ленінського призову в партійних організаціях Донбасу, Харкова, Катеринослава та інших районів і міст України, Кардашов показав, що ленінський призов на Україні, як і в цілому по країні, набрав воістину всенародного характеру. На Україні в лави партії вступило тоді понад 31,5 тис. чоловік, а по всій країні—понад 200 тис.

Стаття Кардашова хвибує на те, що вона побудована в основному на підсумкових даних. У ній недостатньо змальований сам хід ленінського призову, діяльність первинних партійних організацій. Слід було б також дати докладнішу характеристику складу прийнятих під час призову до лав партії.

Стаття кандидата економічних наук С. О. Савчука «Основні шляхи побудови соціалізму в СРСР» написана в теоретичному плані, без залучення архівних матеріалів. Автор, оперуючи огубленими матеріалами, ґрунтовно з'ясував підняті питання. С. О. Савчук цілком вірно розпочав свою статтю з ґрунтовного викладу вчення марксизму-ленінізму про перехідний період від капіталізму до соціалізму, підкресливши, що держава цього періоду не може бути нічим іншим, як революційною диктатурою пролетаріату. Життя, практика соціалістичного будівництва повністю підтвердили цей висновок і розвивають вщент жалюгідні спроби ревізіоністів усіх мастей, які намагаються заперечити це, в тому числі й тлетворні ревізіоністські «теорії»,

які знайшли свій вияв у програмі та виступах керівників Союзу комуністів Югославії на VII з'їзді СКЮ.

С. О. Савчук у своїй статті ґрунтовно з'ясував питання, в чому полягають основні шляхи побудови соціалізму, докладно зупинився на викладі суті ленінського плану приступу до соціалістичного будівництва, на здійсненні нової економічної політики. Але основну увагу, як це і слід було чекати, автор приділив висвітленню суті, значення і здійснення соціалістичної індустріалізації нашої країни і колективізації сільського господарства.

Стаття Савчука хвибує на те, як нам здається, що в ній лише сказано, а не розкрито в належній мірі використання досвіду Радянського Союзу в справі побудови соціалізму країнами народної демократії. Викликає подив і те, що, говорячи про шляхи побудови соціалізму, автор зовсім обійшов питання культурної революції, хоч відомо, що ленінський план побудови соціалізму передбачав не тільки проведення індустріалізації країни і колективізації сільського господарства, а й здійснення культурної революції.

Ця прогалина до деякої міри заповнена в збірнику статтею кандидата історичних наук О. О. Михайлова «Питання культурної революції на Україні». Спираючись на положення В. І. Леніна про розвиток пролетарської культури і рішення партії, автор висвітлив основні сторони культурної революції в республіці: ліквідацію неписьменності і малописьменності, розвиток загальноосвітньої, спеціальної і вищої школи, підготовку кадрів, культосвітню роботу, розвиток літератури, мистецтва тощо. Матеріал статті переконливо свідчить про бурхливий розвиток української радянської культури—національної формою і соціалістичною змістом. Правда, стаття в ряді місць носить описовий характер, а в заключній частині, де розповідається про театр, літературу та інше.—навіть довідковий. Недостатньо висвітлено в статті і взаємозв'язки культур братніх народів СРСР. Прикро, що до своєї роботи автор не залучив архівних джерел, які, безумовно, значно поглибили б зміст статті.

Одному з найважливіших питань соціалістичного будівництва присвячена стаття В. О. Хілька «Ленінський план соціалістичної індустріалізації і його здійснення на Україні». Автор ґрунтовно показав, як волею партії і героїчною працею трудящих України з відсталої царської окраїни перетворилась у передову індустріально-колгоспну республіку. Стаття вдало пов'язана з сучасністю. Проте в ній недостатньо показана братня допомога народів нашої країни трудящим Української РСР у розвитку промисловості. Як докір авторovi можна закинути і те, що, наводячи численний фактичний матеріал, він не вказує джерел, з яких взяв його.

Ця ж хибна властива і статті кандидата економічних наук П. В. Паршихіна «Створення матеріально-технічної бази соціалістичного сільського господарства». Автор вдало показав боротьбу Комуністичної партії за створення і розгортання роботи тракторобудівної, автомобільної та інших галузей промисловості, які виготовляють машини та знаряддя для сільського господарства, вказав на зміцнення сільського господарства кадрами організаторів і спеціалістів, з'ясував значення, яке відіграли МТС у розвитку соціалістичного сільського господарства.

Відрадиним явищем є те, що в збірнику вміщено спеціальні статті про соціалістичні перетворення в західних областях УРСР,— стаття кандидата історичних наук А. С. Барладяна «З історії соціалістичної індустріалізації в західних областях Української РСР» і кандидата історичних наук Г. К. Ковальова «Соціалістичне перетворення сільського господарства в західних областях України». А. С. Барладян показав процес та особливості соціалістичної індустріалізації в західних областях республіки, висвітлив промисловий розвиток Львова, Чернівців, нафтових районів Станіславщини, Новоград-Волинського вугільного басейну та ін. Але в цілому його стаття має описовий характер, в ній мало узагальнень.

Дещо протилежний характер має стаття Ковальова, в якій автор кваліфіковано узагальнює досвід роботи партійних організацій у справі колективізації сільського господарства західних областей УРСР. Позитивним в цій статті є і те, що автор не прикрашає описувані події, а з'ясує і серйозні хибні та недоліки в цій роботі, показує, що здійснення колективізації відбувалося в жорстокій боротьбі трудящих проти українських буржуазних націоналістів та їх куркульських банд.

Цікава постановкою питання стаття Н. В. Цимбал та А. Г. Черних «Викриття буржуазно-націоналістичної фальсифікації історії Жовтневої соціалістичної революції

на Україні». Автори пристрасно і дотепно бичують спроби українських буржуазних націоналістів перекутити героїчну революційну боротьбу робітників і селян України. Всі ці грушевські, винниченки, христюки паплюжили історію українського народу з тим, щоб відірвати його від Радянської країни і кинути в ярмо імперіалізму. Автори статті викривають також і сучасних буржуазно-націоналістичних фальсифікаторів історії Жовтневої революції на Україні, які, плазуючи на смітниках Європи і Америки, догоджають своїм імперіалістичним хазяям.

В докір авторам статті можна закинути те, що вони хоча і вказали на всю облудність сучасних українських буржуазно-націоналістичних писак, проте зробили це якось спрощено. Схематично виглядає в статті і матеріал про літературу прогресивного напрямку в зарубіжній публіцистиці. Тут автори фактично обмежились простим переліком авторів та невеличкими анотаціями їх праць. Хотілося б побажати авторам продовжити далі роботу над цією темою і написати ґрунтовну працю з цього питання, тому що вона конче потрібна широким колам викладачів і пропагандистів.

Оцінюючи збірник у цілому, треба сказати, що цей перший випущений ВПШ при ЦК КП України збірник є цінною ініціативою, яка заслуговує на всіляке схвалення. Збірник довів, що в партійних школах є серйозні кадри науковців-істориків, які можуть з успіхом вирішувати складні завдання розвитку історичної науки.

Разом з тим хотілося б висловити і деякі побажання. Перш за все, бажано було б, щоб Вища партійна школа при ЦК КП України зосередила в себе планування і керівництво науковою роботою, яка ведеться в партійних школах республіки. Бажано далі, щоб наступні збірники створювались за проблемним або тематичним принципом. Це дало б можливість уникнути деякої строкатості, яка властива рецензованому збірнику. Бажано також, щоб у наступних збірниках було приділено більше уваги питанням партійного будівництва.

С. Г. ФІНОГЕЄВ,
П. Д. РЕМЕЗОВСЬКИЙ

ЦІННА ПРАЦЯ З ІСТОРІЇ БОРОТЬБИ ЗА РАДЯНСЬКУ ВЛАДУ НА УКРАЇНІ

І. К. Р и б а л к а, Відновлення Радянської влади на Україні (1918—1919), Х., 1957, 294 с.

Героїчна боротьба трудящих України проти буржуазно-націоналістичної контрреволюції, білогвардійців та іноземних інтервентів у 1918—1920 рр.—одна з найяскравіших сторінок в історії українського народу.

Історичний досвід революційної боротьби й радянського будівництва, набутий тоді українським народом, воістину був гігантським.

Однак цей досвід повною мірою ще не вивчений. У свій час вишло чимало книг,

з яких висвітлюється громадянська війна на Україні¹. В цих працях порівняно широко висвітлюється збройна боротьба українського народу проти внутрішньої і зовнішньої контрреволюції. Що ж до конкретного радянського і господарського будівництва, то воно висвітлюється слабше. Дуже коротко, зокрема, висвітлюється в названих працях відновлення органів державної влади в кінці 1918 — першій половині 1919 р., участь у цьому процесі широких трудящих мас. Крім того, не слід забувати, що на всіх історичних працях, які вийшли в кінці 30-х років і пізніше, передусім на тих, що присвячені історії радянського періоду нашої Батьківщини, сильно позначився культ особи Й. В. Сталіна.

Головним недоліком названих праць М. І. Супрунєнка та А. В. Лихолата, як і ряду праць інших авторів, є те, що в них недостатньо показана творча діяльність широких народних мас, применшується роль Комуністичної партії, її Центрального Комітету та вождя партії і народу В. І. Леніна. Події громадянської війни на Україні в цих працях з'ясовуються не співвідношенням класових сил, а діяльністю окремих осіб.

Переломним етапом у розвитку історичної науки став XX з'їзд КПРС. За останній час з'явилась велика кількість досліджень з історії нашої Батьківщини, в тому числі з історії Української РСР. Велике пожвавлення на історичному фронті сталося в зв'язку з підготовкою і святкуванням 40-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції та 40-річчя встановлення Радянської влади на Україні. В республіці видано багато документальної та мемуарної літератури. Вийшов цілий ряд досліджень про Жовтневу революцію, громадянську війну та іноземну воєнну інтервенцію на Україні. Серед них помітне місце займає книга І. К. Рибалки «Відновлення Радянської влади на Україні (1918—1919)».

В першому розділі йдеться про збройну боротьбу українського народу, керованого Комуністичною партією, за визволення України з-під влади буржуазно-націоналістичної Директорії, білогвардійців та англо-французьких окупантів. Цікаво й змістовно (хоч і коротко) написані сторінки про перші бої українських повстанських дивізій з петлюрівськими військами і про визволення Харкова (стор. 28—38). Непогано розповідається про повстанський рух в тилу Директорії в січні 1919 р. на Правобереж-

жі, зокрема у Волинській, Подільській, а також Херсонській губерніях. Наведено ряд інтересних фактів з цієї боротьби (стор. 46—50), а також з повстанського руху на Правобережжі в лютому 1919 р. (стор. 51—55).

Складовою частиною визвольної боротьби українського народу цього періоду (лютий — березень) була боротьба проти білогвардійської контрреволюції в Донбасі. Безпосереднім організатором цієї боротьби тут був Центральний військово-революційний комітет Донбасу, створений 1 лютого 1919 р. за постановою Радянського уряду України. Тут відбувалися запеклі бої. Достить сказати, що м. Костянтинівка протягом трьох місяців 29 разів переходило з рук в руки (стор. 65).

Більш докладно в праці розглядається відновлення центральних і місцевих органів Радянської влади (розділ II). Нам здається, що автор правильно починає цей розділ характеристикою загальних умов відновлення Радянської влади на Україні. Охарактеризувавши коротко економічне становище України весною 1919 р., автор розповідає про увагу й допомогу Україні з боку В. І. Леніна і ЦК РКП(б). Тут же наводяться конкретні приклади допомоги російського народу українському народові. За перший квартал 1919 р. Раднарком РРФСР відпустив на фінансування промисловості України 500 млн. крб., на будову залізниць — 380 млн., для закупівлі цукру — 150 млн., на вивезення вугілля — 10 млн. і т. ін. Крім того, до початку березня Радянська Росія надіслала різних товарів трудящим України на 450 млн. крб. (стор. 78).

В цьому ж розділі рецензованої книги автор наводить конкретні приклади прямого використання і проведення в життя законів РРФСР трудящими України в їх радянському будівництві. Особливо часто в цей період уряд і трудящі України використовували в своїй діяльності Конституцію РРФСР. «Губернські, повітові, волосні й сільські ревкоми і Ради, — лише І. К. Рибалка, — крім Конституції РРФСР, часто посилалися на різні декрети, постанови й розпорядження уряду Російської республіки, керуючись ними в своїх рішеннях і діяльності» (стор. 83). Конкретно розповідається в книзі про діяльність Тимчасового робітничо-селянського уряду, а з 29 січня 1919 р. — Ради Народних Комісарів УРСР (стор. 83—91).

Змістовно оперуючи переважно архівним матеріалом, автор висвітлює створення ревкомів і комбідів та діяльність цих органів влади (стор. 92—126), говорить про боротьбу партійних організацій на місцях за чистоту Рад, за їх більшовизацію (стор. 127—132).

Відновлення Радянської влади у формі Рад на Правобережжі, яке пізніше інших частин України було визволене від контр-

¹ А. В. Лихолат, Разгром буржуазно-националистической Директории на Украине, М., 1949; Його ж, Разгром националистической контрреволюции на Украине (1917—1922), М., 1954; М. І. Супрунєнко, Україна в період іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни (1918—1920), К., 1951, та ін.

революційних сил, а потім було прифронтовим районом, відбувалося у дуже складній обстановці. Якщо на Лівобережжі відновлення Рад в основному завершилось уже в лютому, то на Правобережжі — здебільшого в березні і частково в квітні 1919 р.

В обстановці запеклої класової боротьби проходили волосні й повітові з'їзди Рад. Особливо, як відомо, лютували російські «ліві» есери, які, зазнавши поразки в Росії, активізувалися на Україні і, видаючи себе за виразників інтересів народу і обманюючи трудящих, вели підтримку, контрреволюційну роботу, а школи навіть організували відкриті заколоти (Куп'янськ, Харківської губернії, Глухів і Мглинськ, Чернігівської губернії, та ін.). Автор рецензованої книги наводить також приклади активної контрреволюційної діяльності духовенства, участі його в збройній боротьбі проти Радянської влади (Олександрія та ін.). Смертельним ворогом Радянської влади було куркульство. В книзі наведено чимало прикладів відкритих антирадянських куркульських виступів (стор. 152—155).

Незважаючи на виключні труднощі, на запеклий опір ворожих сил, трудящі України, керовані Комуністичною партією, до березня 1919 р. майже повсюдно на визволеній території відновили Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. У лютому — березні відбулися губернські з'їзди Рад, і тим самим було завершено відновлення Радянської влади на основній частині України.

Значне місце автор рецензованої книги відводить питанням мирного господарського і культурного будівництва в кінці 1918 р. — на початку 1919 р., будівництву збройних сил Української РСР та наведенню революційного порядку на місцях (розділ III). Тут автор знову торкається питання взаємозв'язків двох Радянських республік — РРФСР та УРСР, взаємодопомоги братніх народів. Незважаючи на виключно тяжке становище Радянської України, український народ уже в перші місяці 1919 р. в міру своїх можливостей допомагав голодуючим братам Росії. В книзі І. К. Рибалки наводяться численні факти такої допомоги. Так, наприклад, лише протягом січня — березня 1919 р. з України до Радянської Росії було відправлено близько 500 тис. пудів хліба.

Змістовно в цьому ж розділі книги розповідається про заходи Радянського уряду щодо поліпшення добробуту народу (боротьба з безробіттям, поліпшення житлових умов та ін.). Багато уваги партія та уряд приділяли охороні здоров'я трудящих республіки. Тоді це було конче потрібно, бо в умовах війни і господарської розрухи на Україні лютували епідемії різних хвороб, особливо висипного тифу та віспи. Треба було вдаватись до рішучих заходів, щоб врятувати від смерті багато тисяч людей. Особливе піклування партія та уряд виявляли про дітей.

Вперше в нашій радянській історичній літературі І. К. Рибалка висвітлює (правда, дуже коротко) діяльність Народного комісаріату радянської пропаганди, на чолі якого стояв Артем. Народний комісаріат радянської пропаганди був тоді найвищим органом, який організовував і об'єднував справу загальнополітичної пропаганди як у центрі, так і на місцях.

Книга І. К. Рибалки «Відновлення Радянської влади на Україні (1918—1919)» закінчується характеристикою рішень III з'їзду КП(б)У та III з'їзду Рад України. Такі зміст рецензованої книги та її позитивні сторони.

Було б неправильно вважати, що книга І. К. Рибалки не має недоліків. На головніших з них ми й хочемо зупинитись. На нашу думку, не може задовольнити читача вступна частина книги. У «Вступі» слід було б дати більш ґрунтовний аналіз досліджень, які вийшли до XX з'їзду КПРС і в яких цілий ряд важливих питань висвітлено неправильно (захоплення влади петлюрівською Директорією, тактика Комуністичної партії щодо боротьбистів та ін.).

Надо вже коротко говоритись в книзі про II з'їзд КП(б)У. Треба було б зупинитись на основних питаннях роботи з'їзду, дати оцінку так званім «лівим» і «правим». Боротьба між якими розпочалась, по суті, ще на II Всукраїнському з'їзді Рад, а потім продовжувалась на Таганрозькій нараді, на I з'їзді КП(б)У і з новою силою розгорілась на II з'їзді КП(б)У.

Говорячи далі в цьому ж розділі (1) про організацію повстанських сил українського народу, автор, зокрема, детально зупиняється на формуванні в так званій нейтральній зоні двох українських повстанських дивізій. При цьому називаються командири трьох перших полків 1-ої Української Радянської дивізії, але не називається командир четвертого, Ніжинського полку. Не називається також і командир дивізії — М. В. Крапив'янський. Говорячи про 2-гу Українську дивізію, автор чомусь уже не називає нікого: ні командирів полків, ні командира дивізії. Чому так робить автор — читачеві незрозуміло.

Важливим питанням революції в той час на Україні було питання про ставлення Комуністичної партії до дрібнобуржуазних партій, зокрема до боротьбистів. І. К. Рибалка часто згадує боротьбистів, при цьому довгий час не дає їм належної оцінки, нічого чіткого не говорить про ставлення до них Комуністичної партії. Він залишає це на розсуд читачеві. Так, наприклад, говорячи про створення Чернігівського губервкому (стор. 104), автор зазначає, що 25 січня 1919 р. загальні збори чернігівської організації КП(б)У, обговоривши питання про ставлення до українських «лівих» есерів — боротьбистів і враховуючи те, що останні стали на радянську платформу і визнали «червоний терор» (вистів постанови зборів.—Л. О.), вирішили вклю-

чити до складу ревкому одного боротьбиста (А. Хвиля). А в іншому місці, говорячи про створення ревкому в м. Олександрії (Катеринославська губернія), автор пише, що ревком був створений виключно з більшовиків, що збори членів КП(б)У м. Олександрії вирішили боротьбистів до складу ревкому «не допускати» (стор. 153). Незрозуміло, яка ж організація зробила правильно, а яка — неправильно. Автор ніяких роз'яснень не робить. Лише значно пізніше (стор. 156) він пише: «Більшовики, йдучи на співробітництво з боротьбистами, вели разом з тим ідейну боротьбу з ними, роз'яснювали трудящим неправильність поглядів боротьбистів, викривали дрібнобуржуазний, націоналістичний характер їх ідеології». Чому більшовики йшли на співробітництво з боротьбистами, І. К. Рибалка частково з'ясує тільки в самому кінці книги, говорячи про роботу III з'їзду КП(б)У (стор. 276).

Взагалі про боротьбистів слід було сказати більш чітко. У нашій партійній пресі вже дана правильна, принципіальна оцінка їм, і немає необхідності детально зупинятись в рецензії на цьому питанні¹.

Окремі питання відновлення центральних і місцевих органів Радянської влади на Україні висвітлені нечітко, багатьом фактам і подіям не дається належної оцінки. Так, наприклад, автор пише, що в момент розгрому і вигнання з України Директорії на Чернігівщині місцеві органи влади переважно створювались у вигляді ревкомів, а в Харківській губернії — переважно у вигляді Рад. Читачеві незрозуміло, чому так відбувалось. Адже ці дві губернії були визволені від націоналістичних банд майже одночасно. Очевидно, були якісь інші обставини, і автор про них повинен сказати.

Висвітлюючи питання земельної політики Радянської влади та перші кроки соціалістичної перебудови села (стор. 233—254), автор наводить багато прикладів розв'язання земельного питання на місцях і загалом правильно висвітлює політику партії в питанні соціалістичної перебудови села. Але, критикуючи перекручення ленінських настанов у питанні створення колективних господарств, він пояснює несвоечасність переходу до масової колективізації лише темнотою і політичною відсталістю основної маси селянства (стор. 251). Чому ж В. І. Ленін говорив тоді (1919 р.), що якби партія і Радянська влада дала селу

100 тис. тракторів, то селянин пішов би за комунією? Значить, справа не тільки в свідомості селянства, а, мабуть, головним чином, у тому, що тоді не було ще технічної бази для переходу селянського господарства на колективні рейки.

В праці значне місце відведено питанням культурного будівництва на Україні на початку 1919 р. Загалом це питання висвітлено непогано. Але окремі моменти шкільного будівництва з'ясовуються нечітко, зокрема не з'ясовується необхідність ліквідації реформи, яка була проведена на Україні на основі положення «Про середню школу» Наркомату освіти від 1 лютого 1919 р. Ліквідацію старої адміністрації в середній школі (посади директора, завідуючого та ін.) автор пояснює надто коротко і неправильно.

Рецензована книга має і ряд інших недоліків. Вона переобтяжена датами і цифрами, в ній багато повторень. Так, наприклад, про становище народного господарства Радянської України говориться на сторінках 75—76, а потім майже про те ж саме — на сторінці 206. Події та факти часто подаються розкидано, що утруднює їх засвоєння. Наприклад, на стор. 132 розповідається про вибори до місцевих Рад на Харківщині, на стор. 133 — на Чернігівщині, Катеринославщині, Полтавщині, потім на стор. 138 знову на Харківщині, а на стор. 139 — знову Чернігівщина, Катеринославщина і т. ін.

В праці зустрічаються окремі стилістичні помилки, нечітке формування думок (стор. 24, 142 та ін.). Недоліком рецензованої книги є й те, що в ній багато цитат, при цьому шоді надто великих (стор. 92, 93, 96, 97 та ін.).

Ми думаємо, що автор неправильно робить, закінчуючи свою працю характеристикою рішень III з'їзду КП(б)У і III з'їзду Рад України. Очевидно, треба було і про з'їзд партії і про з'їзд Рад розповісти на початку третього розділу роботи, бо основні заходи, що їх здійснював і уряд і партія, проводились вже після з'їздів (березень — квітень 1919 р.). Це підтверджує і конкретний матеріал книги.

Загалом же праця І. К. Рибалки «Відновлення Радянської влади на Україні (1918—1919)» цілком заслуговує позитивної оцінки. Вона в значній мірі заповнює прогалину, яка існувала до цього часу в нашій радянській історіографії у висвітленні одного з найважливіших періодів боротьби українського народу за владу Рад, проти іноземної і внутрішньої контрреволюції.

¹ Г. О в ч а р о в, З приводу висвітлення питання про боротьбизм, журн. «Комуніст України», 1958, № 2.

ПРОТИ БУРЖУАЗНО-НАЦІОНАЛІСТИЧНИХ ФАЛЬСИФІКАЦІЙ ІСТОРИЇ УКРАЇНИ

J. Majstrenko, *Borot'bism, A Chapter in the History of Ukrainian Communism, Research Program on the USSR, No. 4, New York, 1954, 315 c.*

Величчі успіхи могутнього соціалістичного табору, зростання політичної свідомості й активності найширших народних мас в усіх країнах світу значно ускладнюють становище новітніх фальсифікаторів від історичної науки. Особливо незavidним є становище тих фальсифікаторів, які намагаються спотворити історію народів СРСР.

Серед книг буржуазної історіографії певне місце належить виданням так званої «Дослідницької програми по СРСР», яка функціонує в Сполучених Штатах Америки. Книга І. Майстренка «Боротьбизм. Розділ в історії українського комунізму» з'явилася в світ однією з перших серед видань цієї специфічної організації.

Що ж спонукало заокеанських дідків фінансувати видання цієї книги, присвяченої спеціальному питанню історії України? Звернемось до передмови, яка належить перу відомого в Америці «спеціаліста» з історії України професора Дж. Луцького і в якій пояснюються основні причини появи книжки І. Майстренка.

Перша з цих причин має, так би мовити, суто «науковий» характер. Концепції українських буржуазно-націоналістичних авторів потребують деякої модернізації. Будучи неспроможним заперечувати, що Радянська влада в перші роки свого існування користувалась підтримкою українського народу, була його дітищем, Дж. Луцький вдається до більш тонкої фальсифікації. Він силкується довести, ніби український народ у героїчні 1917—1920 рр. підтримував «головним чином не більшовиків, які завжди мали слабу базу на Україні, особливо серед українців, а ліві українські соціалістичні партії, такі як боротьбисти, що... вступили в союз з більшовиками» (стор. VII).

Поява книжки Майстренка пояснюється також і більш «утілітарними» цілями та практичними потребами сьогоденного дня. Всіма засобами намагаючись привертнути увагу до української емігрантської націоналістичної контрреволюції та вдихнути життя в теорію і практику сучасного «націонал-комунізму», буржуазні автори силкуються будь-що довести ідейну і в значній мірі практичну спорідненість боротьбизму і «націонал-комунізму». «Боротьбизм,— проголошує далі Дж. Луцький,— хоч і виходить своїм корінням з українського ґрунту і характеру, має паралелі в сучасній історії. Як політична програма, він був першим ясним формулюванням того, що має тепер назву тіоїзму. Теорія і практика національного кому-

нізму вперше знайшли свій розвиток на Україні» (стор. VIII).

Автор книжки про боротьбизм послідовно керувався зазначеними в передмові заокеанського професора настановами та завданнями. Вони й визначили невідповідність положень книжки І. Майстренка широко відомим історичним фактам, подіям та процесам, абсолютну наукову неспроможність її автора. В ній згадуються конкретні факти, але лише для того, щоб їх фальсифікувати.

Книжка І. Майстренка починається розглядом питання про попередників боротьбизму. Однак за псевдонауковою формою викладу вже з перших сторінок виразно проступає штучне і досить заявлене намагання буржуазних фальсифікаторів заперечити спільність революційної боротьби російських і українських трудящих, єдність могутнього революційного процесу, який привів до визволення двох великих народів.

Всупереч численним і переконливим фактам, Майстренко закінчує перший розділ своєї книжки таким злісним наклепом, який далеко перевершує «найсміливіші» вигадки колишніх націоналістичних авторів. У рецензованій книзі написано, ніби головна помилка лідерів українських партій, які в тій або іншій мірі співробітничали з представниками російського революційного руху, полягала в тому, що «вони були неспроможні зрозуміти, що, стаючи в залежність від російських партій, вони втрачали власну свободу дій, особливо в такій життєво важливій справі, як національне визволення України» (стор. 21).

Висловлювати такі твердження в наш час, коли чотири десятиліття Радянської влади довели непохитну правдивість і невмирущу життєвість геніальних ленінських слів: «При єдиній дії пролетарів великоруських і українських вільна Україна *можлива*, без такої єдності про неї не може бути й мови»¹, — значить не тільки не рахуватись з історичною дійсністю, а й виступати в обози наклепників і ворогів миру й прогресу, які не залишили своїх божевільних спроб посягти розбрат між двома великими народами — російським і українським.

Зберігаючи і в дальших розділах книжки наукоподібний виклад, І. Майстренко лишається на рівні старої фальсифікаторської буржуазно-націоналістичної літератури, вносячи час від часу до неї відповідні «поправки».

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 20, стор. 14.

Хто сказав А, мусить сказати і Б, — говорить прислів'я. Так сталося і з І. Майстренком. Пишучи про вигадану відірваність суспільних процесів на Україні від загальноросійських, він тут же прагне довести уявну революційність українських дрібнобуржуазних партій у порівнянні з російськими, причому робить це без будь-якого аналізу класової природи партій, які порівнюються, без спроб розглянути їх практичну діяльність. Метод автора книжки «Боротьбизм» куди простіший. Ось хід його, з дозволу сказати, наукових силогізмів: боротьбистів спочатку називали себе «лівими» есерами, значить, їх можна порівнювати з російськими «лівими» есерами. Проте російські «ліві» есери не називали себе «інтернаціоналістами» (зауважимо, до речі, що це неправда), а українські «ліві» есери називали. Отже, резюмує Майстренко, українські «ліві» есери революційніші від російських (стор. 11—12). Автор на стор. 164 намагається навіть заперечувати ленінське порівняння боротьбистів з правими російськими есерами¹.

Подібний підхід властивий всій книжці І. Майстренка. Автор будь-що намагається обминути суть питання. Основним в розгляді тих або інших явищ є для нього зовнішня сторона, те, що впливає на поверхню, — в даному випадку — назви партій, їх заяви тощо. Схожі наукоподібні поєднання пронизують всю «працю», становлять метод автора у розв'язанні головних питань теми. Проте кожному хоч в якійсь мірі неупередженому читачеві зрозуміло, наскільки далекими від науки є такі майстрування.

Цей метод ще з більшою силою проступає там, де автор безпосередньо торкається питань, зв'язаних з ідеологією і практикою боротьбизму в 1918—1920 рр., або дає загальну оцінку цій дрібнобуржуазній, націоналістичній течії. Пишучи про розкол УПСР (Української партії соціалістично-революціонерів) на «правих» і «лівих» в 1918 р. і дальшу еволюцію «лівих», за якими утвердилася назва «боротьбистів», І. Майстренко зазначає: «В цей час вони в ідеологічному відношенні наближались до більшовицького комунізму, цей рух був відбитий в новій назві їх партії, яку вони прийняли в березні 1919 р.: УПСР (комуністи-боротьбисти).

В серпні того ж року партія злилась з Українською соціал-демократичною партією (ліві незалежники); щоб відзначити свій повний розрив з традиціями соціалістично-революціонерів, партія прийняла тепер назву «Українська Комуністична партія (боротьбистів)» (стор. 1—2).

Знову, як бачимо, автор намагається говорити про зміст ідеології і діяльності боротьбистів лише в зв'язку із зміною назви цієї дрібнобуржуазної партії. Суть його міркувань надзвичайно проста: на-

звалось ліве крило українських есерів на початку 1919 р. «комуністами-боротьбистами», значить, воно наблизилось в ідеологічному відношенні до «більшовицького комунізму»; зовсім відмовилось від назви УПСР, — значить повністю порвало з есеровським минулим.

Як то кажуть, просто й дешево.

Але що ж робити І. Майстренку та його натхненникам і керівникам, коли дійсність проти них, коли факти спростовують їх фальшиву концепцію, коли більш-менш уважне ознайомлення з друкованими і архівними джерелами доводить ворожість боротьбистів справжнім інтересам українського народу.

Слід відзначити, що документальна база книжки «Боротьбизм» надзвичайно слаба і одноманітна. В своїй переважній частині матеріал книжки І. Майстренка є простим повторенням відомих даних буржуазно-націоналістичної літератури (П. Христюка, В. Винниченка, Ю. Тютюнника, П. Феденка, М. Шаповала тощо). Іноді цілі розділи книжки «Боротьбизм» написані на основі відповідних розділів книг згаданих буржуазно-націоналістичних авторів. З 49 покликів до III розділу книжки Майстренка (стор. 58—61) в 40 випадках читач відсилається до книжки П. Христюка, в 5 — до писань М. Шаповала, в 2 — до В. Винниченка. Понад трьох чвертей покликів до IV розділу (стор. 87—88) знову відсилають читача до давно викритих фальсифікацій П. Христюка. Такою ж є «джерельна база» інших розділів «наукової праці» Майстренка.

Не можна, однак, не відзначити, що одна, щоправда невеличка, частина книжки написана автором з виразною претензією на оригінальність. Це додаток перший до книжки — мемуарний опус автора під заголовком «Спогади про боротьбистську організацію в Кобеляках» (стор. 226—245). Написані з виразними нотками недооцінки і недовіря до справжньої революційної творчості українських трудящих, спогади І. Майстренка не відрізняються за своїм рівнем від попередніх сторінок його книжки. Проте певний інтерес мають факти з діяльності Кобеляцької організації боротьбистів, які наводить автор. Вони свідчать про постійну ворожість боротьбистів до Радянської влади на Україні, про їх послідовне тісне співробітництво з ворогами українського народу — спочатку із загонами петлюрівського отамана Болбочана (стор. 234—235), згодом з відомим дячем куркульської контрреволюції «незалежником» Авдіенком (стор. 238), з бандитом Зеленим (стор. 241—242), нарешті, знову з петлюрівцями (стор. 243), а після ліквідації УКП(б) їх виступи на фактичну підтримку наступу білополяків проти Радянської України (стор. 244), їх взаємодію під час IV Всеукраїнського з'їзду Рад з опортуністичною групою «Федералістів», що існувала всередині КП(б)У (стор. 244), їх

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 30, стор. 169.

зв'язки і співробітництво з укапістами (стор. 244—245).

Як і в будь-якій сучасній праці реакційної заруожної історіографії з історії України, в книзі І. Майстренка не обійшлося без дещо піддатованої теорії М. Грушевського про «безбуржуазність» і «безкласовість» української нації — наріжного каменя писань буржуазних фальсифікаторів історії. І це зрозуміло. Адже авторів потрібно створити у читача враження, ніби боротьбисти були виразниками інтересів українського народу.

І. Майстренко обрав досить рельєфний момент, щоб скрити ще однією цеглиною будову теорії «безкласовості». Він присвятив окремі сторінки книги показові обставин, які викликали розкол в УПСР на «лівих» і «правих». Одним з них виявилось питання про ставлення до Центральної ради наприкінці 1917 р. — на початку 1918 р. Саме тоді, коли всенародна боротьба поставила Центральну раду на край агібель, різні буржуазно-націоналістичні ватажки гарячково працювали над планами врятування органу української контрреволюції. «Зрілість» українських націоналістичних партій виявилась у тому, що вони вирішили діяти в дусі буржуазно-демократичного парламентаризму — викликати «урядову кризу» і замінити склад Генерального Секретаріату на чолі з Винниченком іншим «кабінетом».

Український есдек Винниченко пише, що він сам виступив за організацію перевороту; «революційні заслуги» в цьому відношенні намагались приписати собі й боротьбисти, які заявляли, що «переворот» планували здійснити їх попередники — «ліве» крило українських есерів. Між дрібнобуржуазними націоналістичними партіями УПСР і УСДРП, що визначали тоді політику Центральної ради, почалися чвари за «прем'єрство» у наступному складі Генерального Секретаріату. Тодішній військовий комендант м. Києва есдек Ковенко навіть арештував групу лідерів майбутніх боротьбистів. Але Винниченкові все ж довелося піти у відставку, на чолі Генерального Секретаріату був поставлений есер Голубович. Інцидент, таким чином, був вичерпаний. Єдність есерів і есдеків, «лівих» і «правих» була швидко відновлена.

Кожний неупереджений читач зробить з цих подій ясний і недвозначний висновок — українські дрібнобуржуазні націоналістичні партії вживали будь-які засоби, йшли на все, аби тільки не допустити повної перемоги Радянської влади на Україні. Майстренко ж силкується видати єдність націоналістичної контрреволюції у боротьбі проти українського народу за єдність... українських трудящих з буржуазією. «З цих подій ясно, — пише він, — що антагонізми в українському політичному житті в той час були далеко не такими гострими, як в Росії. Частково це пояснюється тим фактом, що існувало порівняно

мало українських буржуа-капіталістів та поміщиків, а частково тим, що всі українські партії були єдині в своєму бажанні зберегти національні цілі революції» (стор. 55).

Але не тільки теорії Грушевського намагаються відродити сьогодні за океаном. У книзі, що розглядається, беруться на озброєння й антиісторичні ідеї про «двокуркульність» українського селянства, автором яких був М. Яворський, і горезвісна теорія «багатокорінності» КП(б)У, що пропагувалася в 20-х роках М. Равич-Черкаським (стор. 140—141).

Антинауковий метод, надзвичайна обмеженість джерельної бази, мотлох абсурдних лжеісторичних теорій — ось що визначає зміст книжки І. Майстренка. Автор не гребує вигадками і перекрученнями, аби тільки створити враження про силу боротьбистської партії, яка насамперед ніколи не користувалась значним впливом серед українського народу, про її великий вклад у справу революції на Україні, хоч потрібно говорити зовсім протилежне — про її об'єктивну допомогу силам внутрішньої і зовнішньої контрреволюції.

Ось характерний приклад, який дає уяву про підтасовки, до яких вдається І. Майстренко, щоб «довести» вплив боротьбистської партії. На стор. 94 він наводить надзвичайно показове визнання В. Вишніченка. Говорячи про крах Директорії наприкінці 1918 — на початку 1919 р., Винниченко змушений був визнати, що чергова поразка української контрреволюції мала місце тому, що український народ піднявся на рішучу боротьбу за відновлення Радянської влади: «Коли б наші селяни не піднялись проти нас, Російський Радянський уряд був би безсилли проти нас».

Здається, що наведене висловлювання є переконливим свідченням одного з керівників націоналістичної контрреволюції щодо безглуздості розмов про експорт Радянської влади з Росії на Україну і нічим більше. Як же трактує наведену цитату І. Майстренко? Як єдину підставу для твердження, ніби саме в цей час боротьбисти стають... «найбільш численною і впливовою українською політичною партією» (стор. 94). Багато і без жодних більш-менш переконливих доказів говорячи про уявну силу і численність боротьбистів, І. Майстренко лишається біля розбитого корита, коли намагається відповісти на поставлене ним самим питання — скільки ж членів налічувала боротьбистська партія на момент свого саморозпуску в березні 1920 р. Говорячи про існування «неофіційної» точки зору, ніби кількість боротьбистів у 1920 р. дорівнювала 15 тис., Майстренко сторінкою пізніше змушений визнати, що це явне перебільшення. Він пише, що наведена цифра є дуже завищеною, коли навіть вважати членством в УКП(б) належність до боротьбистської «юнацької спілки». За думкою автора

книги, кількість боротьбистів в дійсності не перевищувала 5 тис. (стор. 206—207).

Намагаючись довести «революційність» дрібнобуржуазних націоналістичних партій, І. Майстренко вдається до всіляких хитрувань. На стор. 61 він пише про метаморфози есера В. Голубовича, який став головою Генерального Секретаріату внаслідок активного сприяння майбутніх боротьбистів. І. Майстренко змушений визнати, що на першому засіданні свого «кабінету» Голубович виступив з гаслом «Вся влада Радам», а через дуже короткий час «запросив німецьку армію на Україну» (стор. 51). Чим же пояснюється така «дивовижна» еквілібристика. Виявляється — лише «політичною незрілістю партійного керівництва». Пишучи подібне, автор, очевидно, забув, що сторінкою раніше він у повній погодженості із свідченням М. Шаповала визнав, що за спиною Голубовича стояв такий зрілий буржуазно-націоналістичний діяч, як М. Грушевський (стор. 50).

Таким чином, незважаючи на щільну завісу підтасовок і фальсифікацій, в книзі виразно проступають контури ганебних дій українських дрібнобуржуазних націоналістичних партій. В розділах, які присвячені діяльності боротьбистів наприкінці 1918 — на початку 1920 р., автор змушений навести цілу низку відомих фактів, які розкривають зрадництво УКП(б) інтересів українського народу, її прислужництво контрреволюції. Ці факти показують тісні зв'язки боротьбистів з контрреволюційним виступом отамана Григор'єва, що завдав величезної шкоди Радянській владі, спроби боротьбистів мобілізувати сили на боротьбу проти Українського Радянського уряду (стор. 110—119, 129), показують співробітництво боротьбистів з Махно наприкінці 1919 р. (стор. 175), їх участь в авантурі отамана Волоха, тісні зв'язки і фактичне співробітництво з петлюрівськими загонами і частинами УГА весною 1920 р. (стор. 176—181).

На певну увагу заслуговують не стільки ці факти, скільки свідчення і трактовки самого І. Майстренка, який, за власною заявою і рекламацією автора передмови Дж. Луцького, був діячем боротьбистської партії. Тому деякі, щоправда досить нечисленні, зауваження або оцінки І. Майстренка дають певний додатковий матеріал для розуміння справжньої політики і діяльності дрібнобуржуазної націоналістичної партії боротьбистів. Візьмемо, наприклад, питання про політику і дії боротьбистів у зв'язку з повстанням Григор'єва. Вже давно були відомі численні факти зв'язку боротьбистів з цим антирадянським виступом. Сам Григор'єв був боротьбистом, і облудний лозунг цього куркульського отамана «Ради без комуністів» доводив надзвичайну ідейну близькість повстанців з боротьбистами. Знам'янка — резиденція Григор'єва — була одночасно місцеперебу-

ванням так званого ревкому, що висувався боротьбистами як протипага Радянському уряду України. Та декого вводила в оману та обставина, що пізніше, в момент відкритого виступу Григор'єва, боротьбисти офіційно відмежувались від нього.

Свідчення І. Майстренка щодо вказаних подій проливає додаткове світло на дворушницьку позицію боротьбистських лідерів. «Виступити проти оільшовиків», — пише він, — спираючись на український радянський уряд¹, що вже існував під контролем боротьбистів, який підтримувала українська червона армія, що контролювалась боротьбистами², було єдиним шляхом, відкритим перед боротьбистами. Документи поза всяким сумнівом свідчать, що боротьбисти намагались це зробити, але співвідношення військових та політичних сил було не на їх користь. Більш досвідчений адміністративний та військовий український персонал відступив з директорією на захід, лишаючи боротьбистів безсилими перед організованою машиною російських більшовиків³. Боротьбисти мали дуже слабкий вплив у містах і, коли б вони проголосили війну проти більшовиків взимку 1919 р., значна частина їх послідовників на селі відмовилась би їх підтримувати. Маси не змогли б зрозуміти, чому дві партії з тією ж самою політичною програмою — Радянська влада — повинні воювати між собою, особливо тоді, коли загроза інтервенції Антанти з півдня і Директорії з заходу ще не ліквідована.

меншим за значенням, але все ж таки фактором, який існував і також визначав провал боротьбистів, були їх ворожі відносини з незалежним крилом УСДРП...» (стор. 118—119).

Зовсім недвозначно висловлюється Майстренко і щодо причин виникнення партії боротьбистів та її перших кроків. Він пише: «Боротьбисти, як це видно, були серйозно стурбовані долею української національної революції і боялись, що українські праві соціалісти своєю політикою штовхнуть українські маси в більшовицький табір» (стор. 81).

Майстренко змушений, нарешті, визнати, і це є показовим, що основний корінь розходження між більшовиками і боротьбистами полягав зовсім не в питанні про державний суверенітет України (стор. 190), як це намагались довести буржуазно-націоналістичні автори рані-

¹ Так гучно і безпідставно І. Майстренко іменує боротьбистський Центрревком.

² Мова йде про загопи отамана Григор'єва.

³ Майстренко і тут, в своїй досить одвертій заяві, не може обійтись без фальсифікацій. Боротьбисти справді лишались безсилими, але перед всенародною боротьбою українських трудящих за перемогу Радянської влади.

ше. Нема де правди діти, більшовики і Ленін були творцями і найпослідовнішими захисниками суверенної Української Радянської держави. Та це тільки поодинокі визнання. В цілому ж книжниця І. Майстренка є злісною фальсифікацією питання про виникнення, еволюцію і кінець дрібнобуржуазної націоналістичної партії боротьбистів, особливо ліквідацію. Автор не спромігся написати щось виразне про логічний кінець цього політичного противника Комуністичної партії України. Він не побажав повідомити читача про ту велику роботу, яку вели комуністи, перевиховуючи тих вихідців з УКП(б), що рішуче порвали з своїм боротьбистським минулим і прагнули чесно працювати свій вклад у соціалістичне будівництво на Україні.

Спроби І. Майстренка та його заокеанських поводитрів гальванізувати давно вже мертве тіло боротьбизму — прире-

чені на провал. Майже сорок років тому молода Комуністична партія (більшовиків) України при братній допомозі РКП(б) і великого Леніна політично розгромила боротьбизм. Ліквідація УКП(б) — цього небезпечного противника радянського будівництва на Україні, свідчила про зрілість Комуністичної партії України, про те, що вона зміцнювалась і загартовувалась у важких випробуваннях громадянської війни.

Але, відзначаючи жалогідність новітніх одчайдушних спроб сучасних фальсифікаторів історії, радянські історики повинні підвищувати пильність і непримирненність, до будь-яких проявів ворожої ідеології, викривати ці спроби, відтворюючи справжній героїчний шлях нашого народу у боротьбі з внутрішніми і зовнішніми ворогами, за вільну і могутню суверенну Радянську Україну.

Р. Г. СИМОНЕНКО

НОТАТКИ ПРО КНИГИ КОРИСНИЙ ПОСІБНИК

Державне видавництво політичної літератури Української РСР випустило в світ ілюстрований альбом «Українська РСР за 40 років»¹, присвячений розвитку економіки і культури Радянської України. Автори-складачі — доценти П. В. Кривень і В. Т. Чунтулов, художники — Ю. Михайлов та П. Снігур.

Добре виконані таблиці і діаграми альбому говорять про розквіт промисловості, сільського господарства і транспорту Радянської України, про зростання матеріального добробуту народу і підвищення його культурного рівня. Переконаливо мовою цифр та діаграм розповідається про переваги соціалістичної системи господарства перед капіталістичною. Всі великі досягнення українського народу стали можливими завдяки перемозі Великої Жовтневої соціалістичної революції і побудові соціалізму в нашій країні.

З небаченою силою розквітла творча ініціатива мас в умовах соціалізму, зростає продуктивність праці, що, за мудрим визначенням В. І. Леніна, є найважливішим, найголовнішим у справі перемоги комунізму.

Історичні завоювання українського народу є результатом дружби народів, наслідком неоціненної допомоги великого

російського народу. Саме це підкреслюється вже в першій таблиці альбома словами великого Леніна «При єдиній дії пролетарів великоруських і українських вільна Україна *можлива*, без такої єдності про неї не може бути й мови»¹.

Таблиці й діаграми доповнюються змістовними текстами, в яких порівнюється розвиток економіки і культури Радянської і дореволюційної України і таких капіталістичних держав, як Англія, Франція, ФРН та ін.

Як тексти, так і наочний матеріал яскраво говорять про торжество політики Комуністичної партії — вождя, натхненника і організатора всіх наших перемог. Альбом значно виграв, якби був доповнений рядом таблиць: про воз'єднання українських земель, про співвідношення промисловості УРСР і найкрупніших капіталістичних країн Європи до Жовтня і тепер, а також матеріалами про розквіт української культури, національної формою, соціалістичної змістом, і т. ін.

Дивує незначний тираж альбома, хоча він становить величезний інтерес для найширших кіл трудящих — робітників і колгоспників, інтелігенції, студентів, учнів середніх шкіл. Це — і яскравий пропагандистсько-агітаційний матеріал і переконливе наочне приладдя. Слід всіляко вітати такі видання.

В. О. ГОЛОБУЦЬКИЙ

¹ «Українська РСР за 40 років». Держполітвидав УРСР, К., 1957, 44 таблиці і передмова.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 20, стор. 14.

ХРОНІКА

ВІДЗНАЧЕННЯ 40-РІЧЧЯ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ПАРТІЇ ЦК КП УКРАЇНИ— ФІЛІАЛ ІНСТИТУТУ МАРКСИЗМУ-ЛЕНІНІЗМУ ПРИ ЦК КПРС

В цьому році згідно з рішенням ЦК КП України партійна організація і трудящі республіки широко відзначають 40-річчя утворення Комуністичної партії України.

До цієї знаменної дати Інститут історії партії ЦК КП України — філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС—разом з Відділом пропаганди і агітації ЦК КП України підготував тези «Сорокаріччя утворення Комуністичної партії України (1918—1958 рр.)». В них показано виникнення і розвиток більшовицьких організацій України, їх боротьбу за диктатуру пролетаріату і утворення Української Радянської держави, утворення Комуністичної партії України, її боротьбу за побудову соціалізму і комунізму.

Інститут готує також до друку збірник документів «Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів і конференцій (1918—1956 рр.)». Цей збірник допоможе партійним і радянським працівникам, а також широким колам читачів у вивченні історії Комуністичної партії України — провідної сили українського народу.

Вивчення історії КПРС, а також історії компартій союзних республік має велике значення у підвищенні рівня ідеологічної роботи, оволодінні нашими кадрами багатим політичним досвідом партії. «Славна історія нашої партії, — говорив М. С. Хрушов у звітній доповіді ЦК КПРС XX з'їздові партії, — і надалі повинна бути одним з найважливіших джерел виховання кадрів».

Виходить з друку підготовлений інститутом збірник ленінських творів «В. І. Ленін про норми партійного життя і принципи партійного керівництва». В збірник включено близько 200 праць або уривків, які всебічно висвітлюють величезну роботу В. І. Леніна по теоретичному обґрунтуванню найважливіших норм партійного життя і принципів керівництва.

а також його безустанну боротьбу за їх здійснення. Вихід у світ збірника відіграє велику роль у підвищенні ідейно-теоретичного рівня працівників і в поліпшенні внутріпартійної роботи.

Незабаром вийде монографія старшого наукового співробітника інституту У. І. Рядної «Більшовицькі організації України в Жовтневій революції». В цій праці використано велику кількість архівних документів архіву Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. Більшість з цих документів вводиться в науковий оборот вперше. Використано також протоколи київської і юзівської партійних організацій та більшовицьку пресу: газети «Пролетарий», «Звезда», «Голос социал-демократа», «Донецкий пролетарий», «Пролетарская мысль», «Голос пролетария» та ін.

Інститут підготував до друку збірник документів і матеріалів «Більшовики України в період між першою і другою буржуазно-демократичними революціями в Росії (липень 1907 р.—лютий 1917 р.)». В збірнику вміщено 14 документів ЦК нашої партії, 22 листи Н. К. Крупської, листи партійних організацій України до ленінського партійного центра, документи 30 організацій і груп РСДРП, статті і кореспонденції з центральної і місцевої більшовицької преси та ін. В збірник включено 409 документів, з них 247 публікуються вперше. Документи і матеріали цього збірника показують, що більшовики України під керівництвом В. І. Леніна і Центрального Комітету партії в період між першою і другою буржуазно-демократичними революціями в Росії пройшли велику школу ідейного виховання політичного загартування.

Разом з Архівним управлінням республіки інститут готує до друку збірник документів і матеріалів «Більшовицькі організації України за встановлення Радянської влади (листопад 1917 р.—квітень 1918 р.)». Документи і матеріали цього

збірника висвітлюють діяльність більшовицьких організацій по підготовці мас до збройного повстання, стан більшовицьких організацій в кінці 1917 р. і на початку 1918 р., їх керівництво боротьбою народних мас проти військ Тимчасового уряду і контрреволюційної Центральної ради та інші питання.

Головну увагу інститут приділяє тепер виконанню рішення ЦК КП України про підготовку «Нарисів історії Комуністичної партії України». Інститутом розроблена схема періодизації історії Компартії України і створено авторський колектив по написанню нарисів з 18 наукових працівників. До складу авторського колективу, крім наукових співробітників інституту, залучені досвідчені історики з інших науково-дослідних установ та навчальних закладів республіки. Авторський колектив приступив до роботи з жовтня минулого року і вже підготував ряд розділів нарисів.

Згідно з рішенням ЦК КП України інститут готує також до друку двотомний збірник «КПЗУ в документах і матеріалах (1919—1938 рр.)». Підготовка такого збірника проводиться вперше. В збірнику будуть вміщені найважливіші рішення з'їздів і конференцій Комуністичної партії Західної України, постанови пленумів, листівки ЦК КПЗУ, а також рішення ЦК Комуністичної партії Польщі і Виконкому Комінтерну про стан і діяльність КПЗУ.

Готується до друку монографія старшого наукового співробітника інституту Ф. Ю. Шерстюка «Партійне будівництво на Україні в 1926—1929 рр.», присвячена одному з найважливіших питань історії Комуністичної партії України.

В інституті відбудеться наукова сесія присвячена 40-річчю Комуністичної партії України. До цієї ж дати готується спеціальна виставка літератури, яка висвітлить історичний шлях КП України. Інститут проводить також велику роботу по мікрофільмуванню і виявленню рідкісної літератури, зв'язаної з історією Комуністичної партії України. Працівники Інституту встановили зв'язки з делега-

тами I з'їзду КП(б)У, які виступлять із своїми спогадами.

Велику роботу проводить сектор перекладів інституту. За рішенням ЦК КП України інститут приступив до перекладу на українську мову тридцятишого видання творів К. Маркса і Ф. Енгельса. Це буде найбільш повне видання творів К. Маркса і Ф. Енгельса українською мовою. Вже вийшов у світ 1-й том, незабаром має вийти 2-й том творів. Закінчено переклад 3-го і 4-го томів, що мають вийти з друку в цьому році. Вперше будуть видані українською мовою такі важливі праці, як «Святе сімейство», «Німецька ідеологія», «Теорія додаткової вартості» (частини 2-га і 3-я) та багато інших. Здійснення перекладу на українську мову тридцятишого видання творів К. Маркса і Ф. Енгельса буде значним вкладом в українську соціалістичну культуру.

З літературної спадщини В. І. Леніна перекладено на українську мову 36-й том творів, першу і другу частини «Довідкового тома до 4 видання творів В. І. Леніна». Інститут видає українською мовою першу частину «Спогадів про В. І. Леніна» і закінчив переклад на українську мову другої частини.

У підготовці документальних збірників з окремих питань історії Комуністичної партії України при інституті працюють бригади викладачів кафедр історії КПРС кіївських вузів. Збірник «Листування ленінського партійного центра з партійними організаціями на Україні» готує кафедра історії КПРС Київського політехнічного інституту; збірник «Комсомольські організації України в період громадянської війни 1918—1921 рр.» — кафедра історії КПРС Київського технологічного інституту харчової промисловості; «Листівки соціал-демократичних організацій України періоду 1895—1904 рр.» — кафедра марксизму-ленінізму Київського медичного інституту; збірник «Комуністична партія України в боротьбі за відбудову народного господарства республіки (1921—1925 рр.)» — кафедра історії КПРС Київського державного університету.

*П. П. БАЧИНСЬКИЙ,
Т. М. КОЛЬКА*

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ АН УРСР

Готуючись до знаменної дати — 40-річчя утворення Комуністичної партії України, Інститут історії АН УРСР намічає здійснити ряд заходів. Зокрема, підготовлено до друку брошури Е. М. Складенка «Утворення КП(б)У та її керівництво визвольною боротьбою робітничого класу України в 1918 р.», О. Б. Слущького «III з'їзд КП(б)У», І. Т. Кулика «КП(б)У в період громадянської війни».

Крім того, ряд наукових співробітників

інституту написав лекції, присвячені цій даті. Так, М. І. Супруненко підготував лекцію на тему «КП(б)У — організатор і керівник боротьби робітників і селян проти денікінщини», С. М. Белоусов — «Успіхи ленінської національної політики Комуністичної партії на Україні», В. Л. Варецький — «Боротьба КП України за виконання рішень XX з'їзду КПРС», І. Т. Кулик — «Утворення КП(б)У».

О. П. ЛОЛА

ВИЩА ПАРТИЙНА ШКОЛА ПРИ ЦК КП УКРАЇНИ

В червні 1958 р. в школі буде проведена наукова сесія, присвячена 40-річчю з дня скликання I з'їзду КП України. На пленарному засіданні сесії та секціях (історії, економіки, журналістики і літератури) буде прочитано 16 наукових доповідей, серед них: «40-річчя I з'їзду Комуністичної партії України», «Боротьба КП України за чистоту марксистсько-ленінської теорії», «Комуністи України в боротьбі за виконання рішень XX з'їзду партії», «Комуністична партія України в боротьбі за зміцнення дружби російського та українського народів у період переходу від війни до миру», «Роль КП України в розвитку адміністративно-територіального поділу УРСР і зміцнення районної ланки управління», «Марксизм-ленінізм — непримиренний ворог ревізйонізму і догматизму», «Бойова співдружність українського і чехословацького народів у період другої світової війни», «Успіхи в розміщенні продуктивних сил України за роки Радянської влади», «Боротьба КП України за круте піднесення сільського господарства республіки», «Народно-господарське значення перепису населення», «Закон про дальший розвиток колгоспного ладу і реорганізацію МТС та завдання преси», «Боротьба КП(б)У за високу ідейність і художність української радянської літератури першого радянського десятиріччя» та ін.

Крім того, буде проведено теоретичну конференцію слухачів школи. На пленарному засіданні і секціях (історії, філософії, політекономії, радянської економіки, сільського господарства, журналістики і літератури) буде заслухано 30 доповідей: «Про 40-річчя з дня скликання I з'їзду КП України», «Боротьба КП України за розвиток народного господарства УРСР», «Поширення марксизму на Україні», «Діяльність українських прогресивних організацій в Канаді та їх боротьба за мир і зміцнення дружби з радянською Україною», «КП(б)У — керівник культурної революції на Україні», «Спрямовуюча і керівна роль Комуністичної партії в розквіті української нації», «Боротьба комуністичних організацій України проти релігійних забобів», «Лютневий Пленум ЦК КПРС (1958 р.) про розвиток колгоспної форми власності», «Луганський економічний район», «Спеціалізація і кооперація промислового виробництва в умовах Київського раднагоспу», «Планування сільськогосподарського виробництва в колгоспах», «Становище робітничого класу в капіталістичних країнах на сучасному етапі» та ін.

Професорсько-викладацький склад школи підготував до друку збірник статей, присвячений 40-річчю з дня скликання I з'їзду КП України. Статті збірника побудовані в основному на архівних матеріалах. В них висвітлюються питання боротьби партійних організацій України під керівництвом ЦК КПРС за скликання I з'їзду КП України, за розвиток народного господарства й культури республіки та ін. В книзі будуть вміщені статті: «Комуністична партія України — бойовий загін КПРС», «Комуністична партія України в боротьбі за соціалістичну індустріалізацію», «Комуністична партія України в боротьбі за колективізацію сільського господарства», «Преса більшовиків України в період першої російської революції», «Роль «Правды» в розвитку робітничого руху на Україні в 1912—1914 рр.», «КП України в боротьбі за створення радянських органів влади на селі (1918—1920 рр.)», «Боротьба КП України проти троцькістської опозиції в 1923—1924 рр.», «Партійно-радянська преса України в боротьбі за відбудову народного господарства», «Партійно-радянська преса України в боротьбі за організаційно-господарське зміцнення колгоспів (в 1932—1934 рр.)», «Про формування української соціалістичної нації», «Боротьба парторганізації України за виконання рішень КПРС і уряду про підвищення матеріальної заінтересованості колгоспів і колгоспників (1953—1957 рр.)» та ін.

Кафедра школи з метою дальшого посилення зв'язку з підприємствами, колгоспами, партійними і радянськими організаціями памітила також провести ряд теоретичних конференцій, присвячених 40-річчю з дня скликання I з'їзду КП України, на підприємствах м. Києва, в колгоспах і районах Київської та Чернігівської областей. Науковцями школи підготовлено і найближчим часом буде видано документальний альбом-виставку, присвячену 40-річчю з дня скликання I з'їзду КП України.

Викладачі школи підготували ряд учбових посібників з історії КПРС, в яких широко висвітлюється діяльність КП України, написали брошури з історії КП України: В. М. Самофалов — «IX з'їзд КП(б) України», В. А. Чирко — «V конференція КП(б)У», В. Ф. Бяков — «XVII з'їзд КП України».

Викладачі та слухачі школи ведуть пропагандистську роботу серед населення, виступають з лекціями і доповідями про 40-річчя I з'їзду КП України.

Ю. О. СЛЮСАРЕНКО

КАФЕДРИ ІСТОРІЇ КППРС УНІВЕРСИТЕТІВ РЕСПУБЛІКИ

КИЇВ

XX з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу поставив великі і відповідальні завдання в галузі розвитку науки і зокрема в науковій розробці та пропаганді історії і теорії Комуністичної партії. Виконуючи ці історичні постанови, кафедра історії КППРС Київського державного університету (зав. кафедрою доцент О. А. Бородин) досягла певних успіхів у науково-дослідній та учбово-виховній роботі.

Найважливішими засобами підвищення якості викладання курсу історії КППРС і надання допомоги молодим викладачам у справі їх теоретичного, наукового і методичного росту є систематичне обговорення відкритих лекцій і семінарських занять, а також попереднє обговорення текстів лекцій. На кафедрі працюють методичні секції викладачів перших та других курсів. На методичних секціях систематично обговорюють попередні тексти лекцій та плани семінарських занять.

Важливу роботу проводять члени кафедри також по розробці спецкурсів по історії КППРС та КП України, які будуть читатися на історико-філософському факультеті університету.

На кафедрі систематично проводяться взаємовідвідування лекцій і семінарських занять, якими були охоплені всі викладачі кафедри.

З метою вивчення досвіду підготовки студентів до семінарських занять і надання їм допомоги у вивченні першоджерел з курсу історії КППРС кафедра провела в 1958 р. перевірку стану вивчення історії партії студентами семи факультетів університету. Наслідки перевірки обговорювались на кафедрі та на комсомольських зборах курсів.

Підвищенню майстерності читання лекцій та проведення семінарських занять викладачами кафедри в значній мірі сприяє ріст їх наукової кваліфікації. З 29 викладачів кафедри 25 мають науковий ступінь або звання.

Традицією на кафедрі стало проведення широкого студентської теоретичної конференції на тему «Жити і працювати по Іллічу». В квітні 1957 р. така конференція була проведена на перших та других курсах усіх факультетів, а в жовтні 1957 р. — на перших курсах. Одночасно, в жовтні 1957 р. на других — п'ятих курсах була проведена студентська теоретична конференція на тему «40 років Великої Жовтневої соціалістичної революції». До конференції кафедра розробила тематику, склала бібліографію, організувала консультації та ін. У конференціях взяв участь весь студентський колектив університету. Було заслухано

і обговорено 200 крашних доповідей і близько 1200 виступів.

Студенти країн народної демократії, що вчаться в університеті, зробили 15 доповідей, близько 50 чоловік виступили на конференціях. У роботі теоретичних конференцій взяли участь старі більшовики — учасники революційних подій 1917 р.

Зараз кафедра готує теоретичні конференції студентів університету, присвячені 40-річчю I з'їзду КП України та 40-річчю ВЛКСМ. У центрі уваги кафедри знаходиться ідейно-виховна робота серед студентів. На її засіданнях періодично обговорювались плани цієї роботи, досвід кращих викладачів, а також звіти окремих членів кафедри за проведеною ідейно-виховну роботу.

В квітні 1957 р. кафедра разом з райкомом КП України Залізничного району м. Києва провела конференцію партійного, радянського і господарського активу на тему: «Поеднання соціалістичного патріотизму з пролетарським інтернаціоналізмом — ідейна основа зміцнення братніх взаємозв'язків між соціалістичними націями». На цій конференції були заслухані і обговорені п'ять доповідей: «Марксизм-ленінізм про пролетарський інтернаціоналізм», «Велика Жовтнева соціалістична революція та її роль у розв'язанні національного питання в СРСР», «Перетворення соціалізму у світову систему та його даліше зміцнення», «Про національні та інтернаціональні завдання сучасного робітничого руху», «Всесвітньо-історичне значення Великої Жовтневої соціалістичної революції» і вісім співдоповідей. В роботі конференції, взявши участь члени кафедри історії КППРС КДУ та 276 представників партійного і радянського активу району. В жовтні 1957 р. в цьому ж районі була проведена ще одна також організована кафедрою разом з РК КП України теоретична конференція, присвячена 40-річчю Великого Жовтня. Успішно пройшла проведена кафедрою теоретична конференція партійного, радянського і господарського активу Сталінського району м. Києва, присвячена вивченню ленінської теорії соціалістичної революції і міжнародному значенню історичного досвіду Жовтневої революції.

У вересні 1957 р. відбулося розширене засідання кафедри історії КППРС за участю кафедри політекономії разом з партійним, радянським і господарським активом Бориспільського району, присвячене питанням соціалістичного перетворення у сільському господарстві і ролі Жовтневої революції як головної передумови цих перетворень. На засіданнях з доповідями виступили С. Г. Фіногеев «Ве-

світньоісторичне значення Великої Жовтневої соціалістичної революції», Ф. П. Остапенко «Більшовицькі організації України в боротьбі за перемогу Жовтня», В. Д. Уваров «Велика Жовтнева соціалістична революція — основна передумова перемоги колгоспного ладу».

В грудні 1957 р. було проведене розширене засідання кафедри разом з активом заводу «Трансигнал», присвячене 40-річчю встановлення Радянської влади на Україні.

Викладачі кафедри виступають з лекціями серед населення. Ця робота особливо посилилась під час всенародного святкування 40-х роковин Великого Жовтня і 40-х роковин встановлення Радянської влади на Україні. Викладачами кафедри в місті Києві, а також Київській, Луганській, Житомирській, Кіровоградській, Полтавській та Чернігівській областях за 1957 р. і чотири місяці 1958 р. прочитано близько 500 лекцій.

Кафедра проводить також значну науково-дослідну роботу. Ця робота особливо посилилась до знаменної дати — 40-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції та 40-ої річниці встановлення Радянської влади на Україні. Наукові праці створювались на основі вивчення і узагальнення великої кількості архівних, документальних і літературних джерел і були об'єднані в «Збірнику кафедри історії КПРС», № 2, присвяченому 40-м роковинам Великої Жовтневої соціалістичної революції, який вийшов у видавництві КДУ (обсяг — 28 друкованих аркушів)¹. У збірнику вміщено 13 наукових статей п'ятнадцяти викладачів кафедри.

Члени кафедри підготували і вже видали частково ряд монографій, брошур, надрукували багато наукових і пропагандистських статей. Тільки в 1956—1958 рр. їх було надруковано понад 100. Серед них брошури О. А. Бородіна «Всесвітньоісторичне значення Великої Жовтневої соціалістичної революції», В. Є. Лося «Боротьба В. І. Леніна за створення марксистської партії в Росії», Й. Д. Ремезовського «Перебування сім'ї Ульяноєвих в Києві», стаття С. Г. Фіногеева «Міцний союз робітничого класу і селянства — запорука успішного комуністичного будівництва в СРСР», І. Ф. Шатилюка «Історичні місця-пам'ятки Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні», монографія І. І. Шевченка «З історії соціал-демократичних організацій на Україні». Здані до друку і вийдуть найближчим часом у світ окремими виданнями праці Н. Ю. Костриці «В. І. Ленін про переважний розвиток важкої промисловості», В. П. Столяренка «Соціалі-

стичні перетворення на Волині (1944—1950 рр.)», С. І. Фіногеева «Партія більшовиків у роки першої світової війни. Ленінська теорія соціалістичної революції».

Значну увагу кафедра приділяє роботі по підготовці і виданню матеріалів на допомогу вивчаючим історію КПРС. В 1957 р. великим тиражем вийшли з друку матеріали по таких темах програми «Курсу історії КПРС»: «Робітничий клас і поширення марксизму в Росії, 1883—1894 рр.» (автори—М. О. Буцько, Й. Д. Ремезовський), «Боротьба за створення марксистської партії в Росії. Утворення РСДРП. Виникнення більшовизму, 1894—1904 рр.» (автори—В. Є. Лося, В. П. Столяренко, В. М. Тишківський, С. Г. Фіногеев), «Комуністична партія в період іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни 1918—1920 рр.» (автори—М. М. Матвійчук, Ф. П. Остапенко, І. Ф. Шатилюк, В. І. Щусь), «Боротьба Комуністичної партії за відбудову і розвиток народного господарства в післявоєнний період, 1946—1953 рр.» (автори—О. А. Бородин, Г. І. Продан, А. П. Черченко). Підготовлено і здано до друку матеріали по темах: «Комуністична партія в боротьбі за здійснення ленінського плану індустріалізації країни і підготовку умов для масової колективізації сільського господарства, 1926—1929 рр.» (автори — М. Т. Бортнічук, І. А. Зозуля), «Комуністична партія в боротьбі за дальшу індустріалізацію країни і здійснення суцільної колективізації сільського господарства. Побудова фундаменту соціалістичної економіки. 1929—1933 рр.» (автори—Г. О. Герман і В. Д. Уваров), «Комуністична партія — натхненник і організатор перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні, 1941—1945 рр.» (автори—М. З. Данилюк, Є. В. Сафонова). Готуються до друку матеріали і по інших темах.

Значне місце в науковій роботі кафедри займає аспірантура, яка налічує на стаціонарі 16 чоловік, 12 аспірантів навчаються заочно. Аспіранти успішно ведуть науково-дослідну роботу з важливіших питань історії КПРС та КП України. Повідомлення про результати досліджень аспірантів друкуються в наукових щорічниках КДУ ім. Т. Г. Шевченка та в збірниках наукових статей. В науковому щорічнику за 1956 рік поряд з науковими повідомленнями викладачів кафедри надруковані повідомлення аспірантів П. Бачинського, В. Білан, О. Дніпровської, Г. Міщенко, І. Петрика, Є. Талан.

В 1956—1958 рр. кафедра разом з відділом викладання суспільних наук МВО УРСР підготувала і здала до друку три збірники наукових статей, в яких висвітлюються найважливіші питання дослі-

¹ «Наукові записки КДУ», 1957, т. XVI, вип. XI.

джень викладачів і аспірантів кафедр історії КПРС вузів. Два збірники уже в цьому році вийшли з друку.

З метою координування наукової діяльності кафедри історії КПРС встановила зв'язок з рядом вузів і наукових закладів. Ці зв'язки здійснюються шляхом спільної праці колективу авторів — викладачів кафедр історії КПРС Київського, Харківського, Одеського, Чернівецького університетів, працівників Інституту історії партії ЦК КП України над виданням учбового посібника з історії КПРС, а також шляхом спільних засідань кафедр історії КПРС КДУ, Вищої партійної школи при ЦК КП України, наукових співробітників Інституту історії АН УРСР та Інституту історії партії ЦК КП України. На цих засіданнях було заслухано ряд наукових доповідей.

Кафедра історії КПРС КДУ надає допомогу викладачам інших вузів республіки, рецензуючи і обговорюючи їх наукову продукцію. В свою чергу, наукові праці співробітників кафедри рецензуються в інших вузах та наукових установах. Однією з форм міжвузівських наукових зв'язків є обмін науковими грацями. В 1957 р. наукові праці членів кафедри були надіслані в 12 вузів і наукових установ країни, які в свою чергу надіслали на кафедру свої наукові праці.

Наукові зв'язки з зарубіжними вузами та науковими установами здійснюються головним чином надсиланням за кордон наукових праць кафедри. Такий зв'язок підтримується з 37 вузами і науковими закладами країн народної демократії.

Особливо дружні зв'язки тримає кафедра з науковцями Китайської Народної Республіки. Китайські товариші дякують за вислані їм наукові роботи кафедри історії КПРС КДУ ім. Т. Г. Шевченка. «Ми одержали наукові праці. — пише завідуючий кафедрою марксизму-ленінізму Пекінського університету Чжао Бао-суй. — дякую за Вашу увагу. Ці наукові праці служать учбовим матеріалом у нашому викладанні і науковій роботі».

З великим інтересом члени кафедри заслухали і обговорили на своєму засіданні доповідь делегата VIII з'їзду Комуністичної партії Китаю професора Пекінського університету професора Цзян Луцзі «Про деякі питання партійно-державної діяльності КП Китаю в зв'язку з рішенням VIII з'їзду».

До 40-річчя І з'їзду КП(б)У кафедра історії КПРС КДУ підготувала спеціальний збірник наукових праць з найважливіших питань історії Комуністичної партії України.

М. Т. БОРТНІЧУК

ХАРКІВ

Колектив кафедри, який складається з 20 чоловік, в основному розробляє три проблеми, а саме: боротьба КПРС за союз робітничого класу і селянства; історія більшовицьких організацій на Україні; роль партійної преси в історії КПРС.

За останні три роки вийшли з друку шість томів «Наукових записок» кафедри історії КПРС, чотири монографії і п'ять брошур працівників кафедри. За цей же час наші аспіранти підготували вісім цікавих праць, з яких надруковані лише окремі статті.

До 40-річчя КП України повинні вийти з друку чотири монографії членів нашої кафедри, в тому числі монографія доцента О. О. Воскресенського «Революційна боротьба робітників Харківського паровозобудівного заводу (1895—1918 рр.)», доцента Й. Ш. Чорномаза «Боротьба пролетаріату України за об'єднаний контроль у промисловості (березень 1917 р. — квітень 1918 р.)», доцента В. П. Буднікова «Більшовицька преса в 1917 р.».

До цього ж ювілею редколегія кафедри історії КПРС підготувала і здала до друку спеціальний том «Наукових записок». Проте, на жаль, наказ Міністерства вищої освіти СРСР № 75 утруднив видання «Наукових записок», видавництво університету ще не приступило до друку нашого спеціального тематичного тома.

Викладачі і аспіранти кафедри підготували до цього тома такі статті: Ю. В. Шиловцев — «Перший з'їзд КП(б)У», А. Ю. Немірова — «З діяльності іскровських організацій Харкова», В. В. Сузьяльцев — «З історії Харківського електромеханічного заводу»; В. Л. Хянтонцов — «Пропаганда більшовиками України ленінських настанов з питань війни, миру і революції в роки першої світової війни (липень 1914 р. — лютий 1917 р.)», А. М. Лісецький — «Більшовики на чолі страйкового руху пролетаріату Київщини в період підготовки Великої Жовтневої соціалістичної революції», А. Ф. Руденко «Боротьба шахтарів Донбасу під керівництвом КП України за нові форми соціалістичної організації праці».

О. О. ВОСКРЕСЕНСЬКИЙ

ДНІПРОПЕТРОВСЬК

Члени кафедри історії КПРС Дніпропетровського державного університету ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією працюють над трьома основними проблемами: керівництво КПРС розвитком сільського господарства, питання культурного будівництва і комуністичного виховання в СРСР, загальні закономірності і особливості будівництва соціалізму в різних країнах.

Дві перші проблеми розв'язуються на матеріалах України або Дніпропетровської області. Кандидат історичних наук В. В. Мартинкова працює над темою «КП України — організатор всенародної боротьби за круте піднесення сільського господарства (1953—1956 рр.)», доцент Л. Є. Бардагова — «Боротьба КП України проти буржуазного націоналізму в період відбудови народного господарства»; старший викладач В. П. Юбкін — «Боротьба КП України за інтернаціональне виховання робітничого класу в період іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни» і т. ін.

У зв'язку з підготовкою до 40-річчя Комуністичної партії України кафедра історії КПРС Дніпропетровського державного університету виступила ініціатором написання монографічної праці з історії Дніпропетровської партійної організації. Під безпосереднім керівництвом з боку відділу пропаганди і агітації обкому КП України до написання монографії залучено кращі викладацькі сили Дніпропетровська, в основному ті, хто захистив кандидатські дисертації з історії місцевої партійної організації. Монографія «До історії Дніпропетровської партійної організації» буде складатись із 14 глав і охоплюватиме період від виникнення перших соціал-демократичних організацій Катеринославщини до наших днів.

У написанні монографічної роботи беруть участь секретарі обкому КП України М. Ф. Щербань, І. Т. Івахненко, С. П. Хвостенко, завідувачі кафедрами марксизму-ленінізму та історії КПРС вузів Дніпропетровської області—М. Д. Білоус, П. Л. Варгатюк, Т. Д. Таран, І. І. Герашенко, Ф. С. Павлов, В. С. Подворчанський, М. Г. Яровий, доцент А. Ф. Батаріна, кандидати історичних наук Л. Є. Бардагова, Г. А. Карлашов, В. В. Мартинкова, доцент А. В. Кузнецов та ін.

Кафедра історії КПРС Дніпропетровського університету в співдружності з іншими кафедрами вузів працює також над монографією «Загальні закономірності і особливості будівництва соціалізму в різних країнах». Кожній з дев'яти загальних закономірностей, вказаних в Декларації параті комуністичних і робітничих партій соціалістичних країн, яка відбулася в Москві в листопаді 1957 р., присвячується окрема глава розміром в п'ятнадцять друкованих аркушів. Загальний обсяг роботи — 15—18 друкованих аркушів.

Написання такої необхідної для викладачів вузів і пропагандистів книги було б хорошим подарунком до знаменного ювілею 40-річчя Комуністичної партії України.

Кафедра історії КПРС університету, як і більшість кафедр вузів м. Дніпропетровська, розробила план конкретних за-

ходів по підготовці й проведенню 40-річчя КП України. Планом передбачені читання лекцій з історії КП України для студентів, викладачів університету і трудящих області, проведення спільного засідання кафедр суспільних наук, наукових конференцій, надання допомоги партійному комітету в організації вивчення матеріалів до 40-річчя КП України в сітці партійної освіти.

Ф. С. ПАВЛОВ

УЖГОРОД

Ще в минулому, 1957 р. кафедра історії КПРС Ужгородського державного університету розробила план підготовки до відзначення 40-річчя Комуністичної партії України. В плані передбачено підготовку таких доповідей: «Сорок років Комуністичної партії України — складової й невід'ємної частини КПРС», «Торжество ленінської національної політики в Українській РСР», «Здійснення на Україні ленінської програми індустріалізації країни і колективізації сільського господарства», «Виникнення на Закарпатті комуністичних організацій (групи комуністів «Руської країни» в складі Угорської комуністичної партії—1918 р., Міжнародна соціалістична партія Закарпаття — 1920 р.)», «Утворення Чехословацької комуністичної партії і в її складі крайової організації Закарпаття (1921 р.)», «Боротьба і діяльність комуністичної організації на Закарпатті в 1924—1929 рр., в 1929 — 1934 рр., в 1934 — 1938 рр.», «Комуністи Закарпаття в період фашистської окупації (1939—1944 рр.)», «Утворення і діяльність Комуністичної партії Закарпатської України (1944—1945 рр.)», «Боротьба Закарпатської обласної партійної організації за соціалістичні перетворення (1946—1958 рр.)».

До 40-річчя Комуністичної партії України кафедра запланувала також провести спільно з обласним правлінням Товариства для поширення політичних і наукових знань Української РСР і райкомами партії візні наукові сесії в Рахівському, Свалявському та Ужгородському районах області. В роботі цих сесій, крім членів кафедри, беруть участь активні учасники революційно-визвольної боротьби на Закарпатті — перший секретар Ужгородського райкому КП України т. Тарохонич, кореспондент газети «Радянська Україна» т. Климютюк та ін.

Спільно з кафедрою розпочала підготовку до проведення наукових конференцій в районах області секція історії КПРС обласного правління Товариства для поширення політичних і наукових знань Української РСР. План її роботи обговорено і затверджено на президії і на пленумі обласного правління товариства. Районні правління товариства провадять збирання матеріалів про соціалі-

стичні перетворення в області і спогади учасників революційно-визвольної боротьби на Закарпатті.

Члени кафедри готують збірник статей, присвячений славному ювілею КП України, та матеріали для «Нарисів з історії комуністичної організації Закарпаття».

Для збирання матеріалів до виїзних наукових сесій члени кафедри в першій половині квітня виїздили в райони області для запису спогадів старих комуністів — учасників соціалістичної революції в Угорщині і на Закарпатті в 1919 р.

Ф. М. БАБЕНКО

ОБЛАСНІ ПАРТІЙНІ АРХІВИ

ЛУГАНСЬК

Партійний архів Луганського обкому КП України разом з Луганським державним краєзнавчим музеєм ще наприкінці 1957 р. почав роботу по виявленню й вивченню документів про створення Комуністичної партії України. За цей час було проведено дві наради учасників революційного руху на Луганщині, а також тих, хто працював у підпіллі в період німецької окупації України в 1918 р.

З допомогою підпільників 1918 р. виявлені місце знаходження підпільної більшовицької друкарні, підпільного більшовицького комітету, ревкому, складу зброї, дому, в якому проходили дві повітові конференції підпільної партійної організації Луганщини, на яких було обрано делегатів на нараду партійних організацій України у вересні 1918 р. і II з'їзд КП(б)У, що проходив у жовтні 1918 р. Делегатів від луганської партійної організації на I з'їзд КП(б)У виявити не вдалося. На II з'їзді КП(б)У, як встановлено, делегатами від луганської підпільної більшовицької організації були Сазонов, Крютченко, Кориков, Стрижаченко, Низкодуб, Стоянов.

Ми поставили собі завдання виявити учасників партизанських загонів, які діяли на Луганщині, зібрати їх спогади, документи та ін. Командир Попаснянського партизанського загону Гатченко передав свої спогади про організацію і бойову діяльність загону, кілька оригінальних фотографій, зброю, що збереглася у нього.

Одночасно ми ведемо роботу по виявленню товаришів, які зустрічалися з Володимиром Іллічем Леніном.

В. Д. ПОЛЕЖАЄВА,
І. А. ПАЩЕНКО

ДНІПРОПЕТРОВСЬК

В зв'язку з історичною датою — 40-річчям КП України партійний архів Дніпропетровського обкому КП України провадить роботу по виявленню і широкому висвітленню матеріалів і документів, що відображають підготовку і створення Комуністичної партії України. В процесі цієї роботи виявлено списки делегатів I з'їзду КП України від катеринославської партійної організації, копії документів, що

характеризують боротьбу трудящих Катеринославщини під керівництвом підпільних більшовицьких партійних організацій проти австро-німецьких окупантів. До найбільш характерних з них можна віднести: копію резолюцій I з'їзду КП(б)У, копію інструкції військово-революційного комітету, копії наказів № 1 і 2 Всеукраїнського центрального військово-революційного комітету від 5 і 8 серпня 1918 р. про збройне повстання проти німецьких окупантів, копію звернення Катеринославського комітету КП(б)У «Товариші комуністи» від 1 грудня 1918 р., звернення бюро військово-революційного штабу про боротьбу в повітах губернії проти австро-німецьких окупантів і петлюрівців.

Ми вже маємо спогади учасників I з'їзду КП України Амосова, Тарануценка, Миронова.

Працівниками партархіву разом з працівниками держархіву та історичного музею, а також з секцією історії КПРС Дніпропетровського обласного відділу Товариства для поширення наукових і політичних знань Української РСР підготовлено збірник коротких біографій «Активні борці за Жовтень на Катеринославщині», який вийде з друку до 40-річчя КП України.

Г. А. ЧТОМІН

ОДЕСА

В 1956 р. Одеський обласний партійний архів розпочав роботу по виявленню учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції і громадянської війни, організації та запису їх спогадів, поповненню фондів новими цінними документами. До цієї роботи були залучені першині партійні організації, районні комітети партії, районні і сільські Ради депутатів трудящих області. Внаслідок проведеної роботи в архів надійшла значна кількість нових важливих матеріалів. У 1957 р. було виявлено 1644 учасники Великого Жовтня і громадянської війни, від яких одержано понад тисячу спогадів.

Досвід 1956—1957 рр. переконав нас у тому, що раніше надзвичайно мало уваги приділялось борцям за встановлення Радянської влади в сільських місцевостях, збору документів і матеріалів про їх революційну діяльність. Тому в зв'язку з

підготовкою до 40-річчя Комуністичної партії України ми посилили збір матеріалів, що характеризують роботу не тільки міських, а й сільських більшовицьких організацій.

До ювілею ми готуємо такі матеріали: збірник документів і матеріалів періоду громадянської війни (1918—1920 рр.); збірник спогадів старих більшовиків і учасників боротьби за встановлення Радянської влади на Одещині; збірник документів і матеріалів до 40-річчя комсомолу; виступи делегатів I з'їзду КП України; кілька статей з історії окремих (особливо сільських) партійних і комсомольських організацій.

Є. Ф. ЗУБИЦЬКИЙ

СТАЛІНО

Партійний архів Сталінського обкому КП України до славного ювілею—40-річчя Комуністичної партії України готує до друку збірник документів «Більшовики Донбасу в роки громадянської війни». В ньому докладно й повно буде висвітлена діяльність одного з передових загонів українського народу — робітників Донбасу, які вкрили себе немирущою славою у боях за Радянську владу на Україні й високо підняли переможний прапор будівництва соціалізму.

Працівниками партійного архіву ведеться також науково-дослідна робота по виявленню документів по історії Комуністичної партії України. Зараз працівники архіву готують статті по окремих періодах історії комуністичних організацій Донбасу з метою опублікування їх у місцевій пресі: «Більшовики Донбасу до I з'їзду КП(б)У», «КП(б)У у джерел свого зародження», «Соціал-демократичні організації Донбасу напередодні II з'їзду РСДРП», «Більшовики Донбасу в роки громадянської війни».

Крім науково-публікаторської роботи, працівники партійного архіву виступають з лекціями, доповідями й бесідами перед трудящими Сталінської області з роз'ясненням окремих історичних етапів історії Комуністичної партії України. Вони також візьмуть активну участь у теоретичній конференції, присвяченій 40-річчю Комуністичної партії України, що її готує відділ пропаганди і агітації Сталінського обкому КП України.

А. А. КЛІНДУХОВ

ДРОГОБИЧ

Готуючись до 40-річчя Комуністичної партії України, партійний архів провів значну роботу по виявленню і збиранню матеріалів, листівок, спогадів, що характеризують діяльність місцевих організацій

Комуністичної партії Західної України (КПЗУ). Серед зібраних матеріалів є протоколи першої робітничої Ради Стебниківського солєзаводу (нині Стебниківського калійного комбінату) за період з 26 листопада 1918 р. до 25 квітня 1919 р.

В листівках ЦК КПЗУ і Окружного комітету містяться заклики до народних мас боротися за своє соціальне і національне визволення, проти антинаціональної, антирадянської політики поміщицько-капіталістичної влади панської Польщі. Матеріали спогадів активних учасників революційного руху відображають революційну боротьбу партійних і комсомольських організацій за Радянську владу на західноукраїнських землях, в тому числі й на Дрогобиччині.

Зібрані разом з обласним державним архівом матеріали, спогади і листівки заплановано видати в 1958 р.

Л. С. МОРОЗ

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

Партійний архів Хмельницького обкому КП України з початку року розгорнув підготовку до знаменної дати в житті українського народу—40-річчя Комуністичної партії України. Нами виявлено кілька чоловік, які створювали перші партійні організації на території нинішньої Хмельницької області, це—Ф. В. Попов, І. С. Липник, М. Г. Резніков, М. М. Дерманер.

Партійним архівом передані копії ряду документів і фотографій Хмельницькому міському КП України і музею області для використання їх на виставках, присвячених сороковій річниці Комуністичної партії України. Серед переданих фотографій особливо цікаві портрети комуністів, активних борців за встановлення Радянської влади і створення партійних організацій на Поділлі: О. А. Дубініна—комісара Подільської залізниці, засновника і командира Червоної Гвардії в Гречанах; Л. П. Панасюка—голови Деражнянського волосного, а згодом Летичівського повітового ревкому Подільської губернії; Т. Є. Чекирди—голови Проскурівської міської Ради робітничих, селянських і солдатських депутатів; фотографії учасників Червоної Гвардії в Гречанах, дунаєвських партизанів.

Для опублікування в пресі нами підготовлено ряд статей, які відображають керівну роль КП(б)У в боротьбі трудящих за перемогу Рад і кілька спогадів учасників цієї боротьби.

Зараз закінчується робота над лекцією і статтею на тему: «Боротьба парт-організацій Хмельницької області за встановлення і зміцнення Радянської влади у 1917—1920 рр.». В ній показується героїчна робота партійних організацій

під керівництвом ЦК КП(б)У по згуртуванню мас на боротьбу проти буржуазно-націоналістичної контрреволюції, іноземної інтервенції, куркульського бандитизму, за здійснення ленинських ідей будівництва Радянської держави.

В. Г. АБРАМОВА

ЗАПОРІЖЖЯ

Готуючись до відзначення 40-річчя Комуністичної партії України — одного з передових загонів КПРС — працівники партархіву Запорізького обкому КП Ук-

раїни зібрали матеріали для збірника, в якому буде показано, як запорізькі більшовики перетворили колишнє невелике містечко Олександрівськ у велике сучасне місто з великими багатоповерховими будинками, широкими й зеленими вулицями, у місто енергетиків, металургів, машинобудівників.

Підібрані та підготовлені до публікації документи також для збірника «Парторганізація Запоріжжя в авангарді боротьби за побудову Дніпрогесу ім. Леніна». Готується до друку монографія «З історії більшовицької організації м. Олександрівська (Запоріжжя) 1893—1917 рр.».

П. К. ЧЕБАНЕНКО,

С. В. ГРИНЬКО

НАУКОВА СЕСІЯ ДО 140-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ КАРЛА МАРКСА

Інститут історії партії ЦК КП України — філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, Вища партійна школа при ЦК КП України та Відділ суспільних наук Академії наук УРСР 5—6 травня провели наукову сесію, присвячену 140-річчю з дня народження Карла Маркса — основоположника наукового комунізму, геніального теоретика, вчителя і вождя міжнародного пролетаріату.

Сесія привернула увагу широкої громадськості Києва: працівників наукових установ, викладачів суспільних наук вищих учбових закладів, діячів культури, працівників партійних, радянських і громадських організацій.

Вступним словом сесію відкрив директор Інституту історії партії ЦК КП України І. Д. Назаренко.

На сесії доповідь «Карл Маркс — великий засновник наукового комунізму» прочитав заступник директора Інституту філософії Академії наук УРСР Г. Г. Ємельяненко, «Ленінізм — найвищий етап в розвитку марксизму» — проректор Вищої партійної школи при ЦК КП України С. Й. Шило, «Висвітлення питань історії України в працях Карла Маркса» — старший науковий співробітник Інституту історії АН УРСР Л. А. Коваленко. З великим інтересом присутні на сесії заслухали доповідь завідуючого кафедрою політичної економії Вищої партійної шко-

ли при ЦК КП України О. І. Петрова на тему «Економічне вчення Карла Маркса і його значення на сучасному етапі». Завідуючий кафедрою діалектичного та історичного матеріалізму Вищої партійної школи при ЦК КП України Я. М. Савенко прочитав лекцію на тему «Марксизм-ленінізм — непримиренний ворог ревізюнізму і догматизму».

Завідуючий сектором перекладів Інституту історії партії ЦК КП України Й. А. Багмут у своїй доповіді «Видання творів К. Маркса і Ф. Енгельса російською і українською мовами» навів багато цікавих фактів про перші видання творів класиків марксизму російською і українською мовами ще в XIX ст., про перші переклади праць Маркса і Енгельса Іваном Франком та Лесею Українкою. На Україні за роки Радянської влади твори Маркса і Енгельса видавалися Українською мовою 58 раз загальним тиражем 1196 тис. примірників. Зараз на українську мову перекладається повна збірка творів Маркса і Енгельса з другого російського видання в 30 томах.

У приміщенні Вищої партійної школи, де проходила наукова сесія, була відкрита виставка праць Маркса і Енгельса. Присутні мали змогу познайомитися з рідкісними примірниками праць Маркса і Енгельса, що видавалися російською і українською мовами в дореволюційні роки, а також в роки Радянської влади.

І. Г. ДУРНЕВ

ЗМІСТ

СТАТТІ

У. І. РЯДНІНА — Перший з'їзд Комуністичної партії України та його історичне значення	3
✓ І. А. ЗОЗУЛЯ — Комуністична партія України в боротьбі за соціалістичну індустріалізацію республіки	15
✓ П. С. ЗАГОРСЬКИЙ — Комуністична партія — організатор суцільної колективізації сільського господарства України	32
М. Д. ЮЩЕНКО (Житомир) — Комуністи України — організатори патріотичного піднесення трудящих республіки на відсіч ворогові з початковий період Великої Вітчизняної війни	46

ПОВІДОМЛЕННЯ

В. М. САМОФАЛОВ — Ленінський призов у партію на Україні.	63
✓ Ф. Ю. ШЕРСТЮК — Викриття і розгром Комуністичною партією України націоналістичного ухилу в 1926—1928 рр.	73
О. Ю. КАРПЕНКО (Львів) — Деякі питання історії Комуністичної партії Західної України (1924—1925 рр.).	33
✓ В. М. МАЗИЛО (Ужгород) — З історії Комуністичної партії Закарпатської України (1944—1946 рр.).	96
Л. Д. ПАК (Ворошиловськ) — Використання Трудовою партією Кореї досвіду КПРС у промисловому будівництві.	109

ДОКУМЕНТИ ТА МАТЕРІАЛИ

✓ Матеріали до історії Комуністичної партії України (Коротка хроніка з'їздів, конференцій і пленумів ЦК). Підготували П. І. Денисенко, П. І. Павлюк, Д. І. Щедрина	121

ОГЛЯДИ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

С. Я. МАРЛИНСЬКИЙ, И. Л. ПОРТНОЙ (Одеса) — Вузи Одеси до 40-річчя Великого Жовтня (Огляд збірників кафедр суспільних наук одеських вузів, опублікованих до 40-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції)	135

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

П. І. ВОЛОЩЕНКО — Основоположники марксизму-ленінізму про пролетарський інтернаціоналізм.	143
О. М. МЕЛІХОВ, К. Г. МИГАЛЬ, З. В. ПЕРШИНА, М. Ю. РАКОВСЬКИЙ (Одеса) — Історія міста Одеси.	146
С. Г. ФІНОГЕЄВ, И. Д. РЕМЕЗОВСЬКИЙ — Збірник статей Вищої партійної школи при ЦК КП України	150
Л. В. ОЛІПНИК (Полтава) — Цінна праця з історії боротьби за Радянську владу на Україні.	154
✓ Р. Г. СИМОНЕНКО — Проти буржуазно-націоналістичних фальсифікацій історії України.	158

НОТАТКИ ПРО КНИГИ

В. О. ГОЛОБУЦЬКИЙ — Корисний посібник	162

ХРОНІКА

ВІДЗНАЧЕННЯ 40-РІЧЧЯ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ

<i>П. П. БАЧИНСЬКИЙ, Т. М. КОЛБЯК</i> — Інститут історії партії ЦК КП України — філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС	16
<i>О. П. ЛОЛА</i> — Інститут історії АН УРСР	164
<i>Ю. О. СЛЮСАРЕНКО</i> — Вища партійна школа при ЦК КП України	165

Кафедри історії КПРС університетів республіки

<i>М. Т. БОРТНІЧУК</i> — Київ	166
<i>О. О. ВОСКРЕСЕНСЬКИЙ</i> — Харків	168
<i>Ф. С. ПАВЛОВ</i> — Дніпропетровськ	168
<i>Ф. М. БАБЕНКО</i> — Ужгород	169

Обласні партійні архіви

<i>В. Д. ПОЛЕЖАЄВА, І. А. ПАЩЕНКО</i> — Луганськ	170
<i>Г. А. ІСТОМІН</i> — Дніпропетровськ	170
<i>Є. Ф. ЗУБИЦЬКИЙ</i> — Одеса	171
<i>А. А. КЛІНДУХОВ</i> — Сталіно	171
<i>Л. С. МОРОЗ</i> — Дрогобич	171
<i>В. Г. АБРАМОВА</i> — Хмельницький	171
<i>П. К. ЧЕБАНЕНКО, С. В. ГРИНЬКО</i> — Запоріжжя	172
<i>І. Г. ДУРНЄВ</i> — Наукова секція до 40-річчя з дня народження Карла Маркса	172

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

<i>У. И. РЯДНИНА</i> — Первый съезд Коммунистической партии Украины и его историческое значение	3
<i>И. А. ЗОЗУЛЯ</i> — Коммунистическая партия Украины в борьбе за социалистическую индустриализацию республики	15
<i>П. С. ЗАГОРСКИЙ</i> — Коммунистическая партия — организатор сплошной коллективизации сельского хозяйства Украины	32
<i>М. Д. ЮЩЕНКО (Житомир)</i> — Коммунисты Украины — организаторы патристического подъема трудящихся республики на отпор врагу в начальный период Великой Отечественной войны	46

СООБЩЕНИЯ

<i>В. М. САМОФАЛОВ</i> — Ленинский призыв в партию на Украине	63
<i>Ф. Е. ШЕРСТЮК</i> — Разоблачение и разгром Коммунистической партией Украины националистического уклона в 1926—1928 гг.	73
<i>А. Е. КАРПЕНКО (Львов)</i> — Некоторые вопросы истории Коммунистической партии Западной Украины (1924—1925 гг.)	83
<i>В. М. МАЗИЛО (Ужгород)</i> — Из истории Коммунистической партии Закарпатской Украины (1944—1946 гг.)	96
<i>Л. Д. ПАК (Воршиловск)</i> — Использование Трудовой партией Кореи опыта КПСС в промышленном строительстве	109

ДОКУМЕНТЫ И МАТЕРИАЛЫ

Материалы к истории Коммунистической партии Украины (Краткая хроника съездов, конференций и пленумов ЦК). Подготовили <i>П. И. Денисенко, П. И. Павлюк, Д. И. Щедрина</i>	121

ОБЗОРЫ ИСТОЧНИКОВ И ЛИТЕРАТУРЫ

<i>С. Я. МАРЛИНСКИЙ, И. Л. ПОРТНОЙ (Одесса)</i> — Вузы Одессы к 40-летию Великого Октября (Обзор сборников кафедр общественных наук одесских вузов, опубликованных к 40-летию Великой Октябрьской социалистической революции)	135

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

<i>П. П. ВОЛОЩЕНКО</i> — Основоволожники марксизма-ленинизма о пролетарском интернационализме	193
<i>А. М. МЕЛИХОВ, К. Г. МИГАЛЬ, З. В. ПЕРШИНА, М. Е. РАКОВСКИЙ (Одесса)</i> — История города Одессы	146
<i>С. Г. ФИНОГЕЕВ, И. Д. РЕМЕЗОВСКИЙ</i> — Сборник статей Высшей партийной школы при ЦК КП Украины	150
<i>Л. В. ОЛЕЙНИК (Полтава)</i> — Ценный труд по истории борьбы за Советскую власть на Украине	154
<i>Р. Г. СИМОНЕНКО</i> — Против буржуазно-националистических фальсификаций истории Украины	158

ЗАМЕТКИ О КНИГАХ

<i>В. А. ГОЛОБУЦКИЙ</i> — Полезное пособие	162

ХРОНИКА

ОЗНАМЕНОВАНИЕ 40-ЛЕТИЯ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ УКРАИНЫ

<i>П. П. БАЧИНСКИЙ, Т. Н. КОЛЬЯК</i> — Институт истории партии ЦК КП Украины — филиал Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС	163
<i>А. П. ЛОЛА</i> — Институт истории АН УССР	164
<i>Ю. А. СЛЮСАРЕНКО</i> — Высшая партийная школа при ЦК КП Украины	165
Кафедры истории КПСС университетов республики	
<i>Н. Т. БОРТНИЧУК</i> — Киев	166
<i>А. А. ВОСКРЕСЕНСКИЙ</i> — Харьков	168
<i>Ф. С. ПАВЛОВ</i> — Днепропетровск	168
<i>Ф. М. БАБЕНКО</i> — Ужгород	169
Областные партийные архивы	
<i>В. Д. ПОЛЕЖАЕВА, И. А. ПАЩЕНКО</i> — Луганск	170
<i>Г. А. ИСТОМИН</i> — Днепропетровск	170
<i>Е. Ф. ЗУБИЦКИЙ</i> — Одесса	171
<i>А. А. КЛИНДУХОВ</i> — Сталино	171
<i>Л. С. МОРОЗ</i> — Дрогобыч	171
<i>В. Г. АБРАМОВА</i> — Хмельницкий	171
<i>П. К. ЧЕБАНЕНКО, С. В. ГРИНЬКО</i> — Запорожье	172
<i>И. Г. ДУРНЕВ</i> — Научная сессия к 40-летию со дня рождения Карла Маркса	172